

Віктор
СЛІПЕНЧУК

Зінзівер

ХАРКІВ · 2011

ББК 84.44 (2Рос)
С 47

Сліпенчук В.

С47   Зінзівер. — Харків: Треант, 2011.— 448 с.
ISBN 978-966-2266-11-5

«Зінзівер» — це роман про любов, двічі виданий в Росії. В 2009 році його було опубліковано китайською мовою в Пекіні. У романі реалії і фантазмагорія бурхливих 90-х років відображені через долю молодого талановитого поета-авантюриста. Незважаючи на трагічність фіналу, герої роману залишають світло в серцях читачів.

За мотивами роману був поставлений спектакль «Роман без ремарок», який декілька років з успіхом йшов на сцені московського Театру Націй.

У книгу включені також оповідання «Солодке шампанське», «День Перемоги» і повість «Пупсик, що сміється», видані в Японії і Китаї.

ББК 84.44 (2Рос)

ISBN 978-966-2266-11-5

© В. Сліпенчук
© І. Андрусяк, переклад, 2011
© О. Безверхий, переклад, 2011
© Треант, 2011

ОПОВІДАННЯ

Портрет Н. В. Николаевой. 1914

В. Хлебников.

ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ

Яків Антонович, припадаючи на ліву ногу, кульгав вперед-назад біля полуторки¹, очікуючи і одночасно боячись прибуття потяга. Але потяг не прийшов, точніше, прийти прийшов, але дітей не привіз. На душі стало легше. Сідаючи в машину, він бачив обличчя доярок, що посвітлішали, але як засуджувати їх? Він попросив Геннадія Пушкарьова зупинитися біля колгоспного клубу й, поки не зник за цегляною прибудовою, відчував на собі мовчазний погляд бабів.

У той день за допомогою художника він переніс повний текст телеграми на зворотню сторону кіноафіші й вивісив на тесовому² паркані, напроти дитсадка:

«Днями Хабаровським швидким відправляються діти. Дмитрівський дитбудинок. Забезпечити зустріч. Відправлення. Усиновленню населенням не суперечити. Вірно. Полковников»

Телеграма була відправлена із Владивостока напередодні свята, і цим виправдовувалася її деяка безглуздість, в будь-якому разі, для Якова Антоновича Хвоща, самотнього чоловіка, колись бригадира колгоспу «Шлях соціалізму», а тепер голови сільради.

«...Не суперечити». Він уявив штовханину великих вокзалів, запізнення потягів, плутанину, станційний окріп із присмаком

---

¹ Полуторка (ГАЗ—АА) — конструктивно простий масовий радянський вантажний автомобіль довоєнного періоду, вантажопідйомністю 1,5 т.

² Тесовий — зроблений з тесу, тобто тонких обтесаних дошок.

алюмінію, пасажирів на дахах і підніжках вагонів, налаштованих будь-що, а першу річницю Перемоги відзначати вдома, і вже знав — телеграму відправили задалегідь, розраховуючи на загальне розуміння: дітям — місця в першу чергу. Він глибоко зітхнув. Цілком можливо, не Полковников, а полковник якийсь-то-там. Втім, якщо обійшлося без плутанини — тоді навіть краще, що у відправника таке звучне військове прізвище. Яків Антонович був упевнений, що й на голову колгоспу воно якимось вплине, і він не відмовить у машині. «Звичайно, він і так не відмовить — діти... Але все-таки мати військове прізвище нині дуже навіть непогано», — зітхнув Яків Антонович, подумки намічаючи порядок майбутніх робіт.

У перший день вони виїхали на станцію після обіду.

Зненацька повідомили, що зі Спаська до них прибуває якийсь московський, що вибився із графіка. Яків Антонович, шкандибаючи, прибіг на молочно-товарну ферму й на щастя застав Геннадія Пушкарьова (він саме приїхав з обіднього доїння і в'їжджав у ворота). Яків Антонович дав лише зняти фляги з молоком, а дояркам наказав сидіти.

Влізши в кузов і перекинувши неслухняну ногу через лавку, ближче до кабіни, він вийняв з нагрудної кишені кітеля телеграму й, прочитавши вголос, махнув Геннадію, щоб рушав.

— Там, дівчата, все обговоримо... Швидким зі Спаська сорок хвилин ходу, як би не спізнитися.

Доярки, які ще хвилину назад весело поглядали на свого колишнього бригадира, зажурилися: це ж що, зайвий рот у будинку?

— Э-хе-хе, — голосно, начебто за всіх разом зітхнув Яків Антонович. — Усиновленню населенням не суперечити.

Він підтяг ногу: як тут суперечити? Два дні потому приїжджав директор дитбудинку, назбирали по засіках муки та соєвої макухи, з розрахунком до липня, з нового півріччя елеватор обіцяв підсобити, тепер не вистачить... Яків Антонович знову глибоко зітхнув, і баби, почувавши, що їхній колишній бригадир зовсім уже засмутився, загомоніли: про батун, що таки піднявся, про

редиску, яка, якщо тепло буде, то до двадцятих чисел набере, про кропив'яний суп, про те, що загалом жити можна.

На станції, залишивши полуторку на привокзальній площі в конов'язі, пофарбованій під шлагбаум, Яків Антонович зайшов до чергового вокзалу. Чергував Гнат Воронько, чолов'яга в'їдливий і скандальний.

Зараз Гнат дивував своєю ввічливістю, наче дорогого гостя посадив Якова Антоновича на свій стілець, сам сів на лаву. Дозволив полуторку підігнати прямо до перону. Оголосив, що якщо знадобиться, він затримає поїзд.

— Нехай потім телеграфують, що, мовляв, Чернігівка затримала. А то, розумієш, стоянка три хвилини. Вони, ці пасажирки, їдуть собі, а того не розуміють, що станція Борошняна — це і є Чернігівка і що вона районний центр. А отже, якщо маленько попритримати, то...

Якову Антоновичу ніколи не доводилося бувати свідком Ігнатових міркувань, і він дуже здивувався — такій людині, як Гнат, не можна давати владу, всі його обмеження й послаблення завжди будуть протизаконні. Однак, його дозволом скористався, полуторку підігнав до перону, щоб діти ще з потягу побачили й пораділи машині. Та й стояти... краще тут.

Удома, мимоволі соромлячись щиросердного полегшення, що сталося з ним на вокзалі, Яків Антонович подумки картався: ще нічого невідомо — добре це або погано, що діти не приїхали саме сьогодні. Можливо, завтра він не привезе навіть доярок.

Так воно й сталося. Вони стояли на дощатому пероні разом з директором дитбудинку Дмитром Івановичем Коломбіним, а внизу, за неструнким рядом торговок, які теж очікували на потяг, стояла порожня полуторка із приткнутим до борта довоєнним велосипедом. До обіднього доїння було ще години дві, полудень ще тільки набував чинності. У молодій соковитій зелені якимось тягуче гуділи крилаті музиканти, мурахоподібні комахи. У павутинні їхнього скимлення день знемагав, нудився. Іноді з боку річки пружними поривами налітав вітер і немов би зривав павутиння. Піджак Дмитра Івановича скидувався, округлі окуляри зблискували, він походив на довгоногого розумного птаха. Подібність із птахом

надавали окуляри й гострий довгий ніс. Здавалося, що саме носом Дмитро Іванович щось виглядає й виглядає.

Але й цього разу дітей не привезли. Допмагаючи затягувати велосипед у кузов, Яків Антонович сказав директорові, щоб завтра він не приїжджав, бо то не діло, на велосипеді по такій дорозі. Нехай краще підготуються до зустрічі, завтра День Перемоги, може, якусь самодіяльність організують та який-небудь святковий стіл. А тут на вокзалі вони з Геннадієм Пушкарьовим самі впораються. Якову Антоновичу не хотілося, щоб Дмитро Іванович приїжджав ще й тому, що сподівався: завтра дітей привезуть. І хоча діти є діти, *людинки*, а все-таки люди постараться розібрати тих, що подоросліше, посимпатичніше. Ті, хто залишаться... Треба щоб їм зраділи в дитбудинку, й у першу чергу директор, Дмитро Іванович, отут його почуття потрібно поберегти, не розплескати.

— Коли що... десятого приїжджайте. Та й то... зателефонуйте наперед, — порадив Яків Антонович.

За ніч кілька разів прокидався через важке, натужне гудіння бомбардувальників — навчальні польоти. Виходив на вулицю, дивився на сяючу злітну смугу аеродрому, потім на чорне посипане зірками небо — Чумацький шлях, трохи нахилившись, лежав, наче озеро в озері. Шурхіт листя, солодкуватий запах яблунь, холодна кринична вода, що віддає свіжим зрубом, раптом озивалися в душі болісною тугою за минулим, невдалим життям. Яків Антонович ішов у хату, лягав на широке, тверде, як нари, ліжко й засинав. І знову над ним немов нависав гуркіт літаків, що, як це буває тільки у сні, починав повільно переливатися в рокіт тракторів. Якийсь час Якову Антоновичу чувся скрегіт сінокосарки, і він усе далі й далі йде з литовкою¹ до ріки, виглядає Полю. Он біжить із каструлькою... Яша! Вони сідають біля куреня. Легко, вільно навкруги, зів'яла за день трава пахне, млоїть, а в небесних прогалинах блакить, здається, що це їх з Полею душі, розливаючись, зливаються.

— Коля! Де наш Коля? — запитує він, і Поліна раптом відступає... Відступає... І вже по-військовому. Купи руїн, пожарище.

---

¹ Литовка — пн. — російська велика коса, що має довге пряме держало.

Перебиті дерева валяються, кора висить, як рваний одяг, і білизна з-під неї, страшно глянути, людська. Яків Антонович побачив ого-рожу, відірваний проліт заплутався в телеграфних дротах, серце стрибнуло, задихнулося, немов хтось свинцевим чоботом наступив на груди. Рожева шкарпетка, що зачепилася за штакетину, тріпоче на вітрі, кричить, плаче: тат-ка-а! Яків Антонович схоплювався, прокидався, знову виходив на вулицю...

До світанку польоти скінчилися.

Обпершись об паркан, Яків Антонович дивився в розширений простір неба, і так само нез'ясовно, як уночі все навало тугу, так зараз — передчуття якогось щасливого результату. Це нове почуття його не дуже лякало — чого йому чекати? Але потім прийшла бабка Кланя, що доглядала за його нехитрим господарством, виставила до сніданку склянку наливки. Він щиро зачудувався: чого б? І відразу згадав: свято, День Перемоги. Почуття зміцніло, і з кожною годиною в ньому наростала впевненість: сьогодні відбудеться щось таке, що круто змінить його життя.

І хоча він намагався не думати про це приїхавши на вокзал, анітрошки не зачудувався, що зустрічаючих потяг бабів — не те що вчора — багато й майже всі вони записалися в нього як бажаючі взяти дитину на всиновлення. Відразу на траві біля станційної водокачки, схожій на силосну вежу, жебрачки розклали на ганчірках хліб, лук, сало. «Вірно пляшку «Вермуту» теж припасли», — ні з того ні з сього подумав Яків Антонович і ледь не налетів на Реньку Воронька, брата начальника вокзалу, безногого мужика, чорного й кудлатого, прирослого до дерев'яного візка, схожого на самокат, що він його розмашисто кидав уперед так, немов це була частина тулуба.

— Що, Яків, назбирав народу? — густим сиплим голосом, що лякав дітей і собак, радісно запитав Ренька й, спритно вильнувши, покотив до водокачки, тримаючи в поділі обрубків пляшку червоної, що блиснула на сонці.

Іншим разом така зустріч із усією цією Ренькиної компанією навряд чи обрадувала б Якова Антоновича, але зараз і вона по своєму допомогла гарному почуттю. «Усі — люди, кожен — лю-

дина». Дивлячись, як з боку крупзавода й елеватора підходять ще люди, підтягся, обсмикнув кітель, обтрусив пил з галіфе: за свіже обмундирування треба спасибі сказати бабусі, навчила. Почувши заливисті трелі гармошки, посміхнувся: намічається свято, справжнісіньке свято намічається. Пішов до машини, з гідністю підняв голову, намагаючись якнайменше припадати на ліву ногу — все-таки він тут який не який, а представник влади. Однак відчуття себе як влади вивітрилося відразу, як тільки начальник вокзалу оголосив, що швидкий зі Спаська виїхав — дитбудинок у четвертому вагоні. Раз за разом, дістаючи блокнот, щоб переконатися, що список батьків, що побажали всиновити дитину, при ньому, і насамперед натикаючись на своє прізвище, Яків Антонович не тільки не пам'ятав, що йому слід зберігати зібраність, але не пам'ятав навіть себе самого. Так що, коли поїзд зупинився й усі, хто кинувся до четвертого вагона, раптом відчували необхідність присутності влади, знадобилося трохи часу, щоб визволити Якова Антоновича із задніх рядів у коло, у якому два провідники, розмахуючи згорнутими сигнальними прапорцями, відтискали зустрічаючих від вагона. Власне, це вони зажадали присутності влади.

— Де влада?! Де? — нетерпляче поцікавився один з них, і юрба, немов вона являла собою одну єдину особу, мовчки оглянула себе й викинула наперед Якова Антоновича. Тепер він був — як би всі вони. І все-таки він залишався Яковом Антоновичем Хвощем, жителем Чернігівки, самотнім мужиком, що втратив на війні дружину й сина й вирішившим сьогодні, зараз, всиновити дитину. Він побачив молоденьку жінку, що спускається сходинками у коричневому жакеті й чорному капелюшку; вуаль, прикрашена зірочками, закривала обличчя і надавала їй безглузду для цього випадку маскарадну загадковість.

Ступивши на перон, вона легким кивком відкинула вуаль і притримала рукою. В очі кинулися високі набивні плечі жакета, підняті, немов під ними таїлися складені на спині крила.

— Товариші, хто тут із Дмитрієвського дитбудинку? — почув він дзвінкий схвильований голос, але не відразу зрозумів, що голос належить молоденькій жінці, тому що люди навколо теж

захвилювалися, відсунули від вагона: він побачив гепнувшогося із самоката Реньку Воронька, що бився падучкою¹. «Ах ти, горяке!» Невідомо, як би обернулося все, якби міська вчителька, як подумки охрестив її Яків Антонович, не була такою міцненькою, такою гарненькою, такою спритною. Хоча щічки зашарілися, вона не розгубилася, звернулася до народу голосно, твердо. Особливо добре, що голосно, адже важливо було кожному все почути й переварити самому. Вона, звичайно, квапилася, почала із другорядного: притискаючи до грудей ридикюль, дістала якийсь папірець, навіщось стала перераховувати одяг і взуття, які передаються Дмитрієвському дитбудинку разом із трьома ящиками іграшок, а також постільною білизною й ковдрами, у кількості сорока комплектів. І правду сказати, страшнувато дивитися на Реньку — живий обрубок, а вже у припадку, то й зовсім страхиття.

Поки Яків Антонович, слинячи хімічний олівець, розписувався у відповідних паперах в одержанні, Геннадій Пушкарев, не піддаючись загальній розгубленості, разом із провідниками виносив на перон ящики та скрині. Останню, з постільною білизною (скриня із цінної деревини, важка і громіздка, зі стародавніми вензелями на бронзових пластинах), довелося тягти із зупинками, заважала дівчинка років дванадцяти, яку звали Ольга, що вчепилася в торцеву ручку поруч із Геннадієм. Худа, у запраному платті жовто-сірого кольору, наголо обстрижена й боса, вона викликала почуття прикраси й жалості. На всі прохання відстати, відчепитися — насупливалась, очі, випуклі й світлі, втрачали осмисленість, вона неначе кам'яніла, ще міцніше стискаючи ручку. Коли ж скриню починали тягти, вона немов прокидалася, всіма силами допомагала, видно було, як від напруги випирають лопатки. «Чекай, чекай, надсадишся», — зупиняв Геннадій, але в роботі вона перетворювалася. Ставала спритною, кмітливою та трохи метушливою, втім, як і всі жінки, змушені відсутність фізичної сили компенсувати завзятістю. Випереджаючи всіх, вона миготіла то тут, то там і тепер була як би головною господаркою поїзда. Перед тим, як стягати скрині

¹ П а д у ч к а (розм.) — падуча хвороба, епілепсія.

сходами, прикинули: як воно, щоб краще?... Олька засвітилася, вискочила на підніжку, чекає. Зміркувала, що для того, щоб приймати скриню, сил знадобиться побільше. Її ретельність не залишилася непоміченою, баби ласкаво й співчутливо спостерігали: яку-таку допомогу від неї дочекаються мужики?

Не дотягуючись до скрині, Олька зістрибнула на перон, схопилася збоку й все-таки підсобила. «Ти диви, помічниця», — спеціально голосно задивувалися баби, і мужики, посміхаючись, по-новому поглядували на Ольку. Почуваючи на собі ці погляди, вона ще більше старалася. Яків Антонович теж помітив її легку фігуру, що пурхала по перону, але його відволік Гнат Воронько. Наказавши мужикам перенести у вокзал приведеного до тьми Реньку, він підскочив до Якова Антоновичу з наміром затримати потяг. Міська вчителька, ховаючи в ридикюль підписані папери, випередила:

— Навіщо затримувати? Документи підписані, майно ось, — вона вказала на скрині і ящики, що стояли на пероні. — А дітей... Олька! — поклікала вона, але ніхто й не відгукнувся, і вона рішуче підійшла до скрині, біля якої, точно скам'янівши, застигла боса, обстрижена наголо дівчинка в жовто-сірому запраному ситцевому платті. Хвилину назад кмітлива й моторна, вона, тупо вп'явшись, дивилася на бронзовий окраєк скрині. Стукаючи міцними масивними каблуками, молода жінка впевнено підійшла до неї.

— Ну що ти, як кам'яна?

Вона трохи різкувато взяла Ольку за руку, але та, зненацька відсахнувшись, вирвалася, схопилася за скриню. Молоденька жінка розгубилася, обличчя залилося рум'янцем, порожевіли навіть руки. Раптово злякавшись, що зараз заплаче, зблідла.

— Товариші, — її голос затремтів. — з Днем Перемоги вас!..

Заздалегідь заготована фраза, яку міська вчителька хотіла вимовити з пафосом, обірвалася. Вона відчула в грудях гаряче поколювання і ще образу за мовчазне відчуження бабів, вони немов відсунулися від неї. Пересилуючи напад, міська вчителька раптом стала скаржитися. Швидко, збиваючись, що, мовляв, хочеш, як краще, а виходить... Вона не повинна була їхати з дитбудинком, вона

їхала до Владивостока, сама по собі, а її попросили, а сьогодні на вокзалах тьма-тьмуща народу, в Імані й Спаську дітей розібрали, а речі й Олька залишилися, тому що Олька сховалася... Звичайно, вона скаржилася, не сподіваючись на співчуття, їй було прикро, але, дивна справа, баби тепер начебто присунулися до неї.

Несподіваний гудок поїзда, різкий і свистячий, заглушив її, потяг рушив. Молоденька жінка кинулася до вагона, на ходу просячи всіх, щоб Ольку доставили в дитбудинок разом з документами й майном. Наостанок, вже із тамбура, крикнула: «Оленько!». Помахала крепдешиновою хусточкою, яку притискала до губ, утримуючи кашель, і поїхала. Нічого не залишилося від неї, хіба що тільки лемент, що вдарив Якова Антоновича в саме серце: «Оленько!..»

Змахнувши рукою у відповідь, Олька витягнулася, утримуючи поглядом крепдешинову хусточку, а потім знову знітилася, вчепилася у скриню, начебто в ній був весь її порятунок. «Але ж так і є, — подумав Яків Антонович, мимоволі уявивши на її місці себе. — Мабуть, це жахливо, коли розбирають твоїх товаришів, а ти чомусь знаєш, що тебе не виберуть, не візьмуть, і змушений загодя ховатися від образ у цій величезній рятівній скрині».

— Відійдіть, дівчата, розступіться трохи, — попросив він і, підійшовши до Ольки, поклав на її плечико свою велику долоню. — Хочу показати їй наші сопки.

Баби як стояли, не ворухнувшись, так і продовжували стояти. Їм говорили про всиновлення, й раптом дівчинка, до того ж одна, це здавалося неймовірним. «Зараз вони опам'ятаються», — чекав Яків Антонович, подумки радіючи, що хід подій сам собою потрапив до його рук й треба тільки не випустити.

— Що тобі, Яків? — тіснячись, баби розступилися, і наприкінці рваного коридору виявився більмастий Сашко Безверов зі своєю двухрядкою¹ на колінах. Він сидів на траві, по-татарськи підігвавши босі ноги, обличчям прямо на сонце, але це тому, що люди тепер його не загороджували.

---

¹ Д в у х р я д к а — гармошка з двома рядами клавіш.

— Наш Сашко-музикант, — сказав Яків Антонович і, почувуючи, як Олькіне тільце напружилосся, заспокоїв: — Так ти не бійся його, він наполовину видючий, а голову закидає для острашки, жебракує.

Криво посміхаючись, Сашко сплюнув, але баби обсмикнули його: окстися, тебе сироті показують.

— А я що, а я нічого... — метушливо сіпнувся Сашко й теж повернувся вслід загальному погляду, підставивши сонцю лискучу, наче коров'ячий зализ, плішину.

— Бачиш, там, за дахами, сині?

Обережно піднявши голову, Олька скрикнула:

— Ой, близько!

Баби згідно закивали: мовляв, так, так... А Яків Антонович заперечив: близько, але не зовсім, от коли б від його хати, тоді інша справа. Олька не встигла й оком моргнути, як він підхопив її й поставив на скриню.

— Дивися туди, вбік, бачиш дерева — колгоспний сад. А вправо — аеродром. А із цієї сторони саду, що до нас — мазанка, білий дім під цинковим дахом — то він і є.

Розуміючи, до чого хилить голова, баби розділилися: одні прийняли сторону Якова Антоновича, інші почали нарікати — хіба так зустрічають? Піріжечків би їй, цукерок, приголубив би, а він поставив на скриню — дивися. Що вона там побачить? Мужик він і є мужик, мати їй потрібна. Яків Антонович і сам розумів: може, не так воно треба, так уже як уміє. Якщо Олька вибере його — де в чому, звичайно, бабка Клання підсобить, а так сам буде й за батька, і за матір.

— Геннадій, там у машині вузлик на сидінні, принеси, — попросив Яків Антонович, утираючи рукавом піт. — Ну що, Олька, знайшла?

— Яків, ти наче маленький, — засудили його баби, але він і сам розумів, що побачити звідси його дім — неможливо, йому ця розмова з Олькой потрібна була сама по собі, як розмова. Але вона раптом підвелася навшпиньки.

— А труба яка, цегляна?

— Цегляна, — підтвердив Яків Антонович.

— А дах похилий?

— Похилий.

— Тоді бачу, оно, біля саду, — сказала Ольга.

Яків Антонович, не приховуючи гордовитої переваги, глянув убік тих, хто нарікав, так, що вони мимоволі притихли.

— Правильно, біля, — радісно погодився він і так само швидко й легко, як поставив її на скриню, зняв.

Яків Антонович був упевнений: Ольга не бачила будинок. І в той же час не сумнівався — бачила.

— А знаєш, Ольга, я теж один, як і ти, зовсім один.

Він раптом захвилювався й замовчав, підшукуючи й не знаходячи потрібні слова.

Повернувся Геннадій Пушкарьов з гостинцями бабки Клани. Уловивши Ольчин обережний погляд, з яким вона стежила за вузликом, баби захвилювалися, згадали про свої припаси. Яків Антонович хотів випередити їх, але як на гріх не міг знайти кінців марлевої зав'язки. «Эх, бабуся -бабуся», — горістно подумав він, кладучи вузлик на скриню й намагаючись заспокоїтися тим, що мужик він і є мужик.

Баби витягали пиріжки, шанежки¹, цукристий хмиз, домашнє печиво, мед і все це простягали Ольці: візьми, дитятко, спробуй. Злякавшись достатку їжі, вона відступила впритул до Якова Антоновичу, що уже ні на що не сподіваючись, розгублено отирав з обличчя піт, і раптом із властивою їй вибуховою енергією Ольга схопила вузлик і, допомагаючи зубами, за дві секунди послабила зав'язку, залишилося тільки потягнути її, щоб розв'язати. Улещений Ольчиною допомогою, Яків Антонович осадив бабів:

— Так зачекайте ви... у нас усе є.

Він розгорнув марлю і побачив ті ж самі шанежки, те ж домашнє печиво й той самий мед, кольором схожий на коров'яче масло.

— Мед! — здивовано скрикнула Ольга й відразу посерйознішала.

---

¹ Ш а н е ж к а — перепічка із шаром масла або сметани.

— Бери-бери, — заохотив Яків Антонович, — це за твою роботящість. Я тебе відразу запримітив, думаю: хто ця помічниця, що всюди поспіває? Мені б таку, а то...

Він раптово осікся, помовчав. І раптом ні з того ні із сього розсердився:

— Я от що вам, баби, скажу, ви не дивитесь... якщо Олька пристане до мене — замість батька й матері буду, у тім моє вірне слово. А там вже — вирішуйте.

Він махнув рукою, не те щоб зневажливо, але таки грубо. Однак у відповідь, начебто від випадкової ласки, серця бабів пом'якшали: так ми-то що, Яків?.. Одним словом, хай це вона сама вирішує.

Дуже по душі припало Ольці, що Яків Антонович відразу її запримітив. Так до душі, що вона ледь не засміялася вголос. Правду кажучи, вона розраховувала, що її запримітять. Тому, коли Яків Антонович зажадав, щоб вона брала, що побажає, взяла не мед (вона не маленька), а шанежку. Сердитість, з якою Яків Антонович раптом ні з того ні із сього накинувся на бабів, її не здивувала. Олька сама не знала від чого, але теж образилася на них. Так що поки вони виряджались, вона, не довго думаючи, спритно збрала гостинці в марлевий вузлик і потягнула Якова Антоновича за рукав, мовляв, ідемо. Він розгубився, заметушився, зробив до неї крок, зхотівши у напливі почуттів погладити її хлоп'ячу голівку, а Олька подумала, що це від незграбності, пригнулася й проскочила під рукою. Потім оглянулася, підбігла до скрині й опустила бокову ручку, за яку трималася, м'яко так надавила долілиць і повернулася.

— Ти вже, Геннадій, сам дивися, віддасте майно і в дитбудинок. А із скрині цієї все повиймаєш і назад привозь, Олька візьме, це її, — твердо сказав Яків Антонович і подивився на скриню пильно, зі значенням, немов сподівався: що й скриня якось оцінить сказане й запам'ятає. — Коломбину передаси: я їм іншу замовлю, нехай розміри дасть.

Зненацька для Якова Антоновича Олька прихилила до нього голівку, і вони пішли. Людський коридор розступився, Сашко-музикант за звичкою скинув до неба більмасте обличчя, рвонув міхи, утяв «Яблучко». Військовий кашкет його із червоною околичкою,

лежав тут же, на траві. Яків Антонович зупинився, покопався в своїх кишенях, на що Сашко раптом люто замотав головою:

— Іди-іди, нічо не треба, — і оскільки Яків Антонович продовжував ритися у своїх широких галіфе, заматюкався, перервав музику. — Я ж сказав: *ничьо не надо*, я так граю, для свята.

Пройшовши кілька кроків, Яків Антонович озирнувся як завжди повернувшись всім тілом, разом з ним озирнулася й Ольга. Якова Антоновича зацікавило: чому Сашко не грає? Однак, натрапивши на живу людську стіну мовчазного погляду, забув про нього, зібрався, постояв, почувуючи незбагненно зміцнілу віру в себе, глянув зверху долілиць на Ольку.

— Ото я їм...

Чого він так сказав, бог знає... У відповідь вона зрушила брови й теж пролепетала:

— Ото...

Іховаючи голівку за його рукою, тихо, майже беззвучно засміялася. Він посміхнувся, і вони пішли. Дивна справа, але цей майже беззвучний сміх почутий був і народом. Сашко рвонув міхи, баби заворушилися, зітхаючи й підносячи до очей кінці селянських вигорілих хусток, а мужики, немовби їм до того й діла немає, стали викрикувати всілякі веселі лайки, дуже схожі на погрози, у яких баби вловлювали одну тільки беззахисність так ранимість. І тому мовчазно заходилися, заходилися у відповідь під в'юнке Сашкове «Яблучко».

Яків Антонович і Ольга перетнули вокзальну площу, вийшли на вулицю. Вони йшли від одного двору до іншому, і щораз, коли бачив кого-небудь за тином, Яків Анатолійович зупинявся і повідомляв:

— Додому йдемо, з Олькой, помічницею.

СОЛОДКЕ ШАМПАНСЬКЕ

О вісьмій ранку в районі Південних Курил на сухогрузі типу «Маршал» на місток вийшов третій штурман. Він увімкнув локатор, і радіус, оббігши коло, нагадав йому «двірник» від його новенького «Запорожця». «Гарний жарт, — подумав третій штурман. — У будь-яку погоду видимість сто»... — Він вимкнув прилад і, присвиснувши, сказав:

— Фью, берег!..

Вони з рульовим розуміли один одного з півслова. Одна школа. Третій засміявся, у нього не виходив з голови випадок із другим помічником капітана.

— Ревізор усе ще бісється, — сказав він про другого помічника.

Рульовий позіхнув.

— Іванич, це туман, чи що?

— Туман, — підтвердив третій.

— Як стіна. І звідки він узявся?

— Від верблюда, — відповів третій, ніс транспорту начебто поринув у молоко. Зникли стріли носових лебідок.

— О дає! — пожвавішав рульовий.

Третій не показав свого подиву, хоча туман вразив і його. Третій любив показати, що він усяке бачив. Тому він ввімкнув сигнальне світло трохи повільніше ніж належно. Постояв, покачався на місці, знову припав до локатора.

Обрій був чистий, і він недбало кинув:

— Клади сто вісімдесят, — і пішов у штурманську.

На свій страх і ризик він вирішив не давати сигнальні гудки. «Пройде». Третій не почув, як сухогруз торкнувся семимісного бота.

Від удару обшивка бота лопнула, як шкаралупа горіха. Тріск паралізував хлопчика, хлопчик не міг навіть крикнути: «Тато!» Втім, це було ні до чого. Сильні руки підхопили його, і, опинившись у воді, хлопчик усього секунду бачив уламки шлюпки й темний борт велетня, що тане в тумані.

А ще хвилин за п'ять сухогруз випірнув з туману. Він якби з'явився сонцю. Рульовий подумав: «Казати чи не казати? Третій помічник капітана — свій у дошку. Не скажу», — вирішив рульовий і не сказав.

Курсант Вищого далекосхідного морехідного училища — він мав великі перспективи.

«Правда, за статутом потрібно все-таки говорити... Але багато чого потрібно!» — обірвав він самого себе. Його мучила совість. Спочатку він не доповів про дивний тріск, що почувся зі сторони борта, а тепер не повторив команду штурмана й не доповів, що курс — сто вісімдесят.

У той день сонце було яскраво-червоним. Таким яскраво-червоним, що здавалося, воно сочиться крізь шар хмар кривавою каламуттю.

— Тату, ти коли-небудь бачив таке сонце?

— Ні, синку, — відповів батько. Хлопчик посміхнувся.

— Тату, сьогодні вперше в житті ти і я бачимо таке сонце. Разом: і ти і я! — хлопчик прямо на очах ставав усе більше балакучим. Це лякало.

— Тату, я ще вранці вважав його зовсім круглим, а воно не зовсім. Начебто хто надкусив його, так?

— Так, — коротко відповів батько й подивився на сонце, що спливало кров'ю.

Сонце дійсно було таким, яким його бачив хлопчик. Піднявши голову, батько подумав про це, і про те, що він помітно здав. У нього болить шия й все тіло, особливо шия. «Ні, не маю права...» Батько

опустив голову й тепер бачив тільки воду. Важку воду теплого моря. Він не бачив зустрічних ледачих хвиль. Він їх відчував усім своїм тілом. Кожним м'язом, кожною клітиною. Він відчував хвилі так само, як напевно їх відчуває велика утомлена рибина.

— Тату, нам же зовсім не шкода, що з'їсть он та бридка хмара?

— Ні, синку, — відповів батько й подумав: «Мабуть, хлопчика треба підготувати, однаково він здогадається, тямущий шкет».

— Сину, я ляжу на спинку?

— Давай, тато.

Хлопчик відпустив шию й теж ліг на спину. Він ліг на обличчя батька. Потім трохи посунувся, і його крижане вушко торкнулося батьківських губ. «Тямущий, уже піклується про інших». Батько пригорнув до грудей маленьке тільце. «Ні, почекаю, нехай вигляне сонце». Батько помітив у щілині між хмарами ніжний-блакитний оксамит.

«Мабуть, моїх сил вистачить, — зло подумав він. — Вистачить. Вистачило б у нього. Боже, ти чуєш, допоможи йому, я благаю тебе, допоможи! Звичайно, у мені немає віри й з макове зернятко, але допоможи, допоможи йому, Боже!»

— Тату, ти шепочеш «Бог, Бог». А хіба він є? — запитав хлопчик. — Ти ж сам говорив, що його немає.

У голосі хлопчика була образа.

— Його нема, синку. Я це так...

— Ти це просто так, як деякі, котрим якимось не по собі або важко? От вони й згадують Бога... Правильно, тату?

— Так, синку, — сказав батько, і в горлі в нього почало дерти.

— Татку, тобі важко?

Батько не відповів.

— Тату, можеш не відповідати... Я сам буду відповідати, добре, тату?

Хлопчик зробив паузу і, явно наслідуючи батька, сказав:

— Зараз чоловікам завжди повинно бути важко.

Хлопчик скося подивився на батька. Батько здивувався.

— Невже я таке говорив?

— Говорив, тату, ще й як говорив!

— Не може цього бути, — не перестаючи дивуватися, сказав батько. Батькові було незручно перед сином.

— Тату, хіба це погано сказано?

— Ні, це сказано добре, аж надто добре.

— Тату, а мені подобається, коли сказано надто добре. Мені дуже, дуже подобається, коли надто добре. Мені це подобається найбільше на світі.

Хлопчик замовк, але батько відчув, що він хоче, проте не зважується сказати ще щось.

— Що ти хочеш сказати ще, синку?

— Тату, а я справжній чоловік? — хлопчик завмер. Батько почув, як дрібно застукало маленьке серце — живий моторчик.

— Ти дуже справжній чоловік, краще не буває, — серйозно відповів батько. Живий моторчик застукав ще сильніше.

— Синку, ти не хвилюйся. Не треба дарма хвилюватися!

— Я не хвилююся, тату, я тільки трохи-трохи. Ти навіть не знаєш, як я мамі про це скажу. Тату, а можна мамі сказати про це?

— Ще б пак! Хочеш, я сам їй скажу? Ти справжній чоловік.

— Татусю! — вигукнув хлопчик і стисся в грудочку.

Батько відчув — грудочка здригалася. «Не можна на це витратити сили. Не можна. Особливо зараз... Треба щось придумати!» Він не придумав.

— Тату, не кажи мамі...

Хлопчик розслабився. Плавню заворушив ногами.

— Вона подумає, ти навмисно мене хвалиш. Вона завжди так думає, я знаю.

Батько опустил ліву руку під себе й став притримувати хлопчика правою.

— Синку, давай думати про що-небудь, а говорити не будемо? Будемо мовчати й думати.

— Як коли ми йшли на паруснику?

— Так, — відповів батько з полегшенням. Йому здалося, що він, нарешті, придумав, як зберегти сили хлопчиків.

— Тату, тільки ти не думай про Бога.

— Добре, синку, не буду.

— Правильно, — похвалив хлопчик. — Навіщо думати про того, кого немає? Давай думати про маму? Тату, адже правда ж ні в кого немає такої мами, як у нас?

— Правда, синку. Давай думати про маму. Почали?

— Почали, — відповів хлопчик, і вони замовкли.

Йому про неї завжди думалося легко. Думати про неї останнім часом стало для нього звичкою. Є такі звички в рибалок океанічного лову. «Буду згадувати все найкраще. Звичайно, дещо я вже згадував, нічого, сьогодні буду згадувати все спочатку».

Він подивився на обрій і відзначив для себе, що голубий проріз став помітно світліший і по краях позолотився. «Сонце обов'язково вигляне, — порадів він. — Вранці воно було таким яскравим і чистим, може й під час заходу буде таким? Дитина зрадіє... Здрастуй, сонечко!...»

— Тату, ти спиш? — почув він шепіт сина. Почув так виразно, що відкрив очі. Він побачив ноги сина. Біло-сині, тонкі й довгі. Ноги плавно ворушилися, і він зрозумів: син думає про щось спокійне й гарне. Це передалося йому.

— ... Тату, мама зараз поїде, вона вже надягла шолом.

... Батько підняв ковдру. Син шмигнув у постіль, і батько тут, у морі, так реально відчув, як він влаштується під ковдрою, що ще міцніше пригорнув його до себе. Вони почули тихі кроки й скрип дверей. Син завмер, а він сховався глибше в подушку. Вона підійшла до стола, і він здогадався: пише, де сніданок. Вони не ворушилися хвилини зо три. Потім тихі кроки підійшли близько-близько, син увесь стисся. Кроки зупинилися. Син навіть не дихав. Кроки постояли, подумали й вийшли. Лягнули двері. Взревів моторолер. Син, борсаючись, виринув з-під ковдри.

— Тату, вона нам посадить мотор, от побачиш.

Очі дитини світилися радістю.

— Не посадить.

— А от якщо посадить? — наполягав син, і він розумів, чому син наполягає.

— А от якщо посадить, переберемо мотор.

— І ми їй за це навіть нічого не скажемо? — із цікавістю запитала дитина.

— Нічого.

— Ой, тату, як їй здорово з нами, — позаздрив хлопчик.

— А хіба нам погано?

— А нам ще краще! — вигукнув він, і це було правдою.

— Встаємо? — запитав батько.

— Встаємо, — відповів син, і вони десять разів оббігли навкруги своєї лісової хатинки.

Умилися в джерелі й тільки тоді стали читати її записку.

«Дикуни, все в погребі. Снідайте якнайкраще, мене не буде до вечора. Ігор, ти знову, знову лазив до тата? Цілую. Поїхала в село за...»

Тут батько подивився на сина й засміявся.

— Тату, що там? Навіщо вона поїхала? — з нетерпінням запитала дитина.

— Вона замість слова «провізія» написала «дивізія». Врахуй, вона поїхала в село за «дивізією».

Їм стало весело. До того весело, що, снідаючи, вони раз у раз посміювалися над нею.

— З нею просто вмреш, — говорив хлопчик. — У неї не голова, а міськрада якась! Просто розуму не доберу, і звідки все це береться? Тату, ми з нею точно не засумуємо.

Батько засміявся, він знав, звідки це все в сина. Йому було добре, як ніколи. А потім хлопчик витяг ранець і дістав табель-календар, прикрашений японськими об'ємними фотографіями морських пейзажів, і затих. Хлопчик завжди це робив після сніданку, і завжди це зачіпало батька, у нього починало саднити під ложечкою.

— Скільки? — запитав він сина.

— Десять днів, тату, — син зітхнув і сховав календар, не глянувши на відмінні пейзажі.

— Тату, а десять днів, це буде скільки годин?

— Двісті сорок.

— Ба!.. — здивувався син.

— Так ще сьогодні двадцять годин, ти що, забув сьогоднішні двадцять?

— Ні, я не забув, я їх тримаю про запас.

— От як? — здивувався батько й додав, — ти взагалі-то думаєш іти на «Паруснику»?

— Тату, так я тільки про це й думаю! — хлопчик заметушився. — Я навіть спати не можу, так думаю. Як він там без нас під цією скелею? Але раз ти мовчиш, вирішив — буду мовчати. Не можу ж я в такий день бути невитриманим.

— Тоді все гаразд, — сказав батько, і взявши бак з водою, вони пішли до «Парусника». Спочатку вони йшли по стежці й дивувалися, що роси зовсім немає й ліщина абсолютно суха. Стежка бігла західним схилом сопки і мирно вибігала на велике плесо, засіяне синьюватою галькою й білими, гладкими черепашками. Потім вони круто повернули на схід і пішли в гору. Зарослі ліщини їм заважали, але не настільки, щоб вони звертали на це увагу. А коли вони вибралися на гребінь сопки, вони й зовсім забули про ліщину, тому що побачили сонце. Ранкове, воно тихо пливло над водою, як лебідь, обережно піднімаючи свої рожеві крила. Море горіло. Море нудилося в ледачій нескінченності моменту.

— Здрастуй, сонечко! — закричав хлопчик, скинувши догори руки і, охоплений захватом зустрічі, почав швидко спускатися долилиць до води, що світилася. Там за скелею в кам'яному гроті стояв «Парусник». «Парусник» — це його ім'я. Ім'я семимісного бота із чудовим московським двигуном.

Батько так і говорив про двигун:

— Чудовий московський, двадцять сил, не підведе.

...І він не підвів. «Проклятий туман», — він знову перемінив руку й глянув на обрій. Проріз розширився, а позолоть

стала більше соковитою. «Проклятий туман, звідки він узявся?! И цей сухогруз, без гудків, що летить, як на пожежу?! Не треба. Вирішено думати тільки про гарне, про неї». Він притиснувся до хлопчика, і йому здалося, що хлопчик зхлипнув. Він насто-рожився, але побачивши, що хлопчик все ще плавно перебирає ногами, заспокоївся.

Весілля. Його він пам'ятає, начебто це була вчора. Однокурсники: Толік Лавський і Паша Батухтін.

Пашка, смаглявий, з довгими пасмами чорного прямого волосся. Піджак розстебнутий, загадкова посмішка, трохи кульгаюча, схожа на Байронівську, хода. Толік — мислитель із Сократівським чолом і гіркотою юного циніка на обличчі.

— Не здумайте горланити «Гірко!», бо навішаю, — серйозно попередив він всіх.

— Що ти! — чомусь зрадів Толік і витяг дві пляшки солодкого шампанського.

Наречена була у вінчальному платті, і він сидів з нею на чолі довгого, неприродньо довгого стола. Гості помітно повеселішали, а він, нахилившись до Толіка, все говорив і говорив. Він зовсім не звертав уваги на неї. Збоку здавалося, що вона — єдина винуватниця торжества. А він сам по собі. Він не був схожий на нареченого, хоча був у чорному костюмі, як і належало в такий день. Він був схожий на випадкового гостя, що підсів до святкового стола з одним бажанням: поговорити на які-небудь абстрактні теми. Це сердило всіх, але він нічого не міг з собою зробити. Йому було двадцять років. Він намагався не дивитися на брата. Братові було вже двадцять три, саме стільки, скільки їй, його нареченій. Він соромився всього, у чому брат йому поступався, а в цьому особливо. Потім якось залпом відчинилися двері, і у вітальню вбігла циганка. У червоній розкльошеній сукні, з фужером золотавого вина, вона водала:

— Гірко, гірко!!!

Вона водала так несамовито, що всі остовпіли. А коли прийшли в себе, пожвавішали, і весілля здригнулося від гучної

вимоги. Наречена із запитанням подивилася на нього і, не чекаючи відповіді, стала повільно підніматися. Він теж піднявся. Він хотів швидко цмокнути, але вона оповила його шию, і тоді, щоб не бачити її, він обійняв так міцно, як обіймалися вони наодинці. Поцілунок вийшов зтяжним і таким жагучим, що циганка закричала:

— Ай, молодець! Ай, молодець!

От коли було по-справжньому соромно брата. Виручили «Бродячі музиканти». Вони увірвалися, як солов'ї-розбійники. Циганка на льоту зловила бубон, кинутий їй баяністом. Взутий у жовті чоботи з довгими халявами, з рудими вусами щіточкою і в капелюсі із широкими простроченими полями баяніст нагадував kota в чоботах. Барабанщик ударив у барабан, що висів на животі, як пивний казан, і дзенькнув бронзовими тарілками. Тарілки, зелені від дощів, не співали, а крикали. Барабанщик працював зосереджено. Він був ведучим в оркестрі. Він працював в основному правою, тому що саме в правій він тримав регульовальну паличку, обвиту на кінці товстою повстю. Ціпок служив справно.

Вигнувши в декількох місцях, стіл відсунувся до стіни. Посипалися склянки, загримали падаючі табуретки. Циганка, лягнувши фужером об підлогу, вдарила в бубон і побігла по колу. Вона побігла так швидко, що сукня забилася, заметалася по колінах, немов полум'я від багаття. Баяніст заплигнув на підвіконня, а барабанщик потіснився в куток. Студентське весілля набирало обертів. Всі моментально забули про наречену й про нього. І вони, не соромлячись, поцілувалися кілька разів. Їм було добре. І від того, що їх залишили в спокої, і від того, що всім весело, і від того, що бродячі музиканти такі домашні. Чудово було!

А хіба погано було, коли він прийшов з армії? Відкрив двері й побачив її. Вона мила підлогу, а поруч на покривалі сиділа дивно знайома людинка. Чоловічок, уважно розглядаючи його, гриз

гумового півня. Вона наспівувала, і маленький вузлик волосся здригався на потилиці в такт її змахам. Він наліг на двері й закрив очі. А коли відкрив, вдарили куранти. Вона миттєво витерла руки фартухом і підхопила чоловічка.

— З Новим роком! — сказав він, і вона скрикнула. Солдатом вона його не представляла. А потім були обійми й солодке шампанське, і він шепотів.

— Тобі було важко, важко... — вона кивала, і притискаючись до плеча, плакала. Він теж готовий був заревіти, але його бентежив чоловічок, дивно знайомий і усміхнений.

Вони так і заснули на покривалі, вкрившись шинеллю. Поруч із відром і ганчіркою. В ту ніч до них стукали сусіди, і напевно було свинством прикидатися, що в будинку нікого немає, але вони прикидалися.

...Визирнуло сонце. У нього не було виходу. «Звичайно, до заходу ми протримаємося. Вона здогадається, але вертоліт уночі — даремно. От якби тоді не було туману... Нема чого про це думати». Він подивився на сонце, що розпавило величезний шматок хмари, і вирішив, що воно тепер таке ж, як і вранці, і, мабуть, незабаром знайде, тому що промені вже хапаються за гребені хвиль, і сил саме стільки, щоб зробити все як треба — пора.

— Синку, — сказав він і зненацька захлинувся, ковтнувши гіркої води.

— Тату, ти хочеш лягти на живіт?

— Так, — важко відповів батько й захекався. Потім взяв себе в руки й допоміг хлопчикові осідлати плечі.

— Ти про що думав, синку?

— Тату, я думав про маму. — хлопчик квапився. Йому давно хотілося говорити, у нього боліли й руки, і ноги, і живіт, і голова, і шия, і це було просто нестерпно.

— Ми з нею завжди тебе чекали й раділи твоїм телеграмам. А коли тебе не було на Новий рік і в дні народження, мама приносила солодке шампанське й мені теж наливала. Вона казала, щоб я тобі

не говорив, але вона наливала зовсім трошки. Зовсім трошки ж можна, тату, адже трохи, це по-російськи не рахується?

— Не рахується, синку, — сказав батько й подумав, що все-таки пора, настав час готувити хлопчика.

— Тату, а ти знаєш, який у нас був тост?

— Ні, синку.

— У нас, тато, завжди був один і той самий тост. А до нього ще що-небудь, це зважаючи, ким ти в цей час працював.

— Який же це був тост? — вдихнувши всіма грудьми й із зусиллям повернувши голову, запитав батько.

— Тату, а ти не скажеш мамі?

— Ні, не скажу, — відповів батько.

— Мама завжди говорила: «Нехай тато стане письменником, справжнім письменником». І ми цокалися, а потім вона додавала: «За тих, хто в тайзі» або «За тих, хто в Арктиці», а цього року ми говорили: «За тих, хто в морі». Тату, тепер і за мене будуть говорити: «За тих, хто в морі»?

— Так, синок.

Батькові стало не по собі. «Тямущий шкет», — подумав він і сказав:

— Синку, ти пам'ятаєш, як я тебе один раз побив. Ти ще ходив у тридцять шостий дитсадок на площі. Загалом, за мамин годинник, ти тоді збрехав.

— Пам'ятаю, — сказав хлопчик, і обличчя його стало зовсім блідим.

— Прости, синку, це я даремно тоді.

— Що ти, тату, — злякався хлопчик, але обличчя його по-жвавішало. — Дуже навіть правильно. Ех, треба було посильніше, ти ще забагато панькався із мною. Тату, а навіщо ти стільки панькався?

— Не знаю, синку.

— А я знаю, — сказав хлопчик, — але я тобі не скажу, добре?

— Добре

Хлопчик нахилився, випрямив руку й, ляснувши по воді долонькою, сказав:

— Треба було так, так побити.

Але долонька ляснула по воді тільки один раз, тому що рука в хлопчика зависла. Рука була важкою, вона погано слухалася хлопчика. Батько побачив, що дитина завалилася у воду й допоміг йому знову осідлати себе. Це було нелегло.

— Брехати ніколи не можна, правда, тату? — віддихавшись, запитав хлопчик.

Замість відповіді батько сказав:— Синоку, знаєш. — він захвилювався. — Загалом, ми з тобою можемо перетворитися на чайок. — Батько до болю стис зуби.

— Як це? — насторожився хлопчик. Тепер уже квапився батько.

— Розумієш... — батько ліг на спину й посадив хлопчика обличчям до себе. — Розумієш, ми станемо чайками й полетимо високо, високо. Треба тільки сильно захотіти. Я не говорив, думав не повіриш, не захочеш... але ти повіриш, правда?

— Так, тату, — сумно сказав хлопчик і раптом вигукнув — Тату, і ми полетимо до мами?

— Так, синку, ми полетимо до мами, тільки треба поквапитися, поки є сонце, а то нічого не вийде.

— Тату, ти це тримав про запас?

— Так, синку, — відповів батько й став говорити хлопчикові, що треба робити. Хлопчик слухав уважно, і з кожним словом очі його починали світитися усе більше й більше. Нарешті вони зайнялися й стали такими ж, як у батька.

— Я скажу «три», і тоді, синку, набирай у себе стільки повітря, скільки зможеш, і пірнай якнайглибше.

— Тату, а можна я буду триматися за тебе?

— Звичайно, можна, — зрадів батько. — Тільки коли ти не зможеш дихати, відпусти мене, я більше тебе, мені треба поглибше.

— Добре, тату, — сказав син, і батько повернув його й підняв наскільки міг, щоб він востаннє подивився на сонце. Таке величезне і прекрасне, начебто весь день був іще попереду.

— Три, — сказав батько чужим голосом, але хлопчик зупинив.

— Стій, тату! До побачення, сонечко! — крикнув хлопчик і здійняв вгору руки.

«До побачення, сонечко!» з болем відгукнулося в душі батька, і він подумав: «Даремно я його тоді за неправду... взагалі, даремно...»

— Тату, я готовий, — хлопчик повернувся й подивився в очі батькові. І вдихнувши небо, вони разом із сонцем пішли під хвилю.

А коли хлопчик онімівшою рукою випустив тільник батька й на мить побачив його тінь, що змахувала, він подумав: «Мамо, ми вже летимо до тебе, летимо!»...

ПУПСИК, ЩО СМІЄТЬСЯ

ПОВІСТЬ

Девушка с лебедем. 1919

В. Хлебникова.

... Воно ж завжди радісно, коли сам зрозумієш що-небудь велике й іншому поясниш, і він теж зрозуміє...

Це знаєте звідки? Думаєте, хтось із великих? Нічого подібного. Це цитата з мого щоденника «Замітки юного натураліста». Розумію, що назва щоденника не дуже-то підходяща — ну який я натураліст? Я почав його вести дуже давно. Просто почув раз по радіо: «Із заміток юного натураліста», взяв зошит і написав: «Замітки юного натураліста»... Власне, це навіть не зошит, а величезна книга. Обкладинка товста, темно-коричнева, а аркуші білі, тонкі, із червоними смужками навскіс. А над кожною смужкою вгорі — ієрогліфи — маленькі, як павучки. Розкішний зошит! Знайшов його біля аеродрому, де П'ята армія¹ стояла. Я тоді вчився в третьому класі, і ми разом з Едькою Воскобойниковим, моїм кращим приятелем, після школи часто пасли там корів. Там раніше трава гарна росла, по коліно.

— Оце знахідка! Все життя можна в ній уроки робити, — сказав Едік, вперше побачивши зошит.

До шостого класу я давав Едіку читати щоденник, а потім перестав. Перестав двадцять другого вересня. Це був особливий день. Після того в моєму щоденнику багато віршів з'явилося. А перший я навіть зараз пам'ятаю:

Диван я ніс кудись на спині,
Від тягаря піт з мене крапав.

---

¹ П'ята ударна армія — загальновійськова армія у складі Збройних сил СРСР. Створена у грудні 1942 року, розформована в грудні 1945 року. Брала участь в Сталінградській битві, Ростовській операції, звільненні України та інших оборонних та наступальних операціях.

Побачив я тебе із іншим,
Сів на диван той — і заплакав...

Склався він відразу й так само відразу сподобався мені, хоча ніякого дивана в той день я не ніс і тим більше не плакав на ньому. Навпаки, в той день у мене був гарний настрій...

...О першій годині дня я зібрав у сумку підручники й пішов до школи. Йшов через гарнізон, адже філія нашої школи була за гарнізоном, неподалік від аеродрому (тоді в нас ще не було нової двоповерхової школи). Школа наша знаходилася в П-подібному будинку, з одного боку якого була казарма для льотчиків, а з іншого — наші класи.

Я йшов не кваплячись, знав, що встигну. А якщо навіть не встигну, сьогодні мені за це нічого не буде. У мене день народження. Ні, точно нічого не буде! Я й уроки не всі зробив. Вирішив тільки задачки по геометрії й фізиці, а ботаніку й російську навіть не читав. «Якщо двійку схоплю, однак мені вдома нічого не буде», — думав я.

У школу прийшов рано. Едік, побачивши мене, крикнув:

— Задачку по геометрії зробив?

— Звичайно, — сказав я.

Мені було приємно, що в усіх відразу виник підвищений інтерес до моєї персони. Але, слово честі, якби я знав, що задачку не вирішить весь клас, я б у такий день нізащо б не став над нею сидіти. Краще поганяв би на велику Генки Рогозинського. Але не про це йдеться.

Задачку всі в мене списали, і Светка Карманова теж списала, хоча вона була відмінницею...

Іван Андрійович, наш математик, зайшовши у клас, сказав:

— Відкрийте зошити з домашнім завданням і покладіть на край парти.

Усі поклали. Іван Андрійович пройшов по рядах і впевнився в цьому особисто.

— Так, вирішили, — гмикнув Іван Андрійович, — а от у шостому «Б» ніхто не вирішив.

— Ну і що, Іван Андрійович? Ви нас із ними не порівнюйте! Там взагалі одні ледарі, Іван Андрійович, — загомонів клас. Під час цього Карманова дивилася на мене, як на якогось знаменитого артиста. Я трохи розгубився і, щоб вона цього не помітила, став порпатися в сумці...

Про Светку потрібно сказати, що вона дуже гарна, охайна, як, між іншим, усі відмінниці, але не ябеда, не задавака й не підлиза, а коли засміється, у неї ямочки на щоках з'являються. І взагалі, вона розумна.

— Але ж не всі вирішили завдання й серед вас. Дехто... — тут Іван Андрійович зробив паузу, і я відчув, що він дивиться на мене. — Дехто списав. Так, списав. І таких, напевно, навіть більше.

Я підняв очі й зустрівся поглядом з Іваном Андрійовичем. Він дивився на мене з такою увагою — у мене аж під серцем кевкнуло. Мені здалося, що він здогадався, чому я риюся в сумці. Я відвів погляд, а він:

— От ти, Губкін, — тільки чесно! — списав?

Як тільки я це почув, у мене так усе від серця й відлягло. Я встав і, посміхнувшись, сказав:

— Списав.

— У кого?

— У кого? — звичайно, якби в мене був поганий настрій, я, може бути, і промовчав би. Але в мене був день народження, і я візьми та й скажи:

— А ось у неї...

Светка скрикнула й підхопилася, як ошпарена. Я, як побачив її такою, то всі веселощі у мене відразу пройшли. У класі стало тихо. Всі знають, що я в неї не списував, і кожному цікаво, що вона на це скаже. А мені недобре стало. Я відчув, що принизив її.

— Іване Андрійовичу, він обманює. Це я в нього списала.

— Ти?! — в Івана Андрійовича від подиву ледве не злетіли окуляри.

— Я, — вона ще сильніше почервоніла й, опустивши голову, сіла. Стало тихо.

— Нічого не розумію! Губкін, може, хоч ти поясниш, хто в кого списав?

Що я міг сказати? Підняв голову й став дивитися у вікно. Нехай Іван Андрійович обуриться моєю поведінкою і покарає мене, чи що?

Але він раптом посміхнувся:

— А-а-а... Розумію, розумію!

Я глянув на Івана Андрійовича. Він, ледь-ледь посміхаючись, дивився на Светку з якимось таємничим значенням. Вона зніяковіла й зашарілася.

— Розумію, розумію, — сказав знову Іван Андрійович і став довго вивчати журнал. Потім відкрив задачник і, все ще посміхаючись, запитав:

— Хто бажає отримати п'ятірку або четвірку?

У класі зашуміли:

— Я, я...

— А я гадаю, нехай іменинником буде Губкін.

Тут шум став ще більше. І справді, цікаво вийшло. Адже він не знав, що я й так сьогодні іменинник.

— Губкін, завдання, що ти вирішив вдома, — принаймні, будемо так вважати, — має два способи розв'язання. Один варіант у тебе записаний у зошиті — до речі, більш складний. А зараз виріши іншим, більш легким способом. Вирішиш — п'ять, не вирішиш — відразу одержиш дві двійки, другу — за списування. Це й буде обіцяна четвірка, — Іван Андрійович заклав руки за спину і повільно пройшовся по класу. — А хто перший вирішить те саме завдання на місці, обіцяю поставити «відмінно» в журнал.

Урок пролетів непомітно. Я вирішив задачу на перерві, а Іван Андрійович перерву зарахував за урок. Окрім мене, задачу вирішила лише Карманова, але «відмінно» так і не отримала. Не отримала, тому що Іван Андрійович про це так і не дізнався. Насправді, Светка вирішила завдання за партую навіть раніше за мене. Це мені розповів Едька: він сидів з нею поруч і бачив це на власні очі. Вона спочатку в чернетці все зробила, але в чистовик переписувати не стала, а коли я на дотичну опустив перпендикуляр і одержав додатковий рівнобедрений трикутник, вона зраділа й сказала:

— Зараз вирішить! — і засміялася, а в чистовик рішення так і не переписала. Це для того, щоб Іван Андрійович, не дай Боже, не подумав, що вона мені якось допомогла.

А потім, на останній перерві, Тьомка Худяков почав у зоску¹ грати. У нього зоска була пухнаста, з білої шубки, а пластинка — зі свинцю, з чотирма дірочками, як гудзичок. Тьомка її підшив до шубки мідним дротом. Розкішна зоска вийшла! Він міг вибивати її по триста разів. Тьомка почав грати в класі, а в нас у школі з цим суворо: від неї ж і пил, і усе таке. Чергова, Лідка Ягнишева, підскачила до нього, схопила зоску і як жбурне! Зоска, немов парашутик, полетіла через весь клас. Светка Карманова відбила її, і зоска влучила прямо мені в лоба. Всі засміялися, а Карманова відвернулася, наче нічого й не сталося. Я й виду не подав, що помітив, хто мене зоскою почастував, заплигнув на підвіконня, а руку із зоскою виставив на вулицю:

— Хто кидав? Рахую до трьох... Раз, два...

Підлетів Тьомка:

— Валера, не кидай... Це Карманова!

— А-а-а! — грізно закричав я, а сам стою на місці: накинутися на Светку, навіть у жарт, після всього, що сьогодні відбулося, не можу. Вона кинулася бігти від мене до дівчишок. Ті її рятувати почали, верещати, отут ми, пацани, і накинулися з такими пиками — як пірати. Я Светці всі бантики розпустив, а дівчиська мені від бобки білий комірець відірвали. Увійшла наша ботанічка в клас, а в кутку — купа-мала.

— Неподобство! Хто черговий? Ягнишева, хто заводій?

— Я, Любов Сергіївно, не бачила, — у Лідки аж сльози на очі навернулися.

— Не бачила? — ботанічка здивувалася, а потім застосувала педагогічний прийом. — Заспокойтеся, Ягнишева, я впевнена, що винні самі зізнаються.

---

¹ З о с к а — популярна шкільна гра середини минулого сторіччя. Правила гри прості: хто більше разів виб'є зоску (шматок шкіри, як правило овечої, з прикріпленим до неї грузилом), той і виграє. (Тут і далі прим. перекладача).

— Звичайно, зізнаються, — я встав за партою, а коли побачив, що слідом за мною піднялася й Светка, мені стало зовсім весело.

— Вийдіть і посмійтеся за дверима, — ботанічка не жартувала.

Ми швидко пройшли по класу — і за двері. Светка йшла першою, і я бачив, як її плечі здригалися від ледь стримуваного сміху. У коридорі ми все-таки не стрималися, у класі теж багато хто засміявся.

Потім ми почули:

— Дивуюся я з Карманової: потрапити під вплив Губкіна! Із трійки на двійку, із двійки на трійку...

Додому я йшов з Едької Воскобойниковим. Він всю дорогу в ролях розказував, як ботанічка обурювалася, особливо мною. А потім Едька розповів мені, що завдання по геометрії Светка вирішила швидше за мене. Я похвалив її: «Тямуще дівчисько!» Але після цього випадку давати Едіку читати свій щоденник перестав. Бо в той день, двадцять другого вересня, я й склав свій перший вірш. І ще написав у щоденнику «Записки юного натураліста»:

«Мені сьогодні виповнилося 13 років. Я відчуваю, що ..... Світлану Карманову. Через п'ять років замість крапок я поставлю одне слово. Клянуся, що нікому не дам скривдити її. Про слово вона нічого не повинна знати. Це слово поки що є таємницею навіть для неї».

З таємницею цією нічого не вийшло, хоча щоденник мій з 6-го класу не читала жодна жива душа, навіть Едька. Але про моє відношення до Светки Карманової сьогодні знають усі.

Трапилося це цим літом. Наша корова Ромашка нарешті отелася, і мама сказала:

— За Ромашкою догляне Ліда Ягнишева, а ти відправляйся до батька.

І я поїхав до батька в першу бригаду. Там, довго не розмірковуючи, батько відвів мене до дядька Васі — начальника току, і той запропонував мені на час збиральної компанії попрацювати другим вантажником на ЗІЛі. ЗІЛ стояв біля крайнього бункера, і я не відразу помітив першого вантажника.

І тільки коли встав на крило, побачив, що перший вантажник — дівчисько. І не хто-небудь, а Светка Карманова.

— Ти?!

— Я, — сказала Светка й сіла на запасний балон. — Тебе за другого прислали?

— Ага, — не перестаючи дивуватися, відповів я.

— Тоді залазь. — Напевно, мій подив розвеселив її, тому що вона, засміявшись, повторила: — Залазь же!

В тому, що Светка опинилася на ЗІЛі, не було нічого особливого. Светка давно хотіла попрацювати в колгоспі, але в неї ніяк не виходило. Щоліта вона їхала до тітки в Арзамас і от тільки тепер, перейшовши до дев'ятого класу, зуміла наполягти на своєму.

— Залазь же, глянь де вже сонце! — вона двома пальцями потягла хустку, і та витягнулася козирком.

Светка стала схожа на сільську жінку, що звикла ховати обличчя від сонця.

— Ти на одну акторку схожа.

Я заліз у кузов і став дивитися на шофера, що ніс воду. Він підійшов до машини, поставив відро. Потім підняв капот, відкрутив кришку радіатора й різко кинув під ноги.

— Ох!

— Гаряча?

— Нагрілася, — підтвердив він. — За другого будеш?

— Ага.

— Ти *сєдай-бо*, стояти не треба, — він вилив воду й подав мені відро. Я, перевернув його і сів.

— Хочеш на балон? — Светка подсунулася, але на балон я не сів.

— Валєро, виходить, ти через двадцять днів цілий рік втратив?

— Який рік?

— Ну, ти ж народився двадцять другого вересня...

— А, так, це через Галину Павлівну... Завуч така була, ще до тебе. Їй хоч двадцять днів, хоч один. «...У школу дозволено тільки з семи...»

— А мені добре, я десятого червня народилася, — вона вхопилася за бортик, бо машина рушила, і відразу потягнулася за сумкою.

— Хочеш, я тобі панаму зроблю, а то потім ніс облущуватися буде? — запропонувала Светка.

— Ну, зроби. Тільки де ти газету візьмеш?

— Газету? — вона відкрила господарську сумку з поламаним замком «блискавкою» і дістала газету.

— Хотіла хліб загортати, а хліб забула, — вона відсунула сумку і, стоячи на колінах, стала майструвати панаму.

— Зараз як трусне! Буде тобі панама!

— А ти не кажи під руку.

Хвостики кос вистрибнули з-під хустки їй на обличчя, і вона змахнула їх рукою. Потім Светка надягла на мене панаму, і я сказав, що це не панама, а шолом.

— Нехай буде шолом. Тільки ти його притримуй рукою, а то зде, — вона встала поруч із мною, і я відчув, як її легке платтячко лоскоче мої коліна. Светка раз у раз поправляла плаття руками і мені доводилося відвертатися і напружено дивився вперед — як би вона чого не подумала!

Біля комбайна ЗІЛ зупинився, і штурвальний крикнув з містка:

— Ти ба, якого хлопця дівка надибала!

Нам обом стало ніяково, і ми, не дивлячись один на одного, почали старанно розсипати зерно по кузову. Светка розсипала руками. Її босі ноги потопали в зерні й теж здавалися мені золотими, як і руки. Коли пшениця потрапляла їй за пазуху, вона сміялася, і тоді я працював один: мені хотілося, щоб вона сміялася довше.

— Ух ти, як працюєш! — її замилювання мене не відволікало. Я з розгону кидався на верхівку живої гори й відчував, як гаряче зерно летіть на спину й бризками розлітається по кузову. На току доводилося ґрунтовно махати лопатами, і після десятого рейсу Светка перестала змагатися зі мною.

— У тебе по чому розряд?

— Та так, по лижах... — сказав я.

— А, точно, — згадала Светка.

— А в мене другий по гімнастиці.

— Знаю я твій розряд! — кинув я.

— Не віриш?

Светка відвернулася, кинула деркача, змахнула руками, і її ноги, ножицями черкнувши у повітрі, описали дугу. Светка так зненацька виросла переді мною, що я змушений був підхопити її, бо злякався. У відповідь вона засміялася мені в обличчя, близько-близько, і я також засміявся.

— Светка, ти що, всім свої труси показуєш? — притримуючи однією рукою велосипед, Сашко Цигальнюк зухвало посміхався. Він посміхався так, щоб ми бачили його золоту фіксу. Светка засоромилася, і я не витримав. Усе відбулося миттєво.

— На! — видихнув я, зістрибнувши з машини. Сашко підставив лівий лікоть, і удар рикошетом зачепив його маківку. Наступної миті він кинув велосипед і з усієї сили вдарив мене в обличчя. Спотикнувшись об раму велосипеда, я впав на спину, обдерши плече протектором ЗІЛа. Сашко стрибнув на мене, але я встиг відіпхнути його ногою.

— Ну все, хана тобі!

Він схопив лопату, але тут з машини вискочив шофер.

— Не займай хлопця!

Сашко відразу здрейфив:

— А я що? Він сам поліз. Светка, тримай! — він кинув лопату в кузов і, піднявши велосипед, стрибнув з розгону в сідло, покотив до воріт. Біля них обернувся. — Поговоримо в клубі. Ти, Светка, теж приходь, я вже квитки взяв.

— Добре, коти, коти! — шофер повернувся до мене й чомусь пошепки додав: — Ти стережися його. Старший Цигальнюк за це рік відсидів. — Сплюнувши, шофер поліз у кабінку, а я — під машину: діставати пом'ятий шолом.

Поки ми їхали до комбайна, майкою я стер із плеча пил і кров. Садно було неглибоке, і я про нього перестав думати.

Светка сиділа навпочіпки, обхопивши сховані під платтями ноги. Витирати кров на губах було соромно, і я, облизуючи губи, ковтав її. Потім вона встала, і я відчув, як знову її плаття лоскоче мої коліна. Я не дивився в її сторону, поки вона не сказала:

— Може, він ще вибачиться?

Я глянув на неї й побачив очі, повні сліз.

— Звичайно, вибачиться! — зрадів я. — Ти ж чула, ми з ним поговоримо про це в клубі.

Пом'ятий шолом не рятував від сонця, так я й не ховався від нього. Пусте, коли вже все так вийшло, нехай мій ніс облущується скільки завгодно, не про це зараз треба турбуватися.

Увечері, о пів на одинадцять, я одягнув захисного кольору куртку на «блискавці» з косими кишнями по боках, і пішов у наш колгоспний клуб. Куртку мені привезла старша сестра Оля із Владивостока — шикарна куртка! Багато хто з нашої вулиці мені задрив, а дехто з рисозаводських спочатку навіть задирався, думаючи, що я міський або гарнізонний.

В одинадцять я був біля клубу. Високий місяць уже світив щосили, під деревами була ніч. На ставках кумкали жаби, а світлячки, останні світлячки серпня стрибали по садах, і це також була їхня пісня.

— Іди сюди!

Я підійшов до хлопців і відразу впізнав їх. Ми привіталися, і Едька Воскобойников сказав:

— Біля танцмайданчика на тебе чекають.

— Рисозаводські? — запитав я.

— Ну, а хто ж іще? Сашко Цигальнюк уже зі штахетиною підходив. Цікавився.

Скрикнула гармонія, і ми побачили Льоньку Худякова в оточенні дівчат і хлопців. Льонька в солдатській формі, підтягнутий.

— Привіт, орли!

— Привіт, Льоню. Давно приїхав? — Генка Rogozинський підійшов до Льоні, і вони привіталися за руку. Потім Льонька розтяг гармонію, вальс «На сопках Маньчжурії» сколихнув усіх, і вони поплили до танцмайданчика. Генка Rogozинський вернувся до нас:

— Танкіст, сержантом приїхав, три нашивки.

Едька запитав у мене:

— Через Карманову, так?

— Через Карманову, — відповів я, і чиркнувши сірник, підкинув його вгору.

— Що я говорив? — сказав Едька. Хлопці пожвавішали, а Генка кинув мені, насупившись:

— Ти сам винен! Він же Кармановій ще торік записки писав.

— До того ж, Сашко каже, ти першим ударив.

Толік Рада став дивитися на мене, і всі притихли. Я сунув коробку із сірниками в кишеню куртки й навіщось став її там трясти.

— У тім-то й справа, що першим.

— Я й кажу — сам винуватий, — знову озвався Генка. Не обов'язково, звичайно, було злитися на Генку, але я все-таки розлютився. Ти глянь, усе він знає — хто винуватий, хто записки писав...

— А! — махнув я рукою й пішов до танцмайданчика.

— Валеро! Зачекай! — Едька Воскобойников наздогнав мене. — Може, додому підемо? — Едька сказав це делікатно, м'яко, щоб я не образився, і я тоді відкрився:

— Він же образив її!

Більше ми ні про що не говорили, просто Едька покрокував поряд із мною. Біля танцмайданчика нас нагнав Толік Рада.

— Рогозька зараз підійде, він побіг за Вітькою Воронковим і Колькой Алтабаєвим.

— Привіт, орел! — Сашко Цигальнюк уже чекав на мене.

Выпурхнувши в коло, освітлене місяцем, він так зрадів мені, начебто ми з ним сто років водилися.

Група рисозаводских потягнулася за ним.

— Прийшов квиточок узяти? По блату за рубль. — Сашко перекавав штахетину в ліву руку й дістав квиток. Я вийшов до нього, і ми опинилися в центрі кола.

— Ти що, штахетиною ціну набиваєш?

— Ага, ціну! — це Сашко сказав з веселою пустотливістю.

Кільце стиснулося... Куртку порвуть. Головне — не промахнутися. І спокійно. Едька Воскобойников почне відразу... А Светка не прийшла...

— Давай квиток. Тільки штахетину кинь.

— А вона не заважає.

— Боїшся?

Сашко Цигальнюк засміявся й кинув штахетину. Потім, звертаючись до всіх, сказав:

— Не заперечуєте, якщо він купить тоді ще один квиточок на вчорашній сеанс?

Коло загуло, і Сашко став тихо підступати до мене. Я витяг руки з кишень і почув, як Льонька Худяков з вальсу перейшов на фокстрот. Я уявив, як усі танцюють на танцмайданчику й у Льоньки з-під кашкета хоробро вибивається чуб.

А Світланка не прийшла...

Сашко підстрибнув, і я, падаючи, із усієї сили вдарив його ногою. Підхопилися ми разом. (Льонька акордами грає... Так легше... Треба не так...) Сашко простягнув руку, і я побачив, як йому подали штахетину.

А Світланка не прийшла...

Я випрямився, і він попався. Пригнувшись, я відчув, як штахетина чиркнула по самій маківці. Сашко крутнувся, і я вривав йому в щелепу...

Коли Рогозька прибіг з Вітькою Воронковим і Колькой Алтабаєвим, ми вже сиділи біля колодязя. У цебрі плавав місяць, і ми по черзі, не кваплячись, торкали його губами. Місяць був холодним. І я чомусь подумав, що от уже й серпень, і незабаром мені

виповниться шістнадцять. І ще про те, що мій батько одружився в шістнадцять. Дивно. До революції всіх одружували так рано...

— Знаєте, а я ніколи не одружуся.

Едька Воскобойников дивно подивився на мене одним оком, другий у нього заплив, і ми засміялися.

— Едік, тепер тебе вдома не впізнають, — сказав я йому.

— Та ти на себе подивися! — він потягнув клапоть від моєї куртки, і Толік Рада, обережно мацаючи своє плече, всміхнувся.

Ми лягли на траву й довго мовчали. І думалося добре про все. Наприклад, про те, що наступного дня я ледь світло втечу на тік. І наступного дня також.

— Може, додому? — Едька Воскобойников підвівся.

— Додому. — Я потис усім руки, і місяць проводжав мене до самого сінника.

Вже лягаючи спати, я чомусь знову подумав, що от уже й серпень. «Ні, я ніколи не одружуся». Закривши очі, я побачив Светку. «Хочеш, я тобі панаму зроблю, а то потім ніс облущуватися буде?» В ту ніч я довго думав. Так, про все хороше. Про Светку, про те, що я ніколи не одружуся... Про те, що Сашко Цигальнюк писав Светці записки, я намагався не думати...

Другого березня ми усе ще вчилися у філії біля аеродрому. В нову двоповерхівку ми почали ходити тільки сьомого березня.

Була контрольна з хімії. Ми з Едькою і Колькою Алтабаєвим вирішили свій перший варіант і здали контрольну за один урок (давалося на контрольну два). Другий урок ми сиділи на лавочці біля школи й дивилися, як тане сніг і біжать струмочки. Сонце блищало в цих маленьких струмочках, і вони текли, текли, наче розплавлене срібло. А може, зовсім і не як срібло — просто мені так здавалося.

Отож, ми сиділи на лавочці, і раптом літаки стали ревіти.

— Мотори розігривають. Польоти будуть. — сказав Колька Алтабаєв. У Кольки Алтабаєва батько — полковник, начальник заправної автоколони. Воно й правда, хвилин через десять над аеродромом злетів спочатку один літак, потім другий. Нам не видно було, як вони розганялися на злітній смузі, їдальня для

льотчиків-офіцерів загороджувала. Ми починали їх бачити, коли вони вже відривалися від землі і летіли над їдальню. Так що нам здавалося, наче вони злітають із її даху. Едька так і сказав:

— Наче з даху злітають.

Колька Алтабаев на це відразу відповів:

— Ага. Зараз ще один злетить. Три літаки — ланка...

А я думав у цей момент про їдальню для льотчиків-офіцерів. Я в цю їдальню, коли був у п'ятому класі, досить часто ходив. У нас квартирував дядько Ваня — льотчик, капітан. Він літав на зелених ІЛах, ми їх ще називали «дугласами». У дядька Вані завжди було повно талонів у їдальню. Він, було, покличе мене й скаже:

— Валеро, будь другом, погаси талони.

«Погасити талони» — це значить піти замість нього в їдальню й поснідати, пообідати або повечеряти. Я дуже багато разів гасив. Не один, збереться нас з четверо — я, Едька Воскобойников, Толік Рада, Генка Рогозинський — і гайда туди. Наші корови пасуться за аеродромом у яру, а ми тим часом — в їдальню. Зайдемо, знімемо кашкети (ми тоді всі ходили у військових кашкетах із блакитним верхом), сядемо за стіл де-небудь у куточку. І тихо сидимо — чекаємо. До нас хто-небудь із офіціанток підійде й запитає:

— Хлопці, а у вас талони є?

Я дістаю талони й віддаю за всіх. Пам'ятаю, як Генка Рогозинський з нами вперше прийшов. Ми віддали талони й чекаємо. Мені завжди подобалося чекати, можливо, навіть ще більше, ніж їсти. От сидимо ми, наче справжні льотчики-аси. А нам усілякі страви подають. Підносять на тарілочках рис у маслі, солодкий. Мало рису, мало-мало, на денці. Генка Рогозинський побачив і шепотить: «Фу, так це ж нашому коту мало». Ми всі тільки посміхаємося, ми ж у їдальні не в перший раз. Уже знаємо, що рис солодкий дається тільки для збурення апетиту. Потім нам кожному піднесли борща із м'ясом, відбивну зі смаженою картоплею, какао, шоколад і печиво. Печиво в пачках. Генка Рогозинський борщу не доїв, відбивну абияк, схопив своє печиво й шоколад, і бігцем на вулицю. Він усе боявся, що нас із кимось поплутали. Ми, звичайно, за ним не побігли. З'їли, скільки змогли, шоколад і печиво в кишені

сховали й сидимо. Офіціантка підійшла до нас за брудним посудом, ми встали, подякували їй і, не кваплячись, один за одним пішли до дверей. Кашкети тільки на вулиці надягли.

Генка чекав на нас біля корів.

— Ну, що?

— А нічого! — ми лягли на траву, дістали кожний свій шоколад і стали потрошку відкушувати.

Коли з'їли шоколад, то й образа на Генку пройшла. Тоді Рада прочитав йому мораль. Ну, добре, у нас цього разу на всіх талони були. А якби не на всіх? Вискочити через стіл, не попередивши нікого, — це ж явне свинство! У їдальню ми іноді ходили по декілька людей на один талон. Прийдемо, а нам кожному й рис, і солянку, і лангет, і какао. Тільки печиво й плитку шоколаду одну на всіх, а всього іншого — порівно. Якщо розібратися, офіціанткам цього робити було не можна: на один талон видавати по три порції. А видавали, так ще й запитували зі співчуттям:

— Хлопці, ну як, наїлися?

Тоді, після війни, навіть із хлібом у магазинах було скрутно... Але тепер все це позаду. Тепер ми сидимо на лавочці біля школи й дивимося, як злітають літаки.

— Ага, зараз ще один злетить. Три літаки — ланка! — говорить Колька.

Дивимося ми, дивимося, коли ж він злетить, а його все немає й немає. Колька вже виправдуватися почав.

— Зліт не дозволяють, НС яка-небудь.

І тут бачимо: літак злетів над їдальнею, потім задер хвіст і носом бац, бац по даху (це з боку так здавалося). Потім підстрибнув, зробив кілька кульбтів, і від нього чорні крапки й риски, як бризки, полетіли, і білий дим повалив з того місця, куди він упав. Дим клубами, щільний і білий-білий, як хмара.

— Я ж говорив — НС!.. Козла зробив!

Але ми вже не слухали Кольку. Ми бігли до літака. За нами рвонуло ще кілька школярів. Солдати звідкись з'явилися. Нас обігналі військові пожежки й швидка. Людей стало більше, а дим, щільний і білий усе валив і валив. Потім його стало відносити в

наш бік. Був він з гіркуватим присмаком, але зовсім не викликав страху. Мені здавалося, що я беру участь у якійсь хвилюючій грі. Ми не добігли з півкілометру. Нас зупинили патрулі. Літак упав у яр, у якому ми з Едької Воскобойниковим стільки разів пасли корів. Нас зупинили, але ми не вернули. Хіба трохи відійшли назад і стали дивитися, як літак горить. З нами стояло декілька солдат, вони теж дивилися, і один з них, як і Колька Алтабаєв, сказав:

— НС на весь округ!

А дим усе валив і валив. Правда, тепер уже почало проскакувати полум'я. Дим зробився ще густішим, потім став швидко чорніти, чорніти — і ах! Ми навіть пригнулися!

— Баки вибухнули! Хана! — солдати перезирнулися, і один з них наліг на нас: — Ану ж бо, тікайте звідси!

Ми не образилися. Мовчки пішли назад.

У школі ми з'явилися перед самим дзвінком. Після такої події ми не боялися спізнитися, хоча був урок історії, а історик у нас — сам Михайло Михайлович — директор школи. Не кваплячись, ми сіли за парти. Спочатку сиділи тихо, але Михайло Михайлович затримувався, і ми стали розмовляти про літак. Нас, очевидців, усі розпитували, що та як. Не запитувала тільки Светка Карманова. Вона сиділа прямо, надто прямо, і дивилася в одну точку, начебто скам'яніла. Я відразу відчув щось недобре.

— Свето, що з тобою? На тобі ж обличчя немає!

Але вона не почула мене, продовжувала дивитися в одну точку. Від напруги в неї на чолі виступили крапельки поту, а щоки стали червоними. Всі притихли й стали спостерігати за Светою. А вона тільки нижню губу прикусила й зовсім не зауважує, що в класі вже тихо і всі стежать за нею.

— Хлопці! — Светка сказала це тихо, одними губами. — Мені страшно. Там мій, мій...

Ми зрозуміли її. Стали заспокоювати, а вона все дивиться в цю трикляту точку. У мене мороз по шкірі пішов, мені самому якось не по собі зробилося. І тут увійшов Михайло Михайлович. Ми ще навіть не встигли встати за партами як треба, а він уже...

— Сідаєте, сідаєте, хлопці!

Ми сіли, а Светка стоїть і не може відірватися від своєї точки, тепер уже не червона, а біла, як стіна. Михайло Михайлович обережно підійшов до неї й ласкаво так сказав:

— Світланко, на тебе мама чекає вдома... Іди додому...

Я бачив у вікно, як під'їхала зелена «Побєда» і забрала Светку.

Михайло Михайлович відразу, не відкриваючи журналу, почав розповідати про Велику Вітчизняну війну. Спочатку мене це навіть розлютило: — «Ти глянь, не по програмі пішов. Заспокоїти хоче... Зараз про героїзм радянських людей почне».

Михайло Михайлович дійсно став розповідати про блокаду Ленінграда. Ми зустрілися поглядом. Директор відвів очі, і я вловив у його погляді співчуття.

«По суті, що може зробити Михайло Михайлович? — подумав я. — Він такий же, як і ми, тільки більше прожив, більше бачив. І хіба так уже погано, що він вирішив нас заспокоїти?»

— Михайло Михайловичу, можна, я піду додому?

Усі переглянулися. Мені стало ніяково.

— Іди, іди, Губкін, — він це сказав відразу, начебто вже давно вирішив відпустити мене й тільки чекав, коли я попрошу.

Однак спочатку я пішов не додому, а в гарнізонний парк. Тополі ще не прокинулися, але молоді гілочки вже затягувалися синюватим серпанком. Сніг був м'яким і зовсім не холодним. Сніжки легко виходили круглими, але кидати їх не хотілося. Я надягав білі ядра на гілки, і вони здавалися яблуками з оголеною м'якоттю. Потім я посидів на ослоні літнього танцмайданчика. Дерев'яна підлога, звільнившись від снігу, волого дихала сонцем. Весна кружляла поруч, і я подумав: «Як це так? Є я, є Едька, є всі люди, яких я люблю. А от у Свети — не всі». Я уявив собі, що зараз робиться у Светки вдома, і серцем усе відчув. Мені стало ніяково. «Зрештою, кожний коли-небудь втрачає близьку людину. Не в цім річ. З кожною втратою на землі менше любові для когось». Це я прочитав або сам придумав? Та яка різниця! Важливо те, що це правда й із цим нічого не поробиш...

Ні, не згоден! Неправда це! Просто з кожною втратою треба любити ще сильніше! І тоді любові на землі не зменшиться.

Треба для Светки зробити щось гарне. Зараз, негайно, щоб вона знала... Але що? Що зробити? Може, подарувати пупсика? Так, так, того самого пупсика, що сміється, якого ми разом з нею бачили в магазині...

— ...Валера, дивися, який веселий чоловічок. З таким чоловічком, напевно, завжди весело...

Очі іскрилися. Потім Светка побігла, а я наздогнав, обійняв за плечі, вона майже зовсім не виривалася. А ввечері, вдома, якось самі вийшли вірші:

Поруч з мною лялька сидить,
Чоловічок -малятко.
В очах її спокій і тиша бринить
І зустрічі свято.
Як тільки прокинеться перший кажан,
Як тільки проснеться,
По місячній стежці сріблястих дахів
До тебе вернеться.
Чекав її довго, й нарешті прийшла.
Скільки можна чекати?
Хотів, щоб мене навчила вона
Обов'язок знати.
Я бачу зірки, що їх запалив
Усміхнений вечір.
По місячній стежці до мене спішить
Маленька людинка

То як же ж бути з пупсиком? Подарувати? Звичайно! І вірші теж. Написати на листівці, вкласти в бандероль, тому що Светка навряд чи завтра прийде в школу. Так, бандероллю, точно!

Додому я прийшов о третій годині дня. Індус, зустрічаючи мене, махав хвостом і, стрибаючи, двічі залишив відбиток своїх передніх лап на моєму пальті.

— Пішов геть! — двері піддалися не відразу, і мені довелося відігнати Індуса від ґанку.

Образившись, він заліз у будку. Я ввійшов у світлицю, за дзеркалом знайшов скарбничку і за чверть години був уже в магазині. На пошті загорнути пупсика мені допомогла телеграфістка. Я попросив її зараз же, при мені, поставити на бандероль штемпель, і вона поставила.

— Сьогодні дійде?

Телеграфістка окинула мене поглядом від голови до ніг:

— Може і дійде... якщо сам віднесеш.

Мені її жарт не сподобався, і я вибіг на вулицю. З півдня дув теплий-теплий вітер. Я розстебнув пальто й зняв кепку. Гарнізон не шосе було сухим. Я стежкою вибрався на нього й, тупотячи з усієї сили, збив із черевик бруд. Весна, весна прийшла... Якби не літак, цей день можна було б вважати чудовим. Якби не літак... Якби не літак...

Треба було чимсь зайнятися, уроками хоча б. Я прийшов додому, зняв з Індуса нашійник і став його гладити. Уроки робити зовсім не хотілося.

...У ту ніч мені різні сни снилися. Начебто йдемо ми всі разом, взявшись за руки. Всі-всі, весь наш клас, учителі, батько, мама, старша сестра Оля. А над лугом — сонце, і жайворонки купаються в ньому. І весь луг у квітах. І раптом сонце темніти, темніти починає... Дивимося ми й бачимо, що це вже не сонце, а літак розбився.

Ліс перед нами дрімучий виріс, і всі запитують в мене:

— Як же ми разом підемо, взявшись за руки, через ліс? Отут уже нічого не поробиш. Раз літака немає, менше любові стало, як ти не крути!

— Однаково, — кажу.

Гніватися тут багато хто на мене почав. Генка Рогозинський дорікати став:

— Фантазер ти, вигадник.

Не погодився я з Генкою, вийшов уперед і кажу:

— Не зменшилося нічого! Підемо один за одним, а за руки все-одно тримайтеся: якщо кожен піде сам по собі, то може

згубитися. Я першим піду, за мною нехай іде Едька, а за Едькою нехай іде Светка.

І розставив я всіх, і пройшли ми через ліс, і ніхто не загубився. Потім сонце знову з'явилося, і жайворонки, і луг, і квіти...

Розбудив мене Едька. Він ледь світло прибіг до мене й говорить:

— Давай разом уроки робити.

— Ти чого це раптом?

— Нічого... Кінець року скоро, треба налягати...

Я посміхнувся. Цікавий цей Едька. Уроки тут ні до чого, просто турбуватися він почав за мене, от і прибіг, ледь розвиднілося.

— Знаєш, Едько, досить прикидатися. Давай краще я відразу спишу в тебе і алгебру, і фізику.

— Ти ба, який хитрий! Відразу йому! — Едька теж посміхнувся й виїняв із сумки зошита. — Ти вчора де був?

— Ніде.

— Розповідай! А в магазині хто, Пушкін був?

— Я Светці подарунок купив.

— А-а... — Едька відразу зробився серйозним. Ми помовчали.

— Слухай, не буду я списувати.

— Ти що?

— Точно, я в школу не піду... Не хочу.

— А куди підемо? — відразу запитав Едька.

— Можна на річку. Або в гарнізонний парк.

— Давай на річку. Верби наламаємо. Дівчата завтра від радості стрибати будуть.

Ми йшли по рідкій багнюці. Калюжі, як і струмки, були мутними й глибокими. Я кілька разів переносив на собі Едьку. Едька посміювався:

— А-ну, старші брати, виручайте!

Старшими братами Едька називав мої гумові ботфорти. До річки ми вийшли біля рисозавода. Жовтогаряча гора полови

спускалася прямо до води, і Едька, зробивши руки підзорною трубою, віщував:

— Все ясно, вони йдуть на білих пірогах. Мічмане, ви впізнаєте прибульців із Залізної зірки?

— Одну хвилину, капітане... — я швидко відкрив сумку й, вихопивши перший зошит, що потрапив під руку, зробив з нього підзорну трубу. — Візьміть мій лічильник, що реєструє випромінювання. У мене передчуття: вони хочуть нас обстріляти альфа-частинками.

— Не турбуйтеся, мічмане, я вже включив протидіюче поле. Сховайте свій лічильник, ви не на уроці фізики.

Я подивився на зошит, зошит був з фізики.

— Капітане, я захоплююся вашою здогадливістю.

— Дурниця! — Едька скинув сумку й почав знімати пальто. — Коли я проходив практику на Центаврі, був подібний випадок. Зараз найголовніше — захопити одну з пірог. — Едька акуратно поклав пальто й став спускатися до вигина річки.

— Капітане, дозвольте мені... Вчена рада не вибачить Вам цього ризику. — Едька зупинився, я теж пригальмував і скинув пальто.

— Впізнаю, впізнаю, я у ваші роки теж був таким запальним... Подивіться. — Едька показав на ворухливі крижини, що тіснилися у затоці, — вони здавалися живими.

— Розумію. Ми повинні захопити найбільшу пірогу і вийти в океан?

— Мічмане, Вчена рада не помилилася, замінивши вам біологічний мозок на електронний. — Едька звик до ролі, у його голосі забриніли вбивчі металеві нотки.

— Так, капітане. Вчена рада знала, з ким мені доведеться працювати. — Я підійшов до води й ногою штовхнув крижину, вона, трохи відійшовши, знову краєм чиркнула берега.

— Капітане, будуть потрібні багри.

— Ви хотіли сказати, кормові гармати, мічмане?

Ми витягли дві підходящі жердини з купи, що лежала біля цегляної труби, і Едька сказав:

— Після операції «Блакитний анабіоз» зброю залишимо тут.

— Так, капітане...

Запригнувши на крижину, ми відштовхнулися від берега, і операція «Блакитний анабіоз» почалася. Дрібні крижини, налітаючи на нашу «пірогу», із дзенькотом кришилися. Едька стояв на виступі — містку судна.

— Мічмане, прибульці випустили на нас броньовані черепашки... Готуйте гармати!

Під тиском важких крижин наші жердини небезпечно вигиналися, кінці почали обламуватися.

— Капітане, чудовиська неповороткі, треба лавірувати.

— Давай, — погодився Едька, і ми стали проштовхувати свою крижину на бистрину.

— Капітане, як би нам не проскочити «блакитний ліс».

— Дурниця, наберемо швидкість, а на повороті звернемо й будемо в лісі.

Ми разом відштовхнулися від потемнілої «черепашки», що зринула по лівому борту, і вискочили на бистрину. «Пірога» повільно повернулася, і Едька виявився позаду.

— Капітане, керування беру на себе, відмовили лічильники.

— Не кваптеся, мічмане, треба використовувати інерцію.

Я спробував жердиною глибину. Дна не дістав. Вода навколо крижини пузирилася й сичала.

Крижина нарощувала швидкість. Операція «Блакитний анабіоз» входила у вирішальну фазу.

— Слухай, Едіку, потрібно гальмувати. Якщо на повороті зустрінеться корч, нам труба.

— Точно, мічмане.

Ми стали гребти жердинами. Я знову спробував дістати дна, його як і раніше не було. Крижина загрозово набирала швидкість.

— Відставити! — сказав Едька. — Сили треба берегти.

Покладемося на випадок.

— Ви праві, капітане. Давайте сідайте. — Ми витягли жердини й присіли навпочіпки. Ноги наші по щиколотку стояли у воді.

— Може, чоботи знімемо? А то важкувато буде... — я розстебнув ремені ботфортів.

— Зачекаймо.

Тепер ми дивилися вперед, крижину розвертало. Затамувавши подих, ми тримали жердини, готові щосекунди впертися ними в корч. Я подивився на пагорб: він повільно переміщувався за спину.

— Дивися вперед! — Едька чекав повороту. Вода в крижині булькала й здавалося, що вона закипає.

Через хмаринку визирнуло сонце. Вода засріблилася, і Едька сказав:

— У крайньому випадку, до кущів метрів шістдесят.

— Хто його знає, може, і там з головою.

— Навряд...

Ноги стали затікати. Я вирішив підвестися. Але в цей момент під крижиною щось повернулося й заскреготіло. Правий край крижини винирнув з води. Крижина гойднулася, Едька не втримався й, упавши рачки, буцнув мене в груди.

— Обережніше! — я схопився за Едькіне плече.

Ми стали повільно з'їжджати із крижини, як з пагорбу. Під крижиною щось знову заворушилося, позаду нас кркнуло.

— Ляга-ай! — В Едьки зупинилися очі.

Густа рідина потекла за пазуху й у чоботи. Нас підкинуло, як на сковорідці. Крижина, вірніше, те, що від її залишилося, вирівнялася й, повільно відвертаючи від бистрини, попливла до кущів. Першим отямився Едька. Покрутивши головою, він урочисто вимовив:

— Здається, із прибульцями все скінчено.

— Так, капітане, кермові гармати... Слухай, Едько, якось холоднувато...

— У мене в самого зуб на зуб не потрапляє... Дотягнемо до кущів, а там найглибше по пояс.

— Може, по крижинах?.. А верби ламати будемо?

— Мічмане! — Едька спробував прикрикнути на мене, але в нього не вийшло.

— Гаразд, Едько, ну їх, тих прибульців. Ставай на той край, — я сів і, звівивши ноги, дістав дна. Підштовхнувши нашу «пірогу», тепер більш схожу на шестигранник, запригнув на неї й відразу зіскочив. Ми врзалися в чагарник, заповнений льодом.

Наламавши верби, ми легко по крижинах дострибали до землі. Мене почало трясти:

— Дав-вай скоріше, а то дуб-ба вріжемо!..

Вдома ми розвісили одяг і сіли біля груби. Вогонь у ній гудів, поліна іноді потріскували, і тоді рожеві іскри з димом вилітали в трубу.

— Валеро, ти, якщо не хочеш, не говори... У тебе що-небудь було зі Светкою?

— Із чого це ти взяв?

Едька кинув поліно у піч. Рій іскор, лизнувши цеглу, вигнувся й пропав у трубі.

— То із чого ти це взяв? — повторив я.

— Так я-то ні із чого... Технічка наша, Капітонівна, про тебе цілу картину змалювала.

— Яку картину?

— Пам'ятаєш, я на уроці за крейдою ходив?.. Заходжу, а в учительській Капітонівна вікна протирає. «Воно б і нічого, але вони ж по вечорах у класах сміять...» — каже. А Русалку ти ж знаєш... — «Ви б, Надія Капітонівна, краще сказали, хто смітить». — «Так хіба ж запам'ятаєш усіх за день... Аж голова крутиться. Вчора-от поткнулася у дев'ятий бэ...» Русалка так і застигла, клас-то її, тобто наш... «Замкнено там, ну я ключем... Авони з тої сторони, значить, лавою присунули. Запитую їх, чого в сутінках-то, та ще й з підперли?.. А цей, як його, руденький такий, усе у вас вірші розповідав...» — «Губкін, чи що?» — «От-от. Так він її загороджує, а я як глянула, у неї все обличчя червоне, а фартух пом'ятий. Безсоромниця, кажу. А вона як дремене. А цей,

як його...» — тут Русалка побачила мене. — «Воскобойников, у чому справа?...» Ну, я взяв крейду й пішов...

Я відчув, що Едька вирішив усього мені не розповідати. Але навіть те, що він повідомив, мене розлютило. Чесно кажучи, я ніколи не думав, що через таку дурну вигадку можна розлютитися.

— Ох і сказав би я про цю Капітонівну, так охоти немає... — мені до того стало не по собі, що я встав і почав ходити. — Все зовсім не так було... Ми геометрію робили, а першачки заглядали, заважали... Я, наприклад, навіть не помітив, як темніти почало.

— А ти її цілував? Тільки чесно.

— Цілував... але не в класі, а ще в лютому... У день Радянської Армії.

Едька чомусь зітхнув:

— Не звертай уваги на Капітонівну. Плюнь! Вона несповна розуму.

— Не в тому справа... От Русалка... Позавчора я з нею привітався, а вона: «Губкін, може проводите мене?» А сама всміхається й головою качає. Я кажу: «Ну, йдемо!» Пішли, а вона ні з того ні із сього почала мені розповідати, що тільки що розмовляла зі Светиною матір'ю.

— Валеро, не звертай уваги!

— Не в цьому справа... Я хіба через себе... Якщо Русалка... Просто страшно подумати! У Светки й без того...

— Не звертай уваги. Краще їй подарунок гарний зроби на Восьме березня.

— Я вже бандероллю відправив. Учора.

— От і правильно.

Едька стягнув з мотузки штани й почав надягати.

— У випадку чого, я любовне послання Ягнишеві відправлю.

— Ти чого?

— Так... А якщо ще Толік Рада комусь надішле, і Колька Алтабаєв, то взагалі буде здорово. Тоді вас ніхто не зачепить. Восьмеро — це вже майже півкласу, а там, де півкласу, це вже не окремий випадок, а явище. — Едька взяв сумку й додав: — Русалка перша ж побоїться і для ясності все замне. Адже їй як класному

керівникові — першій влетить. — Едька підморгнув і сказав: «Тримай краба, мічмане!»

Ми потисли один одному руки, і Едька пішов додому. Закривавоючи хвіртку, він ще раз сказав:

— И не звертай уваги на всякі дурниці!.. Так, і ще, завтра захопи вербу, а я пляшок штук шість візьму. — Едька знову підморгнув, і ми знов потисли один одному руки.

Настрій у мене трохи піднявся, і я вирішив зайнятися шпаківнями. Близько шостої з роботи повернулася мама. Побачивши, чим я зайнятий, сказала:

— От побачиш, ще сніг буде! — Вона сіла на лаву біля літньої кухні, а я працював, сидячи на ганку. — Попорався вже з коровою?

— А чого з нею поратися? Почистив у сараї та сіна поклав.

Мама зітхнула й стала дивитися, як я ремонтую шпаківню.

— Щось у твоїх шпаківнях навіть горобці не живуть, — це вона навмисно, мене підначити хоче. — Може, щось не так робиш? У батька б запитав.

— Сам упораюся.

Краєм ока я побачив, що мої слова справили на неї враження. Я відклав молоток і, вставши, зробив кілька фізичних вправ. Про що мама подумала? Що я вже зовсім дорослий?

— Уже батька наздогнав, а розуму немає, — зненацька зробила висновок вона.

— Як це немає? Такі шпаківні спроектував! — це я обурився просто так, для форми. Чесно кажучи, мені було приємно чути, що я батька наздогнав.

Мама посміхнулася, і я раптом побачив, яка вона маленька, тендітна, у великих гумових чоботах не за розміром, у тілогрійці. Хустка збилася назад, волосся ріденьке, сіре-сіре, тому що вже наполовину сиве, і на обличчі зморшок багато.

— Мама, яка ти маленька! — зачудувався я. Вона відразу знітилася, і я відчув: якщо зараз скажу ще що-небудь в такому ж дусі, мама не витримає й заплаче. Нерви в мамі слабкі. Тому я схопив штангу й, витиснувши, з усього маху кинув на землю.

Колесо з комбайна, дзенькнувши, відразу відвалилося, але я бадьоро крекнув:

— Нічого, мама, ти маленька, а я великий. Зараз корові тільки навильник сіна кину, їй на всю ніч вистачить.

З розгону я перемахнув через огорожу, що відокремлює двір від сінника, і побіг до стогу.

Думаєте, я не знаю, що мама подумала цього разу? Напевно знову про те ж: «Уже батька наздогнав, а розуму немає». І подумала вона так для того, щоб я не зазнався. Як це так: в один день і батька наздогнав, і розуму набрався? Так що, щодо розуму, то мама подумала з певним наміром — адже діти навіть думки своїх батьківчують. Принаймні, мама вважає, що я чую.

О дев'ятій годині з роботи прийшов батько. З кухні повіяло смачними пахощами вечері. Вони пролізали навіть у мою кімнату, але я на них не звертав уваги. Я робив вигляд, що вчу уроки. Батько, умившись, заглянув до мене, але я від книжки не відірвався, і він подумав: «Нехай вчить, поговоримо після вечері».

Адже я й справді чую думки і батька, і мами. Хіба що виду не подаю.

Потім, хвилин через десять, чую, розмова якась на кухні почалася. Вирішив: піду води поп'ю й подивлюся, хто це до нас прийшов. Тільки встав, чую:

— Ви знаєте, учитися він може добре, здібний він, але останнім часом...

Ба, так це ж Русалка!

— ...спізнюватися став. Мені здається, що тут має місце якийсь захоплення...

Русалка знизилася голос, я не розчув, яке захоплення вона має на увазі. Спочатку, я хотів підійти до дверей і послухати, що вона говорить. Але потім подумав: принципово не буду. Я відкрив оповідання Антона Павловича Чехова «Людина у футлярі» і став читати вголос. Ясна справа, читаю, а сам мимохідь думаю: «Невже й про випадок з Капітонівною розповідь?.. Про літак розповідь... Про літак правильно, це треба... А про випадок з Капітонівною теж треба?.. Так я ж не за себе боюся, я що? Не за себе ж...

— Валеро, іди їсти, — покликав батько.

По голосу я зрозумів, що він на мене не гнівається. Сів я, як звичайно, праворуч від батька, а мама — ліворуч. За столом могло сісти ще з п'ятеро. Стіл на кухні в нас великий, але у свята, коли до нас приходять родичі, навіть цього стола замало. Тоді з моєї кімнати ми виносимо другий стіл. Я скуштував супа і сказав:

— Білого півника, так?

Батько нічого не сказав, а мама відповіла:

— Білого, білого... Їш уже!

І я наліг на суп. Потім батько розрізав голівку цибулі й одну часточку поклав мені. Я не відмовився, а мама сказала, що в неї від цибулі серце давить.

— Це не від цибулі, це погода міняється, — сказав батько.

Я, згадавши розмову з мамою, запитав:

— Невже сніг ще буде?

— Несхоже, — відповів батько. — Був у діда Дубовика, говорить, через тиждень яблуні почне відкривати.

Більше ми з батьком не говорили, поки не повечеряли. Заговорили тільки після того, як мама забрала посуд і витерла стіл. Це в нас так заведено. Ми з батьком розмовляємо, а мама сідає поруч і що-небудь в'яже. Мама робить вигляд, що не слухає нас, навіть щось наспівує собі під ніс, а насправді вона дуже уважно слухає, їй подобається слухати, тому що наші розмови завжди цікаві.

Отож, почали ми з батьком про шпаків і ранню весну говорити, а потім він і каже:

— Раїса Костянтинівна приходила.

Чесно кажучи, я чекав, коли він про неї скаже. Але ніяк не припускав, що на цьому все й скінчиться. Батько відразу перевів розмову на іншу тему.

— Михайло Михайлович у район поїхав, з головою нашим... Десятого березня нову школу відкриємо... Школа у вас... — батько засміявся, — як університет, за день всі класи не обійдеш!

— А ти бачив спортзал? — зрадів я.

— Наташо, у них спортзал — туди Лободанська церква з усіма куполами поміститься. — Батько поставив лікті на стіл і

вистер чоло носовичком. Мама чомусь глянула на батька з осудом, але батько, весело подивившись на мене, додав:

— Добре, біжи уроки вчити, нам завтра з матір'ю ледве зоря на поле їхати. Він встав і пішов у кімнату. Мама, невдоволено поклавши на стілець недов'язану шаль, пішла за ним.

— Олексію, я ж тебе просила поговорити з ним...

Двері кімнати різко захлопнулися. Русалка все-таки сказала. Зараз посваряться... Я вимкнув світло й пішов до себе. Не роздягаючись, ліг на ліжко й став думати про себе, про Светку, про її нещастя...

Розбився літак. А коли розбивається літак, разом з ним розбиваються мрії. Це я в одній книжці читав. Коли побачиш це наяву, то й без книжки до таких думок прийдеш. А літак був сріблястий, а небо було в той день чисте й блакитне, а сонце було яскраве, а струмки текли й на сонце теж здавалися срібними. Я ще коли на них дивився, думав: прямо, як розплавлене срібло, течуть, течуть...

П'ятого березня, в колонному залі Будинку офіцерів усі дзеркала були затягнені матерією. Під прапорами стояли три закриті труни. Оббиті чорними стрічками, вони зберігали людський попіл, змішаний із землею. Людський попіл невіддільний від землі. Земля існує шість мільярдів років (принаймні, учені так твердять), люди на Землі мільйони років живуть. І от всі ці роки люди жили, вмирали від старості, на війні, від нещасних випадків, і завжди їх ховали в землі. І виходить, з кожним роком людських часток у землі усе більше й більше накопичується. Можливо, у кожній маленькій дрібці землі вже є наші частки.

Я от коли пасу корів, бувало, лежу в траві, дивлюся, як мурашки бігають, метушаться. Або, якщо це набридне, — за жайворонками спостерігаю. І раптом, ні з того ні з сього, під серце як штовхнеться радість, розкину руки й обіймаю землю, потім підхоплюся і кричу: — Земля-а-а!!! Життя-а-а!!!

Корови піднімуть голови й дивляться на мене, а наша Ромашка — та обов'язково ще головою трусне й тільки потім починає знову пастися.

Я про це все якось саме собою згадав, коли ховали Светиноного батька. Не побачить він тепер ні трави, ні жайворонків, ні мурах. Моторошно стало. Я не підходив близько до тих, що ховали, я стояв біля старої могилки льотчика, над якою замість пам'ятника була встановлена невелика вишка із пропелером. Залізні реї вишки були пофарбовані в блакитний колір і здавалися повітряними. Взвод солдат скинув карабіни, і гримнуло три залпи — салют на честь відважних льотчиків, на честь Светиноного батька. На цвинтарі разом зі Светою і її мамою була Клавдія Іванівна — Светина тітка з міста Арзамаса. Тітка й Светина мама були у чорному, а сама Светка, як звичайно, у зеленому плюшевому пальті з капюшоном. Я з неї очей не зводив. Обличчя її було суворим, а сліз не було. Вона разом з тіткою підтримували мати під руки. Светина мама плакала дуже сильно, кілька разів зомлівала, а коли виріс пагорб над могилою, стала битися в істериці. Дивлячись на все це збоку, я не витримав і прослизнув до Светки. Вона, як побачила мене, упала мені на груди й теж заплакала. Далі все було як у сні. Я навіть не пам'ятаю, як я добрався додому. Пам'ятаю, що їхав у зеленому автобусі, ми сиділи зі Светкою разом. Я тримав її руки, вони були м'якими й гарячими. І ще не пам'ятаю, як ми опинилися в під'їзді її будинку. Повз нас усі проходили. Ми нікого не зауважували.

Потім відкрилися двері квартири, і тітка покликала Свету. Света схлипнула й, швидко поцілувавши мене в щоку, побігла додому. Мені не сподобалося, як тітка, перш ніж закрити двері, оглянула мене поглядом від голови до ніг і осуджуючи похитала головою. «Що я такого зробив?» — подумав я. І подивився на себе. Пальто було чистим.

От і все, що я пам'ятаю чітко. Все інше пройшло наче уві сні.

Наступного дня Света прийшла в школу. Дівчатака відразу оточили її почали про щось говорити, а ми з Едькой дівчаткам кинули сердито:

— Сороки, дайте людині портфель покласти.

А насправді мені було дуже приємно, що дівчата їй так сильно співчують. Светка навіть усміхалася їм, а тоді, побачивши на вікнах вербу з листочками, що прокльовуються, вигукнула:

— Дівчата, яка краса!

Усе було добре того дня. Не сподобалася тільки Русалка: вона, коли запитувала Светку про Чехова, дивилася на неї, як на важку хвору. Русалка цим показувала, як вона глибоко розуміє Светине горе і яка вона уважна до кожного з нас.

— Сідай, Свето, відмінно.

Вона довго виводила в журналі оцінку, а після, подивившись на мене, сказала:

— Губкин, ти що-небудь зрозумів?

Я зачудувався. І, не встаючи, відповів:

— А що тут, власне, можна не зрозуміти?

— Підведися, коли розмовляєш зі старшими!

Я знехотя піднявся.

— Ти про себе дуже високої думки, а по всіх творах вище задовільної оцінки не піднімаєшся... — Русалка говорила начебто зі мною, а сама на Светку дивиться: дуже вже їй, видно, кортіло принизити мене в її очах.

— Задовільно — це, здається, теж позитивна оцінка. Тож дещо я розумію.

— Саме так — дещо! — Русалка вимушено посміхнулася: посміхатися їй не хотілося.

— Раїсо Костянтинівно, — я теж посміхнувся, — от Ви недавно згадали про поета Надсона, але ж його творчість ми, по суті, не проходили. Ви хоч один його вірш напам'ять знаєте?.. Напевно, ні, тому що за програмою це від Вас не вимагається...

Отут, звичайно, міг статися скандал, але задзеленчав дзвоник, і Русалка тільки й сказала:

— Щодо твоїх знань поза програмою, Губкін, ми ще поговоримо. До речі, я тепер бачу, що помилялася, коли не хотіла тебе обтяжувати цією розмовою.

Вона підхопила зі стола журнал і прямо-таки вилетіла із класу.

На другому уроці Едька штовхнув мене й головою кивнув на вікно. Я подивився й побачив, як через хвіртку у двір школи ввійшла Клавдія Іванівна, Светкіна тітка з Арзамаса. Вона обійшла калюжу, у якій блищав лід, і направилася до школи. На Клавдії Іванівні був

чорний капелюшок, темне демісезонне пальто, лівою рукою вона притискала бордовий лакований ридикюль.

Другим уроком у нас була фізика. Уроки фізики я люблю: ми недавно з Василем Петровичем і з кількома десятикласниками приймач зібрали. Тут Василь Петрович запитав мене про електронну лампу, а я навіть питання не розчув.

— Губкін, ти що, заснув? Іди до дошки, накресли схему електронної лампи.

Я встав, але навіть не встиг дійти до дошки. Відчинилися двері, і з'явилася Русалка. Вона вибачилася перед Василем Петровичем за вторгнення й попросила мене пройти в учительську.

Я накреслив схему й тільки після того вийшов. Двері були відчинені, і я почув:

— Я б, звичайно, до Вас (це, виходить, до Раїси Костянтинівни, нашої Русалки) не звернулася, але в нас в Арзамасі був подібний випадок. І скінчилося все це...

Клавдія Іванівна побачила мене у дверях й осіклася. Русалка повернулася до мене.

— А, Валерій, сідай.

— Та нічого, постою, — сказав я й раптом побачив пупсика, що сміявся. Він сидів на вчительському столі біля чорного приладу й весело сміявся: чи те подбадьорював мене, чи навпаки, знущався.

Русалка, перехопивши мій погляд, запитала:

— Губкін, тільки відверто, ти вважаєш себе дорослим?

Я зробив вигляд, що не розчув питання, і в свою чергу запитав:

— Раїса Костянтинівна, ви мене кликали?

Русалку випередила Клавдія Іванівна:

— Так, кликали... Валерію, — вона так ласкаво й ніжно звернулася до мене, начебто я був п'ятирічною дівчинкою. — Розмова буде щодо твоїх відносин зі Світланою...

— Сідай. — Русалка підсунула стілець, і пупсик тепер дивився прямо на мене; він усе сміявся. — Губкін, ми все знаємо, нам, якщо хочеш знати, навіть подобається ваша дружба.

Раїса Костянтинівна зробила паузу, а продовжила Клавдія Іванівна:

— Але ми б хотіли довідатися про глибину й чистоту ваших стосунків. Як ти вважаєш, ми маємо на це право?

Я промовчав. Клавдія Іванівна зітхнула.

— Ну, добре, скажи, навіщо ви якось увечері закривалися у класі?

Я підняв голову й не став відводити очей. Русалка й Клавдія Іванівна чекали.

— Усе було не так... Вам сказали неправду.

— А як було?

— Раїсо Костянтинівно, я навіть не хочу про це говорити!

Напевно, мій тон був занадто різким, але, слово честі, так вийшло само собою, без мого на те бажання. Клавдія Іванівна захвилювалася.

— Добре, добре, Валерію, не відповідай, — вона відкрила ридикюль і дістала пописаний аркуш:

Поруч зі мною лялька сидить,
Чоловічок -малятко.
В очах її спокій і тиша бринить
І зустрічі свято. .
Чекав її довго, й нарешті прийшла.
Скільки можна чекати?
Хотів, щоб мене навчила вона
Обов'язок знати.

У її читанні вірш звучав якось не так, зовсім з іншим змістом. Я навіть не відразу його впізнав — так вона його прочитала.

Клавдія Іванівна відклала вірша, а Раїса Костянтинівна сказала:

— Прекрасно! — вона посміхнулася, і мені її посмішка сподобалася. — От, Валеро, ти пишеш, що треба пам'ятати про обов'язок.

— Так-так, Раїса Костянтинівна, я тому й прочитала...

— Мені здається, твій обов'язок зараз добре вчитися. Це перше й основне.

— А потім, Валерію, Ви занадто рано дозволяєте собі забагато в своїх стосунках, — Клавдія Іванівна сказала це м'яко, але обличчя її стало твердим, і я відчув, що вона мене зневажає.

— Я можу йти?

Не чекаючи дозволу, я пішов до дверей.

— Стій, Губкін! Клавдія Іванівна і я хотіли б тебе попросити не зустрічатися більше зі Світланою після школи. І про нашу бесіду їй не розповідати. Інакше...

— Інакше що?

Русалка зніяковіла, а Клавдія Іванівна з Арзамаса, вже не приховуючи свого презирства, відповіла:

— Інакше я відвезу її із собою.

Вона стисла губи.

— Губкін, ти ж розумієш, що кінець року, і я проти її від'їзду. Розумієш, як багато залежить від тебе?

У вчительську ввійшла технічка й взяла дзвоник. Я не міг відвести око від тіткиних губ.

— Раїсо Костянтинівно, я зроблю так, як ви хочете...

Я вийшов з учительської слідом за технічкою. Задзвонив дзвоник. Мені назустріч вискочили малюки, я став осторонь, і вони висипали на вулицю.

У класі мене оточили.

— Василь Петрович тобі п'ятірку поставив, — Генку Рогозинського аж розпирало від зацікавленості, він всіх розштовхував. — Що таке? Чого викликали?

— Так, нічого, так просто, — сказав я.

Склав у сумку підручники, і отут підійшла Света.

— Що-небудь серйозне?

— Так ні! — я посміхнувся їй, і Едька потяг мене в коридор.

— Начистоту! Через неї?

Я кивнув, і Едька сказав:

— Не розкисай, сьогодні ж послання напишемо.

— Які послання?

— Такі. Любовні. — Едька хитро підморгнув мені.

— Ніяких послань! Після уроків поговоримо.

Нас знову оточили хлопці, і Едька сказав:

— Коротко й нікому ні слова! На нього тиск чинять через ТЕ САМЕ, — усі відразу зрозуміли Едьку, хоча, чесно кажучи, через що ТЕ САМЕ, навіть мені було неясно.

Після уроків я пішов з Едькой. Светка теж хотіла з нами піти, але я сказав:

— Свето, нам треба поговорити... Прощавай!

Це дурне «прощавай» вирвалося в мене якось саме.

Света круто повернулася і, нічого не сказавши, побігла до групи дівчат. Я ледь стримав себе. Мені захотілося зупинити її й усе пояснити. «Ні, не треба! — відразу вирішив я. — Так буде краще. Краще для неї...» Я повернувся до Едьки. Едька, не озираючись, повільно йшов до гарнізонного парку.

— Едік! — він зупинився.

— Губ-кин, Во-ско-бой-ни-ков, завтра сьо-ме! — кричали дівчата хором.

Едька підняв кепку, наче вітаючи їх, і дівчата дружньо засміялися і замахали портфелями.

— Валєро, чого ти? Нехай би вона з нами пішла.

— Не треба.

Едька здивувався, і тоді я йому слово в слово переказав всю розмову в учительській, тому що цю розмову я буду пам'ятати все життя.

— Так що не треба... І послань теж ніяких не треба.Тільки гірше зробимо.

— А що тоді?

— А нічого. Нехай усе залишається так, як є.

— І ти жодного разу до Светки не підійдеш?

— Жодного.

Ми з Едькой довго йшли мовчки, а потім він, як би до себе, сказав:

— Може, ти помиляєшся у своїх почуттях?

— Хто помиляється?.. — Я зупинився.

— Не сердся. — Едька поправив сумку.

— Я не серджуся... А до школи більше не піду.

Едька теж зупинився:

— Ти що, здурів?

— У тому-то й справа, що ні... Завтра на горищі просиджу, а вже після свята баті скажу. Не хочу на Восьме березня матінці настрій псувати. — Рішення прийшло зненацька, але я відразу відчув, що це саме те, що треба. Мені стало весело. — А що? У вечірню піду... Причіплювачем попрацюю... Батя до себе на трактор візьме...

— А може, якось по-іншому, а?

— Ні, вирішено. — я поплескав Едьку по плечу й додав: — Уроки я все-одно буду робити, ти завдання приноси.

І в класі можеш усім розповісти про те, що я не хочу ходити в школу. Але про Светку — ні слова!

— А може, все-таки, Валеро, по-іншому якось?

— Дивися, машина! — біля Будинку офіцерів стояв новенький «Москвич». Ми підійшли, торкнулися до нього.

— Оце так! Не те, що старий! — Едька обійшов машину навколо.

— Якщо буду ходити до школи, — сказав я, — то не витримаю й підійду до неї.

— Що, подобається? — хазяїн машини у коричневому капелюсі й синьому демісезонному пальті відкрив дверцята й сів за кермо. Потім опустив скло, висунув голову:

— Вам куди?

— До колгоспного клубу.

— Тобто до нової школи?.. Сідайте!

Коли ми вже котили по шосе, я запитав:

— А звідки ви знаєте наше село?

— Я все знаю... Навіть те, що завтра о п'ятнадцятій годині за місцевим часом буде врочисто відкрита ваша школа.

— Ні... Школа буде відкрита десятого.

Людина в коричневому капелюсі поправив дзеркальце, і я побачив його очі, що сміялися.

— Поб'ємося об заклад?

— Згоден!

— Твій друг — свідок, — він знову поправив дзеркальце, і я зрозумів, що тепер він дивиться на Едьку. — Вас де викинути?

— А он де, біля афіші. — Едька показав на паркан біля кравецької майстерні, і чоловік в коричневому капелюсі різко пригальмував. Прощаючись із нами, він сказав:

— Отже, майте на увазі, завтра о п'ятнадцятій... Завтра ж свято, і школа — це зовсім непоганий подарунок.

— Шикарний! — підтвердив Едька.

— Отож бо! — людина в капелюсі засміялася, і «Москвич», трохи присівши, рвонув далі по шосе.

— Едька, хто це такий?

— Поняття не маю! З району хтось...

— Невже завтра? А чому нас ніхто не попередив?

— Не встигли... А може, сюрприз? Валеро, а як же ти...

Підеш?

— Нічого, потім розповіси... Ну добре, я через сад...

Ми трохи потопталися на місці й розійшлися.

По-справжньому свято Восьмого березня починається сьомого. Чоловіки говорять: «З наступаючим вас!» — «Спасибі, спасибі», — відповідають їм жінки й посміхаються.

Сьомого вранці я стояв у нашому магазині біля вітрини «Подарунки» і спостерігав за цим власними очами. Більшість чоловіків, що забігали до магазину, одразу кидалися до каси. Потім я бачив, як вони вибігали з коробками парфумів. Іноді чоловіки в черзі сварилися. Тоді продавець, жінка похилого віку, говорила:

— Чого гамір здійняли, не за пивом же.

Черга присоромлена затихала. І хто-небудь біля прилавка підтверджував:

— Саме так! — і, подаючи чек, ласкаво вимовляв: — Зі святом!

Потім, блаженно посміхаючись, нісся до виходу.

Сьомого вранці було тепло, але сонця не було. Не знаючи, чим зайнятися, я побрів додому. Про всяк випадок залізу на горище: раптом мати раніше відпустять. Все-таки свято...

На горищі я послав стару витерту шубу й ліг. У ногах валялося зв'язки торішнього часнику й купа всяких пожовклих книжок. Ці

книжки я вивалив з дїжки, коли шукав свій щоденник «Записки юного натуралїста».

Цікаво, буде сьогодні відкриття школи або нас розіграв цей, на «Москвичі»? Напевно, духовий оркестр з рисозавода запросять, а може й наш колгоспний візьмуть. Під кінець уроків всіх дівчат поздоровляти почнуть, Светка про мене згадає... Звичайно, згадає, запитає в Едьки, чому мене немає...

Опам'ятався я від скрипу хвіртки.

— Валеро, скоріше сюди, ти де? — Едька кликав неголосно, але голос його стривожив мене.

Щось сталося...

Я глянув у вікно горища й озвався:

— Чого галасуєш, капітане?

Відмахнувшись від Індуса, Едька пройшов до літньої кухні. Побачивши мене, він розлютився.

— Злазь, чи що!

Я побіг від віконця, пригнувшись, щоб не зачепити за крокви. Кожний мій стрибок гулко віддавався по всьому будинку. Над пологою, що була порита ногами, піднялася хмара пилу. Я двічі чхнув, аж поки пірнув у проріз горища.

— Що трапилось?

— Сідай, — Едька опустився на ганок і почекав, поки я сяду поруч. — Школу зараз відкривати почнуть.

Учорашній, у коричневому капелюсі, виявляється, з району, із цілою делегацією приїхав. Індус, подзенькуючи ланцюгом, протиснувся між нами, і ми з Едькою його погладили.

— У нас усього два уроки було, а потім у нову пішли, — Едька замовк і знову погладив Індуса.

Коли гладити Індуса, він вуха притискає, а ніс піднімає догори й навіть очі примружує від задоволення. А мені від того, що Едька знову став гладити Індуса й замовчав, дуже неспокійно зробилося.

— Светку бачив? — не витримав я.

— Не бачив я її... Колька Алтабаєв після другого уроку додому ходив, а зараз прибіг і говорить, що отруїлася вона.

— Як?! — я підхопився.

— Оцту випила... Так ти сядь! — Едька схопив мене за руку. — Вона в районній, а там знаєш які лікарі!.. Так що ти не хвилюйся, я ж на мотоциклі — двадцять хвилин, і там будемо.

— Ти не заспокоюй! Не заспокоюй, чуєш! — злість охопила мене, злість на всіх і на все, на все це життя моє безглузде, і навіть не гірко стало, а нудно, до того нудно, що завив би, коли б не Едька поруч.

— Ти не заспокоюй, ти говори, чому це вона оцет пила?

І раптом я засміявся, зненацька для самого себе. В Едьки очі округлилися. А мене охопив жах. Із чого, із чого це я?.. Мене трясло, ще секунда — я б розридався. Щоб того не трапилося, я підхопився й бігцем до хвіртки. Там стояв мотоцикл.

Едька, весь блідий, загородив дорогу:

— Валеро! Валеро! Ти не поїдеш! Тобі не можна такому їхати!

— Можна! Все вже пройшло, — я відштовхнув Едьку й вийшов на вулицю. — Через що це вона, а? Ну, говори, говори, сказано ж тобі — усе пройшло! — Я присів біля мотоцикла, підняв прутик і почав креслити їм на землі всякі кружечки й трикутники.

— У них учора якийсь скандал вийшов з тіткою. — Едька дістав з кишені фуфайки ганчірку й теж присів навпочіпки. — Загалом, Светина мати після похорону у Воздвиженку виїхала. Родичі в них там, а тітка залишилася. Мати тільки виїхала, тітка давай права качати. І все питалася, для чого ви в класі закривалися й чому ти їй не що-небудь інше, а саме пупсика подарував.

Едька замовк, склавши ганчірку, навіщось став витирати долоню.

— Далі, далі що? — прутик зламався, і кінчик його безпорадно завис.

— А оте й далі, — Едька кинув ганчірку й устав. — Щодня так. А вчора Светланка не витримала й говорить: «Ви мені, тітко, уроки вчити заважаєте!» А та як понесла: «Ах, так! От до чого вже дійшло! завтра ж поїдеш із мною!.. У цей, як його ... в Арзамас». Підлетіла до телефону й давай міжмісто викликати. Светка на це: «Тітко, якщо ви хоч слово скажете мамі, я...» І замкнулася у своїй

кімнаті. А тітка репетує: «Я ще й сусідам усім розповім! Ти ба, як схотілося пупсика в подолі!» А після різне говорила й шуміла на вулиці, коли білизну знімала. Света у вікно побачила, що тітку сусіди обступили, і на кухню. Сусіди входять у квартиру, а тітка розоряється: «Завтра ж відвезу, ще дякувати буде!» А за що дякувати, якщо Света вже на підлозі від оцту? Тітка як побачила — у неприємність... Тільки тітці нічого не зробилося, сьогодні ранком відчалила в Арзамас. І ніхто її не проводжав. Навіть мати Светина, хоч вона їй і рідна сестра.

Едька узявся за кермо мотоцикла й забрав підпірку. Я кинув прутика і, піднявшись, запитав:

— У дядька взяв?

Едька кивнув і замість ключа вставив саморобку. На фарі спалахнула червона лампочка.

— Важкий, гад!

Едька крутнув педаль, завів мотор й вичавив газ. Мотор взривів. Едька зменшив оберти й сілв за кермо, я позаду.

— Едік, піддай на всю!

Він мовчки кивнув і перемкнув швидкість. За селом ми виїхали на асфальт, і біля другого кілометру Едька вичавив газ на повну. За всю дорогу до райцентру назустріч зустрілися всього два або три авто. А може, їх було й більше — я увесь час дивився на спідометр. На перехрестях стрілка сповзала до шістдесяти, тоді мені здавалося, що ми повземо.

— Едік, піддай!

Едька кивав і вивертав оберти на повну. Стрілка піднімалася вгору. Мені чомусь здавалося, що варто відвести від неї очі, як вона відразу опуститься.

— Едік, ще!

Едька знизував плечима, стрілка завмирала, і я бачив у спідометрі очі Свети, вони іскрилися. Не доїжджаючи до села, Едька повернув на ґрунтову дорогу. Ми зробили гак, щоб не проїжджати повз КП ДАІ.

На центральній вулиці Едька вивернув ручку газа, і ми пролетіли повз магазини. Зненацька за поворотом з палісадника вибігла

дівчинка. Едька скинув газ і пригальмував. Дівчинка, побачивши нас, зупинилася на узбіччі. Едька гмикнув, відпустив акселератор і додав обертів. У ту ж секунду дівчинка побігла через дорогу. Не пам'ятаю, як я крутонув кермо, як відірвався від мотоцикла, пхнув дівчинку убік і покотився на асфальті. Мотоцикла наздогнав мене й боляче вдарив у плече...

Коли ми підхопилися, дівчинка вбігала у хвіртку зеленого будинку. Мотоцикла ревів, виглядаючи заднім колесом з кювету. Колесо скажено крутилося. Едька підбіг до мотоцикла й загнушив.

Потім ми підкотили його до паркана й стали оглядати. Фара була розбита, переднє крило пом'яте, а підставки для ніг — зігнуті. Обмацали бачок. Цілий.

— Усе в порядку. — Едька нагнувся, і я побачив жмути вати. Рукава чорного ватника на ліктях тріснули, калоша розірвана до коліна.

Нас стали оточувати очевидці пригоди. Із зеленого будинку вибігла жінка з цеберкою води.

— Може, заведеться? — запитав я.

— Навряд... — про всякий випадок Едька вставив свою саморобку й крутонув ручку. Мотоцикл, пчихнувши, заторохтів.

— Вас же *посодють!* Не можна вам! — закричала жінка із цеберкою, але Едька вже включив першу, потім другу. Не виїжджаючи на асфальт, пробираючись біля самих будинків, добралися до лікарні. Ворота було відкрито, і ми в'їхали до двору. Я відразу зіскочив, а Едька підвів мотоцикла до УАЗику із червоним хрестом. Я не став чекати, поки Едька поставить його, а кинувся до дверей.

— Куди? — жінка похилого віку, уважно оглянувши мене, вимовила: — А, у травматологічне... Праворуч, треті двері.

Боячись, що мене можуть повернути, я звернув праворуч і ледь не налетів на Светину маму. Вона стояла із чоловіком у білому халаті. Я завмер.

— Нічого страшного, нервово потрясіння, тижня за два випишемо, — чоловік закрив журнал, а Светкіна мати спитала:

— Лікарю, а з переїздом...

— Ні, ні, це виключено! Принаймні зараз хвилювати не бажано. — Лікар озирнувся й побачив мене. — Ви до кого?

Светкіна мама, скрикнувши, підбігла до мене.

— Валеро! — вона квапливо відкрила сумочку, дістала хусточку. — Лікарю, це ж Валера! Він же весь у крові... — Стиснув мою голову обома руками, вона пригорнула мене до себе й заплакала.

— Ой, так що ви! Дрібниці, мені ж анітрошки не боляче.

— Що з тобою?

— Так ми на мотоциклі тут трохи...

— Ага, на мотоциклі, зрозуміло... — лікар це сказав, немов ставлячи діагноз.

Підійшла медсестра:

— Ідемо із мною, хлопці.

Але Светкіна мати не відпустила мене, і тоді я сказав:

— Я хочу бачити Свету.

— Це неможливо! — лікар хотів ще щось сказати мені, але Светина мама так подивилася на нього, що він відразу ж пом'якшав:

— Добре, тільки він піде зі мною.

Сестра накинула мені на плечі халат, і ми пішли по коридору. Потім ми піднялися на другий поверх. Лікар відкрив двері палати, і я побачив Свету. Вона спала. Обличчя її було блідим і суворим. Поруч із ліжком стояла біла тумбочка. Я подивився на тумбочку, і серце стислося від болісної туги й щастя.

На ній сидів знайомий чоловічок. Він дивився на мене і сміявся...

ЗИНЗИВЕР

роман

Автопортрет. 1909

В. Хлебников.

Як побачили ж те фарисеї, то сказали до учнів Його:
«Чому то Вчитель ваш їсть із митниками та із грішниками?»
А Він це почув і сказав: «Лікаря не потребують здорові, а слабі!»

Мт. 9, 11—12

Наближались до Нього всі митники й грішники, щоб послухати Його.
Фарисеї ж та книжники нарікали й казали:
«Приймає Він грішників та й з ними їсть».

Лк. 15, 1—2

І відповів мені голос із неба вдруге:
«Що від Бога очищене, не вважай за огидне того».

Дії. 11, 9

Крильцюючи золотописьмом
Найтонших жил...

Велімір Хлебніков

...Я заплющив очі й почув крізь схлипи мамине голосіння — вона подумала, що я знову марю. Я не марив... Але щоб не лякати її, уткнувся в квітку й одразу заснув, тобто немовби розтанув у пахощах саду. Скільки спав — не знаю. Коли прийшов до тями, то й далі лежав, уткнувшись у квітку, від якої так само віяло травневим садом.

Я підвівся. У вікнах палало таке незвичайне сяйво, що подумалося: вікна розчинені навстіж, і я в біленькому будиночку, а з чарівного саду віє ароматом троянд. І справді, я раптом побачив акуратний біленький будиночок, доріжки, вкриті рожевим ґравієм, низький штахетник із кущами квітучих троянд і легкі перебори гармошки все ближче.

Тисячоліття й мить.
Піщинка і планета.
На всьому Божа печать лежить.
У всьому дихання світла.

Я оглянувся. Я припускав, що побачу тата або маму, але я побачив її. Вона була в білих туфлях і платті в золотий горошок, у якому виглядала точнісінько як школярка. Вона посміхалася мені й кликала, кликала...

ЧАСТИНА ПЕРША

РОЗДІЛ I

Одного разу глибокої лютневої ночі (я завжди писав свої вірші й п'єси вночі, а вдень відсипався) мене опанувала тяжка зневіра. Причиною стали галюцинації, які спочатку якось навіть забавляли, скрашували моє монотонне самотнє життя. Задивившись на пожовклу, потріскану від часу стільницю, і раптом немовби з її надр, немов на скатертині-самобранці, зринає наперед очі їдальняна таця, заставлена великими тарілками з гарячими стравами. Тут тобі й домашня зупа, й паруюча в томатному соусі баранина, і кава з вершками. Причому все настільки виразне, що в зупі можна було розгледіти, і я таки бачив, як плавають кільця підсмаженої цибулі, а в баранині — соковиту зелень молодої петрушки. (Погодьтеся, вельми звабні ілюзії для людини, яка дні й ночі голодує не з прихми, а з безпросвітності..).

Споглядаючи такі чудові подарунки уяви, як правило, за північ, поступово почав готуватися до них. Тобто на те місце, на якому найчастіше мій погляд втрачав осмисленість і ціпенів, я ще до опівночі клав ложку, виделку, столовий ніж і яку-небудь порожню пляшку з-під боржомі. Графинчик і чарочку — не клав. (Таку розкіш дозволив собі лише раз, на день народження, а зранку дуже шкодував — голова буквально розколювалася, а шлунок схоплювали такі спазми, які звичайно трапляються після страшного перепою).

Загалом, готувався помірковано, щоб потім не шкодувати, і в той же час, щоб почувати себе достатньо вільним у виборі як меню, так і музичного оформлення, яким воно супроводжувалося.

Що це таке — вільний вибір... і музичне оформлення? Це — пісня! Так-так, пісня, тому що в результаті добору й поєднання, здавалося б, простих кухонних предметів я, мов професор магії, зрештою опанував мистецтво викликання майже передбачуваних галюцинацій.

Звичайно, я випробував безліч варіантів і варіацій, перш ніж зупинився на тих, які найбільш відповідали моїм схильностям. Виходячи зі своєї професії я не люблю гучних компаній, у них завжди присутня не те щоб розгнузданість, але якась внутрішня розгнузданість. Найчастіше я вибирав окремих кабінет, стіл, накритий білосніжною скатертиною, два срібних прибори й скрипаля в чорному фраку й циліндрі. Відверто кажучи, скрипаль мене розважав не так музикою, як своєю поведінкою. Граючи полонез Огінського, він завжди так перебільшено випинав груди, так наступав на сусіда по столу, що той змушений був раз за разом ухилитися, щоб не пролити з ложки. Але й тут верткий музикант не губився, спритно оббігав його й уже з іншого боку насідав на бідолоху.

Зрештою сусід відкладав ложку, діставав з нагрудної кишені рожеву шовкову хусточку й, прикладаючи до очей, розчулено повторював:

— Не можу, не можу, щоб так брало за душу!

Мало-помалу змінивши кут зору, я віддаляв скрипалю в центр залу, і сусід, боязко оглядаючись, знову брався за ложку.

— Не можу, не можу, щоб так... — продовжував він бубоніти над вухом, але я не озивався.

Щоб не порушувати підконтрольність галюцинації, я завжди змушений був діяти в чітко окреслених рамках. Напевно, здасться дивним, але обличчя сусіда, скрипалю й офіціанта я ніколи не бачив. І в той же час достеменно знав, що мій сусід — літній манірний англієць, інтелегентний і доволі, доволі грошовий. (Він іноді виходив із-за столу раніше від мене, і я на власні очі бачив, які великі чайові в доларах він залишав).

Офіціант, звичайно, був зроблений в СРСР. І зовсім не тому, що я пам'ятав штамп заводу-виготовлювача на алюмінієвій чашечці

абажуру. В очі кидалася лакейська послужливість перед іноземцями, властива тим достопам'ятним часам. Довготелесий і незграбний, на знак неабиякої шаноби він, згинаючись в поклоні, нависав над столом так, немов хотів поцілувати англійця безпосередньо в маківку. Вкрай неприємна послужливість, навіть зараз чується його нудотний голосок: товаришочки, чого бажаєте-с?!

Про скрипаля нічого не скажу, але підозрюю, що разом з офіціантом вони ділили чайові й, мабуть, як глава підприємства офіціант брав більше. Принаймні одного разу я став свідком красномовного діалогу:

— Даруйте, а де мої — за подвійний полонезик?!

— Не знаю, не знаю, Гого-другяко, все у вас. (Солодкоотруйне). Пошукайте в дірочці під підкладочкою.

— Але даруйте, як же-с, адже був подвійний полонезик?! (Начальственно-сердите).

— Та хоч би й потрійний!.. А за інструмент?! (Повчальне). Не забувай, Гого-другяко, що на таку Страді миттю знайду нового музикантика...

Окремий кабінет мене влаштовував ще й тому, що я опанував мистецтво не лише розсовувати його стіни, але й переміщатися разом з ним, немов у машині часу. Перебуваючи в кабінеті й залишаючись невидимим для навколишніх, я міг бути присутнім на будь-якій гулянці й навіть весілі. Особливо я любив — наше із Розочкою.

Здебільшого це відбувалося так: у момент дружного скандування «гірко!», яке виразно було чути мовби із сусідньої кімнати, я зосереджувався й усіма своїми фібрами бажав опинитися там... Легке зусилля волі, легеньке, і мов на помах чарівної палички стіна, що була в мене праворуч і, відповідно, саме навпроти англійця, активно вицвітала, начебто виїдалася якимись миготливими піщинами. Нарешті вона тоншала настільки, що крізь неї, немов крізь серпанок, починали проступати обриси неприродно довгого столу, що займав майже весь зал, тісно усаджених за ним гостей і в дальньому кінці — білосніжне мереживо з личком, яке радісно світилося, повітряно жевріло, мовби свічка.

Але ось серпанок спадав, ліве плече англійця здригалося (це особливо добре було видно по рожевій хусточці, що визирала з нагрудної кишені), і я раптом відчував, як уся моя життєва сила переливається в англійця саме через цю нагрудну кишеню. Дивна річ, я звідкись знав, що, перелившись в англійця, не зникну, а лише в його зовнішності перетворюся на свого роду весільного генерала.

Так і сталося. Поправляючи хусточку й таким чином обживаючи його смокінг, я виявляв у правій внутрішній кишені важке портмоне, туго набите, як нині кажуть, зеленню, а в лівій нижній, врізаній ледь не в краєчок підкладки, стародавній золотий годинник на палахкому ланцюжку, прикрашений діамантами. На глухому футлярі, а саме на кришечці, що відкривається, інкрустованим перламутром були вигравірувані латинські літери SVT. До речі, їх я теж відразу освоїв і прочитував російською не інакше як «сват», що надавало моїй присутності на весіллі якоїсь додаткової легітимності. Словом, відчувши себе англійцем і при грошах (у дужках завважимо: на своєму весіллі, на своєму!), я із задоволенням відчував раптом набуту старечу повільність і манірність, з якою діставав золотий годинник, а діставши, привертав до себе загальну увагу мелодійним дзенькотом, яким неодмінно супроводжувалося відкривання інкрустованої кришечки. Повільність і манірність імпонували мені ще й тим, що дозволяли цілком непомітно оглянутися й, у чітко окреслених рамках, зробити свій перший і, головне, правильний хід.

Дивлячись на циферблат, я завважував бічним зором, як моє фізичне, матеріальне «я» безвісти зникало, випаровувалося, а мій кабінетний стіл, накритий білою скатертиною, зростався з неприродно довгим весільним, за яким усі обличчя, повернені до мене, виражали шанобливу й разом з тим веселу увагу.

Тут я дозволяв собі трохи повикаблучуватися (ох, роки, роки!). Мало не перекинувши фужер, розхлюпував боржомі, заледве вставав, щоб виголосити тост за здоров'я й щастя Молодят. Мимоволі присоромлені моєю старечою безпорадністю, слідом, як

по команді, підхоплювалися не тільки гості, але й наречений і наречена. Пригубивши фужер з водою, я починав промову. Не знаю, чи була вона достатньо короткою, щоб вислуховувати її стоячи, але вислухували. За час тосту я умудрявся повідомити, що перебуваю на весіллі не випадково, а з протекції, або, простіше сказати, на прохання батьків винуватців настільки врочистої події, які в силу обставин не змогли приїхати й доручили мені передати їхнє святе благословення.

(Тут я, хоча й не просторікував, проте давав зрозуміти, що матінка нареченого, самотня, забута країною пенсіонерка, живе дуже далеко, десь під Барнаулом. А батьки нареченої, біженці-погорільці, живуть ще далі, десь під Манчестером, і з ними я, у минулому білий офіцер-емігрант, там, у російському посольстві, й познайомився).

Потім, осінивши широким хрестом Молодих, я виказував щиру надію, мовби щойно привезену з Англії, у тому, що донечка, студентка другого курсу медучилища, незважаючи на заміжжя, все-таки успішно закінчить навчальний заклад. А синочок (я додавав від себе) не осоромиться й гідно здасть випускні іспити в Літінституті й уже в найближчі роки своїми безсмертними творами ввійде в золоту скарбницю світової літератури.

Закінчивши промову, я допивав боржомі, і — тут ставалося диво. Так-так, диво! І завжди в одному й тому ж епізоді: як тільки я допивав воду, але ще не встигав поставити фужер, хтось (незрозуміло хто, але голосом точнісінько матусиним) гучно й весело повідомляв: чогось напої гіркі?!

О, що отут починалося! Весілля дружно вибухало, і наречений, переборовши зникаючість, пригортав наречену з таким хвилюванням, що я мимоволі опускав очі, відчуваючи, наскільки гаряча його пристрасть.

Намагаючись не заважати йому і все ж не менше за його схвилюваний цими незабутніми хвилинами, я діставав туго набите купюрами портмоне й зовсім по-джентльменськи просив від імені батьків передати нареченій її придане.

Не буду розповідати, як, повернений лівобіч, тобто кишеньками з доларами назовні, з рук у руки плив над головами важкий закордонний гаманець. Я не дивився на нього. Було б непристойно для інтелігентного росіянина, вихованого в Англії, оберігати його чіпким поглядом. Я й так раптово загостреним слухом мимоволі вловлював його переривчасто-хвилеподібну траєкторію. І звісно, при наближенні гамана веселий гомін стихав, поступався місцем піднесеному мовчанню.

Я не реагував. Знову діставав годинника й, користуючись своєю поважною повільністю, немов маскхалатом, відкривав його точнісінько в ту секунду, в яку наречена одержувала придане. Точність була архіважливою, я не хотів бачити й не бажав, щоб інші бачили, яким чином і куди Розочка сховає гаманець. Мелодійний дзенькіт годинника, як правило, відволікав усіх від цього пікантного дійства.

Утім, не буду лукавити — не завжди все так чітко збігалося. Іноді раптом (даруйте, але збої відбуваються раптово) посеред столу, а може, трохи далі пронизував тишу соромливий сипливий голос:

— Готовий посперечатися з ким завгодно, там цих «джорджиків» тисяч на десять!

Як після цього було не розгубитися, не вилапатися з чітко окреслених рамок?! «Джорджики»?! Який ти англієць, якщо придане привіз із Манчестера не у фунтах стерлінгів, а в доларах?! Справді, до чого тут долари?! Воістину все в питомо російському ключі — непереможний на полі брані богатир зрештою закінчує свій життєвий шлях або постригом у ченці, або, поковзнувшись на рівному місці, розбиває голову об валун.

А тим часом, почувавши себе голим королем, із власного недомислу викритим, я змушений був продовжувати гру — діставати годинника, відкривати інкрустовану кришечку, тобто за устояним сценарієм привертати загальну увагою.

І я привертав. Під мелодійний дзенькіт годинника, не очікуючи нічого, крім осуду й бридливості, я раптом (так-так, знову

раптом) був винагороджений дружною радістю. Так-так, радістю застілля, вона незрозумілим чином пояснювала моє споріднення з англійською королевою, яке зі скромності я нібито приховував, але воно, дякувати Богові і надзвичайному приданому, досить вдало для всіх роз'яснилося.

Це було так разуче, так неправдоподібно, але я однаково був щасливий, воістину щасливий...

РОЗДІЛ 2

Повернення в будку завжди було тяжким, особливо після весілля. І зовсім не тому, що різкіше ніж зазвичай упала в око вбогість обстановки. Провиною були переживання, пов'язані з Розочкою. Після зустрічі з нею самотність і безвихідь опановували з такою силою, немов вона пішла щойно.

А обстановка, на жаль, навіть подобалася.

Кухонний стіл, він же письмовий і він же господарський — до певної міри верстат для лагодження домашнього начиння.

Над столом — уже відома лампа із чашечкою абажуру, прикручена дротом до стояка батареї.

Кухонна табуретка, вона ж — робоче кабінетне крісло.

Неймовірної ширини спальне ліжко без пружин — з-під матраца визирало досить велике поле тенісного столу, яке водночас слугувало оригінальною лавкою. (Принаймні, кожен, хто всідався туди, не обходився без компліменту: оригінально, дуже оригінально!)

Відразу за вхідними дверима, у лівому кутку, — стопки книг і стоси рукописів, перетягнених і не перетягнених шпагатом, що лежать просто на підлозі, притулені до бічної стіни. Тут же, поверх книг і рукописів, моє демісезонне пальто, яке нагадує крилатку, пошите в пору гайдарівських реформ із гуртожитської байкової ковдри й назване «семісезонним шоковим». (Справді, з'являючись у ньому на вулиці, я шокував усіх перехожих. Мало того, що зупинялися як укопані, ще й розгублено проводжали поглядом, мовби якого-небудь південноафриканського страуса).

Разом із крилаткою лежав і інший одяг. Загалом, і його, і книги, і різні рукописи я тримав мовби в шафі, під акуратно накинutoю на них простинею.

Нічого іншого з меблів не було, та й не могло бути. Тобто колись було, але Розочка забрала. І правильно! Навіщо мені холодильник, що в ньому тримати? Телевізор — знову питання, тому що й без нього можу дивитися «До й після опівночі». Платтяна шафа теж не потрібна. А вже книжкова — і поготів, відклеєні й надірвані шпалери набагато зручніші від будь-якої шафи й будь-якої етажерки. Я засовував під них не тільки газети, журнали й книги, але й усякі інші речі, які щохвилини могли знадобитися. Для мене стало правилом: у побуті — ніяких надмірностей. Отже, завдяки багатоцільовому призначенню предметів часом здавалося, що розкошую й у своєму побуті цілком би міг обійтися меншим. Та ж стародавня праска на рукописі, розкрита, мов пащека крокодила. Судячи із недокурків, олівців і ручок, що стирчали з неї, сміло можна було виснувати, що вона багатоцільова: і прес-пап'є, і попільниця, і письмове приладдя, і, звичайно ж, якщо доведеться, грізна зброя самооборони. І це при тім, що хоча й рідко, але все-таки траплялося її використати за призначенням.

Словом, ніякої вбогості я не відчував. Іноді, щоправда, дуже хотілося їсти. Здається, так би й закрячав: ї-ї-їсти, ї-ї-їсти! Так би й побіг світ за очі у своїй крилатці. Але я навчився управляти собою. Ще будучи студентом, провів експеримент — рівно тридцять днів жив практично на самій солоній воді. Я міг би голодувати й довше, але чутки про мене настільки розтривожили гуртожиток, що аж занадто докучали цікаві. Замість занять вони набивалися в кімнату й раз-по-раз будили мене, щоб упевнитися, помер я чи ні. Сам керівник нашого семінару відвідав мене. У мені проявилися здібності до вселяння й самонавіяння... Втім, це окрема тема, а зараз, зрідка голодуючи, я одержував із цього деякі дивіденди у вигляді «гарячої зупи і баранини з петрушкою», що допомагало мені не падати духом і писати, писати свої вірші й п'єси. Я був упевнений, що колись суспільство зацікавиться: чого це він, замкнувшись, усе

пише й пише? До речі, писати й вірити — це основний принцип письменника.

Першого нищівного удару по основному принципу завдала Розочка — вона пішла... Чому?! Нічого не сказала, не попередила, приїхала на вантажній машині з двома горцями (мені потім розповідали, хоча я й затикав вуха) і забрала геть усе. (Залишила лише стіл, рукописи й книги, які, очевидно в поспіху, звалила за дверима). Куди вона поїхала, навіщо? Незбагненно! На столі була записка: «Не шукай — не знайдеш, я змінила паспорт і прізвище».

Це було настільки дивним, настільки незрозумілим — як так, просто взяла й змінила?! Для чого? Тим більше, що всього місяць тому на пропозицію судді — «перш ніж зважуватися на крок розірвання, варто добре подумати» — Розочка відповіла за нас обох: добре, подумаємо.

І от?! Незбагненно!..

Повернувшись у свою будку, я пригадував подробиці нашого спільного життя.

Студентське весілля в молодіжному кафе. Мої успішні держіспити. Її академічна відпустка (через письменницьку поліклініку я дістав їй необхідний висновок лікарів — після Чорнобиля були підозри). Веселий і гучний від'їзд у нинішнє провінційне містечко. Моє працевлаштування літконсультантом в обласній комсомольсько-молодіжній газеті. (Посада блатна, яку я отримав завдяки клопотанню Літінституту. Так-так, на мене покладали надії, але не буду відволікатися).

Ми одержали кімнату в гуртожитку телевізійного заводу (нехай на кінцевій зупинці автобуса, нехай не дуже простору, але світлу) — у нас з'явився дах. Як би там не було, а спершу ми жили чудово. Звичайно, моєї зарплати не вистачало, але не дарма кажуть, що з коханою рай і в курені. Тим більше я писав тоді цілодобово, і ми сподівалися, що настане день і мої п'єси підуть відразу вялом, на декількох сценах. Одного разу до нас приходив навіть голо-

вреж місцевого драмтеатру, просив мене поправити п'єсу одного маститого московського драматурга, яку він збирався ставити, але чомусь не поставив, хоча необхідні виправлення я зробив і навіть одержав сто рублів — гроші на ті часи для нас нечувані.

О, ми чудово жили! Розочка цілими днями спала, а я писав і писав. Я вірив. Я присвячував їй буквально всі свої вірші й п'єси, і вона вважала їх певною мірою геніальними. Потягуючись, чарівно вигнувши свою бездоганну фігурку, вона запитувала:

— Є в нас що-небудь поїсти?

Відкривала дверцята холодильника. Я почувався геть ніяково, але вона заспокоювала:

— Немає хліба єдиного, то й що ж?..

Розочка натякала: не хлібом єдиним живе людина. Зачинивши дверцята, брала з холодильника «Родопі», закурювала й знову лягала в ліжко, готова слухати мої вірші й уривки з п'єс. І я читав, на мій погляд, найбільш удалі, тому анітрішки не дивувався, коли вона раптом, сплакнувши, казала:

— Ти знаєш, Митю, до певної міри це геніально, але я не заслуговую, не заслуговую від тебе навіть скоринки хліба!

Я біг по довгому коридору гуртожитку в надії позичити в когонебудь хоч трохи грошей. Іноді цей процес затягався на цілий день. Під видом невідкладних справ (я вів літературне об'єднання раз на тиждень) доводилося з'являтися в редакції й поволі роздивлятися довкола, щоб необережним словом не відлякати безтурботного кредитора.

Позичивши велику суму (як правило, маленьку мені не позичали), я зникав у невідомому напрямку. Тобто напрямком я позначав в оголошенні: «У зв'язку з від'їздом у відрядження (робота в архіві) літоб'єднання переноситься на останній четвер місяця».

Треба відзначити, що мої часті від'їзди в архів створили навколо мене ореол досить серйозного й розумного літератора.

Насправді швидким і впевненим кроком я рушав до найближчого продмагу й закупував усе необхідне, щоб разом із Розочкою відсвяткувати мої до певної міри геніальні здобутки. Розуміючи,

що мені позичили, може, востаннє, — не скупився. Брав кілька пляшок горілки й стільки ж — вермуту (Розочка любила кріплені вина). Закуску вибирав теж чудову й тільки потім уже разом з усією цією їжею їхав додому радісний і щасливий, у передчутті нашого царського бенкету.

О, як чудово ми жили! Згодом, завдяки Розоччиній винахідливості, у нас майже не переводилися гроші. Вона підказала мені, що слід позичати не в редакції, а в членів літературного об'єднання, й борги не віддавати. Тобто віддавати іншим способом, так би мовити, усним рецензуванням, причому хвалити автора не залежно від літературних достоїнств його творінь, а залежно від позиченої суми. Спочатку це було жахливо, щось на зразок квашеної капусти з трюфелями. Напевно, я б ніколи не переборював себе, якби не образ Розочки. На щастя, в особливо фатальні хвилини її миле личко, повне докору, раптом поставало перед очима і мовби відгороджувало мене від моєї ж власної нищості. Більше того, коли доводилося позичати в безнадійного графомана, мене опановувало якесь змішане почуття садизму й мазохізму. Ховаючи гроші, я змовницьки підморгував кредиторіві й, по-панібратськи поплескавши по плечу, без натяків рекомендував його своїй літературній еліті:

— Придивіться, новий Лермонтов!

Стосовно «еліти» я не обмовився, у мене так хвацько все закрутилося, що незабаром я завідував найбільш іменитим літоб'єднанням у світі: новий Островський, новий Тютчев, новий Чехов, новий Блок... Кожен наступний «новий» визначався насамперед за віком і статтю, а потім уже за жанром представлених здобутків. Серед поетес були не рідкістю нова Ахматова, нова Цветаєва, нова Вероніка Тушнова, нова Сильва Капутікян. Коли літоб'єднання покинули всі більш-менш здібні автори, я геть розперезався. Через старосту літактиву, як одного з найбільш «безнадійних», я втовкмачив в уми початкуючих літераторів щось на кшталт тарифної сітки. Якщо початкуючий прозаїк, припустимо, позичав мені половину свого місячного заробітку, він міг претендувати лише на нового

Герцена або Чернишевського. Якщо ж віддавав усю зарплату, тут я вже не сумнівався, що переді мною сам Федір Михайлович Достоевський, або граф Лев Миколайович. Не буду пояснювати всіх нюансів сітки, скажу лише, що за точку відліку бралось сімнадцяте століття, а далі розцінки йшли по наростаючій. За особливо крутим номіналом оцінювалися живі імениті письменники.

— Поки вони живі — їх можна перевершити, — не раз на своє виправдання проказував я тому чи іншому авторові. Причому не робив винятків навіть для нобелівських лавреатів. — Час у тебе є, постараєшся — перевершиш, — нахабно заявляв я, читаючи в очах пошуківця щире схвалення й навіть вдячність за мої слова.

Відтак моя авантюра дійшла до того, що напередодні критичного аналізу здобутків початкуючі автори самі підходили до мене й прямо давали «у борг», розраховуючи на Єсеніна або Маяковського. Спочатку я ще скидав брови, зображав на обличчі здивування й навіть образу, але швидко зрозумів, що без церемоній надійніше. Єдине, що бентежило, у зв'язку з новими політичними віяннями багато моїх Белінських, Чернишевських, ранніх Достоевських і Герценів кинулися в якісь демонстрації, несанкціоновані мітинги протесту, екологічні маніфестації. Щоб утримати решту літоб'єднанців, я іронізував над утікачами, таврував їх дезертирами, попами-розстригами, попереджав, що політика — камінь на шій літератури, але все марно, ряди кредиторів катастрофічно ріділи.

Знову почалося безгрішшя, а з ним і вимушений Великий піст, тим більше жахливий, що ми вже спожили солодких гріховних плодів. Щоб не виказувати свою безпорадність перед обставинами, я знову писав. Писав день і ніч по-чеховськи, у тому розумінні, що поки не зламаю пальців. Розочка почала шукати роботу, я не смів відговорювати, а тільки із ще більшою запопадливістю присвячував їй усе мною написане. У дні засідань літгуртка, не дочекавшись її, я залишав їй записки, повні любові: «Мила Розочко, сто разів цілую!», «Розочко, цілую ніжні кінчики твоїх пальців!», «О, найкращий аромат неба, цілую-цілую Тебе всю-всю!» Я писав свої

записки крупно, на форматному лощеному папері й розклеював по всій кімнаті. Усюди можна було наткнутися на мої записки: на стіні, на екрані телевізора, у платтяній шафі й навіть у морозилці холодильника.

Одного разу вона повернулася особливо втомленою й блідою. Машинально відкрила порожній холодильник. Як зараз пам'ятаю, звідти випурхнула моя записка: «О, найкращий аромат неба, цілую-цілую Тебе всю-всю!» Не буду брехати, мене різнула безпросвітність ситуації. Не знаючи, що сказати, я запитав, чи їла вона. У відповідь, мало не задихнувшись від обурення, вона крикнула, що наїлася цим від пуза! І не роздягаючись лягла на ліжко, відвернувшись до стіни.

У той день Розочка зажадала розлучення й повела мене в нарсуд. Почуваючи себе винним і тому нещасним подвійно, я був згодний на все. Саме з того дня, на її настійну вимогу, я почав називати її Розарією Федорівною, а вона мене — фізичною особою Сльозкіним. Крім того, Розочка суворо заборонила мені читати мої п'єси вголос і тим більше їй.

У ту нещасливу ніч я вперше спав у кутку на своїх рукописах. І найдивніше, спав як убитий. Прокинувся пізно, і не від якогось там шуму — від власного сміху.

Перед самим пробудженням мені наснився дуже веселий сон. Запам'яталося, що я на черговому засіданні нашого літературного об'єднання, але замість відспіваних бездар тісним колом стоять видатні письменники всіх часів і народів (щось схоже на бібліотеку світової класики, так би мовити, живцем). Ось Пушкін, Лермонтов, Гоголь, Достоевський, Тургенєв... З іноземців: Сервантес, Шекспір, Данте, Гете... Більше, звичайно, письменників, яких уперше бачу, але всі вони, справжні знаменитості, стоять пліч-о-пліч і нагадують мені мовби кільця деревного зрізу. Я вдивляюся в обличчя — Шолохов, Єсенін, Шукшин і чомусь між Фолкнером і Гемінґвеем — Горький. Ну, загалом, все як у сні. А я, Митя Сльозкін, у центрі цього щільного багатоярусного кола: у чорному циліндрі, байковій крилатці з трьома поперечними смугами на плечах (тоді її в мене не було, та однак же ...), у лакових туфлях на дуже високих

підборах, і в руці в мене — батистова хусточка. Я приготувався співати частівки із пританцьовуванням і шукаю очима Михайла Афанасійовича Булгакова, який має бути неодмінно з моноклеєм у правому оці. Я шукаю його для підтримки — танцювати й співати частівки в настільки серйозному колі без підтримки якось боязно. (Чому я був упевнений у його підтримці, сподіваюся, зрозуміло?!) І ось замість Михайла Афанасійовича натикаюся поглядом на Льва Миколайовича. Погляд у нього лютий, очі горять — бог Саваоф, а в руках — різки. Я на півслові онімів, тому що знаю, що зараз принародно за кожне неправильно вжите мною слово одержу сто різок. Усе — кінець виставі!.. І раптом здогадуюся, що збори класиків усіх часів і народів несправжні, що всі вони — виряджені мною члени нашого літературного об'єднання. Радість тут охопила мене — велика. Як почав я співати, як почав відбивати підборами, а частівки все з картинками й після кожного куплету — рефреном: «Я прийшов екологом, а піду пахеном. Ой-люлі, ой-люлі. А піду пахеном!»

Із цим на умі, сміючись, і прокинувся. Прокинувся й відразу все згадав. А згадавши, аж похолов від страху не гірше, ніж перед різками, — Господи, що за нісенітниця, що подумає Розочка?! На щастя, її вже не було, вона пішла шукати роботу.

Нашвидку опорядився (я спав на рукописах одягненим), відправився в редакцію.

Зізнаюся, про сніданок я й не подумав, і не тому, що однак нічого не було, справа в тому, що в присутності Розочки я не відчував потреби в їжі — ніколи. Справді, вдумайтеся: Розочка й шкоринка хліба в роті — жахливо, нестерпно! Навіть зараз, коли я вже зовсім інший, думаю, що той Я або Він, за великим рахунком, мав рацію. Принаймні, його думки й дії якщо не заслуговували виправдань, те хоча б полегкості. Зрозуміло, у присутності Розочки мені доводилося їсти, і бувало так, що кілька разів на день, але це не було самоціллю, а траплялося найчастіше ненароком, машинально. Інша справа — годувати Розочку або робити їй приємність тим, що сам щось з'їси; сподіваюся, різниця досить відчутна.

Загалом, я з'явився в редакції, щоб позичити грошей. Мотивування було все те ж (у відрядження — термінова робота в архіві). Я сподівався, і на те були підстави (уже давненько не з'являвся в редакції зранку), що моя поява ніяк не буде пов'язуватися з моїм бажанням у когось позичити грошей. Але — помилився. Не встиг, як то кажуть, зринутися у дверях — до мене швидким кроком, начебто загодя чекали, підійшли два кореспонденти з відділу комсомольського життя й з таким виглядом, немов я найбагатша людина в СРСР, попросили в борг по червінцю. «У крайньому випадку, — наполягали вони, — підкажи, хто при грошах, перехопимо в нього». Звичайно, вони копіювали мене, але найбільш неприємне, що обох цих кореспондентів я знав як найсерйозніших і найзаможніших у редакції й саме в них розраховував позичити. Зрозуміло, таким способом мені влаштували обструкцію. Я вирішив стояти на смерті. Втім, нічого іншого й не залишалось.

Я сів за свій стіл і спершу написав оголошення: «Гроші є, але не позичу із принципу». Я розумів, що тепер назавжди обриваю редакційне джерело. Але що було робити, ще залишався редактор газети, і його якось треба було дочекатися (він, як правило, приходив у редакцію перед обідом).

Мої підозри виправдалися повністю: щойно я встиг написати свою письмову відмову й витяг стос рукописів нібито для читання, до мене один за одним почали підходити співробітники з уже відомою метою. Не вимовляючи ні слова, я вказував на оголошення, що лежало на краю столу. О, як внутрішньо я реготав, спостерігаючи бічним зором за обличчями, що витягаються. Не знаю, як я здогадався миттєво скласти «Гроші є...», це було якесь геніальне прозріння. Волею провидіння я поплутав карти — не мене принижували, а — я... Причому не треба було вступати в діалог, пояснюватися. Питання — відповідь. Я радів. Але виявилося, що передчасно.

Після того як усі від мене відчепилися й усе вляглося, заспокоїлося, знову з'явилися ті двоє з «Комсомольського життя». Я думав, що вони зараз почнуть удавано дорікати мені, соромити,

канючити, мовляв, як же так, казав, що грошей немає, а в самого, виявляється... Ну й так далі... До такого повороту я був готовий. Але ні.

Вони підійшли до мене мовби вперше. Дуже довго й мовчки вивчали оголошення. Потім, не звертаючи на мене ніякої уваги, немов я був відсутній, почали обмінюватися враженнями, говорити, що принципи треба поважати, а людей принципових — шанувати й навіть по можливості постачати грошима для якої-небудь термінової роботи в архіві або ресторані.

Натяки були занадто прозорими, щоб не зрозуміти... але все їхнє кривляння мене не торкало, не викликало образи. Навпаки, до певної міри забавляло, поки вони не витягли свої кишенькові гроші (хрусткі червоненькі червінці). Отут я й відчув, що мовби провалююся в порожнечу. Кореспонденти затіяли своєрідне змагання в щедрості. Мовляв, ти мені можеш позичити двадцять рублів, а я тобі — тридцять. Ти — сорок, а я — всі сто.

Не знаю, як вдалося витримати. Це було більше, ніж знущання. Щоб вони не здогадалися про мої почуття, невідривно дивився в рукопис. І таки витримав, вони пішли геть, і я дочекався редактора!

Він прийшов після обіду, у хорошому настрої (збирався у відпустку), і прийняв мене відразу. І теж весело так:

— Що, Митю, знову у відрядження — термінова робота в архіві?!

Я відповів, що ні, не для того зайшов — терміново потрібні гроші. І подивився на нього вже не знаю як, але веселість із його обличчя миттю злетіла. Спочатку він задумався, начебто раптом згадав щось своє, а потім якимось метушливо підняв слухавку й при мені попросив бухгалтерію:

— Видайте Миті Сльозкіну, — поправився, — видайте потові Сльозкіну третину його майбутньої зарплати.

І щоб там, на іншому кінці дроту, ніхто не заперечував його рішення, мовби викинув на кін козирного туза:

— У нього термінова робота в архіві. Так-так, у Пітері.

Уже не знаю, що прочитав редактор у моєму погляді, але і в бухгалтерії до мене поставилися з розумінням і видали не третину, а — вже на моє прохання — половину зарплати.

Як тільки одержав гроші, усе в мені так і заспівало, так і запританцьовувало. Мимоволі зупинився на сходах — якась знайома мелодія, принаймні — пританцьовка?! І раптом згадав: у мені співали з пританцьовкою слова зі сну, що повторюються рефреном: «Я прийшов екологом, а піду пахеном. Ой-люлі, ой-люлі. А піду пахеном!» Нерозумно? Звичайно, нерозумно, але я, так само як і в сні, розсміявся й відчув на душі таку незвичайну легкість, немов у ту хвилину там, на сходах, звалив із себе вантаж всіх колишніх і майбутніх принижень.

РОЗДІЛ 3

Розочка зустріла чудово. Поклала пакети з їжею на стіл і дозволила обійняти себе. О Господи! У відповідь кожна моя клітинка скрикнула в захваті, нечленороздільно, але з таким захватом, немов ми не бачилися тисячу років. Я стиснув її в обіймах, пригорнувся до неї й у якихось солодких муках уже членороздільно, з якимись незрозумілими мені самому схлипами пролепетав:

— Ро-зоч-ко!

— Ти що, плачеш? — суворо, але все ж більше задоволено запитала вона й звідкись із-під мене простягнула руку й поторкала мої очі, щоб упевнитися.

Не знаю, може, справді сплакнув від надміру щастя, тільки сам я нічого не відчув, крім ніжної легкості її пальчиків. А хоча б і сплакнув, що тут такого?! Здається, у Достоєвського читав, що через великі страждання все до нас приходиться, — от і Розочка прийшла. Втім, без Достоєвського, із власного досвіду пізнав, що щастя — це як подарунок душі вже за те, що вона, душа, є...

У Розочки душа дивна, дивна в тьмуцості — вона завжди розуміла мене краще, ніж я самого себе. А тому знову, якось спритно зчепивши руки замком, підпірнула під мене й, відстороняючись, уперлася ними в мої груди з такою силою, немов коліном.

— Яка я тобі Ро-зоч-ка?! — гніваючись, передражнила вона й зажадала, щоб я зараз же відпустив її.

Я відпустив, звичайно, але подумки все ще мовби притискав до себе. Так буває з піснею — торкне душу, уже давно відзвучить, а відзвук усе ще тепліє в серці. Так і тут — відпустив, стою переповнений, у якомусь гіпнотичному стані, навіть боязко поворухнутися. І тут вона приголомшила мовби сковорідкою:

— Що, товаришу Сльозкін, трохи забулися, дали волю рукам?

Тобто не приголомшила, вона ж іще у дворику нарсуду попередила, що відтепер вона для мене ніяка не Розочка, а Розарія Федорівна. І я для неї теж не бозна хто, а фізична особа, стороння. У найкращому разі — товариш Сльозкін. Так що ніякої «сковорідки» з її боку не було, просто все сказане нею в цей момент було в такому жахливому дисонансі з моїми почуттями, що я як стояв, так і продовжував стояти, але вже без почуттів.

Оправляючись від обіймів, Розочка кілька разів уважно подивилася на мене, потім реготнула, як уміє тільки вона, прикривши рота рукою.

— Повторю: що, товаришу Сльозкін, трохи забулися, дали волю рукам?

І засміялася так весело, так заразливо, що і я нарешті отямився, теж засміявся, радіючи, що їй весело.

Ми разом готували вечерю, балувалися, бігали одне за одним на кухню, плутали чужі сковорідки зі своїми. І було навіть цікаво називати її Розарією Федорівною й відгукуватися на Фізичну Особу або Стороннього, немов на якийсь раптово подарований прокурорський чин або військове звання.

Загалом, поступово я звик до нововведення. Єдину незручність від її витівки відчував у ліжку. (Розочка знову дозволила спати з нею, але пригрозила: якщо хоч раз товариш Сльозкін забудеться й неправильно назве її, то нехай нарікає на себе). Навіть під час інтимних виливів, коли ось-ось втратиш розум, вона запобігливо, стусанами в живіт, сповіщала мене, щоб тримав себе в руках, не забувався й не розпускав слину. Якимось свідомо пішов на хитрість.

Знаючи, що після інтимних виливів їй, так само як і мені, особливо приємно полежати просто так, споглядально, без усяких думок, я підсунувся до неї (вона лежала на спині в деякому забутті) і з не-підробленою ніжністю, властивою мені в такі хвилини, прошептав: квіточко моя, Розочко! Вона як лежала, так і продовжувала лежати, тільки голову, не піднімаючи навіть від подушки, різко повернула до мене й голосом рівним, холодним і виразним сказала:

— Що, Сторонній?

Навіть зараз, через два роки, мені іноді чується цей льодовий голос. Більше я не випробовував долю. У ліжку завжди мовчав, а якщо траплялася розмова, то силою уяви я підмінював Розочку на яку-небудь Розарію Федорівну, для якої інакше як товаришем Сльозкіним я й не існував.

Як то кажуть, і тут притерпілося. Тим більше, що у своїх думках я був як і раніше вільний і як і раніше Розочка залишалася для мене Розочкою, моєю рятівною променистою квіточкою. До речі, саме в цей час вона напоумила, яким геніально простим способом можна в найкоротший термін відродити наше зниділе літоб'єднання. Тобто поповнити його ряди, прямо кажучи, новими кредиторами.

З її науки в присутності старости літгуртка (за віком і бородатістю він ходив у Львах Миколайовичах) і його друга й помічника, який сміло зізнався, що ніколи нічого не писав, але за відомою тарифною сіткою чесно віддав гроші, щоб значитися в мене Миколою Олексійовичем Некрасовим, я прочитав запальну промову, гідну тих, які самому доводило слухати в Літінституті від досить і досить відомих метрів вітчизняної літератури. Суть зводилася до того, що написати один гарний текст: оповідання, п'єсу, повість, роман, не кажучи вже про вірш, — зможе кожен, якщо захоче, головне — захотіти. А тому, оголосив я, терміново приступаю до складання колективного збірника місцевих авторів. Усім членам літературного об'єднання гарантував особливі переваги в публікації за умови, що кожен із присутніх приведе на чергове засідання не менш трьох нових членів.

У слухачів (їх було двоє: староста і його друг) виникло два несподіваних для мене питання. Перше стосувалося особливих переваг, його задав староста. Він сказав буквально наступне:

— Протягом якого часу буде діяти ця пільга? — І пояснив: — Може, серед новоприбулих знайдуться такі, які теж захочуть привести яких-небудь своїх трьох товаришів, а ті — своїх.

Я подякував за питання, воно здався мені таким, що заслуговувало на подяку. І, перейшовши на лексику старости, оголосив як про давно вирішене, що уведена пільга буде діяти протягом місяця (засідання проходило у двадцятих числах липня).

Друге питання задав друг старости. Він поцікавився:

— У якому місті й за чий рахунок буде друкуватися колективна книга, чи ж вона пройде як держзамовлення?

При всій недорікуватості друга не можна було не визнати, що питання задане по суті, як то кажуть, не в брову, а в око.

Мигнула шалена думка: а раптом він справді Микола Олексійович, редактор «Сучасника», а потім «Вітчизняних записок»?! Тоді цілком логічно, що й староста літгуртка ніякий не староста, а граф Лев Миколайович Толстой!..

Я присилував себе відкинути шалену думку й тремтячими руками почав нишпорити по кишенях у пошуках носової хустки, яка була потрібна тільки для того, щоб виграти час для більш-менш зрозумілої відповіді. Однак ні хустки, ні відповіді не було. Я почав затягувати час, навмисне виймати з кишень усякі предмети й класти їх на стіл, за яким саме й сиділи мої навчені життям класики.

Предмети були звичайні: ключ від кімнати, коробка сірників, записна книжка, учетверо складений аркуш стандартного паперу з розкладом приміських поїздів і, нарешті, диплом про закінчення єдиного у світі Літінституту, в якому чорним по білому було написано, що Сльозкін Дмитро Юрійович — літературний працівник.

На своє виправдання скажу відразу, що диплом ніколи не був для мене звичайним предметом, я його постійно носив із собою лише тому, що на початку моєї літературної діяльності в місті Н. мене ніхто не знав і мінливі вахтери у БВГ (Будинку всіх газет) вечорами не давали мені ключі від рідної редакції, у якій про-

ходили наші літературні засідання. Диплом слугував своєрідним посвідченням на право одержання ключів, і я звик, що він завжди при мені. Тобто я не розраховував, що дипломом відповідь на все так красномовно, що на найближче майбутнє взагалі закриє всі питання й відповіді.

Тим часом мої навчені життям класики з неприхованим інтересом розглядали предмети, які я витягав. У їхньому інтересі вгадувалося властива письменникам і дітям якась гіпертрофована цікавість. Відчувалося, що кожному з них вартує чималих зусиль стримувати себе, щоб не поторкати викладені на стіл предмети. Нарешті, коли на купу-малу ліг диплом, староста, немов справжній граф, з величною повільністю приставив свій ціпок до сусіднього стільця й, мовби прикрившись від мене бровами, рішуче взяв диплом.

Уже не знаю, що до цього спричинилося — кущистість брів, бородатість (або велична відстороненість старости: і від мене, і від свого геть лисого друга з видовженою борідкою клинчиком), — але мені знову почало здаватися, що я в товаристві справжніх письменників, для яких не існує ні мене, ні їхніх питань до мене, а тільки мій диплом, який їх виразно стривожив. Я, мов якась трансцендентна річ у собі, будучи присутнім, був відсутній і в той же час, будучи відсутнім, був присутній. Мені якось було не по собі тому, що Лев Миколайович і Микола Олексійович, незважаючи на свої величезні літературні заслуги, не мають такого, як у мене, диплома. Більше того, у їхніх промовистих поглядах у мій бік чітко читалося, що вони заздять мені й навіть не намагаються приховати своєї заздрості.

Це було просто-таки запаморочення або мара, а радше й те й інше. Принаймні я почав приходити до тями, тільки коли Лев Миколайович розгнівано стукнув батіжком об підлогу й, намагаючись здобути моє схвалення, почав соромити й навіть ображати Миколу Олексійовича:

— Ох ти, скнаро, за чий рахунок та в якій установі?! Та вже ж не за твій і не за рахунок рулетки твоїх спонсорів... Москва надрукує, на держзамовлення!

Він знову сердито стукнув батіжком у бік редактора знаменитого журналу й, раптово зм'якшуючись, повернувся до мене.

— Конфідційний листик від літературного працівника — воно тожить... Правильно я кажу? — ласкаво запитав він, встаючи.

Усе ще зачарований увагою генія, що шукає в мене підтримки, я згідно кивнув.

Однак при всій повазі до великого письменника й навіть поклонінні перед ним моя уява відмовлялася уявити, щоб Лев Миколайович міг дозволити собі (м'яко кажучи) подібну вільність у стосунках з редактором «Сучасника» (нехай навіть на угоду мені, власникові диплома, якому він щиро позаздрив). Тим більше що редактором був не хто інший, як сам Микола Олексійович, з яким він завжди був дружній і віршами якого не раз захоплювався.

Щоб остаточно розсіяти морок мари, що огорнула мене, я потер скроні, й відразу через навстіж розкриті двері редакції почулося постукування ціпка, що віддалявся, й виразна лайка моїх уявних класиків:

— Ох, дарма, дарма про жіночу долю змовчав!

— Дак вона така же, як і в мужиків.

— Не скажи — хвацькіша!

Якийсь час, ніби маятник, ціпок вистукував у шаркаючій тиші. Потім знову той же тонкий голос, що виправдувався:

— А щодо дрюку колективної книги — я токмо в напрямку думки поцікавився.

— Цікавості тоже є межа, — відрізав не так низький, як широкий за габаритами бас.

Знову шаркаюча тиша і підсумок:

— У нас один напрямок — привести кожному по три нових члени.

Незадоволений стукіт ціпком підсилювався, але виразність голосів якомось ураз стишилася — напевно, звернули на сходи. Останнє, що почув:

— Інше — не наша справа, нехай літературний працівник покумекає...

Не знаю, скільки просидів перед своїми кишеньковими предметами. Пам'ятаю, що поверх них, немов якась привітальна листівка на знак, безумовно, героїчних заслуг у літературі, лежав «догори ногами» мій особливо ненависний у ту хвилину диплом. Звичайно, він мене виручив, урятував, але ж якою ціною?! Так, я завжди пишався ним, він, так би мовити, уречевлено підтверджував мою приналежність до письменників, інженерів людських душ, чисельність яких навіть у такій величезній країні, як наша, ніколи не перевищувала чисельності Героїв Радянського Союзу.

І ось я — упав, упав у власних очах за допомогою диплома, яким завжди пишався. Я сидів спустошений, почувавши себе останнім негідником. О, якби я міг почувати себе хоча б таким, що спився, але Героєм СРСР, якому завдяки званню все-таки дозволено без черги здавати порожні пляшки! На жаль, я був героєм іншого штабу: молодим, який не спився й, що ще гірше, справді щось розумів у літературі. Мені не було виправдань, я — упав, упав, упав!!!

Згадалося, як полюбляв, немов ненароком, похвастатися перед своїми слухачами співвідношенням чисельності письменників і Героїв. Так-так, витонченим натяком я завжди давав зрозуміти: якщо письменників менше, то вони вищі. Потім, щоб продемонструвати у всій повноті письменницьку великодушність і повагу до Героїв, спускався з висот і прямо повідомляв, що література — це поле бою, на якому ти, нітрохи не вагаючись, або впадеш, як безславна жертва, або, вчинивши подвиг, удостоїшся після смерті визнання й пам'ятника.

Тут, як правило, робив значну паузу, чекаючи питання: «Чому обов'язково після смерті?» І ніколи не помилявся — питання задавалося неодмінно. Я знову злітав: витріщався на стелю, простягаючи руку вгору, услід сардонічному погляду, і, зовсім як наш керівник семінару поезії в Літінституті (не називатиму його імені, щоб не подумали, що хвастаюся), не відповідав, а виголошував, мовби перед самим Богом, — так споконвіку повелося на Русі: щоб тебе визнали, треба колись обов'язково померти.

Ясна річ, реакція слухачів найчастіше була замогильною, тобто ні звуку, ні шереху. А лише мої кроки туди-сюди. Зупинка. Я сам іноді в потрясінні застигав, переймаючись несправедливістю запізнілого визнання.

Що робити — російський бог більше за всіх знає міру таланту, відпущеного кожному з нас, а тому й суворо питає. Тільки на нашій пам'яті так сталося із Шукшиним, Висоцьким, а тепер ми... Я ніколи не казав — «туди ж». Я казав: «А тепер ми займаємося літературою». Але в очах моїх дорослих товаришів по перу зринав невідомий страх, і він краще від будь-яких слів промовляв: «Так-так — туди ж!..»

Я був марнолюбний і нещадний, але уникав низькості. І от — фінал. Фініш. Я, як ніхто інший, почував у ту хвилину всю незаперечну мудрість прислів'я: скільки мотузочці не витися, а кінець буде. Буду я zelo та-ак ославлений своїми «борговими поборами», що впасти безславною жертвою зараз, цю секунду, було б для мене великим щастям і навіть порятунком.

Я вхопився за край стола — рої думок, почуттів немов зірвалися зі зм'якшуючих пружин.

Хвилинна слабкість, треба пересилити... І тут, немов на сміх над сонмом почуттів, приводячи мої думки в якийсь новий, незвичайний порядок, у тім'я розмірено постукали: «Нехай по-ку-ме-ка-є, нехай...» Так-так, я впізнав стукіт батіжка. Він розростався, множився, поки, здригаючись, я не вичавив із себе йому у відповідь: «Поку-мекаєм». З ким погодився, що пообіцяв — незрозуміло! Але в голові прояснилося і мовби віддрукувалося — насамперед варто розібратися з дипломом літературного працівника (головним винуватцем мого падіння), а потім уже — і із самим працівником. Так-так, я вирішив порвати, розтоптати, знищити диплом. І — покінчити із собою, як кажуть, накласти на себе руки.

Мене розпирала ненависть, у нетерпінні двома руками я схопив нещасний папірець, немов він міг вислизнути, і раптом під руками чітко дзвякнув ключ. Ключ від гуртожитку, від нашої із Розочкою кімнати. Я завмер — ключ, ключик, джерельце!

Життєдайний радісний струмінь, наповнюючи мене, змивав усю гіркоту, ганьбу, страхи. Воістину ключем — та по голові! Воістину клин вибивають клином!

Сховавши диплом у внутрішню кишеню піджака, у мимовільному пориві пригорнув його рукою до серця й засміявся, уявляючи, як весело буде Розочці тому, що виконав її доручення, точніше, що виконалося воно саме за допомогою чудового диплома.

Я летів додому як на крилах.

О Господи, закликаю всіх-всіх бідолах: ніколи не відвертайтеся від життя, не падайте духом, не піддавайтеся настрою — життя прекрасне!

Уже в автобусі, згадуючи свій розпач, раптово хихикнув, чим розвеселив дівчат, очевидно абітурієнток «культпросвіту», гурток яких стояв поруч мене. Вони спочатку сміялися стримано, ховаючись одна за одну. Зате, виходячи біля «Палас-готелю», так дали волю почуттям, що і я розсміявся їй, гримасуючи, як мавпа, помахав їм у вікно. У мені зміцніла впевненість, що Розочка чекає мене й не дочекається, щоб утішити якимись своїми дивними подарунками.

РОЗДІЛ 4

Передчуття не обманули. Розочка зустріла на сходах: розмовляла з парубком, що з моєю появою різко повернувся до мене спиною й так нерозумно стояв обличчям до стіни, поки ми не пішли. Я хотів запитати Розочку, хто він, але вона відволікла, повідомивши, що влаштувалася в «Палас-готель» медсестрою й тепер буде працювати за графіком так, що іноді — уночі. На честь події влаштували святкову вечерю, і все-все було чудово. Я розповів про літоб'єднання, і Розочка була просто в захваті, що я поставив умовою участі в колективному збірнику неодмінну наявність нових членів літоб'єднання. Так-так, наявність! (Її слово).

Відразу, взявши ручку, вона підрахувала, що протягом місяця кількість «літоб'єднанців» зросте рівно на сто п'ятдесят осіб. (Цифра здалася неймовірною навіть для неї).

— Якщо позичати по рублю, і то виходить сто п'ятдесят. На тридцять рублів більше від окладу, тому що без жодних відрахувань!

Розочка вперше подивилася на мене так довго й з таким замишуванням, немов я був не я, а який-небудь справжній претендент на Нобелівську премію.

— Тепер, Митю, ти зможеш жити без Розарії Федорівни, — раптом, посумнівши, сказала вона.

Моє ім'я в її вустах, як у колишні безхмарні часи, настільки зворушило, що я мимоволі схлипнув. Йї довелося втішати мене й навіть накричати, що випив зайвого, а то б здогадався: вона мала на увазі, що тепер у неї теж буде свій заробіток, і більше нічого.

Зараз, два роки опісля, розумію: Розочка вже тоді прийняла важке рішення й просто проговорилася. Як би там не було, а з позицій сьогоднішнього дня не втомлююся захоплюватися її геніальністю. По суті, всі її установки щодо літоб'єднання є не що інше, як вільний ринок, який вона передбачила задовго до гайдарівських реформ.

Загалом, Розочка мене заспокоїла й наполягла, щоб я негайно відмовився від тарифної сітки. Вона переконала, що обговорення здобутків у тому первісному вигляді втратило колишню актуальність. Вона запропонувала для кожного члена літоб'єднання разовий внесок — сім рублів. Так би мовити, на технічні витрати: папір, передрук рукописів, редагування... Пам'ятається, я заперечив — «дешево!» — але вона виставила свій резон:

— Зате гроші збереш відразу. Мало — значно краще, ніж багато. Крім того, у більшості твоїх літераторів ще нічого не написано. А потім, місяці через три-чотири, коли деякі почнуть смикати: як іде робота над книгою? — завжди можна сказати про грошові проблеми, про раптове подорожчання технічних послуг. От побачиш, — сказала Розочка, — ніхто не пискне, поки сам не поясниш, а ти не квапся — чекай.

І ще, навчила вона, щоб у жодному разі не брав внесків зі старости і його помічника. Навпаки, зажадала, щоб, як тільки в мене

з'являться гроші, одразу ж їм повернув усе, що колись позичав. Але якщо будуть відмовлятися — не наполягав, не перегинав палицю, щоб не подумали, що замість них уже підшукав нових помічників.

Результат перевершив найбільш сміливі очікування. Від зборів до зборів кількість членів літоб'єднання все прибувала й прибувала. І навіть більш ніж у геометричній прогресії. В один із серпневих днів мене зустрів на ганку у БВГ наш редактор молодіжної газети, який щойно повернувся з відпустки.

— Слухай, — сказав він, хапаючись за голову, — невже всі вони щось пишуть?!

— Намагаються, — ухильно відповів я. — А в чому справа?

— Послухай, про що вони розмовляють?! Їх так багато, і жодного знайомого обличчя!

Він тицьнув мені в руки ключ від актового залу, завваживши, що під мою персональну відповідальність (після ремонту крісла були обтягнуті червоним дефіцитним велюром). І, все ще будучи під враженням побаченого, ніби в маренні, промурмотав:

— Кінець світу, кінець!..

Він утік з ганку й, не оглядаючись, щось бурмочучи собі під ніс, звернув за ріг.

Поведінка редактора насторожила. Спочатку я добряче злякався. Його питання: невже всі вони щось пишуть? — застало мене зненацька. У мене навіть мороз пішов по шкірі: я вловив у питанні викривальні нотки цілковитого невір'я в літературні здібності людей, що зібралися на чергове засідання. Мені це здалося підозрілим.

Я тихо пройшов коридорний тамбур і, притримуючи важкі двері, щоб не привертати уваги деренчливим ляскотом, увійшов у вестибюль. Моя поява залишилася непоміченою, і недарма — стіна з піджаків, фуфайок, френчів якогось сірого поношеного кольору, під якими вгадувалися літні, здебільшого справді зігнуті, натруджені спini, заповнювала простір вестибюлю так щільно, що я відразу відчув себе біля дверей мовби відтиснутим юрбою. Якби не редактор, нізащо б не здогадався, що це мої початкуючі

літератори. Подумав би: у БВГ проходить якийсь розширений зліт робськорів, вони вийшли з актового залу на перерву покурити й, судячи з того, що збилися у відособлені групи, продовжують дискутувати на задані газетою теми.

Особливо голосно й гаряче сперечався біля свого начальничого столу під сходами вахтер, пенсіонер Фатій Нікодимич (узимку й улітку у валянках з калошами). Він так розійшовся, тупотячи ногами, що не тільки я, а багато хто (це вловлювалося з того, що навколо нього гамір стих) почав прислухатися до нього, намагаючись вникнути в суть суперечки.

— А я ще раз кажу, — зичним голосом наполягав Фатій Нікодимич. — Проста пенсія вище — сто тридцять два рублики, а персоналка — усього сто шість, навіть сто чотири!..

— Ну дак там пільги, — втрутилося кілька голосів.

— А я про що? — ображено запитав відразу все товариство Фатій Нікодимич і примирливо виснував: — У тому й річ — пільги, а він викаблучується.

Хто викаблучується, я не бачив через спини, та й не намагався побачити. Дружній гул ожилых голосів не залишав сумнівів: тема дискусії тепер у всіх одна й по-справжньому животрепетна.

Мене кидало то в жар, то в холод. Я розумів, що якось треба опанувати ситуацією й почати засідання, і не уявляв, яким чином.

Я знову вислизнув за двері й вийшов на ганок, щоб освіжитися. Сонце було ще високо, але в хмарах уже накопичувався передвечірній серпанок. Навколо було тихо, тепло, просторо. І так раптом схотілося утекти куди-небудь від цих згорблених літераторів... ну хоча б на древній міській вал, що я мимоволі крок за кроком почав спускатися з ганку. Напевно, так би й пішов, якби не тополя — раптом ласкаво залопотала листям і впустив на обличчя кілька випадкових крапель. Вона немов би наперед оплакувала мене, Митю Сльозкіна. Я різко повернувся на сто вісімдесят градусів і, немов мої кроки з ганку, лопотання тополі, випадкові краплі, усе-все входило в мій план майбутніх дій, рішуче попрямував усередину будинку.

Цього разу навмисне гучно ляснув дверима. Навіть трохи не розрахував і мало не наскочив на якогось літнього дядька (двері на швидкості наздогнала мене й буквально вштовхнули у вестибюль). Мені здавалося, головне — звернути на себе увагу, а далі вже неважко буде повести за собою літературні обдарування. Проте майже ніхто не помітив моєї гучної появи. Тобто на мене оглянувся дядько, його співрозмовники теж подивилися, але якимось неуважно, як на настирливу муху.

Ніколи в житті я не почував себе настільки стороннім і нікому не потрібним. І де?! Серед членів свого рідного літературного об'єднання. Тепер я був подавлений не гірше від редактори газети: «Про що вони говорять?! Кінець світу, кінець!...»

І знову виручила Розочка. Варто було мені на якусь мить подумки звернутися до неї, намагаючись уявити, як би вона вчинила в цій ситуації, і у наступну секунду я вже точно знав, що треба робити. Більше того, як то кажуть, на всі сто... не сумнівався в успіху.

— Това-ариші, ай-ай-ай, — тонко й лунко заволав я, немов раптом натрапив на щось геть неприємне. — І це інженери людських душ?! Жахливо, жахливо!.. — продовжував я нагнітати обстановку загального дискомфорту.

Відчувши, що гул голосів ослабшав і мене помітили, я сміло кинувся в саму гущу літоб'єднанців. Пробиваючись до сходів, не шкодував ліктів, безцеремонно розштовхуючи всіх підряд.

— Хто дозволив, хто дозволив?! — голосно обурювався я, накидаючись на спину, мов розлютований тигр. — Не курити, не смітити, чуєте!.. — обурився з такою пристрасстю, немов куріння й засмічування були здавна моїми найлютішими особистими ворогами. — Чуєте — не курити!.. — захлинаючись у гніві, повторив я й на секунду оторопіло застиг, геть вичерпавши заборонний запас слів.

— Хто це? — почув я за спиною.

— Наш керівник... гегемон, начальник...

Судити не беруся, як розвивалися б події, якби юрба не розступилася. Але вона розступилася, виказавши наприкінці живого коридору нашого вахтера Фатія Нікодимича.

Він стояв «струнко», наскільки дозволяли вік і питомо пенсіонерське обмундирування: хутряна піддівка, темні сукняні штани й знамениті валянки в калошах. Весь його вигляд виказував вину, тому я легко зімпровізував.

— Не сподівався, ніяк не сподівався від вас, Фатію Нікодимич, що ви дозволите курити просто на вашому посту, — строго, мов партсекретар, сказав я їй, побачивши, як конфузливо запосміхався старий, зм'якшуючись, підсумував: — Та й справді, дорослі — самі повинні розуміти.

— Провина це, звичайно, моя, усяких тут перебачив, але щоб такі цікаві люди й відразу в такій великій кількості — уперше, от і не встояв, дозволив, нехай, думаю, трохи подимлять, — повинився Фатій Нікодимич.

— Цікаві, — погодився я, — але ж гляньте, як насмалили, хоч сокиру вішай!

Я засміявся, і вслід засміявся Фатій Нікодимич, а вже за ним полегло й усі інші (дякувати Богові, керівник, гегемон... пробачив порушення — інцидент вичерпаний).

Керівник, гегемон?! Я, Митя Сльозкін, керівник-гегемон — досить важливий умовивід літоб'єднанців, щоб ним не скористатися. І я скористався. Не відходячи від начальничого столу під сходами, доручив Фатію Нікодимичу відчинити актовий зал. Помітивши в юрбі трьох колишніх членів літгуртка (двох Горьких і одного Маяковського), підкликав їх до себе, наказавши пролетарським письменникам стояти біля дверей (стежити за порядком), а Маяковському (чоловікові зі зморшкуватим обличчям, маленькому й в'юнкому, про таких кажуть: метр із кепкою) дав вказівку розшукати старосту літактиву і його друга.

Мій авторитет керівника ріс буквально на очах; віддаючи по-воєнному чіткі розпорядження, я почував себе справді гегемоном. Особливу повагу в навколишніх викликала мою вказівка Маяковському, який, маючи рідкісного баса, так гучно рикнув у юрбу прізвища потрібних людей, що юрба, зойкнувши, відразу вивергнула їх. Втім, і Лев Миколайович, і його друг Микола Олек-

сійович уже давно самі пробивалися до мене, і горлан-агітатор усього лише додав їм сил устояти в людському потоці, що заюшив в актовий зал.

У той вечір я не зробив жодної помилки, жодного збою. Мені здавалося, що я беру участь у якомусь грандіозному шоу, у якому відіграю головну роль чи то голови правління альтернативної Спілки письменників, чи глави нікому не відомої політичної партії, яка встановила зв'язки з масонською ложею для проведення особливо секретних акцій у глибинці. Принаймні, моя промова хоча була й короткою, але досить насиченою. Постукавши олівцем по графіну (у президії разом зі мною сиділи староста літоб'єднання, його друг, два Горькі й один Маяковський), я сказав дослівно таке:

«Товариші початкуючі літератори, можливо, серед вас сидять, самі того не відаючи, майбутні Достоевські, Толсті, Тургенєви, Лєскови, Гончарови, Чехови, Аксакови й Гоголі. Так-так, давайте помріємо! Я навіть допускаю тут майбутнього Пушкіна, Лєрмонтова, Некрасова, Єсеніна, Кольцова, Тютчева й Івана Олексійовича Буніна. Коротше — і Сашу Чорного, і Андрія Білого, всіх-усіх допускаю. Може, серед вас знайдуться й Омари Хайями, і Назими Хікмети, і Хафізи із Ширази — все може бути, треба подивитися, обговорити й найкраще видати в колективному збірнику. Головне — не зазнавайтесь, пам'ятайте, у товщі народу прихований такий талант, проти якого всі ми навіть не пігмеї, а пігмейчики. Однак недооцінювати себе теж не можна. Для літератури не важливо, у скільки років ви прийшли в неї, набагато важливіше, із чим прийшли, тому що досвід кожного безцінний. А тепер подумайте над назвою колективного збірника.

По другому організаційному питанню виступить староста літоб'єднання, творчість якого вже обговорювалося й одноголосно було ухвалено, що він, наш староста, мовби наш Лев Миколайович Толстой. Так що прошу любити й шанувати...

І ще, товариші, тихіше — що раніше почнемо, то раніше закінчимо».

Моє нахабне припущення, що в залі, можливо, сидять класики світової літератури, як я й очікував, викликало веселе пожвавлення. Проте нахабність була не тільки апробована, але й виправдана. Так, я йшов і вів збори, як то кажуть, по лезу бритви. Але осічки бути не могло, вона виключалася самою суттю марнославства початкуючих літераторів, яке нітрохи не нижче, а багато вище, ніж у тих, що закінчують. До того ж вузький кругозір завжди дає людині широкі перспективи. І не треба забувати, що будь-кому приємно, коли в ньому заздалегідь припускають щось схоже з тим або іншим великим письменником. Навіть зовнішня подібність лестить, а я висував завданням колективного збірника відшукати подібність професійну, через здобутки моїх літераторів. Якщо ж визнати, що засмучуватися вторинністю було б занадто пікантно для моїх обдарувань (а це так), то й узагалі стане зрозумілим, чому я анітрошки не ризикував у своїй нахабності. Крім того, я дав привід кожному виявляти один в одного фізичну подібність не з акторами (що в нас поголовно), а з письменниками. Погодитесь, навіть тут виникає чітко професійна орієнтація прихованих думок. І все це літераторові-новачкові за якихось сім рублів внеску на технічні витрати з видання колективного збірника.

(До речі, тобто зовсім недоречно, суму внеску староста назвав у своєму виступі «разовим оброком». Спочатку я хотів поправити його, вказати на недоречність порівняння, але під схвальний гул залу вчасно передумав — нехай буде оброк, яка різниця?!)

І ще про мою безпомилковість. Коли із президії спустилися в зал мої помічники (з одного боку — староста і його друг, а з іншого боку — Маяковський і два Горькі), щоб зібрати гроші й заодно скласти списки нових членів літоб'єднання, я сам чув і спостерігав зі сцени, як мій Маяковський, доганяючи якогось літератора, що кульгав (він залишав зал, не сплативши оброку), добродушно рикав:

— Зачекай-зачекай, Байроне, лордів сину, давай-давай, не жмотничай, витягай свої підшкірні троячки!..

РОЗДІЛ 5

Засідання літоб'єднання тривало близько чотирьох годин. Ніхто не хотів розходитися. Поки мої наближені орудували в партері, я, сидючи біля графина, записував конкурсні назви для майбутнього збірника. Вони сипалися на мене як з рога достатку. Будь-який інший керівник на моєму місці запросто б поковзнувся, видав себе надмірним або неприйняттям, або прийняттям пропозицій. Я ж відразу попередив, що всі назви будуть проголосовані на наступному засіданні й тільки з десяти кращих виберемо (жеребом) єдине й остаточне.

Такі назви, як «Живі джерела», «...ключі», «...корінь», «...ріки», «...потоки», «Схід сонця» або «Захід...», «Зірки на небі», «...над Землею», «...над дахом», «...над нами», «Вогні над містом», «...над чистим полем» і знову «...над нами», «...над дахом» і так далі, я писав майже машинально, не відриваючи руки від аркуша. Але іноді серед цих знайомих до болю, до оскоми в зубах назв раптом виникало щось, що зупиняло руку, змушувало задуматися й навіть порозумітися. Наприклад — «Зірки ж неземні».

— Чому «Зірки ж», а не просто «Зірки»? — необережно перепитав я.

І одразу ж почув вичерпне «роз'яснення». Автор якось згори вниз посміхнувся й, розтлумачуючи мені, наукові, тицьнув у стелю рукою й повторив із глибокодумними паузами: «Зірки ж — неземні».

— Тобто ви хочете сказати — «Там — зірки неземні»?

— Так, — відповів автор. — Зміст відгадали, але попрошу записати як було — «Зірки ж — неземні».

Сподіваюся, тепер зрозуміло, як важко було не поковзнутися. Але ж ще були назви «Книга книг», «Ванька-встанька!», «По Сеньці — шапка» і безліч інших, які, м'яко кажучи, викликали не тільки здивування, але й побоювання. Дякувати Богові, наведені вище назви автори чомусь самі вирішили «роз'яснити» (їхнє слово).

«Книга книг» — тут малася на увазі претензія на майбутнє всеохоплення включених у неї творів, грандіозних за задумом і

виконанням, покликаних замінити цілі бібліотеки. Автор сказав, що йому дуже сподобалася моя початкова промова, особливо слова: «Однак недооцінювати себе теж не можна». Він, у минулому заводський художник, брався написати ці слова, що запам'ятовуються, на червоній матерії (кумачі) і вивісити над сценою тут, в актовому залі.

«Книга книг», сказав автор, буде гарною підмогою для гасла, а гасло, яке він згоден написати всього за сім рублів, — для книги.

Далі він почав пояснювати, що за заводськими розцінками йому платили по троячці за слово, а тут ще матерія, яку надасть безкоштовно.

Спершу подумав: знущання чи розіграш?! Відтак: ми, все літоб'єднання, уже несповна розуму, чи це в нас тільки починається?! Третя думка з'явилася як захисна: нічого не приймай всерйоз — тільки як інформацію, тільки як інформацію... У голові заїло, як голку на заїждженій платівці. Не знаю, чим особисто для мене закінчилося б осмислення запропонованої назви й гасла, якби не втручання залу.

Спочатку зал обурено загудів, потім вибухнув злобно-єхидними репліками з місць: «Це що — натурпродукт?! Давай ще запропонуй оброк — квашеною капустою або солоними огірками! Бач, розумака — «Книга книг», а сам яку матерію підсуває?! Художник і ханига-скнара — це одне й те ж, от що нехай запише у своїй голові!.. Пропоную «Книгу книг» і заводського художника виключити з літгуртка!..»

— То-ва-ри-ші! — втрутився я, постукавши по графіну. — Не забувайте, що письменники завжди були гуманістами. Назва «Книга книг» дуже відповідальна, але вона ввійде до конкурсу на загальних підставах, ще буде час відхилити її під час обговорення. А виключати товариша за пропозицію натурпродукту — недобре. Ну запропонувала людина із добрих намірів чоботи набакир, ну й що, з ким не буває?

Особливо добре подіяли на зал «чоботи набакир», вони були сприйняті як адекватний захід, який докорінно зарубав і «натурпродукт», і «Книгу книг».

Інша справа — назва «Ванька-встанька!», яку я записав так, ніби записував назву знаменитої іграшки, тобто через дефіс. На жаль, я не зрозумів основного задуму, а вловив лише тонкий натяк, тому що, як пояснив автор:

— Головне в цій назві — нас, як Ваньок, редактори не пускають, валять із ніг, гноблять, а ми своїми нестандартними здобутками мовби стусанами вб'їк: Ванько, вставай! Нема чого лежати — знову гноблять!

Зі схвального гулу зборів, на який я настроювався, як на камертон, зрозумів, що роз'яснення сподобалося моїм літераторам і «Ванька-встанька!» під час обговорення напевно ввійде в десятку найкращих назв. Те ж було й з назвою «По Сеньці — шапка».

— Кожен, хто візьме книгу, подумає: щось погане в ній, не варте уваги. По Сеньці в лапках подумає, від прислів'я прикине, але для нас це добре, на погане більшість людей азартніше клює. Зате потім, коли прочитає книгу, скаже: «О, он воно в чому справа, шапка ж на Сеньці не проста, а з дорогоцінного металу, вся в смарагдах. Та й сам Сенька який?! Йому палець до рота не клади... Так, по-розумному, метикувато все тут представлено».

— Щось на кшталт... «По Сеньці — шапка», — підказав я.

Автор обірав мене:

— Ще раз повторюю для всіх глухих, — уразливо підвищивши голос, сказав він. — По Сеньці, по Сеньці — шапка!

Роз'яснення було прийнято беззастережно, єдине — внесли корективу: книга хоча й одна, та авторів багато, неузгодженість вийде. Вирішили, що точніше було б назвати її в множині — «По Сеньках — шапки». Але тут, навчений нерозумінням і сутичкою стосовно «неземних зірок», закомизився я, відмовився виправляти назву.

— Авторство — свята справа! — сказав я, піднявши нагору вказівний палець.

Не знаю, чим пояснити, але з дивною швидкістю я переймав і засвоював не тільки лексику, але й глибокодумні жести своїх підопічних.

— Авторство є інтелектуальна власність, яка у всіх цивілізованих країнах охороняється законом як патентований винахід. Тільки автор, тільки він має право на коректування свого дітища, у цьому випадку — оригінальної назви, — суворо сказав я.

Після моїх слів автор спочатку засоромився, а потім запишався так, що літоб'єднанцям довелося добряче постаратися, щоб він погодився відкоригувати назву. Нарешті із залу крикнули, що уламали власника, що він згоден, нехай буде «По Сеньках — шапки». Я зробив вигляд, що не повірив почутому. Тоді піднявся сам автор і, конфузячись і вибачаючись, підтвердив, що можна записати в множині, тому що його вже обзивають «проклятим приватним власником» і погрожують, мовляв, йому нема чого робити в колективній книзі.

— Ну що ж, по-своєму вони праві, — виснував я й оголосив, що записав «По Сеньках — шапки».

У відповідь у партері радісно загомоніли, подекуди навіть пролунали переможні оплески.

Загалом, засідання літоб'єднання проходило настільки жваво, що ніхто, у тому числі і я, не зауважував часу. Повний контакт залу й президії не порушувалися, навіть коли мої помічники, що орудували в партері, вимушено відволікали мене: піднімалися на сцену з роздутими від грошей кишнями й віддавали виторг, як кажуть, з кишени в кишеню.

Справа в тому, що підшкірні рублі, троячки, п'ятірки (десяток, двадцятьп'яток, п'ятдесяток і тим більше сторубльовок, зрозуміло, не було) за своїми фізичними властивостями дуже відрізняються від нормальних грошей. Для з'ясування відмінності складіть будь-який білет державної скарбниці так, щоб він був завбільшки з ніготь. Потім вставте цей квиток у «пістончик» для кишенькових годинників на штанах або під внутрішню устілку туфлі, потім через місяць, а то й два витягніть його й розгорніть. Перед вами у всій своїй формі, а точніше, безформності постане підшкірна одиниця.

Якісь кошлаато-роздуті, що пузиряться й ворухаються, як живі, вони настільки сильно вражали уяву, що навіть мої бувалі літера-

тори, уперше побачивши їх у великій кількості, були вражені так, що на якийсь час заціпеніли.

Винуватцем цього став староста, точніше — його педантичність. Коли вперше, важливо постукуючи ціпком, він піднявся на сцену й, щоб ні в кого не було сумнівів у його чесності, демонстративно поклав на стіл підшкірні гроші, пухка пачка, яку він щойно тримав у руці, повелася на столі якось не так, ненормально. Тобто на очах перетворилася на ворухливу купу, що, пузирячись, розповзалася в усі боки. Причому не тільки загальною масою, але й окремими, що обганяли одна одну, асигнаціями.

— Ти диви, як гусениці, — подивувався староста, а із залу хтось спересердя крикнув:

— Господи, та хапайте ж їх, он уже під столом плазують!

Чоловік із десяти підхопилися з першого ряду, підбігли до сцени, але староста зупинив їх.

— Ст'ять! — владно відрубав він і, відкинувши ціпок, кинувся ниць на стіл.

Він обома руками підгортав під себе купюри, що розповзалися, і це було жахливе видовище. Тому що гроші продовжували ворухитися в його скупйовдженій бороді, і здавалося, що він їх жує.

Я кинувся під стіл, і вчасно. Кілька підшкірних троячок, підштовхуючи одна одну, наповзали на рампу, а одна зі зграйкою «рваних», немов з каченятами, перетнула задню частину сцени, норовлячи вислизнути за лаштунки.

Після цього нервового випадку ніхто не виявляв невдоволення тим, що доводилося зрідка перериватися для прийому грошей. Навпаки, слухачі самі напружено затихали, а частіше підказували, як треба діяти, щоб уникнути нової помилки. Особливо їхні підказки придалися, коли всі кишені піджака й штанів були туго набиті, і я розгубився, не знаючи, куди запроторювати гроші вступників.

— Давайте у вахтера візьмемо наволочку, — послужливо запропонували із залу.

— Наволочка — непогано, але надто помітно з нею показуватися на людях, — низьким басом розважливо заперечив Маяковський.

Він стояв на сцені поруч зі мною й навіч бачив — треба щось робити, бо ж підшкірні гроші самі почнуть вилазити з кишень.

— Тоді за пазуху.

Бачачи, що я чомусь не зважуюся, мене почали підбадьорювати із залу:

— А що, за пазуху — найкраще... Піджаком загорнетесь, і ніхто не здогадається...

— А на манжети сорочки треба лігатури накласти, — дбайливо порадив друг старости, мій Микола Олексійович.

Спеціальний термін, що означає нитку для перев'язки кровонесних судин, спантеличив не тільки мене. Слухачі зацікавилися:

— Це що таке — лігатура?

На радість Миколи Олексійовича, принагідно з'ясувалося, що він, ветеринарний фельдшер, вихолощуючи кабанчиків, наклав стільки лігатур за своє життя, що просто не злічити.

Словом, у Миколи Олексійовича знайшовся клубочок шовкових ниток, і мені на манжети й про всяк випадок на шкарпетки, у які були заправлені штани, він справді майстерно наклав свої лігатури. Дивно, але в його лігатурах, точніше, у малюнку нитки підготовлюваного вузла досить чітко проглядалися букви «М» і «О». Микола Олексійович (про всяк випадок) і краватку мені підтягнув.

— Гудзик — відлетить, а краватка — втримає, — прозорливо пояснив він свої дії.

Я вертався додому, оточений увагою й пошаною. Мене проводжали на автобусну зупинку мало не всі літоб'єднанці. Ми домовилися, що наступне засідання проведемо в останню середу місяця, двадцять восьмого серпня. Але засиджуватися, як нині, не будемо, проголосуємо конкурсні назви — і додому. Двадцять восьмого серпня велике церковне свято — Успіння Пресвятої Богородиці, і багато хто з моїх слухачів виявив бажання побути в такий вечір удома, в колі родини, серед онуків.

Я не заперечував, настрій був чудовий, мені й самому тепер хотілося більше й довше побути вдома, із Розочкою.

РОЗДІЛ 6

В автобусі я сидів у кутку, і мені ніхто не заважав віддаватися райдужним мріям. Підшкірні гроші теж не турбували. Зате коли я вийшов з автобуса й ходьбою мимоволі розворушив їх, то мене так роздуло, що біля магазину на мене почали оглядатися, а кілька молодих людей (стояли кружка — розмовляли) один в одного запитували про мене так голосно, щоб я почув:

— Звідки він узявся?! Куди пішов цей матрац?!

Я поспішно зник у підворотті й почав пробиратися до гуртожитку, минаючи натоптані стежинки. Справді, я себе почував мовби усередині солом'яного матраца. Гроші так розворушилися й під сорочкою, і в штанах, що я просто змушений був розстебнути піджак і підняти руки. Не знаю, яким дивовиськом я виглядав збоку, але точно пам'ятаю, що відчував себе якимось хижим птахом на зразок розсердженого шуліки.

У гуртожиток проникнув непоміченим (на щастя, задні двері були незамкнені). На площадці нашого поверху знову зустрівся загадковий парубок, який чомусь узяв за правило при зустрічі обов'язково відвертатися від мене, ставати обличчям до стіни. Він і цього разу відвернувся й стояв як бовдур, поки я не ввійшов у коридор. Потім я почув швидкий-швидкий стукіт підборів, він немов скочувався по сходах. «Дивний, досить дивний тип», — подумав я про нього й десь у глибині душі порадів його правилу — моя подоба хижого птаха залишилася при мені.

У коридорі було темно й безлюдно. Я умикав світло. Неонові лампочки здебільшого були відсутні, а ті, що світили, зникаюче спалахували, немов від струшування. У їхньому оманному світлі будь-яка людина, що йшла по коридору, сприймалася стрибучим кенгуру — або великим, або маленьким. Всі інші зовнішні відмінності втрачалися. Я тому й умикав неони, що кращого світломаскування навряд чи можна було придумати. Але й воно повністю не виключало розпізнавання. Слух у мешканців настільки загострився, що всі ми впізнавали одне одного по кроках, покахикуванню й інших звукових прикметах.

Коли йшов по нескінченному коридору, за мною обабіч відчинялися двері й чулися перешіптування, які глухли в шарканні моїх колош, — уточнювали, я це, літератор Митя, чи не я. Мене трохи здивувала така одностайна цікавість, але я подумав, що це через солом'яний шерех кроків, що все-таки був незвичним для їхній загостреного слуху.

Двері в нашу кімнату була розчинені навстіж.

— Розочко... Розаріє Федорівно, — покликав я, уявляючи, як вона вибіжить і, може, кине́ться мені на шию (її дії завжди були непередбачені).

Відповіддю була луна, що коротко відскочила від голих стін. Я подумав, що поплутав кімнату: ні книжкової шафи, ні телевізора, ні холодильника, ні шифон'єра, ні стільців навіть — нічого. «Лише стіл і книги, та й ті біля дверей, мовби на сміх, звалили на підлогу з білизною упереміш. Пішла господиня — навіщо інтриги? Пішла господиня...» — писав я колись в одній зі своїх студентських п'єс. Тепер слова ці раптом згадалися з такою виразністю, що я аж здригнувся, боячись повірити в їхній пророчий зміст.

Я вибіг у коридор, щоб упевнитися, — глянув на номер на дверях, але ще раніше за кількістю «сумчастих», які стрибали до мене, стало зрозуміло: пророцтво здійснилося, це була наша, наша із Розочкою кімната, і вона була порожня.

Я стояв і чекав. Тобто нічого й нікого не чекав, а стояв, тому що почував якусь хворобливу розм'якшеність у всьому тілі, особливо в колінах. І ще почував нудоту і якесь непритомне запаморочення. Я стояв, тому що боявся, що, зробивши крок, сповзу по стіні на підлогу й буду сидіти біля порожньої кімнати в коридорі й це буде смішно. Мені не хотілося бути смішним. Раптом подивувався із влучності порівняння — ватяні ноги. Той, хто першим сказав про слабкість у колінах і ватяних ногах, безумовно, був генієм. І ще пригадався педагог з Літінституту, який стверджував, що пророчі слова мають магнетизм — притягають життя, і воно вже відбувається по Слову. Господи, як мені хотілося тоді писати пророчі вірші, указувати самому життю, як йому треба правильно

еволюціонувати. Скажу відверто, я завжди сумнівався, що зможу написати щось подібне. І от написав, накликав лихо на свою голову. У ту хвилину я готовий був віддати всі свої справжні й майбутні пророцтва й на додачу всі пророцтва світу тільки за те, щоб Розочка була зі мною, а все це стало не більш ніж сном або якимсь безглуздом, цілком поправним непорозумінням.

Тим часом мешканці наблизилися, але не впритул, зупинилися на відстані, перекривши коридор живою стіною, мовби греблею. Наш п'ятий поверх значився в комендантші сімейним, хоча в ньому проживало доволі багато холостяків, в основному розлучених. Вони стояли в першому ряду, і саме вони, коли я похитнувся в їхній бік, разом відхитнулись від мене й одразу ж почали розповідати, як усе відбувалося. У їхніх вигуках, репліках, оцінках, повних непідробного співчуття, я не вловлював ніякого співчуття. Навпаки, що більше вони журилися, пригадуючи, як вона, стерво, сиділа в кутку на стільці, а чотири кавказці з Петьюкою Ряскіним, невмиті носороги, пробігали з меблями по коридору, то наочніше прослизала їх якась незадоволена заздрість до цих неумитих.

— За п'ять хвилин, гади, розтаскали кімнату. А вона потім, стерво, піднялася зі стільчика й так разом зі стільчиком і пішла за ними.

— Вона не стерво, вона моя дружина! — крикнув я несподівано тонким голосом, який зірвався на фальцет, і долонями закрив вуха.

Чесно кажучи, я вже нікого не бачив і не чув, я навіть не розумів, навіщо стою й начебто вислухую й удивляюся в розкадровані обличчя мешканців. Нічого подібного. В оманному світі неону нікого окремо я не розпізнавав. Мешканці злилися для мене в якусь багатолику істоту, яка у всьому погоджувалася зі мною, і хоча я тепер мовчав, однак моє спілкування з нею начебто ні на секунду не переривалася. Це було так дивно відчувати й розуміти, що я прибрав долоні. Істота справді погоджувалася зі мною, і тепер у її голосі переважали жіночі нотки.

— Так-так, комендантша сказала, що Розочка його законна дружина, і якщо вона вирішила вивезти спільно нажиті речі — ніхто їй не указ. Потім через суд подружжя саме розбереться. Йому ж, Сльозкіну, вона хоч зараз згодна видати комплект білизни й усе, що слід. У неї тільки ліжок пристойних немає, а все інше — нехай спуститься до кастелянші й одержує.

— А хто такий Ряскін? — запитав я.

Мені чомусь подумалося — чи ж не той це парубок, що взяв за правило при зустрічі зі мною відвертатися? (Так і є, без жодної підготовки — у яблучко). Виявляється, Петька Ряскін колись жив у гуртожитку, а саме перед моєю появою приніс від Розочки записку, яку поклав на стіл.

Господи, ось воно в чому справа! Не тямлячи себе, я вбіг у кімнату й руками, що тремтіли з нетерпіння, почав нишпорити по столу. Потім здогадався увімкнути настільну лампу. Записка була вставлена в праску. Її вже відомий зміст: «Не шукай — не знайдеш, я змінила паспорт і прізвище», пам'ятається, вразив мене настільки, що я ніяк не міг узяти до тями, для чого вона змінила паспорт і прізвище. Коли ж зміст прояснився, я настільки раптом утомився, що як стояв посеред кімнати, так посеред кімнати й ліг на спину. Тут тільки я згадав про підшкірні гроші — лежати на них було м'яко, справді як на солом'яному матраці. Єдине, що вносило дискомфорт і навіть драгувало, — присутність багатоликої істоти, яка всім огромом утиснулася слідом за мною в кімнату й, незважаючи на мої мовчазні протести, продовжувала спілкування на якомусь підсвідомому рівні. Принаймні я безпомилково знав, що істота раніше від мене досконально ознайомилася із запискою й чекає від мене якогось важливого, але власне конкретного рішення. Саме очікуванням пояснювалася її дбайливість, з якою були доставлені в кімнату ліжко, стільниця тенісного стола, матрац, ковдра, чиста постільна білизна й навіть чотири ґранованих склянки на кухонній табуретці.

Я посміхнувся, точніше, всередині мене посміхнувся мій біль, ще точніше — душа, яка раптом утомилася від непосильної

праці, що нею вона сподівалася відшкодувати втрату Розочки. Незрозуміло?! Смішно?! «...О, засмійтесь, сміхуни! Що сміються сміхами...» «...О, лебедиво! О, опромін'я!» Не знаю, зрозумів би мене в цю хвилину Велімір Хлебников чи ні, але я як двічі два зрозумів його так звані заумні вірші, які колись уважав для себе недоступними. «...На полотні якихось відповідностей поза протяжністю жило Обличчя».

Я посміхнувся, але ніщо не виявило моєї посмішки. Як лежав, мовби в матрасовці з грошима, так і продовжував лежати, закинувши руки за голову. Я оскляніло дивився в стелю, а багатолика істота вже не просто спілкувалася, а перестерігала й умовлялася, яке саме моє рішення було б для нас обох найбільш прийнятним.

Щось, замасковане в білизну, металево брязнуло й твердо стукнуло, акуратно поставлене в куток за розвалом книг. Потім дзвякнули склянки. «Чотири склянки, чотири квіточки. В любові інтригана синильний рядок». «Ну вже цьому своєму пророцтву ні за які дулі не дозволю вказувати самому життю», — обурено подумав я й різко звівся на ноги.

Верхній гудзик на сорочці, як і передбачав ветфельдшер, відскочив і, стукнувшись об підлогу, підстрибуючи, простукав, мов дробинка.

— Забирайтеся, всі забирайтеся геть і забирайте свої склянки, — сердито сказав я й мимоволі по-коршунськи підняв руки, немов крила.

Багатолика істота розпалася на три цілком знайомих обличчя, яких усі жінки нашого гуртожитку, у тому числі й Розочка, інакше й не називали, як алкашами з телевізійного заводу.

Один із них, клачка Двоносий, доволі кволої зовнішності, але з довгим-довжелезним носом на маленькому обличчі, на відміну від своїх товаришів, був розлученим тричі. Про нього ходила весела поголоска, що стільки ж разів він стрілявся на очах у своїх колишніх дружин. Висловлювалися підозри, що стрілявся він холостими патронами. Однак його вчинки так часто всіх заскочували, що його не те щоб побоювалися — не хотіли з ним зв'язуватися. Двоносий

знав про це й уміло цим користався як додатковою перевагою. До речі, і розмовляв він якимось ненормально. Упнеться пташиним носом між очей, а потім при кожному слові так смикає головою, що здається — він не розмовляє, а довбає співрозмовника по лобі.

На мою вимогу «забиратися» він, привідстав від своїх товаришів, кисло зморщився, від чого ніс ще дужче висунувся вперед.

— Ех ти, ми прийшли зі співчуттям, — відстукав Двоносий, посмикуючи головою. — Думали, ти людина, а ти — Митя! Що будеш робити без нас? — раптом запитав він, немов ми були давніми друзями.

— Писати, — збрехав я.

— Заповіт?! Давай-давай, я б на її місці такого Митю давно кинув, — зло вколов Двоносий, переступаючи поріжок.

— А тобі що до цього?!

— А те, що ми зі співчуттям до тебе. Я, можна сказати, для твого блага дещо приховав у кутку за дверима, а ти — забирайтеся. Ні щоб по-людськи — склянку горілочки, ось що зараз потрібно для користі справи! — зовсім уже ласкаво підсумував він і так звучно клацнув по кадику, який виділявся на горлі, мов ніс на обличчі, що товариші його, мовби на умовний сигнал, поспішили повернутися.

Видав я їм кожному по троячці не з якоїсь там шляхетності або інших високих спонукань, просто сунув руку у внутрішню кишеню піджака й, знаючи вдачу підшкірних грошей, взяв маленькою щіпкою, але коли вийняв, у руці виявився букет із троячок. Я б і п'ятірок не пошкодував, аби тільки відчепилися. І вони відчепилися. Мовчки переглянулися й, ошелешені, обганяючи один одного, поскакали по коридору справді як кенгуру.

Зачинивши двері на клямку, нарешті залишився сам, але, залишившись, не знав, що робити. Мов зацькований звір у клітці, бігав по кімнаті з кутка в куток, не завважуючи, що бігаю. У мене немов вселився біс. Десятки фантастичних ідей умиг ока народжувалися в мозку й так само вмить зникали, поступаючись місцем іншим, ще більш фантастичним. Я бігав по кімнаті мовби в погоні

за уявними химерами. Нарешті спіткнувся й упав. Від досади так розлютився, що почав битися головою об підлогу, не почувавши ні болю, нічого — тільки лють. Потім, напевно, втратив свідомість і заснув. Коли ж отямився, пригадалося вмовляння Двоносого, що для мого блага він щось приховав за дверима, і ще — моя брехлива обіцянка писати.

Переборюючи слабкість, підвівся, підняв перекинуту табуретку й лише потім уже зірвав зім'яте брудне простирало. Так званим благом була двостволка дванадцятого калібру. Точнісінько з такою я ходив на полювання в дев'ятому й десятому класах. Спочатку мама боялася, хвилювалася, а потім навіть пишалася — бач, а син ходить на полювання з батьківською рушницею. Батька я пам'ятав тільки по фотографіях, він умер від швидкоплинних сухот, так казала мама. А ще вона казала, що батько складав частівки й так задержувато виконував їх під гармошку, що його часто запрошували на районні огляди художньої самодіяльності. Він і на фотографіях завжди сидів з гармошкою, а я — у мами на руках. Напевно, батько був великим недотепою, мама іноді дорікала мені, що я весь у нього — безрукий. Мені нестерпно стало жаль маму, забуту всіма під Барнаулом. Все життя вона сама й сама... І я теж невідомо де. На вимогу Розочки ми приховали адресу й пересилали їй листи через Літінститут. Ми сподівалися, що назбираємо грошей і знову якось повернемося до Москви, може, я вступлю в аспірантуру. «Гарний син», — з гіркотою подумав я про себе й переломив рушницю.

Зі стволів виглянули золотаві денця патронів, я витяг їх і, зваживши на долоні, відчув забійну вагу зарядженої картечі. Поклавши патрони в праску й повернувши ствол на місце, довго сидів біля столу, обпершись на рушницю.

Мені привиділося: наше село, сині далечіні, мама, моя робота підпаском, саморобні сопілки з верби, прикрашені візерунковими насічками, сонце, трава, річка, моя перше полювання з дорослими, і раптом я відчув мовби поштовх у серце — вірші. Тобто не вірші, а передчуття, ще не віршів навіть, а тільки їхньої можливості.

Мене немов піднімало зсередини, ясно й чітко бачилося все й у всіх напрямках.

Коли поставив рушницю в куток, точно знав, що зараз напишу вірша. Більше того, уже почував вірш у собі, потрібно було лише витягти його через ті єдині слова, які слід було відшукати в пам'яті й у правильному порядку записати на чистому аркуші або білих манжетах — однаково.

* * *

Шептались люди — «Все це дивно, чому себе він порішив?»
Червоний місяць біля хати багрянцем вікна порошив.
Осика все не випрямлялась. Лежало тіло на траві,
І глини незасохла грудка зосталася на рукаві.
Серед сузір'їв дальніх, вічних вогні світили з літака.
Немов гарячою картеччю, спадала сутемінь гірка,
І тільки він, лиш самовбивця, не розрізняв оцю п'тьму,
Неначе там... таке там сниться, що не до цього вже йому.
А всі над ним... усі шепочуть: „Любити можна, але все ж...”
Лиш той, хто тричі розлучався, сказав, що дурень це — авжеж.

Мені відомо, що межі досконалості немає. Будь-який дорогоцінний камінь піддається шліфуванню й огранюванню, але погодьтеся — щоб отримати діамант, треба щонайменше мати алмаз, що колись ще треба знайти й витягти з надр. У мене й у думках немає виправдувати або перебільшувати літературне значення чийх би то не було створінь, у тому числі й своїх. Що є — тобто, а чого немає — того й уважати не можна. Можна бути Фетом, Фетом, але ще колись треба бути Шеншиним.

* * *

Набивши батьків патронташ
патронами з «гусиним» дробом,
я з вечора їду в шалаш,
той, що на березі над Обом.
Внизу ріка, серед полів
в сіянні росянім і строгім
вона, як місячна дорога, —
ну ж, тихо, чуєш журавлів?

Патрони в ствол, і місяць-диск
уже на мушці похитнувся...
та постріл так і не відбувся —
ти чуєш журавлиний крик.
І тільки вдома, при столі,
згадаєш місячну дорогу,
звук пострілу свого нічного
почуєш в зоряній імлі.

* * *

Хат вогні, перебрехи собак
Мені маряться, душу тривожать —
Ось біжу я до них, та ніяк,
Ну ніяк я добігти не можу.

Чи то пугач збива зі шляху,
Чи то морок міражить отак —
Але знову у ніч у глуху
Хат вогні, перебрехи собак.

І я знову біжу, і на сніг
Разом з інєєм — регіт судомний.
Хіба може зрівнятись мій біг
З тим. Як дуже я хочу додому?!

Хат вогні, перебрехи собак
Майже поруч, всю душу тривожать.
Я біжу і біжу, та ніяк,
Ну ніяк я добігти не можу.

Останню строфу дописував по інерції. У мені вже ворухився інший, головний вірш, подих якого, навіть віддалений, кидав мене в озноб, змушував тріпотіти, немов полум'я свічі. Не встаючи із-за столу, не перериваючись, почав записувати на льоту.

Ті прокляті слова поетів
Не далися, бо ти звела
На пси красовості. О, де ти?!
Ох, і яка ж бо ти була!

Хай проклянуть мене сповна,
І мати хай зречеться сина! —
Та жінка лиш така одна,
Як пісенька у Арлекіна.
В ній все було: любов, хвала...
І голод пристрасті скосив!
Ох, і яка ж бо ти була!
І я любив тебе, любив!
Якби побачила в мені
Клятвопорушника хоч раз,
То я б продався сатані,
Я б, друзі, миттю зрадив вас!
Зробив би я це без оглядки
Й начхав б на ваші я прокляття —
Якби весь світ був лиш додатком
До тебе — брошкою до плаття!
Усе було: любо, хвала,
І світ, і небо голубе...
Ох, і яка ж бо ти була!
Вже краще б не було тебе...

РОЗДІЛ 7

Раптовий стук у двері потряс мене. Я підхопився, до пуття не тямлячи, що сталося. Владно-вимогливий, він увірвався в кімнату, немов зламавши стелю. Мене здивувало, що лампочка ціла й стіни цілі — жодної зяючої тріщини. Поки я оглядався, не розуміючи, у чому справа, стук повторився. Цього разу він не був ні голосним, ні владним, ні тим більше вимогливим. Звичайний опівнічний стук, до певної міри навіть перепрошуючий.

Стукала сусідка. Коли відчинив, справді вибачилася, попросила, щоб віддав двостволку. Я беззаперечно віддав. Заздалегідь налаштована на відмову, сповнена рішучості будь-що-будь заволодіти рушницею, вона навіть злякалася легкості, з якою зброя дісталася їй. Розгублено запитала:

— Заряджена?

Я відповів, що розрядив, і, щоб вона не сумнівалася, сходив по патрони.

— Ну от ще, потрібні вони мені. — Вона помітно повесілася. — Звичайно, Двоносий і вся його зграя — негідники! А ти, Митю, молодець, а твоя — стерво! Ти вже, Митю, не ображайся, я — по-простому, — сказала сусідка й, двома руками підтримуючи рушницю під пахвою (стволом назад), легко й швидко пішла до себе.

Зачинивши двері, підійшов до столу з наміром продовжити роботу — писати. На жаль, не хотілося. Чеховська рушниця, що завжди стріляє на сцені, не вистрілила. Її забрали, і разом з ним немовби забрали натхнення.

Але все-таки головний вірш написаний, особливо останній рядок, у якому, як не крути, ти погодився, що краще б не було її, Розочки. Ти й сусідці не заперечив, незважаючи на пряму образу. У тебе навіть непрямой думки не виникло — заперечити.

Дивне резюме...

Я спробував повстати проти свого несподіваного висновку, але не зміг. І себе, і Розочку я сприймав не по-справжньому, наче літературних персонажів якоїсь надто вже пересічної п'єси. Я ходив по кімнаті й усе більше й більше переконувався, що рушниця Двоносого все-таки вистрілила й хотів я того чи ні, але своїм головним віршем я наповал уклав — і себе, і Розочку.

Як добре було б заплакати, заридати, але ніщо не проникало в серце — мертвий, порожній простір. Наче відморожений, оглянув і випробував нове ложе (відтворив на ньому до певної міри танець живота). Величезне й доволі стійке, воно не нагадувало про таємні розкошування з Розочкою. Єдине, що подумалося, — якби таке ліжко було раніше, можливо, мені не довелося б спати на рукописах.

Раптом відчув, що все моє тіло свербить, — гроші! Розтривожені танцем живота, вони знову заворушилися. Уявивши себе в ролі розсердженого шуліки, весело розсміявся. Мешканці приймали мене за розсердженого птаха не через гроші, а з переконання, що кожен стане таким, якщо від нього піде дружина. Мені зробилося так смішно, що я змушений був кусати руку, щоб припинити сміх.

Потім, вивертаючи кишені, почав витягати гроші й кидати їх під ноги. Незабаром підлога біля ліжка перетворився мовби на капустяну грядку, на якій ріст качанів відбувався навпаки. Тобто, як в уповільненій кінозйомці, качани розбухали, розділялися на листи, а листи, відпадаючи, розповзалися, перетворюючи вільний простір підлоги на живий килим.

Коли роздягнувся до трусів і вже вибирав з одягу останні плазуючі купюри, у двері постукали. із голосів, що закликали поводитися тихіше, зрозумів, що навідалися Двоносий з товаришами. Вони гукали мене, пропонували уважити, тобто разом вжити по келишку, а тим часом, оцінюючи моє мовчання, упівголоса обговорювали: застрелився я чи ні? І якщо застрелився — вибивати двері чи залишити все як є до ранку? Зійшлися на тому, що краще — до ранку. Уже зібралися йти, і тут Двоносий висловив припущення:

— А раптом він поранений, вибив око й стікає кров'ю?

За дверима захвилювалися, знову заходилися окликати мене, стукати. Я відчув, що от-от почнуть вибивати двері, голосно кашлянув і ображено-плаксивим голосом зажадав (мені й справді стало жаль себе, пораненого, стікаючого кров'ю), щоб усі негайно забиралися геть, не заважали зосередитися на серйозній справі.

— Митю, ми зрозуміли, — за всіх поспішно відповів Двоносий. І, припавши губами до замкової щілини, голосом, повним співчуття, виразно утішив: — Не переживай, Митю, ми з тобою.

Вони щиро бажали, щоб я швидше зосередився, і, як щирі доброзичливці, вийшли навшпиньках.

Я теж, немов лицедій «асісяю», відійшов від дверей навшпиньках. Я не знав, плакати мені чи сміятися. Волею обставин я потрапив у якесь братство розлучених, своєрідний професійний гурток, і вони мали підстави чекати від мене якоїсь великої жертви. Безумовно, самогубством я б створив їм ореол великомучеників і, у пору безпросвітного безгрішшя, зі словами «Треба пом'янути бідолашного Митю» вони, не соромлячись, розвели б на копійчи-

ну будь-яку жінку з гуртожитку. Мене тільки бентежило — чи не тому вони такі нав'язливо наполегливі, що «міркувати на трьох» завжди зручніше, і, може, вони жадають звільнитися від мене, щоб не приймати у свій устояний «партосередок»?!. Негідники! Направду... Сусідка має рацію — згря негідників!

Я взяв зі столу праску, сів на підлогу й, користуючись нею як прес-пап'є, почав лічити гроші. Спочатку лічив без усякого сенсу, відразу забував, що мав на увазі: суму чи кількість купюр. Потім здогадався розкласти купюри за номіналом: рублі, троячки, п'ятірки. Але й тут плутався й помилявся. В одному з оповідань Андрій Платонов зауважує, що навіть для нескладної роботи людині необхідне внутрішнє щастя. Щастя не було, я лічив гроші, бавлячись думкою, що лічу їх у той час, коли від мене пішла дружина й в одній з кімнат у протилежному кінці коридору сидять мої доброзичливіці й захрумкують огірками мальовничі картини, у яких я відправляю себе на той світ. Я уявляв, як вони сперечаються, тримають парі на пляшку, яким чином я застрелюся: направлю стволи в молоде серце (Двоносий здатний на подробиці) або затисну зубами й уцент рознесу череп? Нумо-нумо, подумки підбадьорював я їх і, солодко посміхаючись, продовжував лічити гроші. І хоча відразу збивався, забував суму, лічив із задоволенням. Це була моя відповідь Чемберлену.

Удруге «партосередок» підкрався майже безшумно. Але я засік його ще на підході, тому що чекав, тому що в план моїх майбутніх дій входило не прогавити момент.

Я взяв праску й обережно став біля дверей. Доброзичливіці довго мовчали, прислухалися. Очевидно, і в них був план. Наш двобій тривав кілька хвилин. Нарешті, переминаючись із ноги на ногу, хтось із них не витримав напрути, надто голосно пукнув. На нього зашикали. Винуватець, усвідомивши, що вже нічого не виправиш, щоб хоч якось реабілітуватися, крикнув:

— Митьку, здавайся, це ми тут — ми!

Чому здаватися — бог на! Втім, для мене не грало ролі, яким чином вони себе виявлять. Головне було, щоб виявили.

— О-о-о! — застогнав я, немов втратившись зуба. — Знову перешкодили! — закричав і для більшої трагічності з усього маху гупнув праскою об двері.

У мій план входило, що удар праскою буде сприйнятий як удар прикладом, але я не розраховував, що, розкрившись, праска клацне, немов зведене до бою рушниця. Щаслива випадковість — «розлученці» дружно втекли.

Вони бігли по коридору, і чутно було, як, гримотячи, падали відра й відчинялися двері, і чулися вже знайомі лайки, що настав час кінчати із цією п'яною зграєю негідників-маріонеток. Чому маріонеток? Для мене це завжди було загадкою. Щось мимоволі повставало — тільки ось цього не треба!..

Залишившись сам, уперше не почував протесту. «Негідники-маріонетки» (і я в тому числі, навіть більшою мірою — я, а потім уже вони) здавалося в ту хвилину надточним визначенням, більше того, надземно точним. Справді, всі мої дії схожі на дії ляльки, механізм якої поза її зазіханнями. Єдине, що мені залишається, щоб почувати свободу волі, — переконливо пояснювати свої вчинки. На жаль, пояснення ніколи не переконують Того або Ту Силу, що споконвіку тримає у своїй руці всі наші ниточки. Ну хоча б тому, що спочатку смикання за ниточку, а потім уже наша «глибокодумність».

Я погрозив кулаком у стелю й, спересердя плюнувши, сів лічити гроші. Навіщо погрозувати, якщо наперед знаєш, що махати кулаками слідом нерозумно.

Шум у коридорі так само раптово, як і виник, стих. Я лічив гроші, знаючи, що більше до мене ніхто не навідається, принаймні в цю ніч. Лічилося легко й просто, немов все свідоме життя тільки тим і займався, що вночі лічив гроші: перемотував їх білими нитками й пачками складав у праску. На зворотному боці аркуша, на якому був написаний головний вірш, робив арифметичний підрахунок, не здогадуючись, звичайно, на чому підраховую. Троячок нарахував на суму чотириста вісім рублів, п'ятірок — триста тридцять п'ять, а «рваних» — триста сім рублів. Коли

всі суми підбив, мимоволі відкинув аркуш. Загальна сума внесків літоб'єднанців, з вирахуванням дев'яти рублів, безоплатно відданих зграї мерзотників, становила рівно тисячу п'ятдесят рублів, тобто була геніально передбачена Розочкою. Воістину доленосний факт, який підтверджує, що ми — ляльки, а наше життя — не більше ніж театр маріонеток.

Вражений, повільно встав із-за столу, ввімкнув світло. Як би там не було, а відтепер і назажди я точно знав, що Розочка сто-кратно вища від мене — вища! Принаймні сенс провісного збігу краще від будь-яких слів переконував — що б хто не казав, а вона ближче до Творця, ближче!

Знову схотілося заплакати, і я відчув, що заплачу. За старою звичці бухнувся на ліжку й так сильно тріснувся обличчям об стільницю тенісного стола, що мимоволі застогнав не стільки від болю, скільки від образи. Міг би підстрахуватися ліктями — міг би?! «Знав би, де впадеш...» Бажання поплакати в подушку, яку намацав далеко осторонь, тепер відгукнулося досадою. Нічого не хотілося — нічого. Із заплющеними очима заповз на матрац, ліг на спину й немов провалився в порожнечу.

Уранці прокинувся з розпухлим обличчям. На наволочці виднілися сліди засохлої крові. Наступив новий безрадісний день, але якось треба було жити. В умивальні, розглядаючи себе, не міг позбутися відчуття, що той, у дзеркалі, не просто не хоче дивитися в мій бік, а саме відвертає морду. Злегка скривлений одутлістю ніс, здутий на чолі синець і набряклі губи надавали обличчю виразу якоїсь стійкої бридливості. Дивна гримаса?! Напевно, навіть заочна приписка до гуртка розлучених неминуче позначається на обличчі обов'язковою подібністю маркування. Своєрідна печатка, штамп — і в паспорті, і на фізіономії. Особливо дивно — що на фізіономії. Здається, весь вечір тільки тим і займався, що уникав «розлученців», а маєш тобі — на обличчі ті ж, що й у них, «пам'ятки». Мигнула звабна думка плюнути на все й собі запити.

Уявив, як входжу із пляшкою, а весь «партосередок» уже в зборі — чекають. Нарешті перша, найстрашніша стопка подолана.

Зморщені обличчя прояснюються, розгладжуються, починається п'яне братання з поцілунками й неодмінним проливанням вина й розсолу на стіл, штани й навіть постіль. Недокурки й обгорілі сірники розсіпані по підлозі, ми один одного за ноги відтягаємо від столу, обличчя нечутно змішуються із закускою, і хтось неприкаяний, піднявшись по стіні, гірко плаче про своє й так сильно б'є себе кулаком у груди, що зрештою падає горілиць і, таранячи стіл, разом з ним перекидається в гарячкову безмовність.

Із позивами відрази перевернулося все всередині. Глянув у дзеркало, а звідти — пика із бридливою гримасою нахабно витріщилася: очі в очі, не приховувала, що брала участь у моїх уявленнях.

Згадав про гроші й відразу заспішив, заквапився. Не те щоб поставив за мету — грошима спокусити Розочку, ні, я щиро вважав, що всі гроші, принаймні більша частина, належать їй. Привід передати їх за призначенням здався мені настільки серйозним, що переважив сумніви, спричинені Розоччиною запискою. Я вирішив сходити в «Палас-Готель».

У «Палас-готелі» ніхто нічого не знав про медсестру Розу Федорівну Сльозкіну, яка працює за графіком. Більше того, «змінний графік» настільки здивував головного адміністратора (жінку середнього віку), що вона не передоручила мене співробітникам, а разом зі мною піднялася до заступника директора, що відає кадрами. Однак і зам нічого не знав про Розочку. А «змінний графік» викликав у нього загадкову посмішку, немов я натякав на щось непристойне. Вони з адміністраторшею розуміюче переглянулися, і вона висловила припущення, що, може, я шукаю одну з тих «дівчаток», які за викликом пропонують свої «послуги»?

— Які послуги? — не зрозумів я.

Втрутився заступник директора:

— Чоловіче, якщо вас цікавлять дівчиці легкої поведінки — ви помилилися адресою, звертайтеся в міліцію. У нас Сльозкіна не працює й ніколи не працювала. Змінний графік — придумують же таке!

Він осудливо посміхнувся й почав розмовляти з адміністра-торшею про свої готельні справи, немов я вже пішов або пере-творився на порожнє місце.

Мене, звичайно, зачепила за живе лощено-пещена усмішка зама, але ще більше — припущення, що мою дружину треба шукати серед дівиць легкої поведінки. Зрозуміло, судили по моїй фізіономії... «Сам винен», — подумав я й вирішив, що йти в мілі-цію не потрібно, Розочка не схвалить.

У той день, п'ятнадцятого серпня, я обійшов усі готелі міста, навіть в обкомівському побував — даремно. Ніхто нічого не знав про медсестру Розу Федорівну Сльозкіну. Навчений досвідом, про її змінний графік не згадував.

У гуртожитку відбулася безстороння розмова із Двоносим і з усією його зграєю. Я пообіцяв віддати рушницю тільки в тому випадку, якщо одержу адресу Петьки Ряскіна, того дивного типа, що взяв за правило при зустрічі зі мною відвертатися.

— Майте на увазі, ви мене ще не знаєте, — попередив я. — Тепер мені нема чого втратити.

Увечері, забравши рушницю, сказав сусідці, що продам її. Вона з радістю повернула, але висловила побоювання, що на ґрунті ревнощів бувають жахливі випадки, — а раптом Розочка повернеться, намотає соплів на кулак і прибіжить?!

Мене анітрошки не образили ні підозра, ні брутальність. Навпаки, сама того не усвідомлюючи, сусідка переконала мене в тому, у чому ніколи б не переконала, якби поставила за мету переконати, — я раптом повірив, що Розочка повернеться й усе в нас буде як колись, треба всього лише ні за яких умов не міняти адреси й чекати, завжди бути готовим до зустрічі. І ще — писати й писати. Страждання загартовують душу, а робота — найкраща фортеця, у якій можна й треба ховатися від всіх негод.

Я відчув радість тому, що, подібно графові Львові Микола-йовичу Толстому, займаюся літературною працею, а підшкірні гроші — підготую колективний збірник, і ми, літоб'єднанці, ви-

дамо його за свій рахунок. (Тисяча п'ятдесят рублів, як на ті часи, були дуже великі гроші).

РОЗДІЛ 8

Я вирішив реабілітуватися перед Розочкою, присвятити їй новий вірш. Думалося про неї з ніжністю, думалося чисто й високо, але писався вірш важкий, кожне слово доводилося намацувати мовби в порожнечі. Закінчив далеко за північ.

ЯНГОЛИ КОХАННЯ

Розочці

У кожного кохання є янголи,
вмиротворені і недремні,
їхні крила потріскують, наче факели
прохолодних зелених дерев.
Біля озера Лебединого,
танцюючих ув імлі,
я бачив їх не картинно,
я бачив їх на Землі.
І — повірить годиться
(сокровенна мрія тане),
що до озера прилітає
одна моя Лебедиця.
Звісно, я хоч і не принц,
але тут у всіх один принцип, —
відшукавши її серед безлічі лиць,
я сам став принцом.
І якось усе цікаво —
хай цибулю з базару
вона принесе, а видається мені,
що квіти то весняні!
Так просто це бути не може,
Янголи-бо існують.
Почуттям треба вожжі,
вони без кохання сумують.
Але якщо ви мені не вірите,
то самі сходіть туди.

На вас чекають білокрилі лебеді,
завжди вони ждуть там, ой леле!
Будете битися з чарівниками,
зможете силу кохання поміряти.
Та закоханому допоможуть янголи,
І ви в них, як і я, повірите.

Уранці набіло переписав вірш і, щоб марно не віддаватися рефлексіям (піде — не піде), відправився в редакцію. Ніколи (ні до, ні після) так жагуче не бажав публікації — і щоб неодмінно із присвятою. За найкращого розкладу вона могла побачити світ тільки в наступному номері (у вівторок, двадцятого серпня). Але ще якось треба було переконати Васию Кружкіна, відповідального секретаря (у понеділок і п'ятницю редактор з'являвся в газеті після обіду), що вірш політично грамотний і його не соромно пропонувати в номер.

Вася Кружкін, по кличці Єврейчик, до того, як став відповідальним секретарем, відав відділом спорту. Колись, дуже давно, він грав за збірну політехнічного інституту з волейболу й часто приносив у редакцію, як позаштатник, інформації про спортивне життя. В одній із заміток «Хто замінить дядька Гришу?» він відверто порушив питання про тренера волейболістів політехнічного. З відходом дядька Гриші на заслужений відпочинок волейбол виявився в інституті занедбаним.

Замітка мала громадський резонанс, її помітив перший секретар обласного комітету ВЛКСМ. З його легкої й, що не менш важливо, впливової руки Вася Кружкін був узятий у штат газети кореспондентом відділу спортивного життя.

Двометрового зросту, білявий і кирпатий, він цілком міг бути натурщиком, з якого один до одного можна було б писати портрет російського богатиря-забіяки Васьки Буслая. З роками, потовстішавши, він і на Іллю Муромця потягнув би. Однак сам Вася Кружкін, за всієї широти й доброти характеру, начисто заперечував своє слов'янське коріння. На одній зі спільних вечірок комітету комсомолу й редакції він повідомив «по секрету», що

його бабуся по материнській лінії чистокровна єврейка, страшенно розумна жінка, все життя, не виїжджаючи, прожила на історичній батьківщині, у Біробіджані. І нині там. Він, Вася Кружкін, теж писався б євреєм, якби не утиски за анкетним даними.

Незабаром Васю хотіли звільнити з газети за творчу неспроможність (уміти писати інформації — замало навіть для кореспондента «Спортивного життя»), але він випередив «думку зверху». Як тільки завідувач відділом комсомольського життя поговорив з ним, Вася, недовго думаючи, пройшовся по всіх редакціях газет (добре хоч в одному будинку) і розтрубив, що його хочуть позбутися через п'ятий пункт анкети.

— Звідкись прознали в кадрах, що я — єврейчик, — просто-душно скаржився Вася, чим привів у сум'яття багатьох співробітників, у яких з анкетними даними все було гаразд і які, на відміну від Васі, вважалися визнаним золотим пір'ям.

Загалом, у досить короткий строк відбулися якісь підземні, невидимі оку зсуви, натяги й розлами, у результаті яких Вася-Єврейчик несподівано для всіх був призначений завідувачем відділом спортивного життя, а пізніше й відповідальним секретарем газети.

Останнє призначення прямо пов'язували з вдалим переведенням першого секретаря обкому комсомолу на іншу роботу. Він очолив відділ культури й пропаганди обкому партії. В одній з легенд про Васю мусувалося, що після свого призначення заввідділом зібрав на нараду в обком усіх редакторів і навіщось запросив Васю. Коли нарада закінчилася, завідувач мовби між іншим поцікавився:

— Ну що, Василю, підтримуєш зв'язок з історичною батьківщиною? Бабуся що-небудь пише?

— Повіdomляє, що погано, — потупившись, відповів Вася.

— А в чому справа? — зацікавився заввідділом.

— Пригноблюють. З корінного населення, може, і залишилася сама бабуся на весь Біробіджан.

— У як?! — здивувався заввідділом. — Перегини, звичайні перегини з недоумкуватості.

Він різко змінив тему розмови, сказав, що найближчим часом Василя пошляють у Вищу комсомольську школу на курси відповідальних секретарів, так що вже нехай постарасться.

Коли Василь пішов і розійшлися всі редактори, завідувач відділом культури й пропаганди обкому партії так голосно розмовляв і весело реготав, що секретар-друкарка встала з-за столу, щоб прикрити двері. Вона думала (вона сама так нібито розповідала), що завідувач із кимсь по телефоні обговорював кандидатуру Василя Кружкіна як претендента на навчання в Москві. Виявилось, ні, сам із собою розмовляв, вигукував: «Ну й Вася, ну й Кружкін! Кому завгодно сто очок фори дасть, молодець!» Побачивши секретарку, спочатку хотів порозумітися, а потім махнув рукою: «Зачиняйте, зачиняйте, тут побував Вася!» — і знову почав голосно сміятися, походжаючи по кабінету.

На диво багатьох журналістів, Вася виявив незвичайні здібності у верстці й макетуванні. Він, немов піаніст-професіонал, що відчуває музику кінчиками пальців, міг на льоту безпомилково визначати кількість рядків у матеріалі без жодної вимірювальної лінійки. Єдиний недолік Васи — цілковите нерозуміння політичного моменту. Але тут його виручали редактор і неухильна регламентація: перша й друга шпальти — для повідомлень обкомів партії й комсомолу (якщо немає термінових тарсівських матеріалів), а вже третя й особливо четверта шпальти — для спорту, освіти, літератури, мистецтва й іншого, іншого...

Все це якось саме собою пригадалося перед зустріччю з Васею, і я вирішив, що насамперед поцікавлюся, є чи вільне місце на четвертій шпальті.

Вільного місця не було. Я потоптався біля Васиного столу, геть заваленого газетними матеріалами, і вже хотів піти, але він зупинив:

— Хто це тебе так?.. — указав на опухлий ніс.

— Упав, — сказав я.

Він подав фотографію, на якій строго контрастно була проявлена старшокласниця, що сміється, у білому фартуху. Вона пускала мильні бульки.

— Оціни як поет.

— Відмінний фотоетюд, просто чудовий! — щиро захопився я. (Мене вразили вікна будинків і машини, відображені в мильних бульках). — Хто автор?

— Коля Міщенко, Микола Іванович. Знаєш такого? — у свою чергу поцікавився Вася.

— Знаю, візуально, але особисто не знайомий, — відповів я.

— Чудовий фотоальбом підготував про наше місто — зарубали докорінно.

— Чому?

— Відома річ — пригноблюють. Звичайні перегини...

Знаючи, що у Васі під усякими перегинами маються на увазі утиски по п'ятому пункті анкети, заперечив, що цього не може бути: по-перше, Іванович, по-друге, у нього паспортні дані на обличчі, не поплутаєш — чистокровний русак.

Вася Кружкін устав із-за столу, взяв чашку із чаєм, що стояла на тумбочці, і відразу в очі кинувся його гігантський зріст (чашка, яку він тримав на рівні грудей, виявилася в мене над переніссям).

— Я теж, як відомо, Іванович...

Дивно, але я вперше чув, що він — Іванович. У пам'яті Василь Кружкін асоціювався з Васею-Єврейчиком, але щоб з Івановичем — ніколи!

Щоб не пролити чай, Вася обережно розвів руки, запрошуючи уважно подивитися на нього. (Богатирська статура, круглолицість, блакитні очі, ластовиння на курносому носі — все це ніяк не в'язалося з тим, що він — Єврейчик).

Мені нема чого було сказати, і я лише промукав:

— Так!

Погоджуючись із мною, і він розтягнуто повторив: « Так! »

Дурнувата ситуація, щоб хоч якось розрядити її, я обурився:

— Які звичайні перегини, якщо вся преса в руках у виконробів перебудови?!

Вася загадково й щасливо посміхнувся їй, відсьорбнувши чаю, змінив тему. Змусив розповісти, чому я цікавився вільним місцем на четвертій смузі. Я їй не думав, що мою згадку про виконробів перебудови він сприйме на свій рахунок і ні більше ні менше — як заслужений комплімент.

Коли на його настійну вимогу друкарка передрукувала мій вірш і він особисто зібрав на нього відгуки всіх завів нашої газети, а потім попросив зайти до нього (я саме спустошував ящики свого редакційного стола, забиті творами літоб'єднанців), перше, що він сказав, стосувалося саме виконробів перебудови й саме того, що вся преса хоча й у їхніх руках, не все так просто, як здається. (Вася посміхнувся, продовжуючи сьорбати чай, тобто з тою ж посмішкою, але цього разу замість загадковості в ній прослизало трепетне світло багатозначного знання). Вася почав просторікувати про те, що ми звикали жити по старинці й усяке новаторство нам — як ніж до горла. Так, нехай він — Єврейчик. Ну й що?! Він пишається цим.

Сівши біля Васиного столу, я побачив, що мій вірш уже розмічений для засилання в набір. Це здавалося неймовірним, усе в мені зраділо — у вівторок Розочка прочитає присвяту їй, цілком можливо, повернеться, і ми помиримось!

Васині просторікування я слухав упіввуха. Загодя вирішив у всьому погоджуватися з ним. Напевно, тому, зненацька навіть для себе, раптом став боком і підтакнув, що і я пишаюся.

Вася зупинився (ходив по кабінету), і ми довго і якось безглуздо дивилися один на одного: я — перпендикулярно в стелю, а він — униз, мовби на носачи своїх півметрових кросівок. Тут я зрозумів, що, слухаючи Васю упіввуха, докладаю забагато зусиль — треба не підтакувати, а просто бездумно мовчати. І я мовчав.

Тим часом, відновивши ходіння по кабінету, він почав розповідати про свою бабусю в Біробіджані, яка, мов Орина Родіонівна, ще в дитинстві прочитала йому всього Самуїла Яковича Маршак.

Він знову зупинився й, упустивши голову на груди, щоб не випускати мене з поля зору, почав читати напам'ять, точніше, декламувати:

Кішок
Шість.
Кожна
Їсть.
Дай їм каші з молоком,
Хай працюють язиком,
Бо коти й потрошки
Не їдять із ложки.

— Чудові вірші, прості як правда! — захоплено сказав я й, уставши, міцно потис руку Васи-Єврейчику. — Спасибі!

Потім я знову сів і зробив вигляд, що не хочу бентежити Васю, який справді зняковів через моє рукостискання, почервонів від задоволення, мов дитина. Насправді, підтримуючи голову, немов роденівський мислитель, я міг безперешкодно зосередитися на своєму вірші, що лежав по іншій бік столу. Крім технічної розмітки, впадало в око так зване виправлення — викреслювання.

Дивно, що йому, а точніше, консиліуму завідувачів відділами не сподобалося? (Після шести кошенят, які їсти хочуть, я був упевнений, що сам Вася навряд чи б зважився на викреслювання).

Налаштували, думав я про нього, а він у цей час продовжував дивитися на мене з-під стелі. Почуваючи його погляд, навмисно почухав тім'я — нехай думає, що і я думаю, вражений його бабусею, «Ориною Родіонівною».

Мовчання затягалося, проте піднімати очі до стелі не хотілася. І все-таки час було підтримувати розмову, час. Я вдруجه почухав тім'я й з усією доступною мені глибокодумністю прорік, дивлячись у стіну:

— Маршак — це Маршак!

— А Осип Мандельштам, а Костянтин Сімонов, а Борис Пастернак, а Йосип Бродський, врешті-рушт! — не по-кружкінски швидко ввімкнувся Вася.

Дивно, але банальною реплікою я зненацька потрапив у саме серце Васиних думок. Мені навіть стало незручно, відчув, що принизив себе перед Васею, — все-таки не він, а я намагаюся стати поетом. Забувши про наслідки, став боком і сказав безпристрасно, немов робот:

— Особисто я завжди вважав названих поетів росіянами.

В очах Васі мигнула якась тінь. Він обійшов стіл, мовчки сів у крісло. Ні-ні, це була не тінь переляку, скоріше, тінь тривоги й ще чогось, що не мало слів, але вона відгукнулася в мені жалістю, і, поступаючись їй, я кинув Васі рятувальне коло:

— А що, хіба й вони (мало не бовкнув — «з Біробіджана», але вчасно спохватився), хіба й вони, як ваша бабуся по материнській лінії?

Вася не сказав ні «так», ні «ні», а тільки, заплющивши очі, згідно кивнув. Потім, перейшовши на «ви», запитав:

— Вам ніколи не доводилося замислюватися над тим, що всі вони (а Мандельштам цього й не приховував) будь-що-будь хотіли стать саме російськими письменниками? Так би мовити, голуба мрія...

— Ні, — сказав я. — У нас цілковитий інтернаціоналізм, робітничо-селянське взаємопроникнення всіх націй і народностей в одну міжнародну націю — радянський трудящий.

Зрозуміло, відповідь була заученою і в пам'яті сплила тому, що Васине питання здалося підозрілим, задав би хто інший — я б сприйняв його як провокаційне. Але, слава Богові, задав його Вася по кличці Єврейчик, який всім своїм життям наочно демонструє взаємопроникнення. Відбарабанивши відповідь, я здивувався — треба ж, як чітко спрацював інстинкт самозбереження!

Задзвонив телефон, це був черговий із друкарні. З розмови я зрозумів, що на вільне місце на першій шпальті Вася планує фотографію школярки й мій вірш.

Я не вірив своїм вухам — невже на першу шпальту мій вірш і фото школярки, що пускає мильні бульки?! Це здавалося не-ймовірним.

Однак його міркування про новаторство... Якщо він вважає себе виконробом перебудови — цілком можливо... Але є ще редактор... Я намагався хоч якось урезонити радість, що піднімається із глибин, але — марно. Уява послужливо підсувала радісну картину Розоччиного повернення.

Вася поклав слухавку й, немов відповідаючи на мої думки, сказав: до вівторка він за редактора і готовий ризикнути — поставити мій вірш на першу шпальту за умови, що я заміню назву й присвяту.

Радості наче й не було. Мною опанувала апатія, публікація втрачала сенс. А Вася доводив, переконував, що всяка сміливість має межі — «Янголи...» у комсомольській атеїстичній газеті, та ще й на першій шпальті?! «Нас не зрозуміють», — гарячкував Вася. А мені було начхати, я запропонував узагалі прибрати назву. Він був проти:

— Назва тягне на п'ять рядків, якщо прибрати — дірка буде, яку нічим не закриєш.

Зійшлися на назві «Біля Лебединого озера».

— Звичайно, просто «Біля озера» було б краще, — сказав Вася. — Але воно викличе асоціації не на нашу користь, тому що з подібною назвою є старий фільм Сергія Герасимова про Байкал, і вийде, що поетична Лебідь — Лебідь байкальська, а цього не треба.

Вася виразно показував не свою ерудицію — завідувачів відділами.

— Зрозуміло, не треба, — погодився я. — Тим більше що Лебідь — манчестерський.

Чому так сказав — бозна! Вася ніякої уваги не звернув на мою іронію, а то б, напевно, утримався від порівнянь.

— Розочці!.. Погодсья, звучить начебто «кізці»! От присвяту справді треба забрати.

— Нізащо, — роздратовано сказав я. — У крайньому випадку давай замінимо ініціалами — Р.Ф.С.

Вася відкинув ініціали, вони нагадали йому оповідання Гайдара під назвою «РВС». Загалом, торг не вдався. Ми розсталися досить холодно, я був упевнений, що вірш не надрукують. І слава Богові, думав я, включу його в колективний збірник. Я притяг із редакції мало не мішок рукописів, які, не відкладаючи, вирішив перелопатити й, відібравши краще, засісти за укладання збірника. Повторюся — тисяча п'ятдесят рублів, як на ті часи, були дуже великі гроші, й видатися за рахунок авторів здавалося цілком можливим.

РОЗДІЛ 9

Майже два тижні, до наступного засідання літоб'єднання, я мучився з рукописами. Сидів на хлібі з молоком. Якщо хто здумає співчувати — дарма, на хлібі з молоком я виріс. Крім того, Розочка залишила майже непочату пляшку олії, і для розмаїтості я присмажував черствий хліб, а потім скибочками кришив у миску з молоком, і виходило щось на кшталт супу з грінками.

Загалом, із харчуванням я не мав проблем. З тишею й спокоем теж не було проблем — ніхто не тривожив. Взагалі з понеділка почалося щось чудесне, навіть зграя алкашів кудись зникала зранку, а по вечорах буквально всі ходили навшпиньках і уникали один одного, щоб ні про що не розмовляти. Земний рай, та й годі: сиди й трудися — ніхто не заважав.

Єдине, у чому можна було поспівчувати, — читання рукописів. Поклади, які я виявив, являли собою цілинний архів, до якого вже багато років не торкалася рука людини.

Спочатку я спробував розсортувати тексти по жанрах — не вдалося. Основна маса творінь не вкладалася ні в які жанри. Романи на трьох сторінках, повісті — на чотирьох і оповідання з переказуванням якихось космічних подій на якійсь планеті Ялзем (Земля) серед «у натурі безголового народу (без голів)» на ста

п'ятдесяти сторінках приводили «у стан такої глибокої замисленості або короткострокового анабіозу», що, опам'ятавшись, я якийсь час справді почував себе безголовим язземцем. До речі, короткі роз'яснення в дужках біля кожного іноземного слова просто розчулювали своєю неухильною присутністю.

У текстах пригодницького жанру (я розсортував прозу за напрямками) головними дійовими особами чомусь були представники творчої інтелігенції, причому обов'язково поетичні особистості. Це так вразило, що для пригод виділив окрему папку. Я був упевнений, що свого часу уважне читання добряче побавить мене.

Розібратися в поезії взагалі було неможливо. Жодна поема не називалася властиво поемою, а вірш — віршем. У підзаголовках перевага віддавалася в основному музичним жанрам: від баркарол і інтермецо до ораторій і симфоній.

Особливо спантеличували лібрето для зовсім невідомих творів, які уявлялися авторами лібрето як широко відомі й дуже великі, але ще не написані. Один із таких творів (ораторія для академічного театру) зацікавив. У листі (так-так, листі), що випереджав майбутній твір «Пісня пісень диктатурі пролетаріату» або «Дуети вождів і великих відщепенців», автор, Незримий Інкогніто, повідомляв співучасника, тобто передбачуваного співавтора, що цей твір одного разу приснився йому на новому ліжку. Далі автор запитував співучасника, чи має він поетичні й музичні здібності, а головне, чи знає ноти. Якщо «так» — читай лібрето. Якщо «ні» — передай тому, хто вже опанував їх. (Знання нот — обов'язкове).

Звичайно, я не мав морального права читати лібрето, але цікавість пересилила — перегорнув сторінку.

ДІЯ ПЕРША

К а р т и н а 1. ВОЖДІ Й ЧАС

Галявина — сцена. Темний ліс: столітні дуби, кедрі й інші могутні дерева — це пролетарі всіх країн. Тільки з одного боку — рідкий дрібний чагарник — зал для глядачів. Чується шум вітру у верхівках дерев. Виникає тривожна музика — пиши

нотами. Тривога підсилюється — знову нотами. Раптом все змовкає — чекає. Визирає через хмари сонце. Здалеку ледь помітно наближається бравурна музика — пиши нотами. Вона все ближче, ближче. З хащі інших могутніх дерев (пролетаріат Західної Європи) виходять Карл Маркс і Фрідріх Енгельс. Вони підходять по рідкому дрібному чагарнику, зупиняються — бравурна музика пропадає. Пиши словами й нотами арію Маркса, потім арію Енгельса — «Бродить по Європі примара комунізму». Після сольних виконань співають дуєтом про великого гробаря капіталізму — знову словами й нотами. Спів закінчився, вожді, оглядаючись, ідуть (вони хочуть побачити ті, хто прийде їм на зміну). Мигнула тінь Плеханова, потім — Леніна. Плеханова довідатися майже неможливо. Ленін — упізнаваний. ЗАВІСА.

К а р т и н а 2. Ч А С І В О Ж Д І

Темний ліс. Галявина. Світає — зоря. Наближається пісня «Вихри ворожі» — тільки ноти. Ліс зашумів, особливо кедрівник, з нього стрункими шеренгами виходять браві молодці. Вони одягнені — хто в що. По залізній ході впізнається, що це революційні матроси й солдати — сміливі дезертири із всіх кораблів і фронтів. Спереду Ленін у пролетарській кепці, із червоним бантом у петлиці, на плечах величезний вінок із троянд. За ним — улюбленець вождя іудушка-Троцький, Свердлов, обоє в комунарських шкірянках, Дзержинський у довгополій шинелі. Сталіна поки не видно. «Вихри ворожі» переминяються нотами «Маршу ентузіастів». Шеренги роблять два кроки вперед — один назад так, що знову ховаються в кедрівнику. Знову два кроки вперед і один — назад. (Натяк). Таким способом, буксуючи, шеренги наближаються до чагарнику. Звідти вже добре видно, що шеренги якимось по-дитячому перебільшено припадають на ліву ногу. (Ще натяк). Марш стихає. З хащі інших могутніх дерев висувається величезне панно із зображенням картини Ґойї «Оголена Маха». (Контрапунктом — натяки й напівнатяки, підтекст світового масштабу). Ленін виконує

арію про ідеаліста Берклі, філософськи роздягає метафізика Маха й пророкує подільність електрона. Він злегка гаркавить, рветься в бездонну височінь срібна горошина революційного Соловейка — швидше пиши слова й ноти. У чагарнику багато хто вже плачуть. Увесь Гегеля й Фейербаха, прийми підказку: «Але оголений Мах і Маха не відали про Фейербаха. Не тим, ким треба, захоплювалися й в електроні помилилися». Арія закінчується, але ще не змовкла. З кедрівника доноситься наростаючий хор, у нього вливаються голоси шеренг. Виконується кантата про те, що вчора повставати було рано, завтра — пізно, потрібно брати Зимовий зараз, як стемніє. Ленін не бере участі у загальному хорі, але по очах видно, уважно слухає, на обличчі грає радісне здивування, він задоволений — пиши кантату. Вона змовкає. На сонце набігає хмара. Морок. Пауза. Зненацька вперед виступає іудушка-Троцький, загороджує вождя світового пролетаріату. Виконує арію, у якій видає початок повстання, — пиши. (Слова й ноти до неможливості погані. Огидний виконавець раз за разом корчить півня. У чагарнику справедливе обурення).

Раптово на галявину виривається сонячний промінь. Він висвітлює правого крайнього в напіввійськовому френчі. (Алегорія). Запам'ятовуються вуса й ленінський прищур у кавказькому виконанні. Не відриваючи погляду від паршивого соліста, що впивається собою, (саме час знести із плечей його погану голову), правий крайній повільно витягає шаблю. Потім різко по рукоять вганяє в піхви — ні, історично рано. Промінь зникає. Ноти какофонії й чергові півні іудушки зливаються воедино. Терпіти це вже незмога, треба покласти край. Із темного кедрівника лунає рятівний постріл «Аврори», він сприймається як залп. У ньому розсіявся мерзенний спів іудушки. Урочистий барабанный дріб — пиши. Знову над галявиною сонце, багато сонця. Ленін, як і колись, поперед шеренг, шеренги розмахують червоними прапорами. Дріб затихає. Революційний Соловейко співає пісню, яку співали дуєтом Маркс і Енгельс. Її підхоплюють шеренги бравих молодців. Пісня зміцніла. У чагарнику

ворушіння, спочатку несміливе, потім усі встають, пісня стає єдиною — «Ми наш, ми світ новий збудуєм!..». Бурхливі оплески. Чуються заздоровниці. Апофеоз. ЗАВІСА.

Дія друга мала загальний заголовок «Дуети вождів» і починалася картиною «Ленін і Сталін». Після картини «Хрущов і Брежнєв» сценарій раптово переривався, автор звертався до мене як до передбачуваного співавтора:

«Дорогий товаришу співучаснику! Тепер ми соратники по перу. Якщо ти працював з моїм текстом від душі, то зараз ораторія повинна нараховувати не менш тридцяти сторінок — порахуй!

Вийшло менше?! Це погано, ти повинен був збільшити мій текст як мінімум утroe. Поклади його на місце й зникни — ти працював не від душі. Я буду розмовляти з тим, хто — від душі.

Дорогий Незримий Друже! У тебе вийшло більше тридцяти сторінок чистого тексту — молодець! Але ще рано розслаблюватися, попереду ще сорок п'ять ненаписаних сторінок ораторії. Так що давай, зачочуй рукави. Ти розсерджений моїми понуканнями? Не треба. Наприкінці ораторії тебе чекає щирий лист, прочитавши який, раз і назавжди зрозумієш мою Велику Безкорисливість. (Пиши ноти легкої музики, аеробіки. Навіщо? Читай далі, включайся у творчий процес)».

Я не став читати картини дуетів Андропова й Черненка, Горбачова і Єльцина. Мене зацікавив щирий лист «Незримого Друга», що змушує раз і назавжди зрозуміти його «Велику Безкорисливість». Перегортаючи сторінки, єдине, на що звернув увагу, — у дуетах великих відщепенців замість відомих історичних особистостей фігурують якісь Кирил (саме так) і Кизіф (замість Сізіф, чи що?), до арій яких в епілозі прислухається сам Господь. Імена відщепенців здавалися досить загадковими, поки не догадався їх прочитати справа наліво. Не розумію, навіщо Сахарова й Сол-

женіцина треба було зашифрувати?! Втім, відповіді на всі свої питання я знайшов у заключному листі автора.

«Дорогий Співучаснику! Ти зрозумів, чому я відкинув — товариш співучасник, соратник по перу, незримий друг? Молодець! Якщо ораторія вийшла такою, якою приснилася на новому ліжку, — вона буде сприйнята як злочин століття. Пишайся, ти приречений на гоніння: висилку, в'язницю, а за дуже сприятливих обставин, можливо, і на публічну страту. Так, завидна творча доля! (Кращі творіння всіх часів і народів спочатку й не сприймалися інакше як у штики, це вже потім приходило визнання).

Дорогий Співучаснику, чи готовий ти пройти весь свій шлях до кінця?! Прекрасно! Я й не сумнівався... а тому повністю відмовляюся від свого тексту ораторії на твою користь. Тепер ти сам підеш у кайданах у світле майбутнє. Але не знавайся — злочин лише дозрів, але ще не збувся. Написати ораторію — це менше, ніж півсправи. Поставити ораторію на сцені якого-небудь академічного театру — от презумпція, до якої треба прагнути. Іди, ти впораєшся — це мені теж приснилося. Прошу про одне: якщо тобі захочеться поділитися із мною гонораром — знай, що на прем'єрі я буду сидіти в партері, у третьому ряду, на третьому місці. Коли тебе будуть ушановувати по закінченні ораторії (так завжди робиться), ти можеш легким кивком і простягнутою рукою в мій бік підняти мене з місця й сказати привселюдно — ось людина, яка першою повірила в моє епічне полотно, поаплодуймо йому! Це й буде мені гонораром, інше тобі — Чудовий Генію. До зустрічі на прем'єрі! З повагою твій Незримий Інкогніто».

Велика Безкорисливість спочатку здивувала — треба ж, зустрінемося на прем'єрі, буде сидіти в партері, у третьому ряді, на третьому місці. Потім спричинило трепет — це що ж... віщий сон на новому ліжку?! Прорікання гонінь?! Завидна творча доля — у кайданах... у світле майбутнє!

Привиділося: завиває лютневий вітер, зміяста поземка бурану, що відгинає ноги спинам, які зринають попереду, іржаве побрязкування кайданів у місиві снігу, — і мимоволі відчув озноб — ще свої пророцтва не розсьорбав, а вже, спасибі, нові підносять.

Обережно відклав убік ораторію — ці Незримі Інкогніто на кого завгодно можуть лихо накликати.

ЧАСТИНА ДРУГА

РОЗДІЛ 10

Ми всі проходили історію стародавнього світу, середньовіччя й, звичайно ж, нову історію. Нам вдовбали в голову: первісно-общинний лад, рабовласницький, феодальний, капіталістичний, комуністичний і навіть азіатський! Втім, азіатський, наступний (за Марксом і Енгельсом) відразу ж за первіснообщинним ладом, чомусь пропускали, і, напевно, правильно робили, в одному тільки комуністичному ладі стільки етапів і щаблів від нижчого до вищого, що можна голову зламати. І ламали...

Загалом, всі ці етапи поступового переходу від одного до іншого так заплутали мене, що я мимоволі почав шукати такі форми сприйняття людської сутності, які допомагали б розкласти мої, нехай і незначні, знання по полицках. Так-так, щоб можна було витягати їх у будь-який час для свого, так би мовити, домашнього користування.

Як не дивно, але допоміг мені в цьому директор нашої сільської школи. Він викладав нам російську мову, ботаніку, історію й географію. Як зараз пам'ятаю його круглі окуляри, що зблискували, пеліканяче підборіддя, у якому він топив свою бороду; обережно поводячи голову, мовби набичуючись, він раз за разом почулував зсередини схожі на гудзики численні фурункули. Через цю хворобливу звичку він часто вимовляв замість букви «і» — «и», чим приводив нас у невимовний захват. Я просто захилювався, плакав від сміху.

— Сльозкін, вийди з класу!

Його професорська неухважність, точніше, безпам'ятність краще від будь-яких свідчень переконувала нас у його незвичайному розумі. Так, на уроці ботаніки він міг дати урок російської мови або географії. На історії міг оцінити знання з ботаніки. А іноді всі чотири предмети він так мистецьки змішував разом, що ми вже й не знали, з якого із них одержували оцінки.

— Отже, босяче Сльозкін, що ти можеш сказати нам про Ригу?

На шкільній присадибній ділянці ми зазвичай працювали босоніж і на його шпильки не ображалися, навпаки, ми сприймали їх як верх дотепності.

— Рига — це сільгоспспорада з піччю для просушки необмолоченого зерна. Іноді клунею називають простий сарай.

— Кіл, товаришу Сльозкін.

— Кіл — загострений товстий ціпок або стовпчик, до якого прибиваються жердини — наприклад, у деннику.

— Я мав на увазі не кіл у деннику, а одиницю у твоєму щоденнику, тому що Рига — столиця Латвійської Соціалістичної Республіки.

Словом, завдяки директорові школи я зробив в інституті три найважливіших відкриття, які визначили моє сьогоднішнє розуміння не тільки всієї світової літератури й мистецтва, але й розуміння творчої особистості, що створила той чи інший шедевр.

У дитинстві і юності ми почуваємо себе вічними, як боги, — безсмертними. Ми квапимо час, але «...повільно меле млин богів, нікуди поспішати безсмертним». А ми поспішаємо скоріше вирости, скоріше закінчити школу, по суті, поспішаємо скоріше стати великими. Звідси й непохитне переконання, що світ з кожним прожитим днем рухається від гіршого до кращого. От він, перший постулат: дитинству і юності властиво мислити, що світ рухається по спіралі, мовби по кручених сходах — від нижчого щабля до вищого.

Потім приходять молодість і слідом за нею або з нею — зрілість. Здається, все доступно й усе можливо, не вистачає тільки

часу, занадто швидко він біжить, іноді так, що й не поженешся. Але все-таки там, де за ним поспіваєш, раптом впадає в око, що ти в деякому сенсі схожий на білку в колесі. Як би прудко не біг — біжиш по колу, та й увесь світ перед тобою схожий на велике на замкнуте коло. Мимоволі згадаєш Еклезіаста: «Іде вітер до півдня й переходить до півночі, кружляє, кружляє на ходу своєму, і вертається вітер на кола свої». Так і ти у своїй круговерті. А звідси й переконання: світ рухається не по спіралі, а по колу — от вам і другий постулат. «Що було, те й буде; і що робилося, те й буде робитися, і немає нічого нового під сонцем».

Але й у зрілості є межа. І хоча «...не може людина переказати всього; не насититься око зором, не наповниться вухо слухом», раптом починаєш відчувати, що ти не вічний, що ти не поспіваєш за цим божевільним часом. Але ж здається, ще вчора ти квапив час, поспішав скоріше стати великим. Так, учора, ще вчора сонячний день був повний птахів, а зірки були вночі великими, як яблука! Так-так, ще вчора світ сяяв від безлічі вигадливих барв, а сьогодні він сірий і сумовитий. Куди, куди все поділося?! І вже твій сусід-пенсіонер сердито стукає ціпком і тупотить ногами на огидну молодь, у якої немає ніякої поваги до старших, а отже, немає ні сорому ні совісті. Зрештою ми приходимо до сумного висновку: усе вчора було краще, ніж сьогодні, — і молодь, і ми самі. І ліси, і ріки були чистіші — от у чому справа! А звідси й зміцніле переконання: світ справді рухається по спіралі, мовби по кручених сходах, але не від нижчого щабля до вищого, як ми думали в дитинстві і юності, а, навпаки, від вищого до нижчого. Від кращого до гіршого рухається світ. Ми, ангелами породжені, всім своїм життям спускаємося з небес на землю й навіть більше того — у землю. От вам і останнє моє відкриття, так званий третій постулат — світ рухається до свого кінця.

Три постулати, три відкриття, три полицки, на яких розмістилися для мене вся художня література, твори мистецтва, трактати філософів і богословів, та що там — увесь світ всіх часів і народів.

З висоти першого постулату, як з висоти ангельських небес, мені, може, більше, ніж кому-небудь, зрозумілі й «Руслан і Людмила», і «Дівчинка на кулі», і «Любов до трьох апельсинів». Звичайно, треба самому думати: одна річ — романтизм у літературі й мистецтві, і зовсім інша — у якому-небудь вічно живому вченні. Це тільки для Православної Церкви ясно як Божий день, що зло перемагається відсутністю зла. А принципові атеїсти ніколи не вірили й не повірять у те, що боротьбу за справедливість треба вести не проти злої людини, а злого — у людині. Оскільки сама людина створена Богом по своїй подобі.

Три полицки для домашнього користування — я вперше перевертав і перебирав на них всі свої заощадження й нагромадження. Я почував, що вступаю в новий період життя, який не передвіщає мені нічого, — що було, те й буде, і що робилося, те й буде робитися...

Чи доводилося вам з висоти акведука спостерігати переповнене русло ріки, що виходить зі своїх берегів, коли плин неба й рух вод змішуються й здається, що ти летиш мов птах? Або... чи доводилося вам стояти в розчинених навстіж дверях і дивитися, дивитися на святкові першотравневі колони демонстрантів, на різноцвіття кульок і облич, що захоплено пропливають і на кожну заздорівницю крикливих радіодзвонів відгукуються переможним кличем — ура-а!..

Мені доводилося. Це було в Барнаулі. Мама привезла мене в лікарню, у мене було прискорене серцебиття, але нас не прийняли. Нам довелося дуже багато ходити, я не поспівав, і мама змушена була брати мене на руки. Ми піднімалися на якусь гору, ішли через сосновий бір, переходили річку. Міст пружинисто погойдувався, і я раптом відчув, як серце моє затріпотіло і я полетів, полетів у височину й глибину небесних вод. Звичайно, я міцно тримався за мамине волосся, але я летів, і мама летіла разом зі мною. Це було так моторошно й так добре, що я розчинився в глибині вод.

Потім мама говорила тітці в червоному платті, що я знову непритомнів і знову з носа в мене текла кров.

Озброївшись фонендоскопом, тітка прослуховувала мою грудну клітку, і мені було лоскотно від доторків металевим кружечком, і я сміявся. Я сміявся, а вони великими очима дивилися на мене й прислухалися до чого такого, що я не міг почути.

— Це в нього вікові шуми, з віком лівий шлуночок прийде до норми, — заспокоювала тітка маму, а я дивився на мозаїчну підлогу довгого коридору й уперше почував смуток свого життя.

На прощання тітка лікар дала мені медяний пиріжок, такого в нас із мамою не було, і я вирішив привезти його додому, щоб показати дворняжці Джеку й нашій корові Зорьці, щоб і вони знали, що я був у місті.

У той день ми не змогли виїхати, автобуси були переповнені, і ми лягли спати на підлозі залізничного вокзалу, тому що новий автовокзал ще тільки будувався. Мама послала мені під лавкою, щоб на мене не наступили, і я, немов Джек, лежав у своїй халабудці, і мені подобалося, що я захищений з усіх боків і мама хоча й не поруч, але теж лежить на підлозі й завжди бачить мене своїми великими очима, а я завжди бачу її. І ще мені подобалося, що близько-близько від мене проходили, кудись кваплячись, різні чужі ноги, а деякі зупинялися й розповідали мені, що й вони утомилися так само, як і мої ніженьки.

Я прокинувся в передчутті великої радості. Крізь величезні прорізи вікон сонце заглядало в зал і у своїх блискучих променях прогулювалося під високими колонами. Усюди-всюди його було так багато, що мені здалося, ніби ми з мамою опинилися в казковому палаці. Я анітрошки не здивувався, що ми в ньому самі, що сонце нахилилося над мамою й, не торкаючись її обличчя, випустило їй на долоню свого сонячного зайчика. Я потягнувся до нього, мамина рука ласкаво відгукнулася, і зайчик перескочив їй на лікоть. Мені стало весело, я здогадався, що мама хоча й спить і очі в неї заплющені, вона своєю рукою пам'ятає про мене й навіть умовляє мене ще трошки поспати. Але я не послухався.

Я виліз із халабудки й побіг по сонячних залах палацу назустріч радісному гулу, з яким прокинувся, і він, здавалося, вирував у мені. Я вже знав, що справжні музика й сміх вирують на вулиці.

Двостулкові двері, величезні, як ворота корівника, були відчинені навстіж. Я зупинився напроти пройми й завмер. Я дивився із глибини залу поверх людей, що стоять унизу на сходах ганку, і бачив повноводну ріку різнобарвних куль і облич. Якби люди стояли не на сходах, а на ганку або навіть у проймі навстіж розчинених дверей, вони однак не змогли б загородити мені повноводдя тисячі тисяч палаючих очей.

— Миру — мир! — разом вигукнули радіодзвони.

— Ура-а, ура-а!.. — одізвалося в блакитну височінь.

Музиканти разом ударили в литаври, і мідь тарілок заспівала так, немов це співали самі ворота, що розчинилися у весну.

Я стояв навпроти пройми, забувши про все. Я ніколи не бачив такої безлічі зелених гілок і мережив з білих квітів. Я ніколи не бачив такої безлічі голубів і повітряних куль, які разом злітали в небо. І звичайно, я ніколи не чув духового оркестру й таких, громоких разом з луною, голосів. Так-так, я ще ніколи не бачив такої безлічі щасливих облич і очей, що течуть повз мене єдиною повноводною рікою.

— Миру — мир! — знову прогріммили радіодзвони, і знову:

— Ура-а, ура-а!.. — залунало вгору.

— Миру — мир, мир — миру, — сказав я вголос, тому що вже читав у букварі «ма-ма — ра-ма».

Я сказав уголос знайомі слова, але вони здалися мені не словами, а мовби створами воріт, розкритими в небо.

— Ура-а, ура-а, — несміло проспівав я, пробуючи на язик і це дивне слово, і раптом відчув, що серце раптово затріпотіло і я полетів, полетів до повітряних куль, у бездонну височінь.

...У рідне село ми приїхали засвітла. Автобус зупинився біля молочно-товарної ферми, і поки ми йшли додому, маму часто зупиняли й розпитували про мою хворобу. Мене ніхто ні про

що не запитував, я дивився на калюжі, що тануть на сонці, і знову почував смуток свого життя. Я не розумів маминого занепокоєння про свої неприємності й кров з носа, адже я вже помітив, що вони завжди траплялися, коли мені ставало моторошно й добре. Тому мені стало шкода маминих розмов, і коли до нас прийшли сусіди, щоб посидіти за самоваром на честь свята, я сказав їм усім, що мені анітрошки не боляче від неприємностей і від крові з носа, а, навпаки, я лечу від них високо, як жайворонок або рябець. Усі подивилися на мене дуже мовчазно, а горбата баба Коржиха, ключки якої я побоювався, скрипливо засміялася й пообіцяла:

— От так, любий, коли-небудь і полетиш...

— Ну що ви, Євдокимівно, Господь із вами, — невдоволено сказала мама й подивилася на мене ласкаво й задумливо, як вона дивилася на фотографії батька й узагалі фотографії свого минулого життя, коли мене ще не було або я був зовсім-зовсім маленьким.

Я взяв медяний пиріжок, який усе цей час лежав у маминій сумці, і вийшов у двір. Кури не звернули на мене ніякої уваги, зате Джек відразу виліз зі своєї будки й почав радісно тертися об мої коліна — він навіть злегка кусав мене за ноги, коли я йшов через двір, щоб подивитися на нашу Зорьку.

Зорька лежала на свіжій соломі, повернувшись до дверей. Вона жувала жуйку, але, коли я присів навпочіпки й подав їй шматочок пиріжка, перестала жувати й, голосно зітхнувши, задумалася. Я просив її, щоб вона з'їла шматочок, але вона продовжувала думати про своє, і тоді я почав гладити її. Вона повернула голову, і її шийні зморщечки потекли під моїми пальцями, немов струмочки. Мені чомусь перехотілося розповідати їй, що я був у місті.

— Ти не думай, Зорько... усередині себе я вже великий і все-все розумію. Цього літа я скажу мамі, що буду пасти тебе, поки не піду в школу.

Я розповідав Зорьці, що буду пасти її за річкою, де росте велика трава, а в обід, у самісіньку спеку, вона буде стояти у воді, на третій ямці під вербовим кущем, де найменше настирливих мух і гедзів.

У півмороку Зорьчині роги матово лисніли, а біле кучеряве волосся на лобі, зблискуючи, іскрилося від мого дотику. Зорька потягнулася до мене, просто до мого обличчя, і я побачив, що очі її блищать, а з очей течуть рясні сльози. Вона знову голосно зітхнула, обвіявши якимось домашнім-домашнім подихом, після якого я знову відчув себе не те щоб маленьким, але й не таким уже великим.

Коли вийшов із сараю, Джек мене віддано чекав. Він відразу побачив і піріжок у кишені, і шматочок у руці, і що не такий уже я маленький, як здалося Зорьці. Він побачив мене точно таким, яким я хотів, щоб мене бачили всі, а особливо клюкаста баба Коржиха.

— Який ти розумний, — сказав я Джекові й дав йому шматочок піріжка, і погладив його, і разом з ним порадив його тямущості, коли, милуючись, він тицяв носом саме в ту кишеню, у якій лежав піріжок.

Я сів на сходинку ганку, а Джек — на дерев'яний поміст. Строкатий, із чорно-білими розводами на вухах, що стовбурчаться, й на кінчиках начебто зламані, він дивився на мене з тією відданістю й увагою, немов ми вже вмовилися їсти піріжок разом.

— Ні-ні, у нас не було ніяких угод, — обурився я й відвернувся (почав дивитися на призахідне сонце).

Рожеві промені сковзали поверх тину, а скляні банки, насаджені на кілочки, горіли зсередини так яскраво, немов вони були електричними лампочками. Простір вулиці за колгоспною водокачкою розсунувся, і темні скирти сіна тепер уявлялися чередою слонів, що спускаються до водопою. Навколо було стільки простору, що вів у небо, а в небі — вигадливих хмар, начебто дотичних до землі, що я мимоволі згадав місто з гірляндами різнобарвних куль, червоних прапорів і білих голубів, які так щільно злітали вгору, що іноді здавалося, що це злітає все святкове місто.

— Миру — мир! — захоплено крикнув я, випроставшись на весь зріст.

Серце затріпотіло, але перш, ніж відчув, що лечу, я побачив Джека, який, жалібно пискнувши, підстрибнув, щоб летіти разом зі мною. І я не полетів, я не міг залишити Джека.

Я зстрибнув зі сходів і, обхопивши його за шию, кружляв з ним. Потім знову сидів на сходинці, і по шматочку відламував від пиріжка, і давав Джекові, і їв сам, облизуючи жовте повидло, що виповзало між пальців.

— Такого смачного пиріжка більше ні в кого нема, — казав я Джекові. — Тітка лікар дала нам його для нашого свята.

Сказав про свято й ледь не задихнувся від здогаду. І щоб уже розвіяти всі свої сумніви, забіг сходами на ґанок, повернувся обличчям просто до сонця й немовби знову опинився на святі, серед громохких радіодзвонів, бравурної музики, сміху й пісень.

— Миру — мир, мир — миру, — сказав я голосно й чітко, начебто прочитав у букварі.

Серце знайомо затріпотіло, але я не став хапатися за Джека, який терся об мої коліна, я точно знав, що не зомлію: ні зараз, ні опісля — ніколи. Я був упевнений, що підріс і хвороба відчепилася від мене.

З того дня я справді більше не падав непритомний, і з носа в мене не текла кров. Звичайно, я міг би не згадувати той святковий день, але саме тоді в мене вселилося переконання, що силою уяви можна здолати будь-яку хворобу, і не тільки хворобу...

РОЗДІЛ 11

У ніч на суботу вперше приснилося, начебто я в окремому кабінеті за білосніжним столиком, і офіціант підносить мені зупу, яка димиться, баранину із зеленою петрушкою й каву з вершками. Ковтаючи слину, усіляко намагався показати офіціантові, що не голодний, просто час пообідати. Усвідомивши, що обід для мене своєрідний і малозначущий ритуал, офіціант випросив дозволу віддати обід якомусь голодуючому поетові, який нібито чекає за порт'єрою. Я звідкись знав, що голодуючий поет — це я, Митя

Сльозкін, тому перебільшено недбало, помахом руки, дозволив віднести тацю з обідом. Я припускав, що якщо я — я, то за порт'єрою нікого немає й обід повернеться до мене.

Офіціант відсунув порт'єру, і, на власний жах, я побачив себе у вже відомій крилатці з байкової ковдри із трьома поперечними смугами на плечах. Це було так несподівано, особливо приниженість, із якою Митя Сльозкін простягав руки до обіду.

Офіціант злякано оглянувся, мабуть, упізнав мене, і в ту ж секунду, у передчутті брудного скандалу через тарілку зупи, я прокинувся.

Прокинувшись, якийсь час відчував сором, потім жаль і, нарешті, голод. Заохочена спазмами в животі, уява так розігралося, що зрештою я вже не міг думати ні про що. І як був напіводягнений, так і посунув до продуктового магазину.

Я біг у заправних трусах і майці, з пачкою «рваних» за пазухою. Кожна клітинка в мені волила: ї-ї-їсти, ї-ї-їсти! Однак усім своїм видом я намагався переконати зустрічних перехожих, що цей мій біг — звичайний ранковий моціон підтюпцем. Напевно, я біг занадто жваво і надто цілеспрямовано. Услід мені звучали жарти, на зразок — «Агов, коміку, штани забув — доганяють!..».

Звичайно, я не врахував, що для ранкового моціону прокинувся занадто пізно. У магазині ніхто не захотів навіть віддалено визнати в мені фізкультурника-одинака. Якось ураз все вирішили, що я — безсоромна морда й нахаба. Обурені покупці, пожертвувавши чергою, буквально винесли мене з магазину. Я мало не заплакав з досади. Слава Богові, завжди зачинений ларьок на автобусній зупинці працював, і мені вдалося взяти дві пачки печива й баночку тріски в томатному соусі, що продавалася як навантаження до печива.

Першу пачку печива з'їв відразу, біля ларька. Тобто — коли з'їв і як? — не помітив. Навіть трохи понишпорив у пакеті — невже все?! Другу їв не кваплячись, контролював свої дії. Навмисно підійшов до дошки для вивішування свіжих газет і начебто б, захопившись

читанням, з неувважності хрумкав. Насправді я кінчиками пальців на дотик читав дивовижно смачне слово, придумане борошномельною промисловістю СРСР, — «Привіт!». Привіт! — подумки озивався кожній печеньці й, тільки покінчивши з ними, спромігся прочитати: ««Н... комсомолец», 20 серпня...» «Треба зателефонувати в «Союздрук», поцікавитися, чому на нашій автобусній зупинці свіжі газети вивішуються час від часу?» — подумалося мовби між іншим, і в ту ж секунду я забув і про голод, і про свій невдалий вигляд фізкультурника, і взагалі про все.

На першій шпальті, трохи нижче від замітки про комсомольсько-молодіжну бригаду приміського радгоспу «Узбекистан» «Хто замінить тітку Глашу?», дивилася на мене до болю знайома фотографія всміхненої старшокласниці, що пускає мильні бульки. А поруч — надрукований драбинкою мій вірш «Янголи любові», що був перейменований на «Біля Лебединого озера» і присвячувався Розі Пурпуровій. (Присвята спантеличила, я не знав — радіти мені чи обурюватися? Справа в тому, що дівоче прізвище Розочки — Пурпурик).

У рядку «сокровенна мрія тане» зненацька виявив зайве слово, вставлене з невідомою метою: «сокровенна мрія чесно тане». Господи, яка злиденність: якщо мрія може «чесно» танути, то їй не забороняється робити це й «нечесно». Цікаво — яким чином, нехай пояснять, подумки обурювався я, маючи на увазі під «вони» не стільки Васю Кружкіна, скільки кореспондентів відділу комсомольського життя. Безумовно, і по присвяті пройшлася їхня рука (Розочка іноді дзвонила в бухгалтерію редакції й представлялася дівочим прізвищем). По-злодійськи знявши газету, я справді підтюпцем повернувся в гуртожиток. (До речі, цього разу зустрічні перехожі не звертали на мене ніякої уваги). Ретельно вивчивши публікацію й взагалі всю першу шпальту (фотоетюд і вірш, обкреслені однією лінією, візуально сприймалися як єдиний матеріал), дійшов висновку, що вірш поданий зі смаком, а разом зі старшокласницею й досить помітно — не загубився серед

газетних інформашок. До нової назви поступово зник — Васина робота. Судячи із заголовка «Хто замінить тітку Глашу?», він не поскупився, дістав найбільш таємні заощадження, можна сказати, пустив у хід весь свій золотий запас. Напевно в розрахунку, що, як ніколи «у верхах» помітили його «дядька Гришу», тепер, з «тіткою Глашею», помітять і його новаторську шпальту... «Так, Єврейчик-Вася кому завгодно дасть сто очок фори», — радувався я за нього, сподіваючись, що й мій вірш не буде обійдений... і, якщо газета потрапить на очі Розочці, вона неодмінно прочитає його. А прочитавши, пробачить мене, повернеться додому, у гуртожиток. Словом, «сокровенна мрія чесно тане», що станеться саме те, чого я й хотів домогтися публікацією.

Зрозуміло, я шкодував, що раніше не натрапив на газету, давно б з'їздив у редакцію, взяв авторські примірники. Тепер доведеться чекати до понеділка — нічого, почекаємо. Уява послужливо підсувала картини радісного повернення Розочки. Про те, що «Союздрук» чомусь із вівторка не вивішував свіжі газети — і думати не думалося.

Зранку, залишивши дві записки для Розочки (одну у дверях кімнати, а іншу на вахті), рушив у редакцію. Настрій був чудовим: сонце, теплінь — після нічного дощу містечко пахло. Я навмисно пішов через кремлівський парк і навіть трошки посидів на лавочці біля фонтана. Міради сонячних іскор, що зливаються в стійку веселку, свіжий запах зелені й ніжний аромат квітів — у всьому було присутнє натхнення... Я раптово відчув вірші, мене обвіяло їхнім подувом.

Тисячоліття й мить.
Піщинка і планета.
На всьому Божа печать лежить.
У всьому дихання світла.

Мені стало так добре від розуміння, що і я, який не є, зберігаю в собі Божий лик, що мимоволі вголос засміявся й змушений був покинути лавочку. Дві бабки, які мирно розмовляли, раптом

замовкли й почали з острахом оглядатися на мене. Почуваючи спиною їхні підозрілі погляди, ступнув у веселку, а вийшов — як з-під душі. Ні про які вірші не могло бути й мови. Щоб підсохнути, вирішив відразу не заходити в редакцію, а трохи погуляти біля БВГ і геть випадково вибрав бруківку під вікнами бібліотеки. Вибір виявився невдалим. З вікна другого поверху висунулися два коротко стрижені атлети й наказали, щоб не маячив під вікнами. Безапеляційність спантеличила.

— А ви, властиво, хто такі — представтеся, — якомога шанобливіше сказав я.

— Якщо ми представимося, — відповів чорноголовий, — то ти вуж точно кісток не збереш. Ти зрозумів, ханурику?

Не чекаючи моєї відповіді, наказав білявому, щоб той спустився й накостиляв «мокрій курці». Білявий уміло цвиркнув слиною кризь зуби, з розрахунком потрапити в мене, і ліниво, начебто ми вже півдня розмовляли, сказав:

— Ханурику, ти чув? Відвали, а то по стіні розмажу.

Боже, у мене не вкладалося в голову, щоб так зухвало, грубо розмовляли зі мною не де-небудь, а у БВГ, у його інтелектуальному центрі, найкращій бібліотеці міста. Подумалось — може, сантехники з кримінальників?! Еге ж, книги дуже навіть дефіцитний товар...

Рішення визріло блискавично — дійти до найближчої телефонної будки й подзвонити куди слід.

Тим часом білявий продовжував:

— Ханурику, даю десять секунд на міркування.

Він зник, і відразу із сусіднього вікна, стукаючи сходами, вивалився штормтрап. Справжнісінький, корабельний — лини із промасленої пеньки.

Виглянув чорноголовий. Не відриваючи погляду від годинника, нагадав:

— Ханурику, залишилося три секунди!

Ніколи в житті, ні до того, ні опісля, я з таким роздратуванням не реагував на прізвисько. Взявши перший-ліпший уламок цегли,

що трапився під руку, я сказав, що будь-кому, хто спробує злізти, ще на трапі розіб'ю голову.

Я відбіг від стіни й про всякий випадок став під деревом.

Цього разу із сусіднього вікна висунулися відразу чотири голови. Я був здивований до крайності, тому що в одній з них упізнав нашого редактора. Він теж упізнав мене.

— Митю, це ти, чи що?!

Я вийшов з-під дерева й кинув уламок цегли під ноги. Я не знав, що й подумати.

Редактор підійшов до вікна, біля якого стояв чорноголовий, і вони напівголосно почали гаряче щось обговорювати. Потім редактор виглянув і сказав, щоб я залазив. Я засумнівався — чи ж не заодно він з «сантехниками»? Але редактор, уловивши сумніви, заспокоїв:

— Залазь, ніхто тебе не зачепить.

— Навіщо ж по трапу, якщо набагато простіше зайти через двері? — запитав я.

Він чомусь відразу розлютився й навіть прикрикнув, щоб не просторікував, не збирав навколо себе роззяв. Його поведінка виглядала більш ніж підозрілою. Гублячись у здогадах, я навмисне затягував час.

Білявий, що байдужно нависав над трапом, раптом запитав:

— Слухай, звідки ти взявся?

Він повернув голову у бік вікна, з якого визирав редактор:

— А що... може, ця мокра курка справді вивідач від гекачепістів?

Редактор, зникнувши, щось відповів, я не розчув — у бібліотеці дружно засміялися.

— Агов ти, поете... літописцю... поете-літописцю, залазь, а то підніmemo трап!

Зверху посипалися чи то веселі погрози, чи запрошення, але трап ривками справді почав підніматися.

— Зачекайте! А-а, будь що буде, — сказав я й ухопився за трап.

Моя раптова рішучість викликала веселе схвалення. Я не стільки піднімався по трапу, скільки мене втягували разом з ним.

Біля вікна, коли влазив на підвіконня, мене підтримували з десяток дружніх рук і ледве було не впустили на бруківку.

— Якщо хочете що-небудь провалити — доручить комсомолу, — резюмував я, чим викликав якийсь надто радісний сміх.

І не дивно, більшість молодих людей (я нарахував їх з дюжину) були цвітом Н-ського комсомолу. Принаймні, у чорноголовому й білявому (у звичайному ракурсі) я відразу впізнав завідувача відділом робочої й сільської молоді і його зама. Вони, звичайно, мене не впізнали (та й хто я для них?!), зате звернули увагу, що я в черевиках без шкарпеток. Чорноголовий задер мені штани й попросив, щоб я постояв так на підвіконні. Він прошмигнув за стелаж і за секунду зринув з телекамерою. Знімаючи мої ноги, коментував:

— Не можна робити революцію в білих рукавичках (їх може не виявитися). Демократичну революцію слід робити в білих шкарпетках, тому що трішечки уяви, і кожен босяк — архіреволюціонер! Однак перед нами не кожен — ні. Надійшло термінове розпорядження з-під стола: за видатні заслуги в галузі культпросвіту преміювати майбутнього буржуїна двома парами білих шкарпеток.

Мені справді усучили дві пари білих шкарпеток, після чого під негучні оплески запросили пройти у вестибюль — підкріпитися.

— Прийшов час ланчу, а для когось лінчу, — жартували за моєю спиною.

До речі, я звернув увагу, що всі поголовно були в білих шкарпетках. Взагалі все відбувалося як у сні — яскраво й неправдоподібно. Чотири зістиковані письмові столи із усякою їжею, густо заставлені пляшками з горілкою. На диванах — молодці, що задрімали. Якісь кроки, шаркання, унизу, на першому поверсі, і нагорі, на третьому. Безперервно дзвонять телефони, і сама атмосфера якихось

показних, несправжніх веселощів викликали в мені мимовільну напругу. Якби не редактор, що взяв наді мною опіку, не знаю, чим би для мене закінчилося відвідування БВГ! Цілком допускаю, що «білі шкарпетки», як подумки я охрестив їх, могли мене запросто побити. Слава Богові, всідаючись поруч, редактор шепнув, щоб на всі питання відповідав — не знаю, уперше бачу.

Білявий хоробро зірвав корок, налив мені повну склянку «Посольської».

— Штрафну — до лінчу! — прорік він.

— Ніяких штрафних, — не підвищуючи голосу, сказав редактор і, переглянувшись із чорноголовим, багатозначно пояснив: — У нього інше завдання.

Чорноголовий згідно кивнув, і хтось із тих, що спізнилися, сказав, щоб з нормою кожний визначався сам. І справді, кожен наливав собі сам. Я хлюпнув ледь-ледь на денце й відчув, що моя байдужість до горілки викликала підозру. Мене навперербій почали запитувати: хто я, звідки, навіщо з'явився тут, чи знаю редактора або кого-небудь із присутніх?..

На всі питання відповідав односкладово — не знаю, уперше бачу.

— Ти що ж, і свого імені не знаєш? — вкрадливо запитав вусатий парубок у темно-синьому костюмі й краватці, що піднявся з першого поверху й, на відміну від усіх, пив зі склянки не горілку, а кефір.

Усі за столом притихли, навіть редактор перестав їсти, і лише той, хто запитав, мов ніде нічого, продовжував жувати бутерброд.

— Не знаю, — відповів я. — Але маю припущення.

Я відсунув стілець і, знявши черевики, демонстративно почав надягати білі шкарпетки. Надягав за цілковитого мовчання, почувуючи на собі важкі погляди. Коли закінчив, із-за столу подали білий вафельний рушник. Не знаю, але мені чомусь стало страшно. «Дивись-но, білий рушник!» — у сум'ятті подумав я.

А тим часом вусатий запросив мене сісти й, скинувши й без того високі брови, поцікавився, що ж це за припущення, якщо не секрет, звичайно.

І знову гробове мовчання. Редактор досить відчутно наступив мені на ногу, але навіть і мигцем не подивився в мій бік. Як чистив варене яечко, так і продовжував чистити, повністю поглинений своїм заняттям. Він таким чином попереджав — нічого зайвого.

— Припускаю, що якогось босяка назвали Буржуїном, — сказав я перебільшено голосно, щоб приховати хвилювання, яке охопило мене.

— Нічого подібного, юродствує, — безпристрасно помітив редактор і відразу пояснив: — Поет-літописець, через дефіс, але Літописець теж треба писати з великої.

Він якось залпом проковтнув яечко й завмер, мовби прислухавшись до його просування по стравоходу. Вусатий посміхнувся, а багато хто за столом засміялися. Правда, я так і не зрозумів, чого стосувався сміх: чи Буржуїна, чи Поета-Літописця, чи залпового проковтування яйця. Як би там не було — від мене відчепилися. І хоча з'їв я небагато, а ще менше випив, ланч так розморив, що на рядове питання білявого (сидів навпроти й на правах хазяїна ділився зі мною закускою), що подати, відповів, що, мабуть, нічого, тому що дуже хочу спати.

Вусатий, встаючи із-за столу, реготнув:

— Чудова нервова система, будемо задрити!

За столом запосміхалися, я відчув до себе таку щирю приязнь, немов раптом, неждано-негадано, зробив безумно сміливий учинок і врятував усіх присутніх від неминучої загибелі.

Вусатий попросив редактора й чорноголового після обіду спуститися до нього, а всіх інших — діяти за розкладом і не поневажувати своїх прямих обов'язків. Не знаю, що мене зачарувало у вусатому: інтелігентні манери, внутрішня зібраність чи олімпійський спокій, — але я відчув, що глава тут — він. І він не

вискочка, не самозванець, а, цілком ймовірно, питомо військова людина. Може, морський офіцер, спеціально запрошений для керівництва цим підприємством. Що за підприємство, ким запрошений? Залишалося таємницею, яку, як це не дивно, мені не хотілося розгадувати.

РОЗДІЛ 12

Я підсунув стілець до стіни й, схрестивши руки на грудях, вирішив подрімати. Крізь дримоту чув дивні розмови про те, що Будинок всіх газет, мабуть, буде під арештом до суду. Що по обидва боки (звісно, я не розумів, які боки або чиї) надійшла величезна кількість скарг на якогось літературного працівника, який прикинувся чи то Поетом-Літописцем, чи то Буржуїном, але якому однаково кранти. Мені привиділося, що я — Самовар-Буржуїн. Товстий, пузатий, а на місці пупка в мене — кран. Я стою фертом, руки в боки, посеред якогось величезного столу, і в мене одне завдання — жодним чином не давати чаю склянкам, які тягнуться з усіх боків, одягненим у якісь живі підсклянки. Ніхто краще мене не знає, що, як тільки кран буде відкритий, я, як Самовар-Буржуїн, негайно зникну, тому що вся моя пузатість у «ненавмисній чайності...». Мене смикають, штовхають, трясуть, нарешті, так безцеремонно, що я прокидаюся.

— Ото вже справді чудова нервова система! Як бабак спати! — весело завважив редактор і сказав, щоб я йшов за ним. Ми пройшли через бібліотеку, повз стелажі книг, через якісь перегородки й опинилися в невеликій глухій кімнатці з одним вікном, стільцем і столом, на якому стояв телефон зі знятою слухавкою — чулися короткі гудки.

Редактор сів на стіл і, не дивлячись, поклав слухавку на апарат.

— Сідай, — він указав на стілець, — і розповідай геть усе: чому прийшов сюди, що тобі потрібно, хто послав? Загалом, усе — і начистоту, тобі ж краще буде, — попередив редактор з

такою суворістю, немов у нього вже були незаперечні докази, що компрометують мене.

— Ніхто не посилав. Сам прийшов, схотілося взяти авторські примірники зі своєю публікацією...

Раптом задзвонив телефон. Редактор зупинив мене й так само, не дивлячись, як поклав, зняв слухавку.

— Уважно слухаю, редактор «Н... комсомольця». Так-так, це «гарячий» телефон.

Долонею прикрив слухавку, подав мені:

— Послухай, тільки нічого не відповідай, я сам поговорю з ним.

— Доповідаю з усією строгістю й відповідальністю, — почув я сиплий від хвилювання, хрипливатий баритон. — У п'ятницю, чотирнадцятого серпня цього року керівник літературного об'єднання вашої газети Дмитро Сльозкін під личиною літературного працівника зібрав з кожного новоприбулого на засідання вільного слухача по сім рублів. З метою надрукувати своїм способом «Книгу книг» для вихваляння радянського тоталізму, щоб підтримати Янаєва, Крючкова, Язова, Павлова, Пуго й інших закоренілих гекачепістів. Сльозкін планує прибути в редакцію на Успіння Пресвятої Богородиці, двадцять восьмого серпня. Пропоную тут його і взяти. (Тривала пауза, потім питання — чи записав?)

Я повернув слухавку, не знаючи, що й подумати.

— Ні-ні, повторіть останню пропозицію, — попросив редактор і шепнув, щоб я наблизився й слухав разом з ним — зараз буде найцікавіше.

Після деякої паузи він запитав:

— Ваше прізвище, ім'я та по батькові?

У слухавці непевно кашлянули.

— Так тоже не можна. По радіо оголосили, що можна свідчити без свого прізвища, конфідіційно.

«Господи, це ж староста літоб'єднання, мій Лев Миколайович!»

Редактор погодився, що можна без прізвища, але в справі зі Сльозкіним — особливий випадок.

— Він пійманий і взятий під варту, а на допитах свою провину заперечує, каже, що гроші на «Книгу книг» здавалися добровільно, потрібна очна ставка.

У слухавці знову кашлянули.

— Особисто я гроші не здавав.

— От і добре, — схвалив редактор. — Будете поза всякими підозрами й тим ще краще допоможете слідству в справі гекачепістів на місцях, — останні слова вимовив так, немов прочитав повну назву справи з лежачої перед ним папки.

У відповідь на іншому кінці дроту поклали слухавку. Редактор теж поклав, але не на апарат, а на стіл. Бачачи мою розгубленість, навіть прицюцькуватість (я був у такому сум'ятті, немов мені знову подали рушник), він сказав:

— Відчуваєш, Митю, тебе обклали з усіх боків, опиратися даремно — викладай.

Я не розумів, що відбувається. Голова лопалася від питань, які, немов радіоактивна сіль, випадали в осад, руйнували розум. Часом здавалося, що я збожеволів, мій мозок відмовлявся мені служити. «Староста чимсь наляканий — чим? Хто такі закоренілі гекачепісти й чому на мене впала підозра, що я їхній вивідач?» Питання, питання й жодної зрозумілої відповіді, якийсь суцільний «тоталіризм»! Нервово засміявшись, я витяг із внутрішніх кишень піджака три пачки грошей, перетягнені білими нитками, і поклав їх на стіл.

Редактор мовчки встав, неквапливо висунув верхній ящик стола. Я побачив щільні пачки двадцятип'ятирубльовок, що лежали тришаровими рядами й стягнуті банківськими паперовими смугами. «Звідки тут так багато грошей і чому він показує мені?! Невже банк... а мене підставили?! Чому мене?! «Тоталіризм»!..»

Я відкинувся на спинку стільця, почувуючи, що купа нових питань тільки підсилює відчуття, що я здурів остаточно. Уловив-

ши, що я вражений побаченим, редактор так само неквапливо, як висунув, засунув ящик.

— Отже, Митю, — він засміявся, — хабарів не беру.

Редактор простягнув мені підшкірні гроші, які в порівнянні з тими, що лежали в ящику стола, здалися хоча й жалюгідними й забрудненими, але такими домашніми й рідними, немов газетні вирізки моїх опублікованих віршів. Від тих же, лощено-тугих, пахнуло холодною відчуженістю, я майже фізично відчув паморозь якогось потойбічного вітерцю.

— І що ж, по-вашому, мене чекає? — байдужно запитав я й, раптово навіть для себе, ідіотськи хихикнув. (Жахливо недоречно згадався лист Незримого Інкогніто, у якому він пророкував Чудовому Генієві хід у Світле Майбутнє неодмінно в кайданах). Я хихикнув тому, що легко уявив себе Чудовим Генієм.

На підвіконні стояв графин з водою, редактор подав склянку. Він відчув, що я сам не свій.

— Митю, заспокойся! Даю слово, що тут (він постукав по верхньому ящику стола) немає ніякого криміналу. Відповідай: чому ти прийшов сюди, з якою метою? І от побачиш, я теж відповім на всі твої питання.

Випивши води, я повторив, що ніхто мене нікуди не посилав. Я сам прийшов у БВГ. Зрештою, маю право прийти на роботу, маю право взяти авторські примірники газети, у якій опубліковане мій вірш? А потім, хто такі гекачепісти й чому саме я повинен бути їхнім вивідачем?

— Гекачепісти — вороги демократії. І ти це знаєш не гірше мене, — сказав редактор. — Інакше навіщо б вони тримали Горбачова у Флоросі?!

Мої розширені очі, подив, нарешті, найдурніші питання, на які міг би відповісти будь-який школяр, привели редактора в замішання.

— Митю, ти або прикидаєшся, або щойно вийшов з лісу! Невже ти газет не читаєш, телевізор не дивишся, радіо не слухаєш?!

З людьми ж у гуртожитку зустрічаєшся, чи ти живеш у смітцевому ящику?!

Звичайно, він не хотів мене образити, але образив. Я розлютився, сказав йому, що він дуже прозорливий — так, не читаю, не дивлюся й не слухаю! Мені до того кривдно стало, що сиджу перед ним справді дурень дурнем, — у мене навіть грудка підкотила до горла. Щоб не видати себе, висякався й, нишком витираючи очі, побачив, що висякався не в носову хустку, а в премію, тобто в демократичну пару білих шкарпеток, щойно мені подарованих. Він теж побачив — ми переглянулися. Розуміючи, що він уже нічого не зрозуміє, сказав йому, щоб він нічого не думав — від мене дружина пішла. І мимоволі висякався ще раз.

Редактор повірив мені. Від нього я довідався дивні речі: про путч гекачепістів, про демократичну революцію й, найбільш дивне, про свою пряму участь (у масштабах області) у цих доленосних історичних подіях.

Виявляється, відразу після виходу у світ газети з моїм віршем «Біля Лебединого озера», присвяченим Розі Пурпуровій, редактору зателефонував Сам перший секретар обкому партії й, не приховуючи погроз, сказав, що за публікацію антипартійного вірша з мильними бульками він, редактор, і я, автор, одержимо по всій строгості надзвичайного стану.

— Це ж формене неподобство — знуцання й прямий заклик до бунту, — сказав Сам і пообіцяв найближчим часом розібратися з нами.

Дякувати Богові, найближчим часом трапилася демократична революція! Але й тут для нас із редактором вийшло не все гаразд. ТАРС повідомило, що деякі області підтримали гекачепістів, а особливо завзяті... помістили на перших шпальтах газет «оди», що вихваляють путчистів, і як приклад послалися на мій вірш, опублікований в «Н... комсомольці». Звідки я міг знати, що балет «Лебедине озеро», трансльований протягом трьох днів по всіх каналах телебачення, стане візитною карткою путчистів?! Сіли ми з редактором між двох стільців.

— А що ж Вася Кружкін? — запитав я редактори.

Як не крути, а заголовок моєму віршу й узагалі всю новаторську шпальту придумав він. Зрозуміло, я нічого не пояснював редактору, просто поцікавився, цікаво стало — як Вася виплутався з ситуації, яку особисто створив і в яку втягнув нас, не зі злого намірі, звичайно, — стихійно?

Редактор безнадійно махнув рукою: мовляв, що з Єврейчика візьмеш?!

— Утік у відрядження — встиг. Виїхав на історичну батьківщину... Буде там ліс валити — замінить і тітку Глашу, і дядька Гришу.

Редактор якимось невесело засміявся своєму жарту й порадив і мені терміново виїхати куди-небудь подалі.

Я сказав, що мені поки що не можна їхати — раптом дружина повернеться!

Редактор, розвівши руками, скинувся:

— Ну, Митю, ти даєш! У країні революція, все суспільство тріщить по швах, ламаються державні підвалини, ось-ось новий батько народів з'явиться, а він — раптом дружина повернеться!

І почав соромити мене, що я гірший від останнього обивателя. На одній чаші ваг — доля світу, а на іншій — дрібної молекули, невидимої неозброєним оком, і що ж?! Для людини, що називає себе Поетом, доля молекули переважає всі долі світу!

— Анекдот, та й годі! — у серцях підсумував редактор і, не приховуючи сарказму (намагався вколоти болючіше), повторив мовби з жахом: — Не можна їхати, ніяк не можна — раптом дружина повернеться!

У нього таки смішно вийшло, по-театральному переконливо, але я не засміявся. Мені стало сумно, хоча я розумів, що за великим рахунком він правий і якщо я чогось вартий, так це насамперед висміювання.

— Розумієш, — сказав я, — тут справа не в тім, що вона раптом повернеться. Тут уся справа в тому, що вона раптом повернеться, а мене нема, розумієш?!

— Не розумію й не хочу розуміти, — обурено відповів редактор.

Я поліз у кишеню по носову хустку (у мене раптово з'явилася нежить — невдало ступнув у веселку або ще чомусь?!) і, згадавши про свою нещасливу пригоду з шарпетками, затримав руку, не діставав його, побоюючись помилитися вдруге.

Редактор, перехопивши мій погляд, посміхнувся (тут він усе зрозумів, розкусив). Мовби думаючи про щось своє, що мене не стосувалося, поклав слухавку на телефон, почав дивитися у вікно.

У цій ситуації було б нерозумно щось доводити. Це огидно — боятися виглядати смішним, коли розумієш, що й так смішно.

Пересиливши себе, витяг хустку (мені пощастило, я іноді буваю неправдоподібно везучим) і, тріумфуючи, голосно висякався.

Редактор здивовано витріщився на мене — виявляється, у людини, яка ні в що не ставить долі світу, цілком може бути справжня носова хустка?! Він був осоромлений. Я мов ніде нічого запитав: а що ж він сам нікуди не їде, хмари згустилися над нами обома?

Не буду зловживати подробицями. Тоді мені вдалося довідатися такі речі, про які я весь цей час волів мовчати. Судіть самі — туті пачки двадцятип'ятирубльовок, виявляється, були всього лише малими добровільними пожертвуваннями щонайперших «нових росіян». Так-так, на користь демократії, що зароджується, і реформ. Хто вони — щонайперші? Тоді їх називали спекулянтами, кровососами, загалом, кримінальними елементами.

Що ж відбулося? Відбулася своєрідна рокировка — еліта партії добровільно залізла під стіл, а комсомольська еліта, нею вирошена, сіла за столом. Спочатку накази з-під стола виконувалися неухильно. Це потім уже тямущі учні затоптали своїх учителів. Тим паче, що ті самі лягли під ноги.

Неправдоподібно?! Мені самому не вірилося.

— Наївний ти, Митю, — сказав мені тоді редактор. — Ми всі, вся країна за демократію, але де взяти демократів?! У тому й

парадокс, що в нас немає ні демократів, ні путчистів. Інакше нам самим не довелося б надягати білі шкарпетки й закривати своїє ж газети як гекачепістські. Усе — як у військово-патріотичній «Блискавиці» — самі розділилися на друзів і ворогів і, граючись, воюємо. Але жертви будуть справжні, тому що в жодній грі не обходиться без того, щоб не найшлися такі, хто обов'язково скористається грою для зведення давніх поррахунків по-справжньому, з мордобоем. Згадай «Блискавицю», а тут гра в революцію в масштабі держави, так що там — у світовому масштабі! Так що жертви будуть — і серйозні. І першими впадуть такі, як ти, Митю: короткозорі, не від світу цього, надто довірливі, надто прямолінійні.

Пам'ятається, мене скривдила роль жертви, але він сказав, що, не будь його, мене б лінчували вже під час ланчу. Тому що вони, «білі шкарпетки», знудьгувалися за справжніми путчистами, а тут, за свідченням народних месників (малися на увазі донощики), з'явився саме справжній путчист — вивідач Митя Сльозкін.

Під час нашої бесіди кілька разів дзвонив телефон, але в слухавці загадково мовчали. Щопівгодини редактор відлучався, очевидно до вусатого. А десь пополудні мене випровадили. З години на годину чекали якихось гостей із ЖБІ, які на підтримку гекачепістів повинні були розтרוцити всі вікна у БВГ, а потім у колишньому будинку міськкому КПРС.

На прощання редактор дав мені пачку газет з моїм віршем і загальний зошит (увесь заповнений доносами).

— Почитай, Митю, — приказував він, коли я вже спускався по трапу. — Цікаве читання, може, Вася Кружкін і мав рацію, коли виїхав?..

РОЗДІЛ 13

У день Успіння Пресвятої Богородиці, як і планував, я пішов на чергове засідання літоб'єднання. Налаштований був архівойовничо. Не терпілося не просто віддати гроші, а швид-

ше звільнитися від них. Але найбільше жадав звільнитися від літоб'єднанців, хотілося гнати їх поганою мітлою. Так-так, саме так! Не раз і не двічі подумки прокручував свою тронну промову, у якій, після того як віддам гроші, мав намір сказати: «А тепер, псевдокласики, як то: Пушкіни, Гоголі, Толсті, Некрасови й інші, інші... відпускаю вас на всі чотири сторони. Ідіть із миром до своїх дітей і онуків, але борони вас Боже коли-небудь писати — руки повідриваю!»

Звичайно, я розумів, що відривати руки — це вже занадто... Але давати сто різок за кожне неправильно вжите слово, як хотів Лев Миколайович Толстой, мені уявлялося незаслуженою милістю й навіть потуранням усякого роду графоманам. Випалювати їх розжареним залізом — от що потрібно для російської літератури, думав я, підготовляючись до засідання літоб'єднання як до акту кривавої, але справедливої відплати. Усе, що колись мені подобалося в літоб'єднанцях, тепер викликало відразу. Мій розворот на сто вісімдесят градусів пояснювався не так їхніми лжедоносами на мене (було й це), як їхньою дрімучою недорікуватістю. «Вибрані твори» в загальному зошиті при самій лише думці, що це вигадки не рядових негідників, а нібито ще й літературно обдарованих, доводили мене до стану зубовного скреготу.

Більшість кляуз починалося зі слів: «Пише вам ветеран праці, пенсіонер, один з Лермонтових від імені всіх Лермонтових обласного молодіжного літоб'єднання (на двадцять друге серпня нас налічувалося п'ять голів)...» Або: «...один з Тургенєвих від імені всіх Тургенєвих...» Або: «...Шекспір від імені всіх Шекспірів» і так далі... мінялися тільки прізвища класиків і кількість голів. Всі двадцять шість кляуз були датовані двадцять другим і двадцять третім серпня (потім «гарячий» телефон, запроваджений новою владою для виказування, був скасований). Шляхом простих арифметичних підрахунків я встановив, що кожна група псевдокласиків нараховувала в середньому від трьох до чотирьох осіб. Але краще б не встановлював. Усе та ж репродукція перовських мисливців, що висить над головою чергового вахтера, загородь якого не минеш

у гуртожитку, почала переслідувати мене своїми раптовими метаморфозами. Саме в день літературного засідання проходив мимо й завмер: замість мисливців — довговолосі Шекспіри! І не байки один одному розповідають, а складають колективну анонімку. Якби я не знав на кого!

Втім, не це засмутило, а шаблонність фантазії, епігонство. Звичайно, я не згадував би про це, але саме кляуза «Шекспіра від імені всіх Шекспірів...» остаточно розкрила очі на те, що відбувається. Справа в тому, що ні в першому заклику (скажемо так), ні в другому, коли я розперезався, у мене Шекспірів не було серед літоб'єднанців. А в третьому я взагалі не давав нікому ніяких імен. Припустив, що, може, самі того не знаючи, сидять в актовому залі майбутні класики світової літератури, але конкретно, хто з них хто, не уточнював. Виходило, що вони самі, без мого відома, заволоділи видатними літературними іменами.

Самозванці, Гришки Отреп'єви — вони ще сміють називати себе Шекспірами?! Ледь-ледь країна оступилася, ще не збилася зі шляху навіть, а вони вже занесли свої криві шаблі над Іваном Сусаніним. Шляхтичі кляті — набрід!

Я був сповнений гніву тому, що в ту хвилину всім серцем відчув корисливу ницість часу смути, точніше, всіх часів смути.

Потім прийшла думка: якщо літоб'єднанці привласнили собі імена, то по моїй тарифній сітці з них належить дещо утримати, вони автоматично позбулися своїх підшкірних грошей на мою користь — витратили, так би мовити, на купівлю літературних імен.

Від задоволення я навіть призупинився — я дійшов висновку, що маю моральне право не тільки не видавати колективний збірник, але й не віддавати ніяких грошей. Зрозуміло, я й не думав не віддавати. Я тільки подумав, що маю моральне право... Але я знав, що віддам, щоб вони геть уже знівелювалися у своєму користолюбстві.

Я покрокував далі й навіть прискорив крок — ніхто з нового призову літоб'єднанців не знав про мою тарифну сітку. І, отже,

не міг нею скористатися. Тут відчувалася чиясь волохата інформована рука.

Маяковського й двох Горьких я відразу відкинув — вони ніколи не були серед моїх наближених, і в актовому залі я їх наблизив лише випадково. Інша справа, староста літгуртка і його помічник, у минулому ветфельдшер. Я згадав, з якою старанністю він наклав мені на манжети свої шовкові лігатури, і мало не скрикнув від точності влучення — він! Тільки він, ветеринар, міг лічити новоявлених Лермонтових і Шекспірів по головах — професійна звичка. Але без старости він би не насмілювався — виключено. Проте участь старости залишалася під сумнівом.

...У понеділок подзвонив у редакцію — донос зі знанням справи, указав, де й коли брати... Не сказав, що він староста літоб'єднання, приховав, але й Львом Миколайовичем не назвався. Тому й не назвався, що, на відміну від новоявлених класиків, вони з ветфельдшером отримали свої літературні імена особисто від мене. Якби слідство зайнялося мною як гекачепістським прихильником, старосту б неминуче вичислили за літературним іменем. Загалом, йому не хотілося виглядати в моїх очах донощиком, і в той же час, щоб убезпечити себе, він організував (не без допомоги ветфельдшера, звичайно) масові доноси літоб'єднанців, яким (може, у жартівливій формі) привласнили видатні імена за моєю схемою.

Ніколи не думав, що мені доведеться самого Льва Миколайовича викривати в плагіаті!

Я почав згадувати кляузи, тобто від імені кого вони писані, і виявив дивну особливість: крім загальноновизнаних і давно покійних класиків серед літоб'єднанців таки часто зустрічалися не тільки закордонні (яких із патріотичних почуттів уникав — наші не гірше), але й нині живі класики, які йшли в мене, як дефіцитні, за надзвичайно високим тарифом. Зізнаюся, що керувався не якимись там вищими міркуваннями, а інстинктом самозбереження.

Був випадок, коли одна геть уже нікчемна людина раптом зажадала бути мною, так-так, Митею Сльозкіним! Тоді я й здум

тариф, а інакше б не відбився. А до того ж, одна справа — бачити в літоб'єднанці давно покійного класика (ностальгія за духовністю), і зовсім інша — плодити двійників здорового письменника. Є в цьому щось протиприродне, патологічне. Винятки, звичайно, були, але тільки для нобелівських лауреатів. А тут із двадцяти шести анонімників третина — письменники-іноземці або наші, що виїхали за кордон. І жодного Толстого, і жодного Некрасова! Дивно, дуже дивно, щоб під час відсутності строго регламентованих тарифів не знайшлося нікого, хто б зажадав замахнутися на хрестоматійно відомі прізвища! Отже, при всій свободі вибору на звання Толстого й Некрасова було накладено табу. Ким? Напевно, тими, хто залишив їх для себе. Феноменально! Це не тільки видає старосту і його помічника — своєрідне використання службового становища в особистих цілях, — але й підтверджує, що вони брали активну участь в організації масових доносів.

Негідники! Я їх підвищив, а вони... Що ж, тим тяжчою буде розплата!..

Киплячи обуренням, я раз у раз вертався до тронної промови. Погроза повідривати руки здавалася мені невинним дитячим лепетом, і я замінив її. В останньому варіанті заключна фраза повинна була пролунати так: «...але борони вас Боже коли-небудь писати — голови повідриваю!»

Спочатку я здивувався, що відстань від кінцевої зупинки до БВГ здолав пішки — жодного разу не скористався послугами міського транспорту. Потім — здивувався часу: до початку засідання залишалось майже п'ятнадцять хвилин. І тільки потім — лиховісній відчуженості будинку.

Всі двері у БВГ виявилися опечатаними, а бруківка було рясно посипана скалками й вирваними з м'ясом віконними рамами, подекуди валялися розбиті вщент телефонні апарати. Якби я не знав про гостей із ЖБІ, те, напевно, планові заходи революції нажахали б своєю безглуздою жорстокістю. Але я знав, а тому звернув увагу, що сліди погрому майже не торкнулися першого

поверху, зате гості з ЖБІ розгулялися на другому — жодного живого вікна, скрізь зяють порожнечі. Саме на другому, як на вітрині, був виставлений на загальний огляд волаючий антагонізм путчистів-гекачепістів і демократів — «білих шарпеток». Перші трошили вікна БВГ масовою зброєю пролетаріату з вулиці, другі без жодної зброї, — зсередини. Спільний результат (вибиті вікна) списали один на одного — і одні й інші мали свій особливий погляд на те, що відбувається.

Підстеливши газету, сів на сходинку ганку так, щоб не бачити революційного плюралізму думок.

Приголомшливий винахід — революція. Приголомшливий до основ... А із кримінальної точки зору — абсолютно геніальний. Усі винуваті, а тому ніхто не винуватий. Кожен, хто торкнувся до революції, гріховний, а не торкнутися її не можна, тому що вона сама торкається всіх. Це дуже справедливо, що зрештою революція пожирає своїх дітей. Тому що люди, які викликають революційну ситуацію, — злочинці. Я не хочу бути ні революціонером, ні контрреволюціонером. Я навіть громадянином не хочу бути. Я хочу бути обивателем. Так-так, обивателем, у якого є прямі обов'язки перед своєю родиною, перед державою, якщо вона шанує обивателя, а все інше — його священні права. Я не хочу бути ні на чиєму боці, а тільки — на сонячному. Скільки чудового навколо — ліси, ріки, моря, океани. А ще космос: зірки, планети, усякі там астероїди!.. Якщо все це для коханої людини — розумію. Якщо для революції, для її героїв — не розумію. Майже сімдесят п'ять років захоплювалися революціонерами, революційними демократами, росли спільно якусь нову людину, а що у висліді — «гарячий» телефон, розбиті вікна й опечатані двері. Може, мої літоб'єднанці не такі вже і не праві, що старими, по суті гекачепістськими, методами вирішили вчинити із мною? Для них я (не важливо, на чиєму боці) учасник революції, а отже, із мною нема чого панькатися, — молодці! У своєму виказуванні вони більше чесні, ніж справжні організатори революції. При-

наймні, вони вчинили на рівні нашого радянського обивателя, і в мене не повинно бути ніяких претензій. Найрозумніше — забути про тронну промову, мовчки віддати гроші й зникнути. Мені ще треба подякувати їм, що вони не побігли рятувати мене — тоді б уже точно й мене погубили, і себе підставили...

— Чоловіче, що ви тут робите, ваші документи?! — перервав мої думки, невідомо звідки узявшись, міліціонер.

Я вперше бачив міліціонера, молодшого від себе — пацан років вісімнадцяти. Звідси й незвичне для мене звертання: звичайно до мене завжди зверталися на «ти» або — «ви-ви, хлопче, та не крутіть головою, вам кажу...». А тут — чоловіче! Я навіть трохи підріс у власних очах, надувся від поважності, закинув ногу на ногу.

— Властиво, у чому справа, до чого тут документи? — сказав я й трохи з викликом почав погойдувати ногою мало не перед носом міліціонера.

Він спочатку сполотнів, потім обличчя його зробилося яскравочервоним, як у школяра. Я мимоволі встав, відносячи його хвилювання на свою безцеремонність, але в ту ж секунду він витягнувся в струнку й віддав мені честь, цокнувши підборами.

— Вибачте, мене ніхто не попередив, — сказав пацан-міліціонер і знову почервонів, немов дівиця.

Взаємно здивовані, ми не розуміли один одного доти, поки страж порядку не підняв колоші — білі шкарпетки! Він, як і я, був у білих шкарпетках, і це краще від усяких слів пояснювало його вибачення. Взявши ініціативу у свої руки, я довідався, що по так званому молодіжному заклику він тільки вчора зарахований у якийсь резервний загін особливого призначення й, по суті, об'єкти БВГ і кінотеатр, розташований через дорогу, доручені йому без усякого інструктажу. Він навіть сподівався одержати необхідний інструктаж від мене. (Тому що вчора, ще в Соснісі, їм сказали, що вони надходять у розпорядження революційного штабу). На моє пряме питання: «При чому тут штаб і білі шкарпетки?» — він багатозначно посміхнувся й сказав, що про білі шкарпетки

вперше чує. Відчувалося, що він дуже задоволений своєю відповіддю, в очах стрибали веселі бісенята: мовляв, маєш?! «Господи, що відбувається?» — подумав я, розуміючи, що нічого більше не дізнаюся від цього новенького, як валізка, конспіратора.

Досадуючи, сказав, що і я надыг їх чисто випадково — інших не було. У відповідь, так само багатозначно посміхаючись, він знову козирнув — чекає розпоряджень. Я відчув, що знову мимоволі втягуюся в якусь чорну чи то гру, чи то діру, з якої напевно не виберуся.

— Ніяких розпоряджень не буде, я тут винятково як приватна особа, — сказав я. — Чекаю людей, які, можливо, не прийдуть... розумієте?

Він усе зрозумів, навіть трохи образився на мою недовірливість, сказав, що мовби відлучиться в палісадничок, але з укриття буде спостерігати за тим, що відбувається й, на випадок чого, прийде на виручку.

Я погодився. Нічого іншого й не залишалоя: з хвилини на хвилину повинні були з'явитися літоб'єднанці й тямущий пацан-міліціонер міг самою своєю присутністю віджахнути їх.

РОЗДІЛ 14

Чудове місто Н..., найкраще з давньоруських... Ріка, кремль, зелені пагорби й храми на пагорбах. Тануть у небі маківки бань, далеко довкола чується малиновий перебір дзвонів, що пливе із глибини віків. Ось і повз нас пропливе, не потривоживши почуттів, тому що нас мовби й немає на землі. Порожні дзвіниці наших церков, музейний холодок мертвить наші іконостаси, тому що наймертвіші ми самі. Тьмяність, сірість і гіркота, та й то якась несправжня, от що таке — ми. Душі померлих письменників, народжених до вчення Христа, Данте помістив між пеклом і раєм, у місті, позбавленому навіть натяку на життя. А ми самі, із власної волі, відкинувши минуле, оселилися в Лімбі. Але щось уже зрушилося — пекло або рай? Тисячі руських святих ідуть і йдуть

ангельським хресним ходом — день Успіння Пресвятої Богородиці. Передосіння безгрішна теплінь і тиша, сонячні промені сковзають по листю, і небо сходить на землю, і земля піднімає до небес.

Пресвята Богородице, зроби так, щоб мамі було гарно й усім матерям землі Руської. Пречиста Діво Маріє, зроби так, щоб Розочка анітрішки не бідувала, а мене просвіти, тому що не хочу брати участі у всякій неправді, а сам жодної молитви не знаю.

Я почав складати молитву до Пресвятої Богородиці й раптом відчув, як добре навколо — тихо, сонячно й просторо. І як тісно й понуро всередині мене: все моє життя літературного працівника — одне суцільне непорозуміння. Тут, на землі, нехай із глибини століть, але тепліє божественний подих. А в мені немає ніякої глибини, і висоти не почувую — тьмяність, сірість і нікчемність. Напевно, я і є та нова радянська людина, вирощена плодоовочевою базою комуністичних ідей?.. При всій своїй матеріальності я по суті теоретична людина, тобто нематеріальний. Тільки така людина, як я, і міг жити майбутнім, так би мовити, перебувати в неіснуючій реальності.

— Дядьку, у вас є гроші? — перебив мене хлопчик років десяти в блакитній плащовій курточці.

Він так боязко оглядався довкола, що і я оглянувся. Навколо нікого не було, тільки за стіною чагарнику начебто щось мигнуло.

— А тобі навіщо? — запитав я. — Тебе хтось послав до мене?

— Ніхто не посилав, — відповів хлопчик і, коротко глянувши на мене, зникнув, потупившись, почав колупати землю червоним кедом.

Щось невловимо знайоме вгадувалося в його обличчі — круте нависаюче чоло й ці широко поставлені очі я начебто вже бачив — староста?! Напевно його онук або внучатий племінник. Я навіть затримав подих, боявся відсапатися.

— Давай зробимо так, — запропонував я. — Ти зараз підеш і скажеш тому або тим, хто тебе послав, що гроші в мене є, але не

мої. Нехай підійдуть до мене, їм нема чого боятися, я повинен віддавати гроші кожному в руки й під розпис. Скажи, що літературний гурток закритий на невідомий час.

— А всі знають, що він закритий.

Хлопчик із цікавістю подивився на мене й відразу злякано присів. Із чагарнику заклично свиснули, але він уже дав драла зі спритністю зайця. Блакитна курточка сковзнула між галузей, і все зникло, начебто й не було нічого. Я прислухався, але замість тріску гілок і шереху листя почув за спиною чітко, що наближаються кроки. Мені навіть оглядатися не треба було, щоб догадатися — пацан-міліціонер.

Цього разу ми надзвичайно швидко з'ясували стосунки. По-воєнному чітко віддав розпорядження: зникнути йому в палісадничку й не з'являтися, поки не покличу. Принаймні, не раніше ніж о вісімнадцятій двадцять. (Я сподівався, що півгодини мені вистачить, щоб увійти в контакт із літоб'єднанцями). На жаль, о дев'ятнадцятій нуль-нулів, проклинаючи білі шкарпетки, пацана-міліціонера, але найбільше свою обіцянку «віддавати гроші під розпис», вирішив вийти. Ідучи, зайшов під дерева й за стіною чагарнику виявив таки велику площу щойно прим'ятої трави. Сумнівів не було — наткнувся на місце лежання тих, хто підсилав хлопчиська.

По недокурках, вм'ятинам і іншим розрізненим свідченнях, як слідопит, установив, що дорослих спостерігачів було двоє й об'єктом спостереження був Будинок всіх газет (у сектор видимості потрапляло не тільки парадне з ґанком, але й більша частина палісадничка з міліціонером). Знаючи, що староста і його помічник живуть на проспекті Миру, попростував на відповідну зупинку автобуса. Але й вони знали, що я знаю, а тому, напевно, змінили маршрут. Найприкрішим було, що, упевнені в моєму зв'язку з міліцією (самі бачили), вони неодмінно постараються сповістити про це літоб'єднанцям і надалі всі мої спроби віддати гроші будуть сприйматися як наміри провокатора. Воістину не гроші, а якісь тридцять срібників! Мені

схотілося викинути їх, такими огидними вони уявилися. Із працею пересилив себе: викидати трудові гроші (підшкірні безсумнівно були такими) — блюзнірство. Тим більше що літоб'єднанців (порядянськи добропорядних обивателів) я простив.

Додому йшов знову пішки, і якщо всю дорогу у БВГ таврував ганьбою своїх псевдокласиків, те тепер — себе. Дав слово Божій Матері, що гроші літоб'єднанців не просто так витрачу, а з толком — буду жити на них і писати. Зі студентської лави мріяв я про раптове багатство, що дозволило б не думати про хліб насущний, не забивати голову принизливими думками про їжу, а творити, створювати безсмертні тексти. Прийшов час здійснити мрію, тим більше що безсмертні твори будуть обов'язково видаватися величезними тиражами й гроші самі потечуть у мої кишені. Тоді й трапиться нагода якимось чином віддячити нинішніх кредиторів. Я так налаштувався писати (виправдати довіру, покладена на мене підшкірними грошима), що думка про можливу випадковість, яка могла б перешкодити здійснити задумане, здалася гласом Господнім. Справа в тому, що на підсвідомому рівні я миттєво зрозумів, що перешкодити може тільки Розочка, її повернення. Але не зізнався собі, увернувся від підсвідомого і як ні в чому не було попросив Божу Матір відгородити мене від всіх можливих і неможливих перешкод.

І от, як тільки попросив, відразу ж відчув нещирість прохання й навіть злякався, що Богородиця задовольнить його. Так-так, відступився. Почав запевняти Богородицю, що Розочка своїм поверненням не тільки не перешкодить, а навпаки, підсилить моє натхнення й таким чином прискорить написання безсмертних творів. У своїх проханнях і вмовляннях я дійшов до того, що запропонував Богородиці угоду — Вона повертає Розочку, а я натомість не беру ні копійки з підшкірних грошей. Хіба що на видання колективного збірника?! При всій бездарності авторів його не можна відкидати, тому що на угоду мені, коли стану відомим класиком, його неодмінно видадуть. Головне — стати класиком,

а для цього потрібно тільки одне — щоб Розочка повернулася додому, і повернулася негайно.

Усе в мене зводилося до Розочки, і я прискорив крок — раптом вона вже повернулася?! Нерозумно?! Для тих нерозумно, хто ніколи не чув гласу Господнього.

На вахті в гуртожитку мені сказали, що ключ від кімнати й мою записку забрала дружина — уже з годину, як вона вдома.

— Як удома?! — не зрозумів я.

Тобто зрозумів, але не повірив, подумав, що вахтерка мене сплутала з кимось іншим або за чиєюсь намовою грає. (Сама вона до розіграшу не додумалася б).

— З тобою все гаразд? А побілів же як! — злякалася вахтерка.

— Я вам не вірю, — сказав я. — Моя дружина... Де вона була? — запитав, не розуміючи, про що запитую.

Мені хотілося тільки одного — щоб ця недалека жінка нарешті зрозуміла, що ми говоримо справді про мою дружину й ні про кого іншого.

— От-от, я теж їй не повірила, — зраділо підхопила вахтерка. — Кажу їй: як же може бути, щоб ти повернулася з відрядження, невже нині їхають по відрядженнях зі своїми ліжками, холодильниками й телевізерами?

Жінка почала зображувати, як суворо й невдоволено подивилася на неї Розочка, як, взявши ключ, ображено смикнула голівкою і як гордовито вийшла, немов не вона, нахабниця, все вивезла з кімнати, а в неї вивезли.

Сумнівів бути не могло — малася на увазі Розочка. Серце моє, ніби пташка, що прийшла до тям, стрепенулося назустріч небесній лазурі, сонячним променям, і від обрію до обрію я побачив Приобський степ, степ моєї юності — поля квітів як поля любові. До чого ж цікава жінка ця вахтерка, вона кип'ятиться, гнівається, а від її виходять хвилі радості й навіть захвату, подумав я й, не почуваючи ніг, помчався нагору, до Розочки.

Не пам'ятаю вже, на площадці якого поверху зупинився. Мене осінило — Розочка, мабуть, приїхала утомленою, голодною, а в мене, як завжди, порожньо. Тобто на підвіконні від учорашнього залишилася шкоринка зачерствілого хліба, але на вечерю шкоринку зачерствілого хліба — це формене варварство!

Я невимовне зрадів, що гроші при мені, що їх не викинув. У мене навіть холодок пробіг по спині — що б я зараз робив?! У відповідь десь далеко в глибині душі відчинилося мовби віконечко каси, обличчя я не розгледів, а голос начебто мамин: «Обіцяв ні копійки не брати із чужих грошей, а сам?!» О Господи, як можна, які чужі, коли Розочка голодна! Повстало все в мені з такою гарячністю, що віконечко вмить захопнулося, і більше я вже не згадував ні про свої прохання, ні про вмовляння, а летів як на крилах.

Пробігаючи повз вахтерку, крикнув, щоб у жодному разі не відпускала Розочку, притримала до мого повернення.

На автобусній зупинці, довго не роздумуючи, сів у першеліпше таксі і поїхав на вокзал у черговий магазин. Там були порожньо — прилавки й вітрини обвіяли якимось залежаним стельовим простором. Слава Богові, що в хлібному відділі був хліб, а в рибному — піраміди консервів ставриди в томатному соусі. Потім поїхав у ресторан «Центральний» — взяв ковбаси, сиру й, головне, на розлив дволітрову банку горілки й стільки ж дуже гарного, але густуватого портвейну. Нахиливши флягу, буфетниця черпала його їдальняним ополоником і нахвалявала так, як нахваляють борщ — свіжий, запашистий, їжте на здоров'я!

Мене, звичайно, найбільше здивувала горілка на розлив — нововведення до алкогольної заборони здалося досить оригінальним, але я промовчав, щоб не виявляти свого неуктва й не викликати підозр. Обслуговуючи нас, буфетниця побоювалася раптового візиту народного контролю, принаймні, попросила одну з офіціанток постояти біля дверей у підвал, у який ми (чоловік вісім) пройшли за нею. Тут, використавши банки з-під застарілих огірків,

вона й отоварила нас. Грошей я не жалів, єдине лихо — звільнені підшкірні рублі важко піддавалися підрахунку, і, нервуючи, буфетниця попросила мене почекати, поки обслужить усіх. Зате потім допомогла: знайшла сітку з-під цибулі й провела через чорний хід. Наостанок сказала, щоб не продавав «розсипуху» (її слово) біля ресторану, а те й сам погорю, і на неї тіль кину — вона прийняла мене за дрібного «нового росіянина».

Мені стало смішно — виною, безсумнівно, були підшкірні гроші, вони, як і білі шкарпетки, створили навколо мене ауру, за якої я, справжній Митя Сльозкін, не проглядався. До речі, таксист прийняв мене за картяра. Коли підїхали до гуртожитку, він сказав, що найнебезпечніше в компанії — це коли затесався сучий син із крапленими картами, такого треба відразу скидати з п'ятого поверху. Цього разу мені було не смішно, я тільки ледь-ледь посміхнувся, та й то не від веселощів, а щоб потрафити таксистові. І вуж зовсім я розгубився, коли вахтерка зустрїла питанням: чи бачив я двох представницьких дідків із хлопчиком у блакитненькій курточці, мовляв, щойно вони вийшли?

Нікого я не бачив, але здогадався, про кого мова. Вахтерка подала записку, написану гарним учнівським почерком: «Відтепер Вас немає, Ви заплуталися, не вплутуйте нас. Нічого від Вас нам не потрібно — відчепіться по-шляхетному».

— Ну що там — зрозуміли?! — не приховуючи цікавості, поцікавилася вахтерка й поскаржилася, що без окулярів не змогла прочитати, а окуляри забула.

— Які поняті, що за дурість?!

Вахтерка образилася, мовляв, сам сказав, щоб притримав розкохану жіночку, вона й дідкам повідомила, щоб почекали: він, Митя, по міліцію побіг.

— Яку міліцією?!

Я застогнав і навіть тупнув ногою від обурення, але не на вахтерку, ні — на ауру, у якій бився, як муха в павутині.

— Зрозумійте ви, тітко Глашо...

— Так не тітка Глаша я, а Аліна Спиридонівна, — обурилася вахтерка на моє тупання й обзивання чужим ім'ям.

— Так зрозумійте ж ви нарешті, Аліно Спиридонівно, що моя розкохана жіночка теж не тітка Глаша, а моя дружина Роза й, якщо на те пішло, я життя свого не пошкодую й прикандичу будь-кого за наклеп! От зараз вийду на вулицю й прикандичу, — пригрозив я й справді вийшов на вулицю, щоб подивитися, чи отут староста зі своїм помічником і онуком у блакитній курточці.

Нікого, звичайно, не було, але однаково добре, що вийшов і трохи освіжився. Вахтерка теж отямилася, вона дуже налякалася, тому що ще ніколи не бачила мене таким розлютованим. Загалом, ми з нею відразу й помирилися, я, кваплячись наверх, забув про свою сітку із продуктами — вона окликнула й навіть посміхнулася, що через сварку з нею я більше від неї засмутився.

— Забери свої соки, а те й поїсти нема чого, — сказала вона й відвернулася (мої банки в сітці стояли в неї на вахтовому столі).

Я мовчки повернувся й забрав, вона вколола слідом:

— Ми його всюди обороняємо, наш поет Митя Сльозкін, а він бач який?!

Так, от такий і завжди буду таким, а те попривикали — Митя Сльозкін мухи не скривдить. Дуже навіть скривдить, якщо хтось посмітить стати в нього на шляху, приндячись, подумав я про себе в третій особі й, відчувши приплив хоробрості, знову заспішив нагору, до Розочки.

РОЗДІЛ 15

Уся моя хоробрість перед дверима в кімнату раптом вивітрилась. Здавалося б, стукайся, входь — я не смів, боявся побачити Розочку, і в той же час усе в мені тріпотіло від бажання побачити її негайно. Переповнений почуттів, я не міг поворухнутися, на мене немов зійшов правець. Уже не знаю, скільки б тривало моє стояння, якби не двері, що раптово зі скрипом відчинилися. Са-

мотній скрип, скиглячий, жалібний, як плач щеняти, відгукнувся в душі такою сиротливістю, що я злякався: Розочки нема, пішла, не дочекалася?!

Я вбіг у кімнату й тихо опустився на коліна. Розочка спала, згорнувшись калачиком, підперши кулачками підборіддя. Мені здалося, що крізь вії вона дивиться на мене й злегка посміхається. Я відставив сітку з їжею й, щоб не шуміти, рачки наблизився до неї. Як зараз пам'ятаю, від неї віяло ароматом весняних польових квітів і я цілком реально почув трелі жайворонків.

— Ро-зочко, — прошепотів я і ніжно поцілував її в чоло, обрамлене смоляними блискучими локонами.

Брівки її ледь-ледь здригнулися, але очі не відкрилися. Підклавши долоню під щоку, вона зітхнула, чітко сказавши:

— А-а, це ти?

— Так, — відповів я й відчув, що Розочка спить, але впізнала мене крізь сон, крізь напівдрімоту.

Буває такий природний напівгіпнотичний стан, коли людина і спить і не спить. Мама казала, що якщо в такому стані запитувати сплячого, то він або прокинеться, або почне відповідати на питання.

Не знаю, яка шлея потрапила мені під хвіст, але я почав запитувати. Нахилився до самого вуха й тихо так:

— Розочко, сонечко, скажи своєму Миті, де ти була?

— Не скажу, — відрізала Розочка, і так чітко, з такою властивою їй інтонацією, що я здригнувся: прокинулася!

Ні, вона не прокинулася, як спала, так і продовжувала спати, навіть подих не змінився — рівний, спокійний.

— Не скажеш — і не треба, — м'яко погодився я. — Тоді відповідай, моє сонечко, з ким ти була, був у тебе який-небудь чоловік? — запитав і у хвиливанні затаївся, дихати перестав.

Що за дурний характер, запитати запитав, а сам ні живий ні мертвий, ану ж відповість, що був у неї який-небудь дивний тип на зразок того, що при зустрічі зі мною відвертався до стіни, а може,

і сам він, якийсь Петька Ряскін, — що тоді?.. Вирішив: більше не буду запитувати, відповідь — то відповідь, а ні — недобре випитувати таємниці в сплячого, гірше від читання чужих листів і підглядання в замкову щілину.

— Був, був у мене чоловік...

Далі вона сказала щось невиразне — я не зрозумів, але й того, що зрозумів, було для мене більше ніж досить. Серце так занило, так заболіло, і якимось відразу почулася вага тіла — стояв на колінах, але й коліна вмить ослабли (вартувало неймовірних зусиль утримуватися за край «тенісного стола», щоб не з'їхати на підлогу).

— Як його звали? — безнадійно вичавив із себе я.

Бачить Бог, я не хотів знати, як його звали, але навіщося запитав — навіщо?

— Митею, Митею його звали, — глибоко зітхнувши, відповіла Розочка так гірко, немо би десь там, у своїх таємних почуттях, пожаліла мене.

Господи, який я був розчулений, як зрадів її словам — за рік нашого спільного життя вона наяву ніколи не жаліла мене. (Треба, звичайно, розуміти, що жінка жаліє тільки того, кого любить).

Я підбадьорився, хотів спорожнити сітку й бігти на кухню, щоб присмажити ковбаси, грінок, загалом, усього, що є, що любить Розочка, але мене раптом немов хтось тицьнув під ребро: якщо його звали Митею, то за кого зараз вона сприймає тебе? Чи ж не за чи того, з ким була всі ці два тижні?!

— А мене, мене як звуть? — ележно пролепетав я й, почувавши, що більше не витерплю цього катування, підказав: — Може, я і є Митя, твій люблячий чоловік?

— Ні, ти не Митя, ти гірший від нього в тисячу разів, ти — негідник! — гнівно сказала вона, і її обличчя вкрилося червоними плямами.

Розочка злегка піднялася й, по-моєму, розплющивши очі, почала обертатися на інший бік. Я кажу «по-моєму», тому що не

впевнений, бо гнів її налякав мене, і я впав ниць, щоб не постати перед нею в образі нехай уявного, але негідника.

Я лежав на підлозі, і в очах у мене закипали сльози від образи за неї — вона стільки всього витерпіла, повернулася додому, а я... Я ненавидів себе — адже розумію, що того робити не можна, а роблю. І що наймерзенніше — під час цього роблення спостерігаю себе мовби збоку. Так-так, як творча людина, завжди бачу себе як якусь окрему субстанцію. Саме так бачу, а зупинитися не можу. Потім каюся, мовляв, передбачав, що буду каятися, але в ту фатальну хвилину я спокушався саме тим, що я творча людина, а творчій людині все дозволено, як інженерові людських душ.

Я й тоді, плачучи в постелі, розумів, що зі своєї вини плачу, зі своєї вини розмазую сльози по підлозі. І тому, що розумів, все, що відбувалося здавалося ще більш образливим, ще більш безвихідним.

Господи, скільки трагедій незримо розгортається в гуртожитках! Якщо я на десяти квадратах житлоплощі вже кілька разів задихався від горя, то скільки ж його розсіяно по всьому місту, по всій країні й по всій земній кулі?!

— Митю, ти-и?! На підлозі, у піджаку, ти ж забруднишся! — почув я здивований голос над головою, у якому, випереджаючи слова, зринуло нез'ясоване почуття взаємної впізнаваності, немов ми ні на хвилину не розставалися.

Роза, Розочка! Чи є де-небудь у всесвіті така жінка, що піднімає простим словом лежачого?!

***

У нашому шкільному літгуртку був знаменитий на всю школу хлопець Валерій Губкін. Я захоплювався його віршами.

На танці ходять хлопчакки,
А я за них хвилююсь, брате.
Вони немов нові книжки,
Але які — іще не знати...

Вони іще проходять класи,
Дівчаток запросто міняють,
І не тому, що ловеласи —
Самі себе перевіряють.

І дехто навіть цим гордиться,
Я це з самого себе знаю.
Так, безперечно, не годиться —
Дівчата теж перевіряють...

Або ще вірш, який він надіслав у нашу газету, коли вже вчився на факультеті журналістики.

А дівчата з чого зроблені?
Цього, певно, не збагну,
І ніколи, і ніхто мені
Не повідає — чому?

Може, ми ними ошаманені?
В них і одяг якийсь чудний.
І причому всі якісь мамині —
Може, з інших світів вони?!

Та боюся я це відкрити,
Коли бачу, як їх ображають,
Коли п'яними в гуртожиток
Хлопці до них приїжджають.

Бо раптом таке станеться:
Пізньої ночі, коли всі сплять,
Вони, мов чарівні птахи,
Всі покинуть нас і полетять.

Направду, це страшно —
Зів'яне земля, мабуть.
Я ніколи тебе не ображу,
Лиш завжди зі мною будь.

Тоді Валерій Губкін учився в десятому класі, а я в сьомому.
Він, як і всі старшокласники, не завважував мене. Але одного разу

мій вірш «Про пастушка Петю» був опублікований у районній газеті, і Губкін сказав мені, щоб я почитав свої вірші. Це була велика честь. У порожньому класі російської літератури Губкін лежав на лаві й, витріщившись у стелю, меланхолійно слухав. Потім сказав: вистачить, йому все зрозуміло — і порадив прочитані вірші разом з «Пастушком Петею» включити в тринадцятий том повного зібрання моїх творів. Тоді я не розумів, що він знущається, навпаки, сприйняв його пораду як найвищу оцінку своїм творам. Єдине, що мене спантеличило, — його питання: чи знаю я Світланку Карманову?

На позакласному читанні ми проходили творчість поетес. Я був знайомий з віршами Анни Ахматової, Марини Цветаєвой, я навіть знав, що в сімнадцятому столітті писала прекрасні вірші мексиканська поетеса Хуана Інес де ла Крус, а от Світлани Карманової, очевидно нової знаменитості, не знав. Зрозуміло, як автор тринадцятого тому я почував себе приниженим і ображеним, але чесно зізнався, що ні, не знаю Світлани Карманової і ніколи нічого не чув про неї.

— Ну, тоді ми з тобою каші не зваримо, — сказав Валерій Губкін і, підвівшись, окинув мене таким нищівним поглядом, що я зрозумів — не знаючи Карманової, відтепер не маю права писати вірші.

Світлана Карманова виявилася однокласницею Валерія Губкіна. Вона ніколи не писала віршів, і я був ображений до глибини душі тим, що Губкін посмів поставити її вище від славнозвісних поетес. Він упав у моїх очах, я навіть перестав з ним вітатися. І тільки навчаючись у Літінституті, коли познайомився із Розочкою, я пробачив йому. Уже тоді, у школі, він знав, що найпрекрасніше слово всіх поетес світу, та що там поетес — поетів блідне перед словом коханої.

Розочка жартівливо схопила мене за комір і почала затягати на ліжко. Я вправився й у відповідь стягав її на підлогу. Ми, дуріючи, сміялися й борюкались на постелі, але ще раніше, зрадівши

взаємній упізнаваності, душа моя кинулася на світло, як метелик. Я радісно пурхав над свічею, я кружляв у танці, всім серцем насолоджуючись, що «Крильцюючи золотописьмом Найтонших жил, Коник у кузов пуза уклав Прибережних багато трав і вір. «Пінь, пінь, пінь!» — тарарахнув зінзівер. О, лебедиво! О, опромінь!»

Ми із Розочкою були разом десять днів і десять ночей. У суботу, сьомого вересня 1991 року, вона поїхала в Москву. Не потрібно думати, що ми посварилися або набридли одне одному — зовсім ні. На пероні Розочка сказала, що ці десять днів і десять ночей були найкращими в її житті. Чи варто говорити про мене?! Весело сміючись, Розочка просила:

— Не будь таким мудрим і суворим хоча б під час розставання!

Але я був мудрий і суворий. Кутаючись у бузкову кофточку, Розочка пригорнулася до мене, і я чіпко тримав її у своїх обіймах, поки провідниця не оголосила, що пора від'їжджаючим зайняти свої місця.

Бліда й довгошия Розочка стояла на вагонній площаці, мов Грація. Вона махала мені, вона говорила, щоб я пам'ятав її накази. Я строго кивав у відповідь і мудро мовчав, тому що знав, що позбувся голосу й можу видавити із себе тільки нечленороздільний крик.

Поїзд рушив. Спочатку я йшов за ним, не відстаючи. Потім він прискорився, швидше застукали колеса, і вагони, м'яко напливаючи один на одного, поглинули рідну бузкову цятку. Втім, я йшов і йшов: повз будинок вокзалу, повз кіоски, повз якісь водокачки й станційні будівлі. За приміськими касами, не зменшуючи кроку, звернув у місто й анітрошки не здивувався, коли через якийсь час опинився на крутому пагорбі біля так званого пам'ятника Перемоги.

Ніколи я не любив цю грандіозну за своїм несмаком споруду. Дута й нахабна, з потугами на Мідного вершника, вона не персоніфікувала нічого, крім войовничої бездарності. Тільки мої літоб'єднанці й могли по-справжньому оспівати цей монумент. І вони оспівали. Один з Маяковських написав буквально таке:

«Тут кінь прекрасний не валявся, Він тут заскочив на бугор, Йй назавжди на горі зостався... Чудовний витязь — Святогор!» Пригадую, помічник старости (він тоді ще не був Некрасовим) захоплено заплoduвав авторові. Усі чекали, що скажу я, але я ще був зв'язаний по руках і ногах (на засіданні були присутні кілька людей не геть бездарних), а тому попросив кожного, хто висловлюється про вірш, не забувати про велич радянського патріотизму.

Не зовсім бездарні мовчки встали й покинули засідання. Один із них затримався біля дверей, сказав, що йому зрозуміло, чому «Тут кінь прекрасний не валявся, Він тут заскочив на бугор», але до чого тут «витязь», притім «чудовний», якщо він богатир — «Святогор»?

Так-так, це було настільки погано, що аж добре!.. Щоб не розреготатися вголос, я схрестив брови, як самурай, і, не замислюючись, знайшов у вірші безліч достоїнств саме там, де їх і близько не було. Так-так, я захоплювався трюфелями у квашеній капусті.

Тепер же я був мудрий і строгий, і, немов, щоб відомстити за похвалу трюфелів у квашеній капусті, ніщо не могло вивести мене із цього обтяжуючого стану. Ні умовляння Розочки на пероні, ні вірші, що колись викликали сміх, — ніщо. Це був стан якогось раптового відключення від бажань. У свої двадцять три роки я почував себе столітнім старцем. Напевно, подібний стан і є нірвана. Принаймні я відчував, що мої бажання мовби відшарувалися від мене, а потік свідомості став більше нерухливим, хоча й більше всеосяжним.

Я сів спиною до «чудовного витязя». І відразу далечінь ріки піднялася, розсунулася, і десь далеко, немов би на краю землі, постала на весь зріст дзвіниця Юр'євого монастиря, а ледь лівіше позначилася темна маківка бані храму Георгія Переможця. «Русь, Русь! Зберігай себе, зберігай!..» Я почув тихий вечірній подих, гілки верб унизу похитнулися від раптового вітерцю, що зійшов зверху, і немов би задумалися. «Русь, Русь! Бережи себе, бережи!..» І знову подих, і м'яка згода верб, начебто слова поета згадалися

не особисто мені, а були розчинені у всьому, що я бачив навколо. Поет — це насамперед твоє заповітне слово! І нехай «Нам не дано вгадати, як слово наше одізветься...», зрозуміло одне: воно не може бути брехливим.

Я дивився в бузкову далечінь сутінків, що згущаються, і мені здавалося, що Розочка десь тут, вона нікуди не поїхала й щосекунди може окликнути мене й ми разом підемо додому.

РОЗДІЛ 16

Перші дні нашої зустрічі були найбільш повсякденними, тобто вона затіяла генеральне вбирання із пранням, а я допомагав їй. Потім ми відпочивали. Дивлячись у стелю, вона засинала, а я, підвівшись, дивився на неї й дивився. Ямочки на щоках її розпрямлялися, і відчувалося, що вона відходить від втоми, яка нагромадилася в ній за час її відсутності. Коли Розочка прокидалася, я прикидався сплячим, і мені було приємно, що, переконавшись, що я з нею, вона обережно притискалася до мене й знову засинала. З кожним днем вона почувала себе усе краще й краще. Лише на п'ятий день ми почали розмови, та й то Розочка в основному слухала й посміхалася. Потім вона почала все частіше замислюватися, і обличчя її робилося якимось спустілим. А одного разу вона раптом ні з того ні із сього сказала: «Все, досить гратися в дитячий садок». І зазбиралася в Москву: вона вирішила відновитися в медучилищі й закінчити його. Я не перечив їй, я спустився вниз і з вахти подзвонив на турбазу, що була саме біля стін Юр'євого монастиря. Я попросив номер на двох на три дні. Я пояснив це тим, що ми, молода пара, пофарбували кімнату в гуртожитку й нам ніде жити.

Під час моєї розмови з турбазою вахтерка, відома Аліна Спирідонівна, невідривно дивилася у вікно й, презирливо фіркаючи, голосно обурювалася:

— Ох, є ще, є ще капості в капосників!

Зате як зраділа Розочка, коли замість вокзалу ми приїхали на турбазу! Уже в готелі вона поцілувала мене й сказала:

— Митю, ти справжній джентльмен! І якщо ти все ще вважаєш Розарію Федорівну своєю Розочкою, вислухай її з усією серйозністю й виконай її накази.

Вона наказала мені, щоб я не чекав її або чекав, не очікуючи, що вона повернеться. Тому що вона вже не та Розочка. Вона навіть не та Розарія Федорівна вже. Вона інша тому, що ті були порожніми, а вона, справжня, тепер має високу мету в житті.

— У нас із тобою ще є сімейні узи, — промимрив я (побоювався, що вона зараз же нагадає, що змінила паспорт і прізвище).

— Ах, он воно в чому справа — узи! — усмішливо викликнула Розочка, і обличчя її раптом посерйознішало й навіть посуворішало. — Виходить, ти хочеш, щоб я зраділа свою високу мету й повернулася до тебе? Ти цього хочеш, Митю?!

У її питаннях я відчув не стільки здивування, скільки погрозу.

— Ні-ні, я тільки хочу, щоб ти була завжди зі мною, щоб ми жили разом.

— Ох ти, Митю! Ти ще не знаєш про мою мету, тому так говориш!.. А ціль у мене така, що виключає спільне проживання з будь-ким, у тому числі й з тобою.

Вона зворушилася й поцілувала мене в чоло з такою вражаючою гіркотою, наче небіжчика. Мені стало страшно: що вона задумала, що це за мета, що виключає спільне проживання з будь-ким?! Може, це справді Чорнобиль — які-небудь секретні екологічні наслідки?!

— Розочко, квіточко, скажи мені про свою мету! — заблагав я, підозрюючи бозна що.

— А-а, злякався! — раптом зраділа Розочка і, мов ніде нічого, заходилася розбирати постіль.

Треба визнати, що з поверненням Розочки в душі моєї справді оселився страх, що переходив у якусь безпричинну тугу. Осо-

бливо болісно я відчув його на турбазі, коли Розочка розповідала, з якими митарствами їй довелося зіткнутися, щоб продати наші холодильники, кольоровий телевізор, шифоньєр і диван-ліжко.

— Зате приїхала вся в обновах, — сказала тоді Розочка й проїшлася біля мене у бузковій кофточці, американських джинсах і червоно-білих кросівках «Найк».

— Ні-ні, — скасувала вона свій вихід, — це не береться до уваги... Відвернися!

Вона взяла сумочку (теж нову, із червоним трикутником на кришечці), дуже схожу на санітарну, і по характерних шумах, що супроводжував її готування, я догадався, що вона вирішила стати в усій красі. Так і є — Розочка нафарбувала губи, підвела брови й, накинувши сумочку на плече, пройшлася біля мене туди-сюди немов топ-модель.

— Ну що, Митю?! — запитала вона, світячись.

— Чудово, — сказав я.

— І ще до всього... англійська спідня білизна. — Розочка витягла її із сумочки, вона вміщалося в неї на долоні, немов носова хусточка, і гордовито оголосила, що її цілком можна заховати в сірникову коробку.

Ніколи в житті я не бачив подібних аксесуарів — гарнітур складався із двох предметів: чорного прозорого бюстгальтера з якогось серпанку, що розтягується, і таких же прозорих труси-ків, які мимовільно стягалися настільки, що перетворювалися на ніщо.

— Де ти це все взяла? — поцікавився без усякого наміру, але Розочка раптом розсердилася.

— Що, цікаво? Дуже цікаво? — жорстко запитала вона й, помовчавши, повідомила, що все це вона взяла в Манчестері. — Хіба ти не знаєш, що я живу в Манчестер Сіті?!

Вона навмисно так сказала, щоб посваритися, але я змовчав, я проковтнув пігулку. Так-так, саме тоді в мені оселився страх, що переходить у безпричинну тугу.

Втім, на турбазі не все було погано, а зовсім навпаки. Розібравши постіль і прийнявши душ, Розочка вдягла англійську білизну. Затишно влаштувавшись у свіжій постелі, вона сказала, що гаразд, відкриє свою високу мету. І відкрила — восьмого вересня, у день Володимирської ікони Божої Матері, що врятувала Першопрестольну від навали Тамерлана, їй край як треба бути в Москві (Розочка вирішила прийняти православ'я, пройти обряд хрещення). Після закінчення медучилища, а може, і раніше (вона ще недостатньо знайома із церковними порядками) Розочка неодмінно піде в монастир, пострижеться в черниці (зараз це широко практикується в Московській єпархії). Потім вона постарасться й, це головне, стане російською матір'ю Терезою, тобто матір'ю Розарією.

— Ти здивований, Митю, чи ти зрозумів мене? — запитала Розочка й подивилася з тією обережністю, що мимоволі видає приховуване хвилювання.

Так-так, я вловив, що питання аж ніяк не дозвільне. Можливо, вона тому тільки й приїхала зі мною на турбазу, що насамперед хотіла довідатися мою думку про свою високу мету? Мені було приємно усвідомлювати, що Розочка хвилюється, що причиною — моя думка.

— Ні, я не здивований. Я зрозумів тебе, — відповів я зі смутком.

Справді, я не був здивований. Раніше, бувало, вона не раз заганяла мене в глухий кут своєю непередбачуваністю. Але відтоді, як змінила паспорт і прізвище й протягом двох тижнів пустила за вітром усі більш-менш коштовні речі, я вже не дивувався нічому, єдине — безпричинно тужив.

— Митю, але якщо ти зрозумів мене — чому сумний?! Іди сюди, твоя Розочка тебе заспокоїть, — сказала вона й, відкинувши ковдру, простягнула руки, немов до дитини.

Не знаю, у яких вищих сферах перебуває наше щастя, коли воно не з нами, але точно знаю: де б воно не було, Розочка має до нього прямий доступ. Тільки така людина, як вона, могла всерйоз

задатися метою стати російською матір'ю Терезою. Тільки їй і під силу настільки висока мета. Я радів, я пишався, я звеличував її мету вище небес.

— Ти згодний, що «мати Розарія Російська» звучить чудово? — раз за разом запитувала Розочка, ухиляючись від моїх палких поцілунків.

— Мати Розарія Російська! Це чудово, це незрівнянно! — скрикував я в захваті між поцілунками.

Розочка у відповідь весело сміялася, закидала голову, і я, користуючись її безтурботністю, цілував її губи, шию... і так далі.

— Митю, ти розумієш, що як мати Розарія я не маю права цього робити — це гріховно, — гаряче запитувала Розочка, але ми це робили...

— Так, розумію, — задихався я від щастя, — це прекрасно: чекати — не очікуючи!..

Наступним її наказом було, щоб я ніколи не сумував, а писав і писав свої вірші й п'єси.

— Митю, — сказала вона. — Тобі дуже пощастило, що я йду від тебе. У кожного поета є своя Лаура, своя Беатріче, а в лицаря — Дульсинея. Я хочу, Митю, щоб ти поєднавав у собі й поета, і лицаря, і ще... Так-так — спонсора-золотодобувача! Краще вмерти зі шкіряним поясом із золотом, ніж без штанів під парканом. (Це вона натякала на Артюра Рембо й Верлена, з біографіями яких я її познайомив). Головне, звичайно, пиши свої твори, прагни недосяжного. Я, може, і йду в недосяжність, щоб розпалити твоє натхнення. Зараз, Митю, приходить новий час — у Пітері он уже щосили всякі ВІА скуповують вірші за гарні гроші, а потім кладуть їх на музику й виконують за скажені гонорари.

Розочка зізналася, що біля одного таємничого місця (не уточнила якого) вона навіть поговорила з однією інтелегентною особою, і той чоловік оптом і вроздріб торгував частівками. Особа повідала, що особливо добре йдуть частівки з картинками, а якщо на два голоси, то нарозхват, причому платять живою валютою.

— Запам'ятай, Митю, що слава й гроші ходять рука об руку, й рай з милою в курені влаштовують здебільшого ті, у кого купа грошей. Загалом, пиши свої твори, тягнися до недосяжного й не соромся продавати свої рукописи. До речі, на ринку їх називають «нетлінками», — повідомила Розочка.

На виконання наказів вона відміряла півтора року, максимум — два.

— Через два роки, саме перед постригом (вона закінчить медучилище), ми зустрінемося й поговоримо про питання, що нагромадилися.

Так-так, Розочка так і сказала — «говоримо про питання, що нагромадилися». За два тижні в її лексиконі з'явилося стільки нових слів і виражень, що я не знав, що й подумати. Втім, всього її слова блідли перед суттю наказів і дій в ім'я високої мети.

Тим часом я сидів біля «чудовного витязя», і бузкові сутінки й перші зірки, що прокльовуються, на небозводі — усе свідчило, що я залишився сам, що Розочка все-таки поїхала і якось треба жити далі. Може, поїхати до мами? А ще краще — у Москву, там можна випадково зустрітися із Розочкою. Ні, вона не повірить у випадковість, запідозрить, не дай Боже, стеження! Тоді вже точно зненавидить...

Я поморщився й, підвівшись, побрів у гуртожиток — поки що буду виконувати накази, так би мовити, спрямовуватися до недосяжного, а там подивимося, вирішив я. У мене розболілася голова, і я вже ні про що не думав, крім як про ліжко.

РОЗДІЛ 17

Після від'їзду Розочки я зіг. У мене то піднімалася температура, «аж зашкалював термометр», так казала сусідка. То — падала, і знову нижче, ніж слід.

— Небіжчики, і ті гарячіші будуть.

Це вже резюме Аліни Спиридонівни, що приходила питатися: «Викликати «швидку» чи почекати, щоб уже відразу в морг?»

Треба сказати, Аліна Спиридонівна чомусь почувала себе винуватою переді мною й своїми непристойними гостротами намагалася заглушити співчуття, яке раптом пробудилося в ній до моєї персони. Скажу відверто, я зненавидів її. Я відчував, що вона здогадується про справжню причину моєї хвороби й, якимось чином перекладаючи її на себе, жаліє мене, намагається полегшити мої страждання. Всі її обіди, вечері й сніданки в термосику (про які, до речі, я нічого не знав) викликали в мені внутрішній гомеричний сміх. От уже справді подібна жалість не те що принижує — убиває. Більше того, я її не сприймав інакше як пародію на Розоччину жалість. Чашею, що переповнила моє терпіння, став обмін постільної білизни позачергово.

Аліна Спиридонівна без стуку з'явилася в кімнату з якимось амбалом, слюсарем-сантехником, і він, ні слова не кажучи, згріб мене з ліжка й, немов мішок із усякими там шлангами, перекинув через плече. Поки Аліна Спиридонівна стягала простирадла й наволочки, він стояв немов бездушний бовдур. Я намагався противитися йому, щосили дригав ногами й руками, але слюсар-здоровань не реагував. Усі мої вибрики він сприйняв як передсмертні конвульсії, принаймні, поквапив вахтерку:

— Алю, швидше, по-моєму, бідолаха відходить, уже почалися судороги.

Він відразу забув про мене, весело крєкнув і вщипнув вахтерку. Вона скинулася й добряче мене стукнула, тому що здоровань спритно відгородився мною. Він навіть заохочувально реготнув:

— Так його, так, добряче повибивай з нього пил! — І зовсім по-батьківськи пожурив мене: — Ти вже коли того... так уже не балуй, бач, як налякав бабу?

Стелячи постіль, Аліна Спиридонівна раз за разом нахилялася, але зірко стежила за слюсарем, що всіяко норотив опинитися в неї ззаду. Одне слово, я ще став мимовільним співучасником вульгарних загравань — огидно!

— Що ти там квочеш? — через деякий час запитав мене слюсар-сантехник і різко, як спочатку згріб, тепер скинув із плеча.

— Господи, Тутатхамоне!.. Тут замість панцирної сітки стільниці, — злякалася вахтерка.

— А я думаю, чого це він так грямкнув, — винувато здивувався слюсар. — Та ти, Алю, не переживай, віршوماзи й письменники, вони, як відьмаки, живучі. Подивися, як очі закочує — справжній чаклун!

Слюсар-сантехник повідав легковірній Аліні Спиридонівні, що укокошити відьмака не так і просто: треба неодмінно розламати найближчий зруб колодязя або на крайній випадок — стелю над його ліжком.

Мені стало не по собі, не стільки від дурних гострот і жартів слюсаря-здорованя, скільки від своєї безпорадності. Тим часом слюсар продовжував:

— Підемо, Алю... бач, як очима їсть і ще губами чогось прицмокує — псую наводить!

Аліна Спиридонівна не повірила, сказала, що це від надмірної температури я міхури пускаю. Але, поклавши свою гарячу руку на моє чоло, відразу осмикнула її:

— Диви-но, холодний, начебто залізний.

Вона задумливо помовчала, а потім поділилася здогадом:

— Це він страждає через свою непутящу жіночку, через неї впадає то в жар, то в холод.

Тепер не повірив сантехник. Коли виходили з кімнати, він сказав:

— Від жари й холоду тільки стояки лопаються... Прикидається, відьмак, щоб ближче до бабської спідниці підлізти.

Вульгарні залицяння слюсаря, нав'язлива дбайливість Аліни Спиридонівни здалися мені до того мерзенними, що я мимоволі жахнувся, уявивши, як ці люди будуть спільно горювати із приводу моєї «передчасної кончини»:

— Ну що, клятий Тутатхамоне?! Адаже відкинув копита твій відьмак, а тобі хоч би хни!.. До бабської спідниці підлізти — Тутатхамонище!

— Та хто ж його знав, Алю?! Я думав, він справжній віршомаз, письменник, а в нього виявилася кишка тонка...

«Ні-ні, — сказав я собі, — усе, що завгодно, але тільки не це! Подібних бідкань «Тутатхамонів» навіть у могилі не витерплю». Моє неприйняття «передчасної кончини» було настільки велике, що, перемагаючи головний біль, я узявся за читання рукописів. Зрозуміло, про колективний збірник думав лише фігурально (головним було — стремління до недосяжного).

Почав з папки пригод. Колись сподівався, що це читання буде мені задоволенням; зовсім ні. Головні герої творів: поетичні особистості, філософи, журналісти й так далі — були, як близнюки, на одне обличчя. Я тільки дивувався: нічого собі — творча інтелігенція! І це було тим більше дивним, що, не задовольняючись своєю основною працею, всі інтелігенти, як правило, мали гобі.

«...Тобто любили після напруженої розумової праці розім'ятися, відійти від буденщини й без оглядки віддатися строго планомірній роботі: чи то вистругати голоблю, чи відшліфувати яку-небудь бронзову пластину, чи за німецьким рецептом приготувати російської домашньої горілочки. Сидиш собі, стругаєш, і разом з голоблею думки стругаються, і всі золоті, хоч бери й записуй, але — не можна. Юхим Юхимович поетичним чуттям уловлював, що його справжня ділова деревина не тут, далі, у самому предметі, у самій голоблі і є його справжня деревина». Або: «Юхим Юхимович вкрай ніжно любив Аллу Леопольдівну, і вона теж любила його безкомпромісно. Бувало, рядком ляжуть на стружку й лежать, дивлячись у стелю сарайчика. Тепло, м'яко, і запах начебто в сосновому бору.

— Аллочко, — раптом напівшепотом покличе Юхим Юхимович.

— Що, Юхиме? — не відразу відгукнеться вона.

І вони знову безмовно лежать, немов би в корабельному лісі. Не треба слів, всі вже сказано, щасливо думає Юхим Юхимович і по тому, що Аллочка відгукнулася не відразу, здогадується, що й вона так само думає й так само, як і він, безконечно щаслива».

Після подібних одкровенень у мене грудка підкочувала до горла й перехоплювало подих. Що приховувати, мені теж хотілося б лежати рядком із Розочкою на м'яких соснових стружках.

Сторінки рукопису випадали з рук. Долаючи запаморочення, я, зітхаючи, вертався на свої «п'олаті» — яка користь у тому, що в літературі, як і в житті, все повинне бути мотивованим? Ні й ще раз ні, людина гідна щастя без усяких мотивацій. Моя уява — це моя уява, і ніхто не владний треба мною.

Спочатку ми із Розочкою полежали на соснових стружках, а після мені почали уявлятися райдужні картини моєї поїздки до неї...

Я їду з міста Н... просто в Кремль. Їду в спеціальному вагоні, мене, як державне надбання, охороняють висококваліфіковані співробітники КДБ. Зрозуміло, я цього не знаю — я відомий поет у вільній країні, фігурую в шкільній програмі десь відразу за Олександром Трифоновичем Твардовським. На вузлових станціях офіціанти підносять мені різні гарячі страви на нібито звичайних їдальняних тацях. Однак до мого чуйного слуху доносяться здавлені репліки відвертого замилювання, мовляв, таця із чистого золота найвищої проби. Я роблю вигляд, що сталася якась помилка, що я тут ні до чого, я не хочу афішувати свою популярність. Але інформація вже просочилася, мої читачі-шанувальники із квітами й духовими оркестрами ломляться в моє купе по автографи. Так-так, вони впізнали мене, це я, той самий поет Митя Сльозкін, якого вони чекали тут дні й ночі безперервно. «Це він, він!...» — лунає то тут, то там. Чуються захоплені ридання, що заглушаються стихійним скандуванням:

— Віват Росія, віват Поет!..

Відключатися нема рації, я піднімаю руки, мовби здаючись на милість переможця, — офіціанти і всі люди навколо радіють. Я дозволяю залишити тацю із зупою й паручою бараниною, а також срібне відро із шампанським. Більше мені нічого не треба, поїзд рушає — у тамбурі й на пероні стовпотворіння: хтось

кидає квіти в розкрите вікно купе, хтось — під ноги, хтось від всієї душі бажає мені щасливого шляху, а хтось суне цукерки й плитки шоколаду в мої кишені, умовляючи на день-два затриматися, погостювати.

Загалом, все відбувається на самому вищому рівні й викликає відповідний резонанс у засобах масової інформації. Я навіть не підозрюю, що на коротких хвилях в ефірі йдуть повторювані щогодини репортажі «Вільної Європи», «Голосу Америки» і Бі-Бі-Сі. Проте всенародний бум навколо мого імені починає викликати де в кого нагорі серйозні побоювання. Опівночі до мене заявився чоловік у чорному крилатому капелюсі й взагалі у всьому чорному, який, сівши навпроти, без натяків повідомив, що його підслано, щоб припинити вилазки заокеанських розвідувальних служб.

— Їм доручено, — прошептав він мені на вухо, — прибрати вас і звалити це мокре дільце на наших довірливих співробітників.

Раптово кречнувши, відрубав:

— Не бувати цьому.

Я задоволено кивнув і, перехопивши його промовистий погляд, відкрив шампанське. Я, звичайно, відразу здогадався, що за справу до мене мав лицар «плаща й кинджала», але запитав його, хто він і звідки й чим я можу бути корисний у настільки пізню годину в спеціальному вагоні.

Моє питання застало його зненацька, він засмикався, відчувалося, що лицарі в будь-яких обставинах не люблять питань, але, як мовиться, подітися було нікуди. Він сказав, що його повне ім'я Іван Іванович Пронін, що він з «контори глухонімих».

— Добре, — погодився я й, наповнюючи фужери, запропонував: — Давайте без церемоній, по-простому — поет Митя або товариш Сльозкін.

— Проня або товариш майор, — у свою чергу представився він і за шампанським почав неквапливо викладати план спільних дій.

План був надзвичайно простий: як тільки потяг вийде на основну магістраль Ленінград-Москва, товариш Сльозкін негайно припинить усі контакти не лише з читачами-шанувальниками, але й узагалі з усіма у вагоні, тобто різко зникне з поля зору...

— Світова громадськість не зрозуміє зникнення, — скромно, але з гідністю заперечив я й пояснив: — Через усякі ворожі радіостанції висловить глибоке здивування...

— З радістю висловить, але з похоронним виглядом, — весело погодився товариш майор і заспокоїв: — Отут ми й візьмемо їх за зябра.

Його план полягав у тому, щоб, потураючи супротивникові, завжди випереджати його на півкроку. Не на крок і не на два, а саме на половину кроку. Поки я буду спокійно спати у своїй постелі (за розкладом поїзд прибував у Москву о дев'ятій годині п'ятдесят чотири хвилини), він через наявні в нього канали оголосить офіційну версію зникнення — гострий приступ... ниркові кольки, знеболюючі ін'єкції не допомогли, довелося товариша Поета терміново зняти з поїзда й піддати стаціонарному лікуванню. Проте офіційні кола впевнені, що зазначений вище Поет прибуде в столицю на Ленінградський вокзал у точно запланований час.

І зовсім несподіване, незрозуміле для непосвячених прохання — зустрічаючих посередників просимо не турбуватися.

— Народу буде — не проштовхнутися! — пообіцяв товариш майор і жорстко підсумував: — Тобі, поете Митю, додаткова всенародна слава, а державі — незаплямована репутація.

Крім того, він повідав, що, знову ж через наявні в нього канали, будуть розпущені геть безглузді чутки про моє зникнення, які послужать натяком для світової громадськості, що офіційна версія наскрізь брехлива і її головна мета — завуалювати новий злочин КДБ, яке без суду й слідства викрало улюбленого Поета у свого Великого Народу.

План Проні був незлецьким, з усіх боків незлецьким, тому що на Ленінградському вокзалі мене повинні були зустрічати не

тільки читачі-шанувальники із квітами й духовими оркестрами, але й представники Православної Церкви, представники самого Патріарха Московського й усія Русі, з якими в мене було домовлено, що перед тим, як я поїду в Кремлівський палац, обов'язково побуваю в Московській духовній семінарії, насамперед там почи-таю свої вірші. До речі, про представників Патріарха й про мою зустріч із іншими служителями Церкви товариш майор нічого не знав, та й не міг знати — тут починалася найбільш приємна, най-більш звабна частина уявлюваної картини, заради якої, по суті, й фантазувалася поїздка в Москву.

РОЗДІЛ 18

Поїзд сповільнив хід, через колії раз у раз перебігають юрби старшокласників і студентів із квітами й гірляндами різнобарвних куль. Я прислухаюся до святкового гулу на вулиці, але музика вагонних динаміків, увімкнених на повну потужність, заглушає його.

Я відчиняю вікно навпроти купе, і вітання на мою честь бук-вально обрушуються на наш потяг, який повільно просувається. Зніяковіло посміхаючись, махаю рукою й за характерною поведін-кою захоплених читачів (разом накидається ліс рук, разом у крику відкриваються роти й потім разом же закриваються) здогадуюся, що вони скандують моє ім'я. Мимоволі оглядаюся, щоб якось приглушити горезвісні динаміки, і тут до мене підбігає товариш майор — Проня?! Разуче!.. Спочатку не відразу впізнаю його — він у військовому мундирі, на штанах широкі сині лампаси, а на погонах по одній, але відповідній зірочці.

— Товаришу Поете! — розгублено каже він на вухо, тому що музика згори заглушає і його. — Товаришу Поете!..

(Очевидно, Митею або товаришем Сльозкіним він не зва-жився називати після того, як навіч побачив радість Великого Народу).

— Товаришу Поете! — втретє повторив він. — Вас вітають немов Петра Першого або навіть Вождя широких мас!

У голосі його були захват і жах одночасно, відчувалося, що він, користуючись своїми каналами оповіщення, хоча й особисто підготовляв зустріч, все-таки не очікував, що вона виллється в настільки грандіозний апофеоз.

— Та гаразд, батеньку, я всього лише поет Митя, — скромно сказав я і мовби між іншим нагадав, що ми домовлялися без церемоній. — Чи, товаришу генерале, у наші стосунки варто внести поправку?

— Ніяких поправок! — заблагав лицар «плаща й кинджала». — Я для вас був і залишаюся незабутнім Пронею, у найкращому разі — товаришем майором з «контори глухонімих».

У відповідь я нічого не сказав, а тільки пильно подивився на його широкі лампаси й самими лише здивовано підкинутими бровами запитав: а як же розуміти, батеньку, ваш генеральський мундир?

— А-а, — простогнав Проня, махнувши рукою. — Козирнути схотілося. — І відразу повинився: — Днями присвоїли... Щойно вчора обнови справив.

— Ах, он як? Розумію, всіма фібрами розумію, — задоволено сказав я й повернув брови на місце, тому що негоже перегинати ціпок, тим більше, що справді розумію військових людей, зобов'язаних на службі поважати насамперед погони, а потім уже все інше.

А генерал тим часом зніяковіло продовжував:

— Я й не думав, що ви, по суті, простий Митя, а диви, у світовій літературі вже давно у Вождях, у царях-імператорах ходите.

Знизавши плечима, я розвів руками, мовляв, винен, але що зробиш, якщо Богом відпущений талант понад усяку міру?!

— Та вже, — погодився генерал і запропонував зайти в купе, щоб погодити подальші спільні дії.

Поки він пояснював, що через кілька хвилин нам слід вийти в тамбур (двері по обидва боки вже відкриті навстіж, а вагонна му-

зика у свій строк буде вимкнена), я помітив через просвіт у шторах бузкову цятку на тлі чорних риз. Сумнівів бути не могло, це була вона — Розочка! Та що не кажіть, а я впізнав би її й через тисячу років. Ми з генералом вийшли в тамбур. Музика припинилася.

— Все йде за планом! — завбачливо крикнув він, тому що з нашою появою у дверях багатотисячна юрба зустрічаючих так розшаленіла, що вітання на мою честь злилися в одне суцільне ревище.

Десятки кіно- і телекамер, пульсуюче світло фотоспалахів, які не припиняються, грона мікрофонів, що тягнуться з усіх боків, раптом нагадали про свято в моєму дитинстві.

— Миру — мир! — схвильовано вирвалося з моїх грудей.

— Мир — миру! — не менш схвильовано прорідав генерал.

О, що отут почалося! Людське море в єдиному пориві сколихнулося, і від тупика до тупика, мовби хвилями по стадіоні, покотилося вже відоме тріумфальне скандування.

Ми із Пронею, не приховуючи сліз радості й розчулення, міцно обійнялися й спеціально для преси досить довго стояли в чоловічих обіймах. Ми ні на секунду не забували про підступи іноземних спецслужб і розуміли, що моя з'ява народу, та ще в обнімку з генералом КДБ, зараз же зведе нанівець всі їхні підступні задуми.

Те ж ми проробили й у дверях навпроти, тобто тих, що виходили на інший бік складу. До речі, повільно просуваючись по загаченому людьми запасному шляху, наш вагон уже настільки наблизився до бузкової цятки, що я навіть бічним зором вільно вловлював сумний вираз обличчя Розочки. (Вона розмовляла із Владикою. Про те, що вона називала його саме Владикою, я здогадався по його палиці і епитрахилі, що визирала з-під фелони).

«Треба ж, — подумав я з гордістю, — як швидко Розочка просунулася на шляху духовного відродження. Уже на рівні розмовляє із самим єпископом!»

Не знаю, яким таким почуттям, шостим, восьмим чи двадцять восьмим, а швидше за все, чуттям родича, я блискавично не тільки вгадав, що вони говорять про мене, але й почув, виразно почув усю їхню докладну бесіду (хоча, безумовно, розумів, що в такому ревінні юрби це практично неможливо). Однак?!

— Дорогий Владико, я все ще в сумніві, невже до нас іде той самий поет Митя Сльозкін, про якого я вам докладно розповідала, сповідаючись перед причастям? Який недавно опублікував вірш, присвячений мені, і... і постраждав за нього — упав в очах гекачепістської і демократичної громадськості?

— Так, раба Божа, майбутня мати Розаріє Російська, до нас іде той самий поет Сльозкін. А в чому справа, що вас гнітить і гризе? Повідайте своєму духівникові, полегшіть свою кристально чисту душу.

— Справа в тім, дорогий Владика, що саме цей поет Митя Сльозкін і є той наречений чоловік, від якого я пішла, щоб стати матір'ю Розарією Російською.

— Господь із вами, Господь із вами, не богохульствуйте, — богобоязливо застеріг ієрарх і так абстрактно подивився на Розочку, що відразу почулося, що попутно із застереженням він вимовляє якусь внутрішню молитву про помилування тих, хто не відає, що творить.

— Я не богохульствую, а кажу те, що є, — миттєво парирувала Розочка й раптом почервоніла, згадавши, що їй, як майбутній матері Розарії, будь-яка різкість не до лиця, навпаки, їй слід бути м'якою, розсудливою.

— Вибачте, Владико, але я й припустити не могла, що мій Митя, тюха-матюха не від світу цього, може хоч у чомусь досягнути успіху (вона цілком могла так мовити, їй завжди робило приємність будь-який свій прорахунок зганяти на мені), тим більше за настільки короткий строк вибитися в поети, щоб уже й фігурувати в шкільній програмі слідом за Олександром Твардовським. Незбагненно!

— І все ж це так, — ласкаво сказав архієрей. — Постарайтеся подивитися навколо неупереджено, а особливо он туди.

Його пещена рука якось дуже природно зринула з-під ризи, і, не акцентуючи, одним якимось помахом він указав Розочці на нас із Пронею, що повторно стояли в обнімку.

— Митю! — як звичайно вже просто у вухо гаркнув мені генерал і з напругою, прориваючись крізь гул людського моря, весело прокричав: — Зверни увагу на красуню в бузковій кофточці, що розмовляє з дуже важливим попом — вона явно небайдужа до тебе... будемо заздрити.

Він, посміхаючись, підморгнув мені, а я, жартуючи, дав йому добрячого ляпаса, наперед знаючи, як радісно здивується Розочка тому, що я вже й з генералами КДБ у близьких стосунках і навіть більше того, свого роду для них старший брат, що не соромиться й при світлі юпітерів відважувати їм братні ляпаси.

Побачивши, що Розочка весело засміялася, священник обережно запитав:

— А що тепер скажеш, дочко моя?

— Так ніяка я вам не дочка й не була дочкою! — раптом запручалася Розочка. — Я завжди хотіла бути винятково матір'ю Розарією Російською, і тільки!.. Так що прошу вас, святий отже, обережніше... і ніколи не забувайте про це.

Обличчя її знайомо вкрилося червоними плямами, але вона опанувала себе й, мовби підсумовуючи, відчеканила по складах:

— Ні-ко-ли!

Непояснений і незрозумілий гнів Розочки був для мене з'ясовним і зрозумілим — вона впізнала мене й, навч побачивши, як швидко й далеко я пішов... розсердилася в першу чергу на себе, на свою короткозорість, що недооцінила мене. Уважала тюхою-матюхою, не від світу цього вважала, а я насправді он який виявився — даю ляпаси самим генералам КДБ. А священник? Просто під гарячу руку втрапив...

Я завмер — Господи, допоможи Розочці, поясни єпископові так само, як пояснив мені, вищу справедливість її поведінки! І тут сталося диво, яке так часто трапляється серед православних, що в ньому навіть убачають деякі миряни втрату бойовитості нашої Церкви. Я говорю про вищу, страдницьку любов, даровану Богом, заради якої, коли вона відкривається православному, він не зауважує ні утисків, ні принижень, ні брудної огуди у свою адресу. Пам'ятаєте, в «Братах Карамазових» отець Зосим на коліна впав перед Дмитром, перед його великими стражданнями? Ось точно так само, мовби ні з того ні із сього, святий отець раптом бухнувся на коліна перед Розочкою, через що їй стало геть ніяково, — люди навкруги, що вони подумають?! Не тямлячи себе, кинулася вона до священника, підняла з колін і в сум'ятті сама впала йому на груди:

— Владико, вибачте мені, Христа ради! Я завжди любила, а зараз ще дужче люблю свого ненаглядного Митю, свою блакитну квіточку, суджену мені самим Господом Богом.

Вона задихнулася в безутішних сльозах, і я, що лежав на ліжку із закинутими за голову руками, майже фізично відчув, що й у моїх очах закипають сльози.

— Вибачте, вибачте, Владико, навіжену матір Розарію Російську, що вона не захотіла бути вашою дочкою! Вона любила й вічно буде любити найвідомішого поета сучасності Митю Сльозкіна, Петра Першого радянської поезії, але допоможіть, допоможіть їй, розвійте нарешті останні сумніви — як так, щоб у настільки короткий строк?!

— О, раба Божя, майбутня мати Розаріє Російська, ви не гірше від мене знаєте, що таке посудина вибрана. — Святий отець з величною повільністю підняв очі до неба і як про факт, хоча й дивний, але давно перевірений, повідомив: — Тс-с, зійшло на Митю.

— Я так і знала! — зраділа Розочка. — Сам би він не зміг...

І знову святий отець ласкаво застеріг:

— Не поспішай із судженнями, «тому що хто має, тому буде дано, і буде в нього достаток; а хто не має, у того буде взяте й те, що має...».

Поїзд зупинився.

— Чудова нервова система, будемо заздрити, — багатозначно сказав Проня й, нахилившись до мене, прошептав: — Поете-Літописцю, завдання виконане. Від імені застрільників руху «білих шкарпеток» вам таємно привласнюється найвища урядова нагорода, яка буде вручена у свій час.

— Служу нашій Поезії, — у тон йому прошептав я, і він, приобнявши мене, відсторонився й по-воєнному чітко віддав честь.

«Ба-а, так це ж вусатий парубок із БВГ, у якому мені привидівся переодягнений морський офіцер», — раптом згадав я.

— Товаришу Поете, моя місія закінчена, ви живі, іноземні спецслужби зазнали фіаско, до побачення, до швидкої зустрічі в Кремлі.

У безупинному світлі фотоспалахів він почав спускатися з вагонної площадки.

— Проню, я довідався тебе! — радісно крикнув йому навздогін, але він не почув — дружні руки підхопили його, і він поплив над радісною юрбою.

Скандування, що супроводжували Проню, «віват Росія, віват Поет!», з кожною секундою усе більше й більше віддалялися й нарешті зникли в лавині людей, що бігли назустріч поїзду.

Я стояв вражений і подавлений... Потоки схвильованих людей у пошуках свого кумира проносилися повз мене з утробним ревінням. Деякі з них, задержавши голову, нетерпляче запитували:

— Де він, де?!

Боже мій, як дурні люди, що створили собі кумира! Я відчував якесь мстиве полегшення, що мої читачі-шанувальники помилилися, поплутали мене з генералом КДБ. Ні з того ні із цього раптом кілька разів заклично змахнув рукою й закричав їм благим матом, указуючи на хвіст поїзда:

— Я бачив його, там він, там!..

Потім отямився, зненацька виявивши, що в мене загострився не тільки зовнішній і внутрішній зір, але й слух.

— О, Владико, я не про те... тобто я згодна, що зійшло на Митю, що йому допомагає Всевишній, але тоді навіщо я йому тепер?.. Я думала, що без мене він загине, може, умре навіть, але якщо Бог його врятував, чи маю я моральне право вертатися до нього? І при цьому, як говориться, скидаючись жертвувати своєю високою метою — по суті, матір'ю Розарією Російською жертвувати?! От у чому питання, дорогий Владико.

— Так, питання каверзне. У колишні часи за такі питання віддавали анафемі, — строго відповів священник.

Скажу відверто, я щиро пожалів, що минулися колишні часи. Огляньтесь, скільки каверзних усяких людців з'явилося серед простого люду, та й серед самих служителів Церкви! Напнуть ряс, візьмуть у руки замість корогви транспаранти й прямують по Верховних Радах, узвозах і гірках. Чади народні, піднялися — були обранцями Божими, стали — міського й сільського населення. Анафемі їх усіх, анафемі, як у колишні достопам'ятні часи. А ще краще, як у часи Христа, всенародно побити каменями, щоб не каламутили честний православний люд.

Я й не думав, що моя уявна філіппіка на захист колишніх часів буде не тільки почута ієрархом і Розочкою, але й згубно позначиться на їхній бесіді. Але саме так і відбулося.

— Дорога Індіро Ганді! — наче відомий генсек, черевом віщав священник. — Ви не тільки індійська, але й наша мати.

«При чому тут це, не розумію?!» — жажнувся я.

Розочка спалахнула, очі блиснули, вона все зрозуміла, але опанувала себе, єхидствуючи, завважила:

— Я — пані Тетчер, Тетчер, увімкнувся, га-а?

Священик здивовано підняв очі до неба й тричі широко й докладно перехрестився. Він не про це й не так хотів говорити, його метою було схилити Розочку повернутися додому. Він хотів

сказати, що Розочці завжди потрібно бути поруч із такою чудовою людиною, як Митя Сльозкін, і раптом...

Я остовпів, застиг, як пам'ятник. А мені треба було не застигати, а якось ухитритися й все-таки подати священникові сигнал, щоб помовчав або забарився з відповіддю, але я розгубився, застиг... І тоді із властивої святим отцям лагідністю й у той же час наполегливістю, що камінь точить, він сказав:

— Свобода волі!.. Дорога Індіро Тетчер, залізна леді, мати Розаріє, твою так!

Я як стояв, так і звалився в людський потік.

— Де він, де?!

«Затоптали», — подумалося мовби у відповідь, і я, як потопаючий хапається за соломинку, ухопився за цю другорядну випадкову думку.

І відразу юрба зупинилася, завмерла — я побачив Розочку. Гірко притискаючи руки до грудей і похитуючись, вона сліпо йшла в мій бік.

— Це все вона... вона, мати Розарія Російська, винувата, — загрозово чулося з усіх боків. — Це вона, вона погубила нашого улюбленого Поета Митю!..

Знову мигнула непрямая думка, мовби між іншим мигнула — але ж і її, Розочку, зараз затопчуть! Досить, щоб почалося, а там...

У страху опам'ятався... Що за дурниці, що за нісенітниці?! От що таке рукописи з редакційних завалів. От що таке щастя без усяких мотивацій. Як би там не було, а нескінченної любові Юхима Юхимовича й Алли Леопольдівни в мене із Розочкою не вийшло.

РОЗДІЛ 19

Моя сусідка, що забрала рушницю Двоносого, була самотньою матір'ю, працювала швачкою в майстерні індошиття. Коли ми жили із Розочкою, я її практично не зауважував. Знав, що в неї є

син-дошкільник на ім'я Артур, якого вона водить у цілодобовий садок, — от майже й усе. До речі, ім'я сина запам'яталося тому, що одного разу я дав йому шоколадну цукерку й, як водиться, поцікавився, як його звати. (Знайомство відбувалося в спільній кухні). Вона підскочила, розлютовано вирвала цукерку й кинула в помийне відро.

— Йому не можна давати шоколаду! — гнівно сказала вона й, узявши дитини на руки, різко поправила, що він не Артур, а Артур.

Узимку й улітку одягнена в розстебнуту кофту шахового кольору поверх простенького волошкового плаття, вона не вельми надавалася до знайомства. Розочка говорила, що її чоловік Гіва (ми його не застали) возив із Тбілісі розливне вино й нібито обрахувався всього на кілька залізничних цистерн, але його однак посадили. Напередодні арешту він всю ніч веселився із друзками, а потім обійшов на поверсі всі кімнати й у кожній зі словами «Гіва презентує» залишив по пляшці «Ркацителі».

Загалом, ми взаємно уникали знайомства, і я навіть імені її не знав. А тут після «рушниці» і після того, як навідріз відмовився від термосочків Аліни Спиридонівни, вона раптом сама заявила разом з дільничним терапевтом, причому поводитися так, немов я був щонайменше її родичем. Саме вона зірвала з мене ковдру й, підштовхуючи в спину, поставила перед лікарем-стариганом, що, побачивши мене, не приховував замишування й так апетитно цокав язиком, немов подумки вже приготував з мене рідкісний делікатес. Він і спілкувався тільки з нею: запрошував прислухатися до звуків, які він видавав, обстукуючи мої ребра; пояснював, чому з медичного погляду вислів «тонкий і дзвінкий» є оптимальним. Він настільки втішений був «дивним випадком» (його слова), що наостанок не відмовив собі в задоволенні «порахувати мені хребці», тобто кілька разів зверху вниз і назад провів по них зігнутих середнім пальцем і пообіцяв, що наступного разу неодмінно покаже мене своїй практикантці, яка, безумовно, буде в захваті від хрестоматійного дистрофіка.

Я тепло подякував йому, але ніяких рецептів він не залишив. Сказав сусідці, що треба починати з риб'ячого жиру й манної каші й поступово збільшувати раціон до нормальних меж, от і всі рецепти.

Лікар-стариган більше так і не з'явився. Зате сусідка приходила щодня, точніше, щовечора. Вона приносила каструлю манної каші й чайник окропу, яким при мені заварювали чай у півлітровій банці. Потім сідала на табуретку й розповідала про новини, тому що я вмовив її не робити прибирання й взагалі не доторкатися до рукописів, розкладених на підлозі.

Від неї я довідався, що зграю Двоносого спочатку хотіли відправити на лікування в ЛТП, а після пугчу без усяких розмов звільнили із заводу, та й по всьому.

— Але головне не це, — повідомила вона пошепки. — Вони тепер з раннього ранку й до пізнього вечора торгують пивом біля прохідної телевізійного. Обставляться ящиками й деруть із людей втридорога. І що найдивніше — самі не п'ють, їх кілька разів забирали в міліцію, а потім з вибаченнями відпускали. Двоносий хвастася, що проти них немає ніяких доказів, вони — піздесмени.

Сусідка занурила обличчя в долоні, не то від сорому, не то від сміху, потім, опанувавши себе, продовжила:

— Грозяться, що доведуть завод до ручки, помстяться начальникам за всі їхні злодіяння... Тепер роз'їжджають на триколісному моторолері, зблатували до себе слюсаря-сантехніка. Він у них заготівником — у селах скуповує задешево в'ялену тараньку, а потім знову ж втридорога вони продають її в «Свинячій калюжі».

Вона засміялася й пояснила, що таку назву вони вивісили над своєю торговельною точкою.

— Недавно Двоносий хвалився, що його запрошував до себе сам генеральний директор телевізійного заводу й нібито пообіцяв безкоштовно побудувати кіоск, якщо вони зі своїм пивом відійдуть від прохідної й поставлять свою точку на площі Перемоги, саме

напроти обласної адміністрації. Двоносий стверджує, що дав згоду, він ніби як завідувач «Свинячої калюжі».

Сусідка знову засміялася й навмисно для мене як літератора подивувалася, мовляв, чому така дурна назва в робітничого класу користується підвищеною схвальною увагою? З ранку й до пізнього вечора юрбляться, гомонять, задоволені, що п'ють вони саме в «Свинячій калюжі».

— Нас привчили до крайностей. Не можна навіть гнати ціпком. Це свого роду бунт проти «кийового добра», так би мовити, насильного щастя.

— Бач, Митю, який ти розумний, а сам проти чого бунтуєш? — весело вколола сусідка, оглянувши промовистим поглядом безлад.

Бували новини й не настільки веселі: що в магазинах нічого немає, прилавки порожні, а щойно з'явиться що-небудь, то відразу й змітається.

— Звідки тільки гроші в людей, все дорожчає, як на дріжджах. Уже говорять, що з Нового року будуть відпущені ціни: на молоко, хліб і взагалі на все. Рівно на п'ятсот днів відправлять усю країну на лікарняний і під видом реформ улаштують їй шокову терапію, щоб було все в нас як у Польщі: товарів навалом, а грошей — ні в кого...

Сусідка побувала на ринку — там цих поляків і прибалтів «хоч греблю гати», продають усякий дефіцит: трикотаж, парфумерію, взуття... і на кожній машині оголошення — купую телевізори, мідь, бронзу в необмежених кількостях. І адреса вказується... уже розпоряджаються, як у себе вдома.

Вона зітхала, але відразу піднімала настрій тим, що таку велику країну, як наша, все-таки не можна розтаскати за п'ятсот днів.

Я звик до розмов із сусідкою. Уже її волошкове плаття почало здаватися мені не таким і простеньким. Загалом, після розмов з нею хоча й не легше робилося... але думалося вже не тільки про Розочку.

Коли я почав поправлятися, сусідка принесла мені зайву байкову ковдру, якою відразу завісила вікно.

— Поки по-справжньому дадуть тепло, встигнеш схопити запалення легенів, — сказала вона й зненацька розплакалася.

Виявляється, уже двічі за квартал підвищували передоплату за дитсадок, і її Артура відрахували, тому що директриса їхньої швальні відмовилася перераховувати дотаційні гроші, а її вчасно не попередила.

— Вона мстить мені, бо під час обговорення статуту — ми тепер будемо акціонерним товариством відкритого типу — я наполягла, щоб ураховувався стаж роботи безпосередньо в пошивній, а вона в нас усього третій рік.

Сусідка впала до мене на ліжко й розридалася. З першого дня, як тільки вона прийшла з кашею й чаєм, я думав, як віддячити їй. Одне слово, мені трапилася можливість допомогти їй грошима.

Спочатку сусідка відмовлялася, а потім взяла. Сказала, що їй позаочі вистачить п'ятдесятьох рублів. Я відрахував триста, попросив відправити двісті рублів моїй мамі на Алтай — нехай хоч сіна купить для своїх кіз. Сусідка пообіцяла відправити, навіть адресу записала своєю рукою, щоб не наплутати. І весь вечір була веселою й такою грайливою, втім, яким бував і я, коли раптово вдавалося розжитися грошима.

— Ти, Митю, точно такий же шалапут, як і мій Гіва. І гроші в тебе такі ж заслинені, немов з винного ларька.

Навіщо вона так сказала?! Я насторожився. Але вона ще всяке говорила, сміялася й порівнювала мене зі своїм Гівою так, що навіть було неприємно... Особливо гостро різонуло, коли сказала, що її Гіва — не справжній чоловік і його ніхто й ніколи не заарештовував. Просто він виїхав до своєї родини в Грузію, тому що вона прогнала його.

І сама вона за фахом не швачка, а викладач англійської мови, вона навіть побувала в Манчестері на стажуванні, але потім через цього дурня Гіву довелося перекваліфікуватися.

Її Манчестер просто-таки добив мене, настільки стало не по собі, що навіть зітхнув з полегшенням, коли вона пішла. Вона пішла, але ще довго залишався осад, начебто вона замірялася на Розочку. У той вечір через це й каші не їв, попив трохи чаю й ліг спати. А наступного дня зранку насмажив собі грінок, щоб, коли вона принесе вечерю, послатися, що я вже поїв.

Але ввечері сусідка не прийшла. Мені сказали, що разом із сином вона поїхала у відпустку, у село до матері. І дякувати Богові, подумав я з полегшенням і знову віддався мріям про Розочку, немов ними міг якщо не повернути її, то хоча б надолужити свою провину, що почував перед нею.

РОЗДІЛ 20

— Агов, сюди! Скоріше сюди! Тут якусь людину затоптали!.. Який жаль, такий молодий, такий перспективний... А яка посмертна маска?! Начебто в Пушкіна, або Наполеона, або в цього... з купрінського «Гранатового браслета» — Г. С. Ж... ну так, пана Желткова... Ох, жити б і жити, а бач — не судилося...

— Досить вам! розквотались: доля — не судилося... Та потісніться ви нарешті, дайте бідолаху вийняти з-під ніг!

Це вже слюсар-сантехник звідкись узявся, безцеремонно перекинув мене через плече...

Я піднявся на ліжку, різко труснув головою, щоб збити, закаламутити видіння, мені хотілося мріяти про що-небудь інше — куди там! Звідки не візьмися, трійка «розлученців» з'явилася, двоє з носилками, а Двоносий з рушницею, весь із себе діловий, віддає розпорядження, квапиться, але наскакує винятково на молодих жінок — пардон, мадам!.. Пардон... При цьому оглядається й устигає підготувати своїх співтоваришів, що все в ажурі, четвертим буде нести мої тлінні останки їхній заготівник, Тутатхамон.

Тут же в юрбі й мої літоб'єднанці якимось чином опинилися. Особливу активність проявляв Маяковський:

— Трагедія, трагедія, гідна англійського класика!

Чомусь у різних місцях виникав його бас. І раптом усе змовкло — усі побачили дивної краси дівчину в бузковій кофточці й джинсах-«бананах». Раптовий несамовитий крик простромив перетинки:

— Не винувата-а я-а, не винувата я-я-а!..

«Однак це було... було вже в кіно!..» — скинулося все в мені, але ще коли розплющив очі — тьма, ні вогника, ні цятки... Де я? Чи ж не збожеволів?! Злякано сіл на ліжку й похолов від жаху. Мені здалося, що я сиджу на якихось дерев'яних носилках. Мимоволі випручав руку й лише тут натрапив на стіну, на слизький холодок відсталих шпалер, які зітхнули, немов ожили. На душі відлягло — це шелесткий подих стін ні із чим не поплутаєш...

Мої доброзичливці на чолі із Двоносим неузгоджено різко рвонули носилки, особливо сантехник перестарався, добре хоч я встиг знизу вхопитися за бруси, а то б точно викинули на асфальт.

— Тихіше, упустимо, Тутатхамонище! — невдоволено прошипів Двоносий і ласкаво, немов я міг чути його, проворкував: — А руки, Митю, треба прибрати, нема чого їм бовтатися, як в ополонці.

Вони підкликали старосту літгуртка (я впізнав його по характерному постукуванню ціпком), і він, попередньо обмацавши мене, уклав мої руки, як укладають небіжчиків.

— У робочих черевиках — недобре... Треба було б у білих тапочках або на крайній випадок у білих кедах, — розважливо помітив він і повідомив, що сьогодні бачив у новому Цумі досить міцні кеди, зсередини прошиті капроною ниткою, і всього по сім рублів за пару. — Так, по сім, — важко зітхнувши, повторив він.

Доброзичливці відігнали його, Двоносий для острашки навіть поплескав по прикладу рушниці. Староста огризнувся, але від носилок відбіг.

— Меле якусь нісенітницю й ще огризається, начебто Митя міг знати задалегідь, що його затопчуть! — обурився Двоносий.

Я погодився з ним. Мені, як нікому іншому, був відомо, чому староста так ретельно обмацував мене, точніше, мої кишені, чому повторив про сім рублів і чому так важко зітхнув. Сім рублів — це сума оброку за участь у колективному збірнику, що, до речі, він не платив. Що за людина?! Я, можна сказати, уже на небесах, а він?! Ходив у мене в графах, у Львах Миколайовичах ходив, а на перевірку яким дріб'язковим виявився?! Мені схотілося плюнути на нього з висоти носилок, тим більше що цього разу їх досить злагоджено підняли й затвердили на рівні плечей.

Раптом осінило — староста правий, правий! Може, я в Москву приїхав, щоб обіцяний збірник видати?! Отже, і гроші повинен був захопити. Напевно, він подумав, що мене обібрали... Тому й зітхнув так важко. Мабуть зітхнеш — читачі-шанувальники скористалися, обібрали свого поета як липку! Так це вже не читачі, а мародери якісь! Не всі, звичайно, один завівся, а підозра — на всіх.

Мені стало жаль, по-людськи жаль старосту. Він міг подумати що завгодно й про кого завгодно, адже він нічого не знав і не знає про Розочку. Утішити б бідолаху, підтримати, сказати: не горюй, Лев Миколайович, і на нашій ясній галявині буде свято! Але у своєму трагічному становищі я не міг навіть поворухнутися. Втім, у наступну секунду я вже сам мав потребу в розраді.

— Не винувата-а я-а, не винувата я-а!

Я відчув льодовий страх, що проростає крізь шкіру. Різко сів на ліжку, причому досить відчутно вдарився головою об спинку. І до речі, і слушно!.. Мною опанувало почуття приреченості — там, у моїх, нехай дурних, фантазіях, є хоч якась життя, тут же, у чотирьох стінах, немає нічого, крім занедбаності, мороку й непотрібності нікому.

Я склав руки, як якби ліг у труну, і до того мені затишно стало, натхненно, що, закривши ока, відразу уявив, що лежу у відкритій труні. Мене, як і годиться, несуть ногами вперед через загачену людьми привокзальну площу. Я бачу обабіч труни море оголених

голів і мовби в подиві подумки констатую — голови, голови... як багато скорботних голів на Русі!

Приспущено прапори. Мірний звук, що шаркає, юрби, що траурно просувається по площі. І раптом — говор, зовсім поруч, чутні епітети недоречного телячого захвату.

— Чого там... крик був такий як слід, як у кіно, а те й хвацькіший, всім крикам крик! У мене аж мурашки по спині побігли!.. Якби Митя чув — порадив би від душі, він любив її, стерва, до запаморочення!

Я посміхнувся в труні. Мої доброзичливці обговорювали сумну звістку, що застала Розочку зенацька.

— А я можу з ким хоч посперечатися, що вона не від горя заволала. Допекли її всі — вона, вона!.. От і зірвалася від нервів.

Слюсар-сантехник заглянув у труну, мав намір з обличчя розгадати мої потаєні думки, але я лежав байдужий і відвернений, тобто, хоча й перебував тут, насправді мене не було — труп.

Слюсар-Сантехник, дурень, приревнував до Аліни Спиридонівні, але його судження й взагалі весь хід нехитрої розмови навколо труни набудовували на філософський лад.

Прості люди, вони як діти. Самі що-небудь накоять (адже не Розочка затоптала мене), а потім звалюють на кого завгодно. Так і тут... Вони навіть зраділи, що Розочка підвернулася: струнка, смілива, по-жіночому чарівна. Саме така, на їхню думку, і могла погубити улюбленого Поета.

А Розочка в ту скорботну хвилину, коли мене бездиханного витягли з-під ніг, була воістину гарна: заломлені в горі руки, красиво притиснуті до високих грудей; блискучі смоляні локони, злегка розпущені від сліз... «Сімейні люди, Залишіть турботи, Гарна жінко, Сльози втри...» — колись я писав у вірші «Квіти».

Під труною знову заспорили — куди нести тіла? Пора вже всім живим людям вишикуватися в похоронну процесію... Зрештою, не можна ж просто тут, на привокзальній площі?!

«Які «тіла»? Що за нісенітниця?» — подумав я.

— А про мене, хоч куди, і хоч де, і хоч кого, — весело сказав слюсар-сантехник і, раптово натрапивши на стіну підозрілості, перебільшено подивувався: — Ну й легкий же цей Митя — правда, що поет!

— Бач, ухар знайшовся! — уколів Двоносий.

— Ми не проти, щоб героя... — почув я боязкий, із інтелігентським сумнівом, голос редактора. — Але пройшла інформація, що поет Сльозкін — гекачепістський вивідач, він — контра!

— Це справи не стосується, — рішуче заперечив Двоносий і з властивою йому безцеремонністю сказав редактору, щоб підмінив його біля труни.

Особисто призначивши себе в головні розпорядники, самовдоволено пройшовся, не без наміру підсмикуючи рушницю, і, конкретно ні на кого не дивлячись, жорстко запитав:

— У Миті є які-небудь нагороди, хто-небудь знає?..

Усередині в мене все так і похололо. Я не хотів бути похованим подібно героєві революції або Громадянської війни, і те й інше суперечило моїм переконанням, і те й інше я вважав ганьбою.

— У нього є найвища урядова нагорода, але зовсім секретна, — по-воєнному чітко, з металевими нотками в голосі відчеканив, невідомо звідки узявшись, Проня й витяг з-під підлоги генеральського мундира темно-бордову оксамитову подушечку, на якій блищала Золота Зірка Героя СРСР.

«Усе закінчено!» — подумалося з безнадійністю, і раптом Проня сказав, що він з подушечкою очолить процесію — треба йти на Красну площу, до Мавзолею, йому відомо, що там є ще вільні місця, але треба ховати сьогодні, зараз.

«Майже як в анекдоті», — посміхнувся я.

Двоносий, мабуть, не на жарт перелякався генеральських лампасів, якимось дуже підлабузливо погодився із Пронею і бочком, бочком спробував загубитися в юрбі. Загубитися не вдалося (все-таки людина з рушницею), юрба м'яко прогнулася, залишила його на порожнім місці. Він затравлено заозирався, йому нагадали про

прямі обов'язки розпорядника похорону, порадили поцікавитися, до кого конкретно й навіщо Митя приїхав у Москву.

Мені навіть бачити не потрібно було, щоб здогадатися, що це за намовою старости його помічник порадив. І точно, староста відразу виклав свою версію моєї появи в Москві. Справа була за деяким — з'ясувати адресу видавництва.

«Ну почалося, — подумав я, — хочуть скористатися моїми тлінними останками, щоб прилаштувати колективний збірник у найкращому письменницькому видавництві...» Я уявив, як багатотисячна юрба, важко ворочаючись, заповнила вулицю, що була Злодійського, влилася у двір видавництва й зупинилася навпроти парадних... О Господи, скільки тут поховано рукописів, а разом з ними й письменницькими долями! Так що начебто за адресою ногами вперед приїхали, знову посміхнувся я. Агов, видавці, зустрічайте відомого автора із глибинки!..

Двоносий знову відчув себе головним розпорядником, підсмикавши рушницю на плечі, наказав:

— Давайте, давайте, дідки, по холодку!.. Ніяких видавництв, ми підемо іншим шляхом: на Красну площу, до Мавзолею — там і покладемо їх рядком.

Кого він зібрався класти?.. Чи не мене — поруч із Вождем світового пролетаріату?! Але я хрещений — це ж нонсенс!

Я піднявся й сів у труні, мені тепер було наплювати, що подумають читачі-шанувальники, я втратив відчуття реальності. І раптом удар по потилиці відразу привів мене до тями. Тобто я сам із сидячого положення невдало різко впав на спину й ударився об стільницю, що заміняла мені панцирну сітку. А впав тому, що із мною на плечах священників точно в такій же труні, як у мене, і точно так само, як і я, у положенні «сидячи» пліла Розочка.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

РОЗДІЛ 21

Усі ці вокзали, духові оркестри, юрби читачів-шанувальників із квітами й різнобарвними повітряними кулями, всі ці «розлученці» і літоб'єднанці із Двоносим і генералом КДБ на додачу були в моїх фантазіях другорядними, свого роду декорацією, щоб дужче дошкулити Розочці, щоб вона пошкодувала про те, що пішла... Але, зовсім зненацька для мене другорядні, непрямі люди настільки щільно опановували ситуацією, що ми із Розочкою майже завжди перетворювалися в їхніх руках у звичайну розмінну монету. Так, напевно, і Господь Бог придумував Зло не більш як смакову добавку до Добра, а на ділі зовсім інше вийшло, Зло перетворилося на самостійну переважаючу одиницю. Словом, непрямі люди настільки несправедливо помикали нами, що я перестав віддаватися фантазіям, — ніколи й ні в якому виді я не хотів допускати насильства над Розочкою — ні-ко-ли!

Як зараз пам'ятаю, я зірвав ковдру, якою сусідка завісили вікно, і відразу опинився зовсім в інший світ. Всі навколо був біло й святково: сніг лежав на тротуарах, дахах гаражів і навіть на зливах підвіконь. У ранковому полум'ї сонця, відбитому у вікнах, дерева, покриті інеєм, здавалися рожевими. Мене охопила неояснена невгамовна радість, захват, я почував себе так, немов справді от щойно ожив і виліз із труни.

Я вирішив сходити на вулицю, прогулятися, адже через свою хворобу не тільки загубив лік дням, але й не бачив нічого, крім чотирьох стін. До свого сорому, раптом виявив, що зовсім не

підготовлено до зими. У мене не було ні пальто, ні плаща, ні навіть якої-небудь сякої-такої курточки. І тоді за допомогою шила, капронових ниток і білизняного шнура я приготував з байкової ковдри вже відому крилатку — щось на зразок офіцерського плащ-намету, але з подвійним верхом на плечах.

Уперше я з'явився в ній наступного дня. Я підозрював, що моя поява може викликати небажані пересуди, а тому ретельно виголився й навіть вилив на голову залишки «Шипру». Я сподівався, що розумні люди зроблять вигляд, начебто нічого не помітили, а дурні нічого не зрозуміють... Крім того, я тому так сміло вийшов, що в мене ще були гроші і я думав: крилатка — одяг тимчасовий, тільки щоб дійти до Цуму.

Я помилився, помилився по всіх статтях. Зустріли мене недружелюбно, і де?! У рідному гуртожитку, у власних пенатах! Коли я заглянув на кухню, щоб довідатися, який сьогодні день, сусідка, що стояла до мене спиною, раптом упустила ложку й вибігла в коридор. Інші «хазяєчки», як по команді, оглухли, а одна навмисно для мене сказала:

— Господи, гвалтівник?! На такого й заявляти соромно, плювком відженеш, а дивись-но... манчестерський друг!

Не знаю чому, але «гвалтівник» і «манчестерський друг» якимось відразу зв'язалися із сусідкою, що саме вона пустила якусь брудну плітку. Для чого? З'ясовувати?! Це було нижче моєї гідності.

На вахті теж майже відіпхнули — Алина Спиридонівна хмикнула, що вже незабаром Пилипів піст, і демонстративно, як уміє тільки вона, почала дивитися у вікно. Коли виходив, кинула в спину:

— Є ще, є людиці — суцці перевертні!

Напевно, і тут «попрацювала» сусідка?! Втім, на вулиці було так добре, що думати про поганий зовсім не хотілося. Кутаючись у крилатку, ішов по снігу з таким задоволенням, немов моє життя ще тільки-тільки починалася.

У Парку піонерів навмисне звернув зі стежинки й зупинився під березою. Легкий чистий морозець, низьке біле сонце, що іскриться

пилوک — і всього так багато, що навіть голова запаморочилася від сонячно-сніжного достатку.

Як було б чудово впасти горілиць і дивитися, дивитися крізь іністі галузі на біле сонце.

Підстилаючи крилатку, я тихо опутився й ліг на спину. Ніякого холоду не почувала (м'яка біла колиска) — от так би й умерти, тихо й спокійно.

Я подумав про смерть і не злякався її. Я подумав про неї не як про вище покарання за провини свого неправильного життя, а як про неосяжний космос, що вмщає вічне життя, у якому мое «я» перебуває в нескінченних формах, ще не впізнаних мною. Смерть — це впізнавання самого себе там, за межами доступного, де я вже був, є й буду завжди як вища реальність.

Мені ще ніколи не було так добре від розуміння простих і очевидних істин. Мимоволі засміявся над своїми дурними фантазіями: Життя — це смерть, а Смерть — це життя. Мені здалося, що я вже звідкись звідти дивлюся на себе крізь білі сонячні промені, крізь білі галузі дерев, що я вже злився із землею й відчуваю її вібрацію як вібрацію свого єдиного космічного корабля.

— Агов, ти, ану ж бо вставай, чого розлігся? — почув переляканий, сповнений найгірших підозр голос. І відразу інший, який роздратовано вмовляв, що не варто влутуватися: раптом це бомж, що відкинув копита, — клопотів потім скільки...

Я сів. У мене було таке почуття, начебто я знову опинився в якийсь зі своїх нових фантазій.

— О, слава Богові, цілий!

— Давай підемо, навіщо він тобі здався?!

— Потім... цікаваюся, мати в нього є? — Перший голос теж почав драгуватися. — Агов, ти, ану ж бо вставай, чого розсівся?

Я встав і оберся об стовбур берези, блискучий слядяний дощ обсипав мене з голови до ніг. Два мужики в монтажних брезентухах і підшоломниках якось неприродно стривожилися, заглядалися довкола, немов я раптом випав з поля зору, зник. Нарешті цікавий начебто побачив мене.

— Ти куди зібрався?

— На пошту, — сказав я, тому що його нагадування про матір відгукнулося в мені сонмом почуттів (я звідкись уже знав, хоча не знав, звичайно, що сусідка обдурила мене, не відправила гроші) і я вирішив, що насамперед займуся грошовим переказом.

— Ну йди, — непевно дозволив монтажник і пригрозив: — А то в міліцію відведемо, достукаєшся!

Я пішов у глиб парку й незабаром вийшов на наступну стежку.

— Гей!.. Гей!.. — почув здивовані оклики монтажників.

Борсаючись по пояс у снігу, вони поспішали до мене, але, коли я зупинився, боязко повернули назад. Не знаю, за кого мене прийняли, ясно одне: їх здивувало моє ходіння по снігу — я не залишав слідів. Справді, коли оглянувся, ніяких слідів не було, мабуть, я пройшов по міцному насту, а крилатка підмела сліди. Мовби там не було, але до того легко й світло стало на душі, що я поспішав на пошту, справді мовби використовуючи левітацію, тобто не стосуючись землі.

На пошті зустріли радо, запросили до віконечка, що пустує, а коли відрахував двісті «рваних», хтось висловив здогад, що це гроші похоронні, вийняті з панчохи по гострій потребі. Отут уже співчуваючі з'явилися, мовляв, а куди дінешся, адже в магазинах нічого нема, а те, що є, дають з-під прилавка. І взагалі ходять чутки, що з Нового року буде реформа й старі гроші скасують, замість Леніна намалюють царя Бориса, а потім і лжедмитрієвки пустять у хід.

У Цумі, як у порожній коморі, гучною луною множилися поодинокі кроки. Я ходив від прилавка до прилавка, і кожне моє питання про одяг або взуття продавці сприймали як особисту образу.

На другому поверсі навіть продавців не було. Прибиральниця, що орудує шваброю, углядивши мене, крикнула:

— Киш-киш звідси! — І вже під ніс: — І швендяють цілий день, і швендяють...

Слава Богові, за магазином виявив стихійну барахолку. У живому ланцюзі торгуючих доглянув фінські півчобітки із червоними проталинками на носачах. Надяг. Ноги так відразу й заснули в них! Ніколи в житті не ходив у настільки приємному хутрянному взутті — десять троячок відвалив. З огляду на мій люмпенський вигляд, продавець хотів було зрізати ціну — ми вже зупинилися на двадцяти п'яти. І тут звідки не візьмися, у якихось брудних бурульчатих малахаях, два суб'єкти з'явилися. Я й облич їхніх толком не розглянув. Безцеремонно встряли в розмову, мовляв, що й казати: класні півчобітки — імпорт! І якимсь непомітно-непомітно пішли й забрали мої старі черевики.

Продавець моментально зорієнтувався (у мене навіть виникла підозра, що ці два дивних суб'єкти — його спільники), відразу підвищив голос і вже навіть за тридцять рублів не хотів поступатися.

— Не хочеш за тридцять — знімай, я їх по шістдесят буду продавати, — сказав він і, присівши, так завзято почав хапати мене за ноги, що я змушений був його просити... щоб не йти босоніж по снігу.

У пошуках продуктів опинився на привокзальному базарчику, на якому зустрівся зі старшиною-надстроковиком. Властиво, не зустрівся, а він підійшов позаду, поклав руку на плече, як старому знайомому:

— Клорнет Оболенський?

Я прийняв гру:

— Єфрейтор Голіцин?

Ми весело розсміялися, кожен своїй гостроті. Потім він сказав, що наливати вина йому не треба, а от горілочки — не завадило б.

Він умовив взяти в таксиста пляшку горілки й пообіцяв дати натомість стільки провізії, скільки понесу. Угода була занадто привабливою, щоб відмовлятися. Втім, і горілочка обійшлася в копійчку — червінець віддав.

Щойно зайшли за станційні ларьки, старшина зірвав зубами пробку й просто з горла спорожнив півпляшки. Я випив півковтка, щоб підтримати його. І — даремно, у животі запекло, немов окропу сьорбнув. Старшина зрадів, що я непитущий, сказав — йому більше дістанеться. Заткнув пляшку носовою хусткою й сховав у своїй бездонній шинелі. Потім попередив, що веселість його тимчасова, через хвилину-другу (як піде) цілком може захмуріти, тоді треба різко крикнути йому в особу: хмурієш! У нього й кличка в частині — Хмурий.

— Щойно з'явлюся де, — повідав він, — уже чую за спиною, знущаються: іде веселий Вова Колобков! І така злість раптом напочувала, аж трясло, а після якутських подій — злість як рукою зняло.

На якимсь запасному шляху залізи в товарний вагон, перестаткований під склад, — маленькі заграбовані вікна на стелі походили на вікна курятника. Усюди на великих полках стійма стояли пузаті паперові мішки із крупою і ящики з консервами. Поперек вагона, немов місток з одного ряду полиць на іншій, лежали широкі двері — своєрідні нари. Місце під ними використовувалося під дрова й тази з вугіллям. Зварена залізна грубка у входу заміняла кухонний стіл, на ній стояла відкрита банка тушонки.

Старшина розповів страшні речі. Виявляється, крім усяких відомих подій, були якутські, невідомі, у яких за наказом понад він особисто брав участь.

— Бувало, піймаємо якого-небудь підбурювача й лупимо, лупимо бляхами — аж шкіра лопалася. А як вони нас до смерті лупили, і різали, і вбивали з-за рогу!

Старшина заматюкався, але не зло, машинально, і показав знівечену шрамами руку й дуже широкий бурий шов на грудях.

— У мене ще дещо тут є.

Він постукав вказівним пальцем по скроні. Я подумав, що таким дивним способом він підкреслює незвичайність свого розуму. Тим більше що старшина почав міркувати про політику й навіть пророкувати.

— Запам'ятай, студенте (на привокзальному базарчику він спостерігав за мною й прийняв за студента культпросвітучилища), що горбачовська перебудова нав'язана нам ззовні. Вона тільки початок величезної міжнародної афери проти росіян. Справжня ж афера ще попереду, вона з ельцинськими реформами почнеться. Згадаєш... уже й потрібні люди підібрані, а як же...

Він зробився похмурим, якимось враз навіть на обличчі потемнів.

— Хмурієш! — крикнув йому, як він просив.

Старшина відхитнувся й запосміхався, немов я зробив йому комплімент.

— Молодець! Так і далі дій, — заохочувально сказав він. — Все лихо наше в тім, що ми занадто багато марширували й співали «Широка страна моя родная...». У Прибалтиці співали, на Кавказі, у Казахстані, в інших союзних республіках, а вони, нацмени, запам'ятовували — як так, що в його країні росіяни співають «Широка страна моя родная...»?! Окупанти ці росіяни!.. А ми ж співали зі своєї наївності. Ми думали, що якщо ми їх вважаємо росіянами й пишемо їм у паспорти свої прізвища й національність, то й вони вважають себе росіянами — ні! Ми виростили самі в собі п'яту колону, своїх ворогів, своїх убивць виростили! Тому що «росіяни» з нацменів найбільше й довбали своїх, завзято довбали, щоб вислужитися! І вислужувалися, викликаючи у свого народу ворожість і навіть ненависть до нас, нинішніх росіян!

— Хмурієш! — знову дуже різко крикнув йому в обличчя.

Але цього разу він не відхитнувся, а, навпаки, майже впритул наблизив свою фізіономію.

— Чого репетуєш?! Хмурієш, хмурієш, певно, що захмурієш, якщо блукаючий осколок тут дислокується.

Він знову постукав по скроні.

Розмова зламалася. Я запитав, чому його не комисують. Він взагалі розлютився — важко задихав просто в обличчя. Добре, хоч я нагадав, що в нього ще залишилася горілка.

Старшина перестав дихати. Обережно, якось навіть боязко обмацав кишені й, наткнувшись на пляшку, відразу посвітлів обличчям, запосміхався, як дитина, що відчула материнські груди.

Зробивши кілька ковтків, заспокоївся, поставив пляшку на помітне місце, на так званий кухонний стіл. Сказав, що осколок ще ледь-ледь давить на мозки, але вже потрохи відсувається — від алкоголю. Ще від раптового різкого крику послабляє тиск.

— Напевно, специфічне смикання головою впливає, — припустив старшина й порадив: незважаючи ні на що, все-таки кричати в обличчя, щоб осколок відчалував від мізків.

Я думав, що він уже забув про моє питання, але старшина сам, без нагадування, повернувся до нього, пояснив, що комісувати його можуть хоч зараз, але по іншій статті, і тоді він позбудеться всіх виплат і пільг після поранень. А комісувати по правильній статті ніхто не може, тому що тих воєн, у яких він побував, офіційно не існує, офіційно цих подій мовби не було.

— Хмурієш! — закричав я, тому що чітко побачив, що старшина знову, і ще навіть дужче, почорнів.

— Нічо, нічо, нормально, — заспокоїв він. — Це осколок поплив в інший, безпечний бік.

Він сказав, що все вже знає про свій осколок, і розповів схему, по якій відбуваються видозміни: спочатку обличчя стає темно-синім, потім темінь немов спадає зверху долілиць, і обличчя робиться звичайним, на щоках навіть рум'янець з'являється, який у нього завжди був до цих подій.

Справді, незабаром обличчя посвітліло, апетит з'явився, а потім і рум'янець. Він запросив і мене поїсти, але я відмовився — не з моїм пташиним раціоном починати з тушонки.

Довідавшись про мою дистрофію, старшина розчулився, півмішка манки насипав, іншої різної крупи й вермішелі, консервів дав, олії пляшку... Загалом, озброїв під зав'язку. І все запитував, чи думав я ще сьогодні зранку, що зустрінуся з ним і так чудово проведу час!

Він теж не думав і не припускав, просто коли осколок заворушився, вийшов на привокзальний базарчик, щоб подивитися конкретно, за яких людей він кров проливав. І тут я в крилатці — точнісінько якийсь Дон Педро!.. Гітару б йому й романси співати, чим не кронштейн Оболенський?! — нібито так, зустрівши мене, подумав старшина. (Він уявив мене героєм відомого романсу, корнетом Оболенським, але через присутність у голові осколка плував слова, називав те клорнетом, те кронштейном..).

Засиділися ми з ним, наговорилися... Якби не осколок — розумний хлопець, дарма що надстроковик! Я від нього багато чого довідався. І жарту в нього оригінальні.

— Я, — каже, — тобі спецпайок макаронів дам, з м'ясною начинкою, щоб відразу їх готував по-флотськи.

Надірвав паперовий мішок, висмикнув кілька макаронин і, продуваючи, вистрілив з них павуками, ніби з духової рушниці.

— В Африці є народи, які спокійно їдять павуків, жуків і гусениць, — невдоволено завважив він. І геть уже сердито й без усякого зв'язку з попереднім запропонував подивитися «автоматну чергу».

Він розтягся на «місточку» і з наддовгої, у декількох місцях скривленої макаронини вивудив відразу кілька павуків. Вони лягли на склі, ніби вишневі кісточки. Лише тут я звернув я увагу, що всі вікна мовби зрешечені кляксочками або побиті міллю.

— Бачу, нудьгувати не доводиться, — весело ехидствуючи, сказав я, але старшина навіть не посміхнувся.

— Коли мене будуть заносити в Книгу Гінесса, в інтерв'ю для світової преси я скажу, що деякі глузували з мого захоплення. Ти будеш у числі деяких.

Останні слова він сказав начебто з погрозою. І я подумав: чи ж не хмуріє він?

— Зі мною все гаразд, — заспокоїв старшина. — Завтра вагончик поїде, для деяких у невідомому напрямку, і вони ніколи не довідаються, кому намагалися плюнути в душу!

Витріщившись, як удав, він повільно почав наблизитися до мене. І раптом крикнув: хмурієш! Крикнув так різко й пронизливо, що я, відкинувшись, ударився об стіну.

Чи не правда, оригінальні жарти?!

Старшина допоміг мені допхати мішки із провіантом до зупинки таксі, і тоді я підніс йому ще пляшку. Він зворушився, сказав, що бере її тільки тому, що не знає, скільки ще просидить тут, на запасних шляхах. Справа в тому, що вчора вночі, нікого не довівши до відома, вагон-склад відчепили в Дивові, а замість нього погнали в Естонію якийсь інший товарний вагон. Начальник із перевезень пояснив йому, що вагон його загубили й тепер треба чекати, коли згадають і зажадають.

Старшина розбудувався, але я сказав, щоб не розбудувався — завтра ж прийду в гості. Він не дозволив — завтра йому доведеться цілий день сидіти на телефоні у військовій комендатурі, шукати свого начальника по тилу.

— Найкраще приходь під Новий рік. (Він залишить мені класне повідомлення в начальника по перевезеннях).

Ми міцно обійнялися й розсталися, як брати.

РОЗДІЛ 22

Мої ходіння по базарах і комісіонках, часті появи на кухні (готував вермішель із тушонкою з яловичини — дивовижний забутий запах на весь поверх) поступово повернули мені втрачену повагу. А після того, як я добровільно став старшим по кухні, з'явилися прихильники й навіть захисники моїх прав займати конфорку без черги. Усе в мене залагодилося. І я так звик до крилатки, що про пальто або інший верхній одяг навіть не думав.

Напередодні Нового року, коли посилилися холодні пронизуючі вітри, мені трапився на очі на купі сміття досить затрапезний болоньєвий плащ із величезним і майже новим каптуром. Це був як подарунок долі! Я відірвав каптур і вистелив його зсередини

шматком рогожі й ватяного матраца. Все б нічого, але вата збивалася в грудку, і каптур бовтався на спині, як горб дромадера. Тоді я забрав вату й замість неї помістив подушку. Вона горбатилася, але вже не так різко, і я почав використовувати каптур не тільки за призначенням, але і як рюкзак (для якої-небудь випадкової їжі). Єдина невдача — частий ремонт крилатки.

В один із днів (я саме ремонтував своє одіяння) до мене постукали. Прийшов Двоносий із сантехником Тутатхамоном. Я навіть спочатку їх не впізнав — прифранчені, у яскравих зимових куртках з наворотами: на шнурках, «блискавках» і липучках. Сіли рядком на ліжко: один — гігант, інший — немов юнак, що не набрав ваги.

— Оригінально! Дуже!

Звичайна реакція на все, що пов'язане з моїм (скажімо так) універсальним побутом. Втім, а судді хто?!

Двоносий по-панськи вальсяжно закинув ногу на ногу — підлоги не дістав, пересів на табуретку.

Суть візиту полягала в тому, щоб забрати рушницю. У них виник серйозний конфлікт із конкурентами — пообіцяли прибити Двоносого, а кіоск спалити. Він, як завідувач торговельною точкою, звертався в міліцію, але там прямо сказали, що через їх «Свинячу калюжу» ніхто не буде ризикувати своєю головою. Нахаби самовільно перетягнули кіоск із площі Перемоги й покинули навпроти споруджуваного кінотеатру... І ще штраф змусили заплатити... І це при тому, що в них є офіційна ліцензія на місце біля пам'ятника вождеві.

Під час моєї розмови із Двоносим сантехник байдужно мовчав. Подав голос, коли напруму заговорили про рушницю.

— Я її обріжу й буду носити в штанах, — сказав він і, підвівшись, підняв куртку, поплескав по тому місцю, де саме.

Уточнення справило дуже сильне враження. Двоносий похвастався, що нині Тутатхамон — його особистий охоронець. Наразі він платить йому за вміння мовчати й не встрявати в розмову.

Мені здалося, що після зауваження Двоносого Тутатхамон почав мовчати вже не так байдужно, як поважно.

— Знаєш, Митю, нам гріх скаржитися. За місяць цілодобової роботи на площі нам не встигали підвозити пиво. Серед наших клієнтів знайшлися такі тузи, що не посоромилися висловитися на нашу користь по телебаченню — уперше пивзавод почав працювати на повну потужність. А чому?.. Та тому, що, як сказав один прозорливий даїшник, ми винятково вчасно, до тараньки й пива, пристосували свої дуже добре пров'ялені мізки.

Двоносий не без гордості повідав, що як тільки вони вивели на стінах кіоску яскраво-жовті покажчики у бік пам'ятника, а під ним вивісили не менш яскраві транспаранти «Він теж любив пити пиво великими кружками!», так відразу й зрізали намертво всіх конкурентів — люд із усього міста повалив саме до них пити пиво. Як завідувач торговельною точкою, він не приховував, що ідея інтелектуального придушення конкурентів повністю належала йому.

Тут знову якимось разово втрутився сантехник — гігантськи потягнувся до стелі, різко випручав руку й заявив гучно й трагічно:

— На вид плюгавенький — тьху! — Шаркнув ногою, немов розтер зава разом із пльовком. — Але з клепкою! Голова-а — золота! Тямуща голова — людей читає як по Писанню!

Своєю раптовою заявою сантехник знову справив на мене дуже сильне враження. Однак Двоносий заперечив:

— Яка там голова?! Трохи розумніший від деяких, і вже — голова-а, голова-а!.. Ось у Миті голова, з вищим гуманітарієм! Але тільки ти, Митю, не ображайся, поки що вона без належного застосування.

Він почав ремствувати, що в поезії «ні в зуб ногою», а зараз, як ніколи, потрібне поетичне слово для карколомної реклами. Двоносий попросив мене, як поета з дипломом, написати гарний вірш — не безкоштовно, звичайно, за гонорар. Я видав експромт:

Твій шлях вивужчується дуже,
Але не піддавайсь біді.
Йди до „Свинячої калюжі”,
І він розшириться тоді

Звичайно, подібні «вірші» ніде не можуть бути визнані віршами, хіба що «крім, як у Моссельпромі». Я для того й видав експромт, щоб скоріше випровадити незваних гостей. Але Двоносий так зрадів, так сипав праворуч і ліворуч компліментами, що в мене виник деякий сумнів — може, і справді непоганий чотиривірш?! Принаймні, на уклінне прохання Двоносого ледь-ледь підправити вірш (додати йому побільше колективного звучання), відгукнувся охоче. У товарному виді він звучав так:

Шляхи у нас вузенькі, друже,
Та не шукаймо тут біди.
Йдім до „Свинячої калюжі”,
Там шлях розшириться завжди.

— Хоп-хоп! — закричав Двоносий. — Купую!

Важко пояснити, чому я не взяв грошей за вірш, але не взяв. Сказав, що дарую його на знак дружби. За рушницю теж не хотів брати. Але тут уже Двоносий наполіг, мовляв, вони тоді пили в рахунок рушниці. Мов купець, дістав із внутрішньої кишені куртки лопатник і новенькими хрусткими двадцятьп'ятками й відвалив двісті п'ятдесят рублів. Особливо здивувало, що новенькими.

— Дорогий Митю, ми ж з банком прямо працюємо! Я ж завідувач торговельною точкою. — Він самовдоволено потер руки. — А за вірш, поки діє «Калюжа», чотири безкоштовні кружки щодня, — твої.

Я подякував Двоносому. Мені здалося, що, хоча він і перебуває під владою колишніх традицій і уявлень про навколишнє життя, у ньому відбулася помітна зміна. Начебто все те ж юродство й хвастощі примітива й у той же час чіпке захоплення й утримання лідерства в ніші, яка йому дісталася. Зміна була настільки різною й переконливою, що я прямо запитав:

— Скажи, як зав, видеруся я чи?..

Ніколи я не вважав себе проникливою людиною. І, запитуючи, був готовий до того, що Двоносий нізачо не відповість прямо, обере яку-небудь несподівану форму юродства. Тим гостріше відчув прямоту, неспростовність його правди.

— Не знаю, Митю, ти ставиш себе поза грошима, а зараз усе крутиться тільки біля них — хапають усі, хто може. (Він перейшов на шепіт. Певно, не хотів, щоб його чув Тутатхамон, що займався впакуванням рушниці). За себе скажу точно, якщо до Різдва не приб'ють, то як мінімум відкрию ще три додаткових кіоски. Я не поет, Митю, я навіть не бухгалтер, але я вже думаю грошима.

Він гукнув сантехника, і вони, не прощаючись, вийшли з кімнати, забувши зачинити двері.

— Бачив, яку одіж майстрячить?! Чаклун! А тіла — немає...

— Зате в тебе всюди тіло, уже й розуму ніде розміститися, — обурився Двоносий, але не зло, а щоб показати, що обурився. (Напевно, йому було приємно, що не тільки в нього немає тіла).

Я зачинив двері й, відклавши крилатку, зайнявся генеральним прибиранням. Мені хотілося відволіктися, щоб не думати про політику, але всякі думки самі лізли в голову.

Так, була зрівнялівка, так, процвітала бездуховність, але моральні цінності не підлягали перегляду. Саме тому ми зауважували: і неправда, і бездуховність, і зрівнялівка... Моральність, як здоров'я націй, не можна купити ні за які гроші. А якщо все, що поза грошима, автоматично випадає з життя, те незабаром за бортом виявиться сама людина. Яка різниця в тім, що колишнє інакомислення заборонялося владою, а нинішнє — замовчується, начебто його немає й у спомині?! Картина, написана талановитим художником, уже сьогодні уявляється більшою цінністю, ніж сам художник, або взагалі залишається незатребуваною. За тисячоріччя від створення світу ми так нічому й не навчилися. Ми знову й знову спокушаємося все тим же забороненим плодом — уседо-

зволеністю. Так-так, уседозволеністю... Нам сімдесяти трьох років не вистачило, щоб побудувати комунізм, але цілком достатньо п'ятисот днів, щоб улаштувати демократичний рай. Наші поведири або безнадійні недоумки, або аферисти, для яких, як сказав старшина-надстроковик, початок ельцинських реформ є початок величезної міжнародної афери...

Я знову захандрив, мене ніщо не цікавило. Не знаю, мовби я вибрався зі свого обтяжуючого стану, якби не вже відома зустріч із прапорщиком. Згадавши про нього, згадав і про свою обіцянку — побувати в начальника залізничних перевезень. Може, нічого страшного?! Може, я просто хмурію тому, що від'їзд Розочки давить на серце, немов блукаючий осколок — на мізки старшині-надстроковикові?!

Уранці тридцять першого грудня неабияк хурделило, і я, щоб випробувати каптур, прироблений до крилатки, пішов на вокзал пішки. Природно, пішов через Волхов, щоб скоротити шлях, і незабаром пошкодував про це. Справа в тому, що на голому просторі ріки пориви вітру були настільки сильними, що я не встигав гасити їх під крилаткою. Система моїх кріплень (підв'язок з білизняної мотузки) практично не спрацьовувала. Тобто спрацьовувала — як стропи розкритого парашута або кінці вітрила, наповненого сніжним вихром. Щоб просунутися вперед, доводилося налягати на пружну стіну, що раптом сама налягала на мене те збоку, те позаду, а те й зверху. Зрозуміло, я падав багато разів. Але одного разу поковзнувся особливо невдало: порив вітру підхопив мене, і спочатку я побіг, а потім уже плиском заковзав по мокрому льоді прямо під новий міський міст, під яким вода чомусь ніколи не замерзала. Якби не утеплений каптур (випадково зачепився ним за якусь умерзлу в лід жилку), точно б хлюпнувся в ополонку. Загалом, ледь не позбувся крилатки, а в одяг набрав стільки замерзлого снігу, що вже на вокзалі, коли відігрівався під сходами, один жалісливий батько сказав, що буває... і, багатозначно поглядаючи на калюжу, у якій я стояв, розповів про «подібний випадок на

евпаторійському вокзалі, на якому, виявляється, як і тут, немає поблизу жодної вбиральні».

Начальником перевезень виявилася молода особа, дуже схожа на стюардесу. У темно-синьому костюмі й білій кофті, струнка й підтягнута, вона випромінювала таку впевненість у собі, що це здалося мені навіть непристойним. Спочатку я прийняв її за офіціантку із привокзального ресторану. Тим більше вона стояла біля вікна, а за столом, над якоюсь бухгалтерською книгою, сидів геть лисий і начальницьки стурбований моложавий чоловік.

— Мені тут повинні були залишити звісточку, — сказав я їй, почувачуци, що молода особа безцеремонно розглядає мене, натягнув білизняні шнури й петлі, щоб дужче притиснути до спини горбатого каптура.

— От, помилуйтеся, типовий теплотрасник, що перебрався на зиму до нас, — представила вона мене, немов давнього знайомого, і вже мені (утомлено, ніби не раз розмовляла зі мною) сказала: — Хоч би мішок знімав, коли заходиш у кабінет, адже в ньому ж немає нічого, крім брудного рвання й бліх.

— Треба перевірити, може, там у нього самородки золота? — посміхаючись, пожартував лисий і підвівся із-за столу.

Я завмер, весь перетворився в очікування, як натягнута струна. У нашому містечку ще й зараз бомжів називають теплотрасниками. Але не це зачепило... Я миттєво уявив, як лисий, уїдливо посміхаючись, почне ритися в каптурі, у брудній мокрій подушці, що збилася в грудку, а молода особа, не приховуючи відрази, скаже: ну, що я казала?!

— Ви не маєте права... Я ніколи не був теплотрасником! Я — поет! — сказав з викликом і відчув, що усередині немов зірвався гачечок — я полетів у прірву.

Невагомість падіння викликала нудоту — я ніколи досі не говорив, що я — поет. Для мене це було рівносьильне заяві: я гарний, і не просто гарний, а гарніший за будь-якого Героя Радянського Союзу. Зрозуміло, мене називали поетом і навіть Поетом-Літописцем, але щоб сам — такого ще не бувало.

І от на вокзалі, стоячи перед невідомими людьми у своїй не-мудрій, але тепер уже по-особливому дорогій крилатці, я зірвався в прірву. Найбільш бездонну і найбільш мерзенну, тому що, втративши моральну точку відліку, відчув себе невразливим. Більше того, з кожною секундою моя невразливість зростала прямо пропорційно прискоренню вільного падіння. Єдине, що досаждало, — нудота й ще мовби запечена думка: поміняв шило на мило.

Подальші подробиці нецікаві й навіть нудні. У відповідь на мою заяву молода особа сказала, що якщо я — поет, то вона — англійська королева. А лисий, підвівшись із-за столу і кваліфіковано відтіснивши мене від дверей, попросив вважати його начальником міліції. Він досить строго зажадав документи, що засвідчують мою особу, і якби не диплом літературного працівника, що по старій пам'яті я все ще носив у внутрішній кишені піджака, цілком можливо, що Новий рік довелося б мені зустрічати в камері попереднього ув'язнення.

Диплом справив сильне враження. Начальниця раптом згадала, що знає поета Сльозкіна — читала вірш у газеті, у якій була опублікована і її замітка про порушення оформлення перевезень. Попросила, як кажуть, змінивши гнів на милість, щоб я прочитав який-небудь свій вірш. При цьому вона так відверто кокетувала, що лисий навіть образився на мене. Почав чіплятися: звідки я знаю старшину, чому саме його вагон загубили, а замість нього відправили товарний, завантаженою міддю?.. Дивні питання, не за адресою. Начальниця заступилася за мене й так і сказала:

— А він тут до чого?!

Вона витягла із шафи важкий згорток, хрест-навхрест перетягнений капроною лінвою, і прочитала:

— Клорнету Оболенському від...

Витримала таки тривалу паузу, поки я не зміркував:

— Від єфрейтора Ґоліцина.

Начальниця засміялася — збігається! А вона вже думала, що старшина геть того... Весело постукала по шафі й оголосила лисому,

що, як не дивно, від мого кумедного одягу віє не куривом, як від деяких, а — ароматом фіалок.

На подяку я прочитав експромт «Наш шлях все вужчий, вужчий, вужчий...», чим зненацька для начальниці справив на лисого неабияке враження. Він не тільки пробачив мені «аромат фіалок», але навіть потиснув мою руку. У відповідь начальниця подивилася на нього з веселим жалем: мовляв, кому що!

У гуртожиток повернувся на автобусі й, напевно, забув би й про начальницю, і про лисого, якби не ще одна зустріч із ними, що, як розумію зараз, виявилася доленосною...

РОЗДІЛ 23

Старшина залишив мені безцінний скарб — дев'ять банок тушонки. Як на ті часи, подарунок нечувано щедрий. Але найбільше мене торкнуло його послання, написане хімічним олівцем на клаптику паперу, відірваному від мішка, яке я прочитав уже в гуртожитку.

«Дорогий кронштейне Оболенський, — писав він, — візьми пайок як подарунок тобі на Новий рік! Ти в потрібний час був у потрібному місці й урятував мене. Тепер буду жити тому, що, зустрівши тебе, переконався: жити з користю для нужденних можна в найбільш затрапезному вигляді. Головне — не хмуріти. До зустрічі, брательнику, шукай мене в Книзі рекордів Гінесса. Тисну руку, твій єфрейтор Голіцин — не хмурій!»

Немудре й навіть начебто дурнувате послання старшини. Його дев'ять банок тушонки, де-не-де не відтерті від солідолу, вразили мене так сильно, що із закликами «не хмуріти!» я уткнувся в подушку, як красна дівиця.

Це не був сумний плач від нестерпної втрати або невисловленої образи. Ні, ні й ще раз — ні. Я плакав від радості й розчулення своєю потребою, про яку раніше навіть не підозрював.

Якщо я комусь допоміг, не допомагаючи, то скільком можу допомогти, якщо це поставлю собі за мету?! Саме в цю хвилину

я по-справжньому зрозумів Розочку й по-справжньому пробачив її. Я плакав від непоясненого везіння, що щораз, коли я оступався й припускався непрощеної помилки, приходило на допомогу й указувало єдино правильний шлях. От і зараз: жити з користю для нужденних — увійшло в мене, немов глас понад. І я, як і кожен православний на моєму місці, відразу покаявся, що давненько вже не був у церкві, і відразу пообіцяв Всевишньому, що ще до Різдва побуваю й неодмінно причащуся Святих Таємниць.

Будь-який хоч трохи віруючий, що згадав про Бога, ніколи не скаже в серці своєму: мовляв, з такого ось числа почну робити людям добро. Навпаки, він постарається наблизити час і вже з тієї секунди, що згадав, буде шукати нагоди для добродіяння. Я не був винятком і воістину відчував велику радість уже від самої думки про те, що можу скористатися подарунком старшини просто за призначенням і облагодіяти ним доволі багатьох.

Спочатку постукав у кімнату до своїх, так би мовити, доброзичливців. Ніхто не відповів. Потім у найближчі двері — теж мовчання. Виявилося, що більшість мешканців поїхали на свята до батьків — залишилися лише геть самотні або зв'язані необхідністю по роботі. (Що ж стосується компанії Двоногого, те вони вже давно не жили в гуртожитку й заходили лише зрідка, щоб оплатити кімнату. Мені сказали, що у них є величезне підвальне приміщення в самому центрі міста, яке вони використовують і під склад, і під житло).

Дізнавшись обстановку, склав усю, що була, тушонку в сітку (від першого візиту до старшини залишалася ще одна банка) і насамперед постукав до сусідки навпроти.

Вона відкрила миттево й так само миттево зачинила. Тільки й устиг помітити, що мигнула в'язана кофта шахового кольору.

— Чого тобі треба? — сердито запитала через двері.

— Дозвольте привітати вас із Артуром з Новим роком, — сказав я якомога ласкавіше. — Прошу прийняти від мене невеликий презент.

— Забирайся звідси — презент! — крикнула вона роздратовано.

Звичайно, з її боку це була несправедлива брутальність, але і її загалом можна було зрозуміти. Я розгубився, не знаючи, що робити.

— Ще раз кажу — йди! Артура нема, він у селі в бабусі!

Помовчавши, раптом поцікавилася, що за презент.

— Банка тушонки, — сказав я.

Сусідка почала з'ясовувати, якої тушонки, яловичої чи свинячої. На мою відповідь, що не знаю, банка без етикетки, ледь-ледь відчинила двері, по лікоть висунула руку — давай!

Наступні кілька кімнат були замкнені, і сусідка, що тепер стояла біля дверей, підказала, щоб пройшов у кінець коридору, за вмивальник. Справді, всі кімнати, що залишилися, разом відчинилися, щойно я підійшов, — навіть не треба було стукати. Молоді хазяєчки вишикувалися в ряд, і в миготливому світлі неону здавалося, що їхні довгі тіні з цікавості вистрибують у них через спини. Ілюзію суєти підсилювали і їхні запитання, адресовані сусідці через мою голову.

— Томо, чого йому треба?.. Ой, дівчата, невже наш гвалтівник нарешті й до нас маньячить?! Скоріше тримаєте мене, Томку ж він уже обратав!.. Тому, обратав?!

І ще всякі непристойності, грайливо лякаючись, сміло викрикували наші так звані дівчата, від яких, не будь за мною сусідки, я неодмінно б тікав. Однак довелося пересилити себе.

— Дорогі сударушки! Дозвольте привітати вас із Новим роком і піднести невеликий презент! — сказав я їй, користуючись їхнім замішанням, швидко оббіг усіх.

Моя енергійність виправдала себе. Вони, голосно дивуючись, дякували їй відразу запитували одна в одної, що б все це значило.

Вертаючись назад, я вже наперед вирішив, що всі банки, які залишилися, віддам сусідці. Я почував перед нею якусь непо-

яснену вину. І тут мене наздогнав раптовий здогад сударушок, дивовижне припущення про те, що, напевно, завтра, як колись Гіву, мене заарештують. Мовляв, той теж так само роздавав презенти. Це була жахлива дурість! Від несподіванки я навіть трохи призупинився.

— Томо, га Томо, а цього за що забирають?

Сусідка пірнула в кімнату й перед моїм носом так розлютувало ляснула дверима, що з косяків посипалася штукатурка.

Уже лежачи на ліжку, вирішив не виходити з кімнати, щоб не псувати їй настрою й не збільшувати свого. Зустрічати Новий рік за святковим столом у колі родини або друзів — це, звичайно, чудово, але можна зустрічати й за читанням якої-небудь гарної книги.

Моя бібліотека — це я. Так-так, без усяких жартів. Вона розділяється на три частини.

Перша — різноманітні словники, довідники й дуже багато всякої спеціальної літератури: собаківництво, птахівництво, овочівництво, садівництво й так далі, і так далі...

Друга — моя гордість, твори, які мені сподобалися або здивували, і я придбав їх, щоб завжди мати під рукою. Більшість із них дісталися мені безкоштовно, тому що я здобував їх у бібліотеках як списані, як макулатуру. Я навіть пройшов курси реставратора-палітурника, щоб багатьом улюбленим книгам надати належного вигляду.

Третя частина — священні писання: Біблія, Бхагавад-Гіта, вірші Будди (так називаю книгу «Дхаммапада»), Коран, кілька брошур про конфуціанство й Лао-Цзи — ото і все, маленька за обсягом частина. Взагалі, людство зберегло дванадцять священних писань, дванадцять релігій відає людьми. Ще в студентські роки була думка написати якусь біліну про Єдиний Бога, який утомився вислухувати скарги й похвали людей, що ворогують на релігійному ґрунті й завжди закликають у судді Його, Єдиного. Запам'ятався початок твору, який я назвав «Дванадцять істин».

* * *

— Ну, це вже стає просто смішно, — роздратовано сказав Бог уголос, і всюди в райських кущах, весело визираючи й ховаючись, почали сміятися ангели, велячи божественним тваринам і квітам поводитися так, щоб це справді було смішно.

Бог засміявся. «Нерозумно, звичайно, але добре, — подумав Він і сховав свої думки. — Однак земних справ тут не вирішиш, їх слід вирішувати на землі».

Господь Бог таємно з'явився на землю й підійшов до багаття, біля якого сиділи Христос, Будда, Аллах, Ягве, словом, всі дванадцять Учителів (на той час вони вже мали славу пророків, апостолів Його Божественної Істини). І от Господь Бог у вигляді мандрівника зняв торбинку й, славлячи світ за те, що в ньому багато гарних і різних Учителів, раптом висловив сумнів — як так може бути, щоб багато навчань були справжніми — адже Істина одна?..

— У такому випадку що таке Істина? — запитав Бог Учителів народів, а по духовній суті запитав Своїх Синів.

Всі Вони, природно, відповіли Йому в строгій відповідності зі своїм навчанням, тобто Священним Писанням, так, що в мене відразу виникла заковика: а як же бути з відповідями Синів, священні книги яких відсутні в моїй бібліотеці?! У країні поголового атеїзму я натрапив на непереборну стіну, — довелося відмовитися від твору «Дванадцять істин», щоб не виявитися щирим ялземцем.

Я присів навпочіпки й, взявши збірник віршів Будди, відкрив навмання. Глава про прояснених, стих 187: «Він не знаходить задоволення навіть у небесних задоволеннях.

Повністю прояснений учень радується тільки знищенню бажання». Мимоволі задумався —загалом, сказано й про мене. Принаймні, у мене немає бажання шукати зустрічі хоч із ким у гуртожитку.

У кімнату постукали — якийсь веселий грайливий стук.

* * *

Я вірю в народну прикмету: як зустрінеш Новий рік, таким і буде весь рік. Щоб не згадувати, як зустрів (душа, немов рана, кровоточила від усякої необережної думки), і в той же час бажаючи згадати найдрібніші подробиці минулої ночі, я придумав гру. Я не згадував, а мовби обмірковував сюжет свого нового роману... (Роману із сусідкою Томою). Я сподівався обдурити себе, що саднить під серцем біль. Тому, що мізернішим я уявлявся самому собі, то більш значимим і епічно піднесеним мала бути оповідь. Крім того, щоб приспати біль, я повинен був думати про себе абстрактно, тобто в третій особі, мовби про героя літературного роману, що хоча й змушує співпереживати, але конкретно до мене ніяк не ставиться.

Пізнім вечором, саме в переддень Нового року, зі своєї гуртожитської кімнати вийшов парубок років двадцяти трьох від роду. Він був у байкової крилатці з відкинутим каптуром, поверх якої святково блищали врозкид приклеєні з фольги зірки й місяці. Обличчя парубка приховувала чорна напівмаска, він був собі на умі, і йому вартувало великих зусиль, щоб ось так, перервавши корисне читання, вийти зі своєї кімнати. Але він вийшов, йому здалося незручним відсиджуватися. Знаючи вдачі мешканців, він був упевнений, що після третього запрошення вони сприймуть його відмову як особисту образу: мовляв, сам сохатий-рогатий, дружина втекла, а бач, гидує! Їм не можна, вони біленькими рученьками по сміттєвих контейнерах шастають... І ще всяко-по-різному будуть позаочі паплюжити його, так що він не тільки облитий поміями ввійде в Новий рік, але ще й продефілює по ньому обвішаний усякими непотрібними очищеннями.

Чоловік напівмасці легкою ходою перетнув коридор — хор голосів відгукнувся на його стукіт. Він відчинив двері й відразу виявився мовби учасником застілля. Зсунуті в торець столи, густо заставлені пляшками й усякою домашньою їжею, немовби наїхали на нього, притиснувши до косяка.

— Ура-а, поет-звіздар!.. Містер ікс!.. Наш гадатель-предвіщатель!.. Дівки, дівки, нехай поворожить! Колько, Колько, нехай вгадає, що я сьогодні вже хочу?! — Ще всяке не так веселе й п'яне, як розв'язне кричали розчервонілі так звані жінки-одиначки, які ніяк не скидалися на одиначок. (При кожній сидів свій Колька з тих тертих, які чітко знають ціну своєму запрошенню).

Відвертість намірів усіх присутніх була так дохідливо відображена на обличчях, що парубок зніяковів. Йому здалося, що він неждано-негадано перервав уже сам акт втілення намірів. Це було так нерозумно, так мерзотно, так соромно, що, ні слова не кажучи, він штовхнув двері, щоб ретируватися, і мало не налетів на сусідку. Вона пискнула й досить вдало вивернулася, тому що поперед себе тримала величезну сковорідку з гарячою тушкованою картоплею.

— А-а, це ти?! А я до тебе знову заходила, — сповістила вона так запросто, по-свояцьки, що не лише в навколишніх, але й у нього самого склалося враження, що вони давні друзі, просто-таки нерозлийвода.

Взагалі, всі дуже доречно вийшло. Він допоміг сусідці поставити сковорідку на стіл і по лініях долонь, немов справдешній хіромант, напорочив їй таємничу зустріч із загадковою людиною, що спочатку викраде її на іншу планету, а потім поверне щасливою й прекрасною. Він навіть пообіцяв їй, що це трапиться в сьогоднішню новорічну ніч.

— На себе натякає, на себе! — галасливо зареготали Кольки.

Проте його пророкування мали бурхливий відгук. Жінки навперебій почали простягати до нього руки, просячи поворожити. Так, давно він не відчував до себе такого підвищеного інтересу з боку прекрасної половини. Особливу наполегливість проявляла подруга конкретного Кольки, який відразу ж запротестував: «Лялько, ревную!» — і, наливши майже повну склянку самогонки, зажадав, щоб звіздар осушив штрафну. І він осушив і ледве було не впав горілиць, так різко в голову йому вдарив хміль.

Сусідка втримала його, і посадила поруч, і почала опікуватися ним, начебто своїм Колькою або Гіву. Парубок радісно сміявся: уперше в житті його ревнували.

— Томо, твій звіддар у фокусі, — тим часом продовжував скаржитися Колька. — Затуляй його, а то з Лялькою вже немає ніякої ради!

Справді, Лялька тяглася із-за столу, перекидала склянки, а він, парубок, почувачи невимовні веселощі душі, не міг навіть підвестися. (Ноги не слухалися, і всі предмети навколо плавали, немов у воді).

На допомогу знову прийшла сусідка, вона досить відчутно хльоснула Ляльку по руках (принаймні, Лялька скрикнула) і, загородивши звіддаря собою, стягла з нього півмаску, а потім і крилатку. Усе було дуже весело, але із цього моменту в пам'яті виявлялися великі порожнечі й нескладні епізоди, які, незважаючи на всі хитрування, озивалися болем, що саднить, навіть у душі цього, здавалося б, стороннього парубка.

Він добре пам'ятав, що ще задовго до дванадцятої Лялька й Колька демонстративно цілувалися, а всі, у тому числі й він, хором кричали «гірко!» і після кожного поцілунку ляскали в долоні й навіть улаштовували овацію. Потім якимось чином шлюбні пари мінялися, і кожна нова наречена неодмінно вдягала його крилатку й уже в півмасці доступно підставляла губи. Він теж кілька разів обіймав і цілував якусь Ляльку, може, це була сусідка Тома, а може, і ні... Сяк-так пригадувався пік вечірки — бій курантів по телевізору й бабах шампанського. Потім відразу вулиця, святкові вигуки, пісні. Сніг спалахував яскравими блакитними іскрами, вони сміялися, грали в сніжки, а потім його відкопували із замету й волокли по сходах нагору, і якась довга луна перетворювалася на сніжну лавину, з якої вискакували білі пухирці, що лопаються, — го-то-вий, го-то-вий, го-то-вий...

Серед ночі до нього прийшла Розочка, холодно лягла з ним, він просив у неї вибачення, але вона була неприступною. Потім

у якомусь раптовому пориві вона притягла його до себе — він прощений, він повен невимовного захвату, йому здається, що зараз, як у дитинстві, він знепритомніє! І справді, усе змішалось, втратило обриси й форми... І раптом різонуло по очах світло. І геть жахлива картина: він лежить на величезному білому мовби операційному столі, лежить голий (як кажуть, у чому мати народила), а над ним у знаменитій шаховій кофті з абсолютно голими грудьми й колінами сусідка Тома із сантиметровою стрічкою в руках.

— Спокійно, спокійно, — сказала вона й легенько поплескала по животу. — Заплющ очі й спи, не звертай уваги.

Він заплющив очі, а коли розплющив — був уже ранок і він лежав під простинню й далі геть голий і боявся поворухнутися, щоб не потривожити біль, що саднить під серцем. Він силкувався згадати подробиці минулої ночі, що стосувалися особисто його, але при це думав про себе в третій особі, мовби про якогось літературного героя, який конкретно не має до нього ніякого стосунку. Втім, це вдавалося йому лише почасти, і він — страждав.

РОЗДІЛ 24

Усі дні після Нового року я думав про себе й сприймав себе не інакше як у третій особі. І звіздар (ворожбит-провісник), і поет Митя Сльозкін були моїми добрими знайомими й навіть більше ніж знайомими — вони були частиною мене, як і я їхньою частиною. Вони знали все один про одного й майже нічого — про мене. Тобто вони якось здогадувалися, що є Я, але — хто це такий?.. Справді, хто Я, якщо ношу в собі одного й іншого, а сам є їхнім плодом — плодом невдалих взаємин? Ба більше — достеменно знаю (і вони цього побоюються у своїх здогадах), що саме звади між ними й викликали мене до життя.

Проте саме Я, хтось третій, жадав не лише примирення звіздаря й поета Миті Сльозкіна, але і їхнього злиття. Так-так, злиття

в єдине «я», у результаті якого Я, хтось третій, розсіявся б і зник, мов дим, мов кепський сон, тобто поступився б місцем новому Миті Сльозкіну, збагаченому досвідом звіддаря. Але саме цього й не хотів колишній Митя! (Йому уявлялося злиття зі звіддарем якимось добровільним божевіллям, котре якщо і явить його, нового, то хіба як безумця).

Звісно, така перспектива не влаштовувала нікого. Або крок уліво (з усіма вихідними й висхідними — «втеча»), або краще смерть, ніж божевілля!..

Загалом, усім «я» було чого побоюватися, тим паче, що всі вони свідчили про одне — жахливе сум'яття в душі колишнього Миті Сльозкіна, який досяг критичної точки. Однак — спершу все ж про звади.

Зранку, коли я (ще не відаючи, що Я — хтось третій) лежав під ковдрою й силкувався зрозуміти, що сталося, чому сусідка в таких же, як і я, Адамових одежах витріщалася на мене, — почувся легкі впевнені кроки. Вони, не сповільнюючись, увійшли в кімнату, як входять до себе. Якимсь незрозумілим чуттям відразу вгадав — сусідка! І вона, на відміну від мене, стурбована не тим, що сталося вчора, а тим, що має статися сьогодні, зараз.

Поет Митя Сльозкін, мов грудка притлумленого крику, затріпотів у грудях і з жахом забився в куток. (Мені стало жаль його. Тут я відчув, що Я — хтось третій, що Я — лише спостерігач, спостереження якого нікому не заважають діяти собі на догоду).

«Туди тобі й дорога», — безжально констатував звіддар і, потягнувшись, як потягуються березневі коти, весь такий поважний, заповнив собою вивільнений простір.

«Це тобі не Розочка, що покинула тебе як порожнє місце, — вже опанувавши ситуацію, з гордою перевагою резюмував звіддар. — Учись, поете, ми зараз затіємо власні страсті-мордасті!»

І Я, і поет Митя, і звіддар легко чули думки один одного й, природно, обмінювалися ними, не вдаючись до мови. Для всіх довкола нашої роздільності не існувало, ніхто не сприймав нас

осібно: це — звідар, це — поет Митя, а це — Я, хтось третій. Ні-ні, розділившись, ми були в оболонці єдиного «я», і лише в ній, як у представницькому мундирі, кожен із нас міг являтися перед навколишніми й своїм осібним Я представляти нас усіх трьох. Ось у цьому й була причина розладу, причина звад — але не буду забігати наперед.

У кімнату вийшла сусідка — з розплетеним волоссям, у блакит-ненькому міні-халатику, сповнена якоїсь показної енергійності.

— Поете-звідарю (наочний приклад того, що у видимому світі ніхто нас не розділяв), годі спати! — сказала вона й, знявши пантофлі, залігла до мене на ліжко. — Ти бодай пам'ятаєш, як учора напам'ять декламував мені вірші?!

Поет Митя Сльозкін, на відміну від звіддаря Сльозкіна, мимоволі скулився, він згадав, що справді читав вірші.

— І все про кохання, і все презентував мені! — самовдоволено повідомила сусідка.

Митя втомлено поворушився — він не просто читав вірші, він, натякаючи на Гіву, всім повідомляв, що презентує їх чарівній Томі і її синові Артуру.

— Та що ти?! Нічого не пам'ятаю — перебрал! — «зівнався» звіддар, повертаючись до сусідки. — Хоча ні, пам'ятаю, серед ночі з'явилася чарівна незнайомка із сантиметром у руках...

Він раптом відкинув простирадло (Митя мимоволі здригнувся) і, обхопивши сусідку за талію, безцеремонно потягнув її до себе, падаючи на подушку.

— Вона заміряла, кого вона заміряла, чи ж не сеньйора?! — давлячись сміхом, багатозначно запитав звіддар.

Сусідка теж розсміялася, вона зрозуміла непристойність натяку, але саме непристойність і розсмішила її. У ній вона вловила законне право звіддаря на неї як на свою... Так-так, на свою жінку. Вона, може, тільки тому й прийшла до нього з розплетеним волоссям і в міні-халатику, щоб з'ясувати, наскільки він хоче скористатися наданим йому правом.

— Зовсім, зовсім не те, на що ти натякаєш! — удавано відбиваючись, зі сміхом сказала вона. — Я теж хочу зробити презент. — Мовби бажаючи повідомити, про який саме презент мова, відштовхнулася двома руками й раптом, поступившись новому внутрішньому пориву, сама припала до його грудей і прошептала несподіваною палко: — А ти, Митю, знаєш, іще ого-го!..

Що було далі?! Про це, як то кажуть, історія мовчить.

Назвавши звіддаря Митею, сусідка й подумати не могла, що стане свого роду яблуком розбрату між ними. Але так сталося й не могло не статися бодай тому, що поет Митя був не лише мимовільним свідком, але й мимовільним учасником і співучасником усього, про що історія мовчала. Зрозуміло, його, як закоханого в Розочку, вся ця раптово виявлена залежність від похитливого звіддаря не лише обурювала й ображала, а просто доводила до відчаю.

Узагалі, все цього дня складалося для поета Миті напрочуд кепсько: спустошеність, провали в пам'яті, поява сусідки й, головне, її доступність, яка збивала його з пантелику. Саме тоді, щоб уникнути контакту з нею, він самоусунувся, а звіддар скористався — ні його, ні сусідки не пощадив. Щоправда, вона й не мала потреби в пощаді. Розпашіла, щаслива сусідка задоволено лежала поруч зі звіддарем у солодкому забутті, а той, витріщившись у стелю, безсоромно жартував з Миті:

— Учись, поете, брати бика за роги! Себто перепрошую — корівку за вим'я. Просто «мілкі ме-е» — замукаєш від задоволення!

Він навмисно, для Миті (показав свою владу), пом'яв її оголені груди й, балуючись, пограв сосками, немов своїм власним причандаллям. На додаток, мов теличку, поплескав по задниці.

— Б'юсь об заклад, що вона нічим не гірша від твоєї Дульсинеї! Хіба, може, лінії не такі опуклі, зате не така норавлива.

Сусідка по-своєму сприйняла дії звіддаря, присунулася до нього:

— Митю, ба, який ти ненаситний?! А якщо тебе підгодувати?!

Вона пирснула й, пірнувши звіздареві під руку, раптом стиснулася, немов від раптового болю.

— Ти, напевно, дуже на мене образився?

Вона затаїлася, навіть дихати перестала.

— І чого, за що?! — не зрозумів звіздар.

«Він тупий, дурний і, як наслідок, самовдоволений», — подумав поет Митя.

— За гроші, які мала відправити твоїй матері, а вийшло, що привласнила.

Якийсь час знову її немов не було, зникла — ні подиху, ні шереху, лише серцебиття. Потім схлип — жалібний, із зітханням.

Вона розповіла звіздареві, що пішла на пошту, а там, як на гріх, санітарний день. Вони з Артуром поїхали на привокзальну площу, але й там не пощастило — перерва на обід. Крутнулись туди-сюди, а тут уже й автобус нагодився. Вирішила, що з села пошле. Але коли приїхала, одразу все пішло догори дригом: мати захворіла, корова виголоділася, кури й качки не годовані... довелося терміново закупувати комбікорм. Але нехай Митя не думає нічого — вона поверне борг, і дуже скоро.

Сусідка витерла непрошені сльози й, підвівшись, заглянула в обличчя звіздаря. Що вона там побачила — бозна!

Обличчя його було бліде й утомлене — думки відпочивали десь зовні... Такі обличчя зустрічаються в спортсменів, особливо у футболістів, що програли кубковий матч і бездумно валяються на газоні, — перемога була така близька, така близька!.. Втім, навіть ця реакція чи рефлексія виявилася б для звіздаря занадто складною. У душі в нього не було нічого. Він не знав, та й не хотів знати, що сусідка мала на увазі. Він уже вирішив, що запитає її, мовляв, а вона сама на його місці образилася б чи ні?.. І запитав, заскочив ізненацька, продовжуючи дивитися в стелю.

Сусідка спершу задумалася, а потім почала тихо сповзати з «полатей».

— Я, мабуть, піду.

Вона раптом згадала, що сьогодні їде до матері по Артура і ще потрібно зібратися — якщо все вийде, як вона планує, то повернеться до Різдва, а якщо ні — тоді доведеться затриматись.

Сусідка гадала, що звіздар обов'язково зреагує на її інформацію — все ж тепер вони не чужі. Але він і далі лежав собі, навіть не ворухнувся. Єдине — очі прикрив, немовби впав у забуття. Щоб у цій ситуації він міг заснути — вона не могла повірити...

Опустивши ноги в пантофлі, вона не квапилася йти, їй здавалося, що ось зараз, наступної миті, він змінить гнів на милість, і тоді вона побуде з ним ще трохи — час дозволяв.

Сусідка помилялася, всі її висновки й припущення не мали жодного стосунку до звіздара. І це найкраще розумів поет Митя вже бодай тому, що він достеменно знав, що звіздар справді заснув. Зрозуміло, з погляду Миті, його поведінка була вкрай безсоромною, нахабною і не мала виправдання.

Коли сусідка зрозуміла, що чекати годі, й рушила до дверей, терпіння Миті урвалося — він скинув звіздара, позбавив його п'єдесталу, тобто представницького мундира.

— Зачекай, Томо, які можуть бути образи, якщо гроші ти витратила, щоб допомогти матері?! Адже різниці немає — моя мати чи твоя, однаково мати, розумієш!

Сусідка зрозуміла лише те, що хотіла зрозуміти, а саме, що звіздар визнав — вони тепер не чужі. Але все ж повільність залишила неприємний осад, вона вирішила трохи провчити його й холодно сказала:

— Добре вже, поговоримо по приїзді...

Миті довелося застосувати все своє красномовство й кмітливість, щоб погасити в душі сусідки образу, спричинену байдужною поведінкою звіздара. Спершу її образа немов навіть виросла від Митіної щиросердності, яка раптом на неї звалилася, — але потім, коли він запропонував їй заглянути в праску й узяти звідти п'ятдесят рублів на дорожні витрати, сусідка здалася. Напевно, вона поступилася звичайній жіночій цікавості. Проте живі гро-

ші справили на неї доволі вигідне для Миті враження, особливо новенькі купюри Двоносого.

— Нічого собі! — сказала вона захоплено. — Ти міг модно вдягнутися, наймодніше!..

Вона взяла п'ятдесят рублів і майже невловимим рухом сховала під ліфчиком.

Звіздар весь цей час нібито спав, не подавав жодного натяку на свою присутність. Але він не спав, він чекав слушної миті, щоб знову вискочити на п'єдестал. Більше того, він ні секунди не сумнівався в успіху — поки сусідка тут, сили його подвоєні й навіть потроєні, бо, симпатизуючи Миті, вона насправді симпатизувала йому, звіздареві, — адже це він володів нею.

Так і вийшло, варто було сусідці вдячно кинутися до Миті, як він, заплющивши очі, беркицьнув із п'єдесталу. І тут уже в усій красі постав звіздар. Він безсоромно відкинув простирадло й, широко розкритими обійми, на кожен її поцілунок відповідав двома-трьома. Він цвів, він пахтів на п'єдесталі спільного «я», немов узурпатор на троні. Він утішено насмівся з поета Миті.

— Ну що, літературний працівнику, ти нарешті зрозумів, хто має справжню владу над жінкою?! Дивися й учися, як треба насолоджуватися життям!.. Що, не подобається?! Тоді забийся в куток, затулися спідницями своєї Дульсинеї й сиди — не вилазь.

І Митя затулювся — і не вилазив. І зовсім не тому, що був згоден зі своїм візаві, — просто те, що відбувалося між звіздарем і сусідкою, викликало острах, руйнувало всі його уявлення про честь і гідність парубка, причому людини, як висловився Двоносий, із вищим гуманітарієм.

— Митю, ти такий гарний, такий добрий, такий чуйний! — палко шепотіла сусідка в не менш палких обіймах звіздаря. — А я, дурепа, розсердилася на тебе! Думала, що ти байдужий. Ах, дурепа я, дурепа! — солодко цілуючи, шепотіла вона.

— Ні, Томо, ти молодець! Ти свого не упустиш і, якщо треба, чуже підбереш! — раптом якось надто прямолінійно й недоречно висловив своє захоплення звіздар.

Утім, розум як вияв сердечності, властивий поетові Миті, зіздаря не стосувався.

— Томо, завжди й скрізь тримай себе в центрі, у фокусі — тобі добре, отже, всім добре. Особисто я лише так і чиню — і все «хокей»!

Сусідку дуже розсмішила раптова заява Мити. Виходило, що йому мало бути добре й через те, що вона привласнить і ці його гроші. Але потім їй спало на гадку: якщо він закохався в неї або принаймні перейнявся до неї якимись родинними почуттями, то його заява не така вже й нерозумна. Напевно, тому з більшою, ніж досі, пристрасстю вона пестила й цілувала його. А йдучи, кокетливо завважила:

— Митюсю, чекай свою Томочку!

У відповідь зіздар, мов робот, закинув руки за голову й, заплющивши очі, не в тему продекламував:

— Томо, тебе чекають удома.

Сусідка не знала, що й подумати.

— Ох який же ти, Митю, грубіяне!

— Тому що від дурману п'яний, — знову в риму й знову з відтінком ображеного самовдоволення завважив зіздар.

Його примітивна налаштованість убачати у всьому лише компліменти на свою користь раптом вивела її із себе настільки, що вона й не знала, що відповісти. Втім, слова були зайві — енергійній твердості кроків, що віддалялися, обіцяла доволі швидкий реванш.

РОЗДІЛ 25

Сусідка повернулася у Святвечір. Вона повернулася без Артура, але з величезним, туго перев'язаним пакетом у руках і в доволі гарному настрої. Всі ці дні перед Різдом вона шила для Миті демісезонне пальто з чудового темно-сірого драпу й приїхала з однією метою — подарувати його як обіцяний презент.

Вона розраховувала на подяку, на те, що Митя помір'є пальто в її присутності й у такий спосіб вона візьме реванш.

Вона помилилася. Він навіть не розгорнув пакета. І взагалі був якимось іншим, несправжнім — «мов мішком прибитий». Бухнувся перед нею на коліна, каювся в якихось немислимих гріхах, благав пощадити його високу і єдинувсвіті любов до Розочки.

До чого тут вища любов?! До чого благання, стогони та інше, інше?! Їй теж єдиневсвіті хотілося — щоб він зрозумів, що вони квити. Буде він приміряти пальто чи не буде — їй начхати, головне, що вона з ним порухувалася... Драп, підкладка, нитки, гудзики — якщо порухувати за нинішніми розцінками, виходило саме на ту суму, яку вона заборгувала. А ще робота?! Як завше здуру, він хотів знову віддати їй всі гроші. Але вона взяла всього тридцять рублів, та й це лише для того, щоб наголосити: що на що проміняв?! Усе мало жалюгідний, принизливий і відразливий вигляд. Вона поїхала назад у той же вечір без найменшого жалю. Їй не хотілося більше ні думати про Митю, не зустрічатися з ним. «Якийсь він аж занадто прицюцькуватий, надарма його дружина покинула!» — подумалося їй тоді з якимсь особливим задоволенням, і вона вже більше не згадувала про нього.

Утім, та прицюцькуватість і навіть несправжність Миті, яка впала в око сусідці, насправді пояснювалася більшою, ніж досі, його справжністю. Всі ці дні, воюючи зі звідарем, йому все ж знову вдалося здолати його, скинути з п'єдесталу. Єдине лихо — успіх не приніс полегшення. Перевага одного Я над іншим не забезпечувала стійкості миру, і Митя вирішив сходити в Георгіївську церкву Юр'євого монастиря.

Вибір пояснювався не тим, що Митя по батькові Юрійович (хоча це його втішило). Просто всі ці дні місцева преса цілодобово сповіщала городян про історичну подію — передачу згаданого монастиря під юрисдикцію місцевої єпархії, тобто віруючим. Саме у зв'язку з цим торжеством у Георгіївській церкві було богослужіння із хресним ходом, і Митя щиро вірив, що покаєння в гріхах і причащення до Святих Таїн у стінах такого древнього храму

неодмінно відновить його розстроюдане «я», його справжню особистість.

Отже, захопивши зранечку пакет із пальто, яке напередодні подарувала сусідка, поет Митя вирушив у Юр'єв монастир, точніше, в бік монастиря (по дорозі ще треба було заїхати на критий ринок і здати пальто в комісіонку).

Затія з пальто була винятковою — поетові Миті хотілося звільнитись від нього як від речового нагадування про інтимні зв'язки із сусідкою. Звіздар, навпаки, заперечував — пальто слугувало наочним свідченням його недавніх перемог.

Одне слово, поет Митя їхав у бік Юр'євого монастиря й, щоб зайвий раз не сперечатися зі звіздарем, витріщався на ранніх пасажирів, що спішно заплигували в автобус. Цілеспрямовано діловиті, вони заплигували обов'язково з мішками на зашийках або через плече. Присутність якої-небудь поклажі в руках було такою природною, що поодинокі люди без неї здавалися відверто підозрілими суб'єктами. Усі від них насторожено відсувалися, пильно загороджували свої мішки. Митя теж відсунувся, прикрив свій об'ємистий пакет смугастим краєм крилатки. І відразу, немов на умовний пароль, відгукнулася сухорлява жінка в жовтій собачій шапці, стилізованій під лисицю.

— Позад вас якийсь кримінальний тип!.. Ха-ха, ми давні знайомі, я розмовляю з вами про щось цікаве нам обом, не оглядайтеся, дивіться просто перед собою! — нахилившись, зашепотіла власниця жовтої шапки. — То ти говориш, що пив пол-полу, а мені здалося — щось більше міцне?! Ха-ха!..

Вона зімітувала сміх і, підсуваючи до себе туго набиті сумки, так натурально закотила очі на лоба, що Митя мимоволі злякався — їй стало зле!.. Втім, закочужвання очей лише мовби стосувалося міцності напою, а насправді вказувало на якісь підозрілі дії кримінального типа, що стояв трохи оддалік від Миті.

— Не хвилюйтесь, я стежу за ним, — мовби абстрактно сповістила сухорлява жінка й безапеляційно наказала покласти пакет на її пузаті сумки.

— У вас збоку теж... якийсь суб'єкт із газетою, можливо, злодій-рецидивіст?! Хо-хо, ми старі знайомі, ви стежите за моїм типом, а я за вашим суб'єктом, — навмисно заїдаючи слова в скоромовці, повідомив поет Митя, вмощуючи пакет, і вже для всіх, що вміють слухати й чути: — Якби пив щось міцне, напевно, ще спав би?!

Шапка, що претендувала на лисицю, захоплено підстрибнула, і поет Митя став їй не просто випадковим знайомим, а ідейним однодумцем.

З автобуса вони вийшли разом. Поет Митя допоміг сухорлявій жінці дотягти її вузли до ринку, а вона — як за компенсацію — взялася продати його пальто. Вона доволі вдало продала — за триста вісімдесят рублів, так що поет Митя не лише повернув гроші, віддані сусідці, але й трохи примножив їх. Утім, це сталося після відвідування монастиря, а тоді, віддавши пальто на продаж, він знову повернувся на автобусну зупинку й поїхав у храм.

Дивне місце — Юр'їв монастир. Саме тут, відразу за його південною стіною, був готель турбази, в якій вони, Митя й Розочка, провели свої найкращі три дні. (Сам монастир був, звісно, в страшному запустінні. Тоді на його території зберігали вугілля для міського комунального господарства й розбиті сільгоспмашини. А в чернечих келіях і трапезній розмістилося СПТУ).

Тепер монастир був зовсім іншим: і сніг, і паморозь на кам'яних стінах, і вхід у монастир з боку сивого Волхова, і безліч люду, який усе прибував і прибував, юрмлячись біля трапезної (саме там єпископ урочисто приймав з рук обласної адміністрації храм), — усе виявляло колись сховану від очей святкову-піднесену велич монастиря. Як це не дивно, але на тлі віруючих поет Митя не лише не виділявся, а навпаки, своєю присутністю привносив у це тло якусь вищу гармонію. Принаймні варто було Миті з'явитися в юрбі віруючих, як він відразу перестав почувати свою троїстість. Усі його Я раптом злилися в одне, звичайне, яке пишеться з маленької літери. Це було так раптово й так природно, що він навіть не помітив, що стало приводом... і взагалі, навіщо він прийшов у храм?

Я — є я. І це я — Дмитро Юрійович Сльозкін.

У сонні бабусь я нахилився до однієї з них (щоб розпитати про план майбутніх заходів), і вони відразу мене оточили.

— Синку, а ти звідки?.. Чий будеш?.. Здається, ти пташками торгуєш біля Вітославиці?..

Сивіські, з ясними довірливими очима вони справили на мене таке сильне враження, немов я раптом опинився на якихось райських покривалах, а не серед зими.

— Ні, я — поет Митя, — сказав і не відчув, як колись бувало, каяття совісті. Я справді сказав саме те, що мов печаттю лежало на серце.

Бабусі якимось спільним оком акуратно оглянули мене й погодилися: так, поет Митя, і взяли наді мною опіку. Перед хресним ходом попросили облачитися в стихар і вручили корогву із зображенням Божої Матері.

У той день я був у старих, зі стертими підборами черевиках і білих шкарпетках (туфлі забрали суб'єкти в малахаях, а фінські півчобітки приберігав для справжніх холодів; що ж до шкарпеток, то інших просто не виявилось). Золотий атлас стихаря й розбиті шкари не вельми поєднувалися, але бабусі одноголосно вирішили, що я «в ентом одіянні як ангель».

У Георгієвському храмі, просторому й темному (більшість вікон і дверей були забиті величезними тесовими щитами, саме на час проведення служби), я знову за допомогою бабусь облачився у своє колишнє одіяння й почував себе дуже добре, поки не почалося цілування ікони Георгія Переможця. Тут сталося замішання, мене відтіснили в людський потік, що виливається з храму, і я, щоб проштовхнутися до ікони, змушений був відчутно попрацювати ліктями.

Цілування ікони завжди уявлялося мені вищим актом, тим паче, що тут, при мерехтливому світлі свіч, я виразно бачив, як лик Божої Матері, зображеної на корогві, повністю повернувся до мене й вона, Божа Мати, немовби моя рідна матінка, перехрестила мене.

Її раптове благословення змінило дійсність. Мені примарилося, що Георгій Переможець якось відгукнеться на моє цілування. Словом, за допомогою гострих ліктів я пробився до ікони й на радощах так припав до неї з цілуванням, що люди навколо захвилювалися: хто це?! А коли я бухнувся на коліна, перед тим як поцілувати хрест у руках єпископа, вони були геть заскочені.

— Це Митя, наш поет Митя!.. — заступилися за мене бабусі.

Я підняв лоба й побачив трохи осторонь від священнослужителів ряд чорних самовдоволених туфель. Відтінені від штанин білими шкарпетками, вони немов би пригнувалися...

— Це Митя, наш Митя, — знову почув над головою. — Він — поет!

Мене не представляли, а просили зжалитися наді мною, мов над юродивим. Жахливе відчуття.

Я піднявся з колін. Глави обласної, міської, районної адміністрацій зі своїми свитами були всі тут. Принаймні в цьому десятку вищих посадовців, оснащених, скажімо так, білими шкарпетками, я побачив свого колишнього редактора. Так-так, це він стояв у лакованому самовдоволеному ланцюжку чорних туфель і смокінгів, білих манжетів, і шкарпеток, і, напевно, комірців. Втім, комірців я не помітив, тому що, гордо скинувши голову й підхопивши лівою рукою крилатку, немов патрицій тогу, вийшов, ні на кого не дивлячись. Без сумніву, у всьому цьому було щось комічне — піднявши крилатку, я крикливо оголив свої білі шкарпетки. Зрозуміло, я й не думав про аналогію між собою й нинішньою владою. І все ж біля автобусної зупинки «Вітославиці» мене обігнала чорна «Волга» й, різко пригальмувавши, зупинилася.

— Митю!.. Власнику преміальних носків, кроком ать!

Колишній редактор обласної молодіжної газети був у доброму настрої. Він сидів на сидінні розвалившись і буквально цвів і пахнув. На тлі білих манжетів, що визирали з-під чорного драпового пальта, він здавався якимось перебільшено вишуканим, прямо-таки

помісь лорда з джентльменом із КВВ. Мова його теж була іншою, більше розкутою (були відсутні партійні рамки-обмежники), він виголошував такі жарти, що аж вуха в'янули. Коли був редактором молодіжної газети, він такого собі не дозволяв.

— Митю! Поете Митю, більше білих шкарпеток не вдягай!..

Спочатку я навіть подумав, що він п'яний, — ні, просто він був у чудовому настрої. Обіцяв, що з дня на день почне виходити нова обласна газета, цілком демократична, у якій він знову стане головним редактором. Я засумнівався, сказав, що не може бути. У тому розумінні, що колись на цю номенклатурну посаду в головній газеті області призначали неодмінно кандидата в члени бюро обкому КПРС, а не комсомолу.

— Ех ти, поете Митяйко, відстав від життя! Тільки й залишилося в тебе... що білі шкарпетки.

Колишній редактор спочатку образився, але, побачивши, що в моєму сумніві немає нічого, крім подиву, запитав: чи знаю я, хто голова адміністрації області? І відразу, мабуть, не сподіваючись, що правильно зорієнтуюся, пояснив:

— За колишніми мірках він — чин, що відповідає першому секретареві обкому партії. Пам'ятаєш вусаня в синьому костюмі, що все кефір пив?.. До речі, саме з ним я стояв у храмі.

Нахилившись, шепнув на вухо:

— Ми з ним друзі до гробу.

Редактор поплескав мене по плечу й запросив працювати в новій газеті завідувачем відділом листів.

— Тільки, Митяйку, тогу патриція доведеться змінити на яке-небудь більше цивільне, більше рядове одіяння.

Я, звісно, відразу зрозумів, що й до чого. Однак нова манера редактора раз за разом, до місця й не до діла, називати мене Митяйкою була такою кепською, настільки дратувала, що я відмовився. Сказав, що погоджуся працювати лише завідувачем літературним об'єднанням при газеті.

— Митяйку, ти ще ставиш умови?!

Ну, це вже було понад мої сили!.. Я поплескав водія по плечу — попросив зупинитися (ми саме проїжджали повз новий ринок).

Отримавши гроші за пальто, я отоварився (згортки лежали в каптурі) і вже йшов з базару, коли побачив на ящику біля залізних воріт портативну друкарську машинку «Ерика». Усе життя мріяв мати таку: із прекрасним шрифтом, з необхідними для видавництва інтервалами, з дуже зручною кареткою й доволі мелодійним дзвіночком. Якби не зустрів із редактором, я б і не купував, залишив би «на потім». А тут подумалося про колективний збірник — машинка знадобиться для підготовки рукопису. Загалом, поки я випробував машинку, жінка-продавець (у сірій пуховій хустці й валянках — видно, колишня друкарка) дивилася на мене з якимсь здивованим співчуттям, немов на марсіанина. Її дивувала й насторожувала крилатка, але ще більше — моє професійне володіння машинкою. Я відстукав на аркуші, вставленому в каретку: «Машинка чудова, але, напевно, дорога?»

— Вона коштує триста дев'яносто рублів, — сказала жінка й відразу, хоча навколо нікого не було, шепнула, що віддасть її за двісті п'ятдесят.

Навчений фінськими півчобітками, я не став торгуватися. Віддав гроші, зачинив футляр-валітку і, як кажуть, ноги на плечі. До речі, поки йшов на автобусну зупинку (і в самому автобусі, й опісля), чорна валізка з нікельованими замками-затисками додавала мені неабиякої впевненості в собі. Я відчував, що відтепер Поет-Літописець — це не прізвисько, це моя місія земного життя, не виконавши якої, годі сподіватися на зустріч із Розочкою.

РОЗДІЛ 26

Січень промайнув непомітно. З ранку до вечора я правив і перерукував свої й чужі доробки. Єдине, що докучало, — ходіння в магазин по хліб і молоко. Втім, і тут я при звичаївся — улаштував у вікні між рамами своєрідний холодильник і отоварювався раз на тиждень.

Усе в мене йшло гладко. Я підготував об'ємистий рукопис свого збірника віршів. Дещо відредагував «із покладів» для колективного збірника й уже потирав руки в передчутті весняного наступу на видавництва, коли раптом довідався, що в нашому продуктовому магазині відпущені ціни на всі продукти, включаючи хліб, молоко й цукор.

Утім, я знав про все це наперед (чутки на кухні), але не зреагував. Тобто не побіг із мішком по магазинах, як це зробили більшість мешканців нашого гуртожитку. Я подумав: либонь як-небудь обійдеться.

Не обійшлося. Як зараз пам'ятаю, закінчив передрук «ораторії» (дотепер дивуюся, що спонукало мене на цей подвиг). Устав із-за столу, потягнувся, оглядаючи простір холодильника між рамами, — на жаль, порожньо. А за вікном темінь, але сусідній будинок, мов новорічна ялинка, весь у вогнях — веселих, що райдужно іскряться (так здалося крізь замерзлі вікна). Подивився на годинника — кілька хвилин по двадцять першій... Відірвав учорашній аркуш календаря — ба, лютий, перше!.. День народження президента Росії, не зашкодило б і відзначити!..

Ніколи я не вважав себе революційним демократом, і нині не вважаю. Ламати — не будувати. А розпорошувати державні землі — зовсім не те, що збирати їх. Єдине, що зачарувало мене в новому президенті, — його відвага. Так піти із КПРС, як він пішов, усенародно ляснувши дверима, — для цього потрібно було мати відважне серце. Як колись я був залюблений у політика Горбачова, так тепер був залюблений у політика Єльцина. Під час політичних суперечок, які не оминають жодного росіянина, я мав особливу приємність раптом заявити в обличчя сперечальникам — мій президент сказав!.. Що він сказав, насправді для мене не мало ніякого значення, тому що головним було — мій президент! Ми з ним були не те щоб з одного літоб'єднання — ні-ні, з одного гуртожитку. І природно, я був переконаний, що мій президент краще від мене знає, що мені в житті потрібно. Тому висування в прем'єри Єгора

Гайдара, онука відомого письменника, я сприйняв як одкровення: бач який мій президент — висунув у прем'єри Гайдара, «Вершника, що скаче попереду»! Про те, що «Єгор Хайдар» таїть у своєму прямому перекладі лише пряме запитання: «Куди їде Єгор?» — на гадку не спадало.

Відірвавши вчорашній листок календаря й виявивши, що добігає кінця день народження Бориса Миколайовича, я за звичкою, саме за звичкою, без жодного умислу, подивувався: бач який мій президент?! І на цьому, мабуть, усе б закінчилося, якби не передрук уже відомої «ораторії», у якій після дуєту «Андропов і Черненко» не фігурував дуєт «Горбачов і Єльцин». До речі, мій співавтор, Інкогніто, настійно просив мене придивитися до Бориса Миколайовича, тому що, на його думку, він, Борис Миколайович, ще історично не відбувся (ще не вмер).

Мене дуже розвеселило прохання співавтора, і насамперед тому, що прочитав його не раніше й не пізніше, а точно в день народження Єльцина.

— Обов'язково простежу!.. — пообіцяв я вголос і заквапився.

Заквапився не тому, що до закриття магазину залишалося сорок хвилин (мені вистачило б двадцяти). Просто раптом, якось дуже по-домашньому, уявив, що десь там, у недосяжній тепер Москві, зібралися на святкову вечерю домочадці президента, налили по чарочці й уже тост виголосили на славу... І так мені захотілося разом з ними «причаститися» і таким чином хоча б на цю хвилину наблизитися до місця перебування Розочки, що я заспішив, заквапився.

Доки цілеспрямовано збігав по сходах, а потім робив пробіжку до чергового магазину, почував себе Гайдаром, тобто вершником, що скаче попереду. Ілюзії перегонів спочатку сприяли сходи, а потім і швидкість — крилатка розвівалася ззаду, мов черкеська бурка.

У магазині, не стишуючи кроку, рушив в найдальший закуток: хлібний і молочний відділи. Продавщиці при моєму наближенні

здивовано повиростали за порожніми прилавками, а одна, на-
впаки, присіла:

— Господи, а це що за чудо-юдо?!

Її вдаваний переляк змусив мене сповільнитися й оглянутися довкола. Магазин був порожній, голий, як бубон! На вітринах не було навіть звичайної ставриди в томатному соусі, геть нічого! Я немовби зайшов у якийсь інший, не наш магазин. І навіть не магазин, а якесь складське приміщення — гнітила цілковита відсутність покупців. Мої шаркаючі кроки, множачись, то випереджали мене, то раптом глухнули й зникали, начебто я ступав по повсті. Але найбільше потрясіння я пережив у хлібному... двадцять рублів — буханець! І це без жодних, як колись бувало, обіцянок поліпшити якість випічки. Те ж і в молочному відділі — п'ятнадцять рублів півлітра... За чотири булки й два літри молока віддав сто сорок рублів, тобто п'яту частину всієї своєї готівки!..

Додому вертався архіповільно, ніяк не міг порахувати, на скільки днів вистачить грошей, що залишилися. Виходило, що в найкращому разі — на півмісяця. Це здавалося неправдоподібним, у це не вірилося, це не вкладалося в голову, — шокова терапія?! Я справді був шокований, а тому знову й знову, знову й знову починав рахувати. Ні про який ковток спиртного на славу президента не могло бути й мови. Я вперше не міг вирішити: Єгор Гайдар — хто він? Вершник, що скаче попереду, чи наше перелякане запитання — куди їде Єгор? А разом з ним — куди їдемо ми?! (Про видання колективного збірника за свій рахунок не могло бути й мови).

Моєї готівки до п'ятнадцятого не вистачило. Зайшов у церкву Бориса й Гліба на Волхові, ішло святкування Собору всесвітніх учителів і святителів: Василя Великого, Григорія Богослова й Іоанна Золотоуста, — і так затишно стало моїй душі, що невідь чого розплакався, дивлячись на ікону Богородиці. Так глибоко входило в мене мерехтіння лампадок під образами, відблиск свіч на дитячо-старечих обличчях і, звичайно, хор ангельських голосів

під банею: «Величай, душе моя, Чеснійшюю небесних воїнств Діву, Пречисту Богородицю». Кілька разів підходили до мені служителі храму з тацями, і я, не дивлячись, виймав з-під крилатки купюри й із захватом клав їх на прим'яту гірочку. Захват охопив мене, коли я почув приспів «Величай, душе моя...». Я сприйняв його як благу вказівку величати не лише й навіть не так Богородицю, як в її образі Чеснійшюю небесних воїнств Діву — мою Розочку. Розумію, що тут якась мішанина, може, й гріховна, але саме тому із захватом виймав свої купюри з-під крилатки й потім ще щораз протискувався між людьми так, щоб стати на шляху таці. Мені уявлялося, що ці гроші якимось чином допоможуть Розочці. Що десь у якихось вищих сферах, недосяжних для людського розуму, наш Господь Бог Вседержитель побачить їх і зарахує Розочці на порятунок, а через неї і я буду врятований.

Мені було так добре, що я повністю відстояв богослужіння, хоча зайшов у церкву зовсім з іншої нагоди — убивав час. Раніше, ніж потрібно, прийшов у магазин на Черемній (поширилися чутки, що ціни в ньому найнижчі в місті) і вирішив: почекаю в церкві, поки магазин відчиниться. Словом, відстояв богослужіння по повній програмі й з однієї крайності потрапив в іншу — магазин зачиняли на обід. Спочатку засмутився, але, коли дослідив свої кишені, навіть зрадів — там не було ні копійки.

Додому в гуртожиток добирався й на рейсовому автобусі, і йшов пішки. І всюди натикався на співчутливі погляди — на мене дивилися як на хворого. А виною була крилатка, справді шокова, я нею шокував... Дивна річ, і колись вона була на мені, і колись я роз'їжджав у ній в автобусі й прогулювався, де собі хотів, але ніколи досі ніхто мені не співчував. Так, звертали увагу на оригінальність одержі, але щоб співчувати — ніколи! Всі навколо немов здогадувалися, що гроші в мене є, що моя одежа — лише примха. Ну в крилатці. Ну з байкової коври. Але хіба від цього кому-небудь жарко, чи холодно, чи це небезпечно для життя?! А тут усіх немов підмінили — у кожному погляді співчуття й

біль. Деякі жалісливі жінки, поглядаючи на мене, гірко зітхали. А одна дуже велика і товста (будівельний бушлат видавався на ній розпашонкою), кивнувши оком у мій бік, раптом крикнула на весь автобус:

— Ось воно, наше горе!..

Не знаю, скільки ваги бути в цій могутній жінці, у її солдатських чоботах і брудному кольорі брезентовій спідниці, та коли, перехоплюючись за поручні, вона почала посуватися до мене, я злякався. І сам ні з того ні з сього щось закричав і войовничо почав підступати до неї. Напевно, збоку я був схожий на розсердженого стерв'ятника. Принаймні, люди відсунулися від мене, і я, пірнувши під руки товстої жінки, опинився біля дверей.

— Погляньте, погляньте — жертва!.. — знову закричала вона.

Втім, її крик уже не переймав мене, автобус зупинився, і я, не гаючись, зстрибнув на тротуар.

— Погляньте, жертва, гвалтівнича жертва! — знову, мов навідмаш, хльоснула вона по спині (хтось послужливо відчинив вікно, допоміг дурній жінці висунутися просто на вулицю).

Я різко звернув за кіоск і трохи почекав, поки автобус відійде. Потім пішов по пустирі повз споруджуваний будинок місцевого телебачення (ходити через ями й котловани було мало охочих). Останнім часом, нехай ненароком, мене таки часто ображали, і я навіть зрадів, що гроші скінчилися, тепер доведеться рідше з'являтися на вулиці.

У лютому я дуже багато працював і зрозумів, що робота — це фортеця, що допомагає здолати будь-які негоди. Щоб удень зайвий раз не з'являтися на вулиці, я писав вірші й п'єси вночі, а вдень відсипався. Такий розпорядок виконував неухильно. Мені дуже подобався цей розпорядок, поки нарешті не почалися галюцинації, які, до речі, спершу забавляли. Так-так, задивившись на стільницю, і раптом з її надр, немов на скатертині-самобранці, парують великі тарілки з гарячими стравами. Отут тобі й домашня зупа, і пару-

юча в томатному соусі баранина з листочками соковитої зеленої петрушки і, звичайно, кава з вершками. Але найкращою частиною моїх галюцинацій завжди було весілля — наше з Розочкою. Так-так, це були найдивовижніші хвилини. Втім, про все це ви вже знаєте, і щоб не повторюватися, поясню лише деякі тонкощі.

Отже, на Стрітіння я підмів усі хлібні крихти, всі крупинки і всі чайки. У кімнаті не було нічого їстівного, навіть запахів їхньої колишньої присутності не було. Узагалі — нічого, крім скляних банок, наповнених злегка підсоленою водою (рінгерівським розчином власного готування). Без удаваної скромності скажу, що досвід голодувань мене багато чому навчив, і я витрачав свої сили винятково ощадливо. Рівно два тижні, тобто до кінця лютого (сподіваюся, читач пам'ятає, що 1992 рік був роком високосним), я перебував у винятково чудовому настрої. За ніч писав по кілька віршів або одну дію п'єси, а якщо брався за передрук своїх творинь, то звичайною моєю нормою було п'ятдесят сторінок. Фантастична працездатність переривалася лише галюцинаціями, які, до речі, урізноманітнювали моє життя. Я навіть до них підготовлявся (але й про це я вже розповів на початку оповідання).

Словом, весь лютий і початок березня мене не покидав чудовий настрій. Але десь із шостого на сьоме, а потім із сьомого на восьме й так далі мене почала переслідувати немов зла доля. Щойно я уявлю себе знатним англійцем, уже й інкрустований годинник на ланцюжку, прикрашений діамантами, дістану, і раптом усе шкереберть; замість нашого з Розочкою весілля — десять таць на моєму столі, і на кожній упритул по п'ять великих тарілок паруючої баранини в томатному соусі, баранини, посипаної листочками соковитої зеленої петрушки. Втім, що особливого в баранині, посипаній петрушкою? Ось нікельовані кульки — це та-а-ак!

Справа в тому, що в дитинстві, коли я вже був більшеньким, мені довелося проковтнути важку металеву кульку. Як зараз пам'ятаю, стою біля маминого ліжка й двома руками відкручую її від одного з прутів спинки. Кулька була не дуже велика, але дуже важка. По-

тім, коли я вже вчився в десятому класі, довідався, що всі кульки на ліжку батько залив свинцем, щоб вони не відкручувалися. Але одну з них я все ж відкрутив. Відкрутив, стою, розглядаю й раптом чую: мама в снігах брязнула відром — подоїла корову. Я швиденько кульку в рот, продовжую стояти. А вона, кулька, якось дуже легко переміщається в роті й клацає об зуби, і так голосно — я завмер. Мама ввійшла: що робиш? Кажу: нічого. І якось ненароком зачепив кульку, вона з язика бульк у стравохід, холодненька покотилася просто в шлунок. Я навіть вагу відчув — начебто пообідав і наївся. Я потім довго ніякої твердої їжі не вживав — пив молоко й воду. Мама все дивувалася й навіть турбувалася: чому я нічого не їм?! Я думаю, що саме тоді підшлункова... почала реагувати на вагу твердої їжі. Природно, що після голодувань ця реакція загострювалася і я просто змушений був стежити не так за калоріями й протеїнами в раціоні, як за вагою грубого продукту.

Дев'ятого березня я прокинувся від нестерпного бажання поїсти. У який бік не подивлюся — розгойдуючись, м'яко парашутять довгі срібні тарілки з паруючою бараниною, приправленою листочками зеленої петрушки. Сидячи на ліжку, я спробував одну з тарілок, що пролітають, піймати — та де там, мої пальці пройшли крізь баранину.

— Галюцинація, міраж, — сказав я вголос, тому що галюцинації починалися без моєї на те волі, так би мовити, спонтанно.

Прикривши очі рукою, я зііз із ліжка й на дотик знайшов на підвіконні банку з рінгерівським розчином. Я пив, не розплющуючи очей, а коли розплющив — міраж зник. Однак їсти захотілося ще дужче. У Євангелії від Матвія сказано, що Ісус був зведений Духом у пустелю для спокуси від диявола й, постячись сорок днів і сорок ночей, наостанок зажадав, тобто відчув голод. На відміну від Ісуса, я постився двадцять днів і двадцять ночей і зажадав дев'ятого березня, саме в перший день Великого посту.

Бажання поїсти було настільки сильним, що мені вартувало вольового зусилля придушити спокуси й не викрасти на спільній кухні чийсь каструльку з недовареною кашею.

«Ніколи, у жодному разі!» — подумки наказав собі й почав швидко одягатися. Рішення йти до Двоносого дозріло миттєво. Свого часу за мій чотиривірш, що оспівує життєвий потенціал «Свинячої калюжі», він обіцяв забезпечувати мене безкоштовним пивом — зараз час упевнитися. Уже виходячи, взяв папку з віршами, згадався наказ Розочки — не соромитися продавати свої творіння (вона називала їх «нетлінками»).

РОЗДІЛ 27

Коли я запитав пасажирів, де мені вийти, щоб опинитися ближче до споруджуваного кінотеатру, багато хто в автобусі подивився на мене неприховано підозріло, а деякі розсіяно й абстрактно, так, немов не почули питання. До певної міри це був глас волаючого в пустелі... Мені ніхто не відповів. Тоді на замерзлому склі я продихав цятку й, не відриваючись, стежив за будинками, що пропливали, намагаючись угадати, де ми. (Шофер не тільки не повідомляв зупинки, але й забував на них зупинятися, тож ті, що виходили, стукали йому у віконечко). У всьому відчувалася якась загальна неповага, свавілля — шофер не повідомляв зупинки, але й не вимагав плати за проїзд. Та й що вимагати? П'ять копійок?! Сміховинна ціна, у щоденному невтримному рості цін майже рівна нулю. Зрозуміло, всі їхали без квитків, а якщо їдеш без квитка — ні на який сервіс не розраховуєш, точніше, розраховуєш на відповідний. Втім, за два місяці творчої роботи або (що одне й те є) добровільного домашнього ув'язнення я настільки відстав від життя, що жажнувся, коли на черговий стукіт у віконце водій нахабно повідомив, що на зупинці «На вимогу» він особисто ніколи не зупиняється, і на довершення через мікрофон так брудно вилаяв пасажирів (літню людину), що я не витримав, протиснувся до віконця й обурено закричав:

— Я вимагаю сатисфакції, ви образили не одного пасажирів, ви образили всіх! Я вимагаю!..

Автобус різко загальмував, я ледве втримався за поручні. Водій заглушив мотор і, не дивлячись у мій бік, відчинив двері й оголосив, що нікуди не поїде (з місця не зрушить), поки дебошир, тобто я, не покине салон.

Кожному з нас доводилося чути анекдоти із серії «супернахабство» — це був один із них. Однак мені було не до сміху. Обурений, я окинув оком пасажирів, мовляв, бачите, який нахаба?! Я чекав підтримки, більше того, весь досвід мого життя підказував, що в цій ситуації вона, підтримка, просто неминуча, я, так би мовити, приречений на неї. На жаль! У відповідь більшість пасажирів навіть не подивилося на мене, а ті, що подивилися — з неприхованим роздратуванням, немов не водій образив їх, а я.

— Громадяни, якщо ми це так залишимо, він узагалі вирішить, що йому все дозволено, — сказав я якомога спокійніше.

— Чуєш, байковий балдахоне, тобі ж ясно сказано: забирайся з автобуса, через тебе ні в чому не винні люди страждають.

Позад мене прогримів такий звучний, сиплуватий бас, що дюралеві планки, які трохи відійшли на швах, раптом злагоджено відгукнулися йому в тон.

— Через мене?! — нещиро повеселівши, здивувався я.

— Через тебе, — твердо сказав власник сиплуватого басу й ледь-ледь підвівся з крісла.

Ніколи досі я не бачив настільки чорних і настільки волохатих людей. Якась зомбована істота з озлоблено-каламутним поглядом. Не знаю й віщувати не беруся, що могло б статися, якби не літній пасажир, за якого я заступився.

— Ходімо, нам найкраще вийти тут, — сказав він, м'яко взявши мене за руку.

Ми йшли по найждженій дорозі мимо гаражів, і чоловік у літах пояснював мені, що той кінотеатр давно, тільки не як кінотеатр, а — казино.

— Звечора з'їжджаються туди іномарки — лакіровка, комфорт, ВКВ — вільно конвертована валюта! Простій людині... — Він зробив паузу. — Як вас звати, парубче?

— Дмитро, Дмитро Юрійович.

— Отже, Митя, — задоволено кивнувши, сказав чоловік в літах і запитав мене, чи не сприйму я як фамільярність, якщо він буде мене називати саме так.

— Ні, — буркнув я, мені здалося піжонством перейматися фамільярністю після кричущого нахабства, з яким ми щойно зіткнулися.

Тим часом чоловік у літах продовжував:

— Простій людині, такому, як ви, Митю, дорога туди заказана, не пускають вас і на поріг, тому що всі там у блискучих костюмах і при дуже й дуже великих грошах. І що дивно... — Чоловік в літах призупинилася й немов забув про мене, подивився на низьке біле сонце, що вже хапалося за дахи гаражів, зняв нутрієву шапку й, струшуючи сніжний пил, мрійливо захопився: — Звідки, звідки у двадцятилітніх хлопчиків пачки, пачки таких великих грошей?!

— Ви, напевно, вчитель середньої школи, викладали математику, а зараз на пенсії?

Учитель посміхнувся. Надягаючи шапку, сказав:

— А ви, однак, фізіономіст — стовідсоткове влучення!

— Цікаво, хто вони, ці хлопчики з пачками грошей?

Він знову посміхнувся.

— Їх називають «новими росіянами». У тому розумінні, що в старих практично було все: робота, освіта, повага до колеги, до старшого... Єдине, чого в нас не було, — грошей. А в цих — навпаки: ні поваги, ні освіти, а грошей — повні кишені!

Оце: а грошей — повні кишені! — як мені здалося, він вимовив зі знайомим уже мрійливим замидуванням.

— Але ж хтось дозволив цим хлопчикам, щоб і машини, і гроші... Виходить, ці «хтось» ще новіші від самих «нових росіян»?

— Ви що ж, на владу натякаєте?! — якось дуже обережно запитав він.

— Так, на владоможців, — сказав я. — А зрештою, «новим росіянином» хіба не може бути який-небудь літній чоловік, у

якого немає совісті, а грошей кури не клюють? Чи такого не буває?

Не знаю, чому раптом я заступився за молоденьких хлопчиків, цих «нових росіян», але сказав буквально наступне:

— Перед нами три громадяни: великий чиновник, який-небудь чоловік у літах і, як ви кажете, двадцятилітній хлопчик. В усіх у них купа грошей, всі вони безсовісні, а тепер питання: хто з них найбільш безсовісний? Невже двадцятилітній хлопчик?!

Чоловік у літах, оце щойно ще м'який та інтелігентний, раптом підібрався і якось весь аж накокоївжився. (Напевно, це через нутрієве хутро — ніби ж прилизане й гладеньке, а на крайках шапки щетинисте, настовбурчене, особливо на верхній, лобовій її частині).

— Однак, Дмитре Юрійовичу, ви навіть більше конфліктні, ніж можна собі уявити. Сподіваюсь, я правильно сказав — Дмитро Юрійович?

— Так-так... Юрійович, — погодився я.

Чоловік у літах, покликаючись на себе й таких як він, які знають життя, так би мовити, безпосередньо, вимовив просто-таки промову, з якої випливало, що в автобусі мені не потрібно було встрявати в перепалку з водієм. Мовляв, усі ми, люмпен-пролетарі, невразливі при будь-яких революціях і режимах, тому що, за великим рахунком, нам, люмпенам, нічого втрачати. У нас немає ні національності, ні землі, ні грошей — нічого в нас немає. Раніше вважалося, що тільки декласовані елементи (злочинці, босяки, бурлаки, злиденні) можуть бути люмпенами. Однак сьогоднішнє життя показало — є люмпен-студенти, люмпен-інтелігенти й люмпен-робітники. Інакше й не могло бути. За роки радянської влади наші правителі тільки й стежили, щоб ні в кого нічого не було, тобто було в урізаному вигляді, якийсь прожитковий мінімум.

— Але ж це страшно, — сказав я. — Страшно, якщо ми — люмпени.

Я зупинився, але помітив це, тільки коли зупинився й чоловік у літах. Він дивився на біле сонце над гаражами.

— Чому страшно? Якщо в тебе немає нічого, і в мене — нічого, і в нього — голота, ми — брати, і природно, що брати лише по розуму — як інопланетні істоти. І, як в інопланетних, у нас у ціні насамперед загальнолюдські цінності. А загальнолюдське завжди вище від загальнонаціонального.

— Зачекайте, зачекайте, — сказав я, і ми пішли далі. — Ви кажете «брати по розуму», а що, якщо в нас не вистачить розуму, щоб бути братами? Бачили того чорного й волохатого?! Про який розум і загальнолюдські цінності можна з ним вести мову, коли йому потрібна була хвилинна вигода — щоб ми їхали, і все. А навіть, для чого, на якій підставі — це йому нецікаво, він про це й знати нічого не хоче.

— А може, на хвилинному й треба будувати якусь культуру, що захоплює розум? Авангардистське мистецтво — це ж відгук на сучасну мить, а із сучасних митей, отаких її відтиночків, і складається все наше життя. І не лише наше, а життя цілих цивілізацій складається із суми тимчасових відрізків.

— Даруйте, — сказав я, і ми знову зупинилися. — Я багато думав про це і дійшов висновку, що на хвилинному можна побудувати лише таке ж хвилинне. Але саме спрага хвилинного породжує наркотики й наркоманів, і не лише в медицині. Все це мистецтво, що йде від хвилинного, я інакше й не називаю, як наркоманією. А тепер скажіть: якщо ми брати по розуму, сп'янені наркотиками, наскільки глибоке й міцне наше братерство?

— Он ви вже де, — сказав чоловік у літах, і ми знову пішли.

Ми пішли, а мені якось раптом стало зле. Згадалося булгаковське — ніколи не розмовляйте з незнайомцями. Придивився до його обличчя — з ніздрів стирчить волосся, щетинисте, точнісінько нутрієве.

— А ви, властиво, хто будете? Я вам сказав, і ви повинні сказати — як вас звати?

Чоловік у літах знову посміхнувся:

— Що, згадалося булгаковське — ніколи не розмовляйте з незнайомцями?

Я обімлів. До того ж мені здавалося, що на ньому пальто з темно-сірого ворсистого драпу. Та ні, тобто воно справді з ворсистого, але не драпу й не темно-сірого, а плюшу, бурувато-мишачого, що облягає руки й плечі так щільно, що тепер пальто здалося мені комбінезоном, заправленим у блакитнуваті півчобітки на такій товстій підошві й високих підборах, що вони виглядали своєрідними копитами.

«Диявол, справжнісінький», — з жахом подумав я.

— Ото вже?! Що за манера, чисто російська, уже тобі й літаки, і супутники, і орбітальна станція, і вихід у космос, а щойно зустрінеться людина, здатна самотійно мислити, — і вже диявол!

«Резонно, резонно, самотійно мислячі люди справді завжди лякають...»

— Пропоную змінити тему, — сказав чоловік у літах і зупинився біля замету (наїжджена дорога різко звертала вліво, а натоптана стежинка, обігнувши замет, продовжувала бігти просто над арковою спорудою з синього хвилястого, як шифер, пластику).

— Давайте змінимо, але все ж, як вас звати? — запитав я якомога м'якше, щоб наполягання не видавалося грубим.

— Звичайно, я сам винен... але на вашому місці, Митю, при ваших галюцинаціях я б задовольнився люмпен-інтелігентом... Боююся, що мої ім'я й прізвище нашттовхнуть вашу фантазію на дурниці.

Він стояв, напівобернувшись до мене, ніби в усе тому ж бурувато-мишачому комбінезоні, але тепер не плюшевому, а нутривому, зі щетинистими стирчаками на ліктях і колінах. Особливо на колінах — я тримав їх у полі зору, як і його чоботи (бавлячись, він возив ними на заметі). Тепер я добре бачив: блакитнуваті й маленькі, вони нічим не скидалися на копита. Звичайні чоботи на товстій платформі й високих підборах.

— Ні-ні, нічого, минулося, — сказав я, маючи на увазі свої галюцинації. — Отже, що ж?.. До речі, мені казали, що напроти того кінотеатру (отже, казино) є пивний бар «Свиняча калюжа». Очевидно, ще далеко?..

— Навпаки, — відповів чоловік у літах. — Пройдете по стежинці над арковою будовою, а коли загорнете за ріг — опинитесь на Льва Толстого, там відразу й побачите казино, його не можна не побачити, і вдень і вночі у вогнях, як теплохід у круїзі.

Він запросив мене красномовним жестом на стежку й, пропускаячи, відійшов від замету. Я знову обімлів — крізь мене немов би пройшло гаряче, спопеляюче дихання. Весь замет був у копитах, саме в копитах. Якби я не знав, тобто сам не бачив, що по замету, бавлячись, ходив чобіт люмпен-інтелігента, то не задумуючись, вирішив би, що по ньому потопталосся якесь важеньке парнокопитне. Так-так, важеньке — настільки глибокі й виразні були роздвоєні сліди.

Долаючи раптовий приступ нудоти, я змушений був обпертися об стіну будови.

— А ви, Митю, страшенно виснажені й голодні. І хоча ви проти літератури й мистецтва, що озиваються на хвилине або «злобу дня», та все ж «голод не тітка», і ви зранечку вирушили в «Свинячу калюжу» з однією надією — перекусити. У вас на грудях, під свиериком, папочка з віршами, справді «нетлінками», але ще вчора ви й не думали (принаймні, всерйоз) продавати їх, а сьогодні?! Авжеж, буває — хвилине так чіпко схопить за горло своєю кошавою рукою, що хоч кричи, про вічне й подумати ніколи.

Він нечутно підійшов до мене й, м'яко взявши за руку (так само, як недавно в автобусі), раптом гаряче зашептав у вухо, що готовий хоч зараз купити мою люмпен-крилатку. Обіцяв великі гроші — тридцять унцій золотом або за курсом лондонської біржі рівно дев'ять тисяч американських доларів.

— У жодному разі, — сказав я ображено. — Ніколи вона не була «люмпен-крилаткою» — гайдарівською, шоковою, але щоб «люмпен...» — ніколи! Розумієте — ні-ко-ли!..

Я побачив на ворсинках нутрієвого хутра дивної краси мерехтливі іскорки. А на своєму плечі (на крилатці) масивну срібну пряжку з блакитним сапфіром. Промені, що спалахували на ній, наповнювали мій мозок променистою ранковою ясністю, я чітко бачив ангелів, пронизливих і ковзких у цьому незвичайному світі.

— Нізащо не погоджуся з хвилиним ще й тому, — сказав я, — що у своїй суті воно непослідовне, а непослідовність — смерть для нього, у тому числі й для літератури та мистецтва.

Я відірвав погляд від сапфіру. Я сподівався побачити на руці люмпен-інтелігента блакитні живі іскорки. Який же був мій подив, коли його самого я побачив на колишньому місці, на найждженій дорозі біля замету. Відчувалося, що люмпен-інтелігент не підходив до мене, його копита угрузли б на стежці.

— Вам погано? — запитав він досить голосно, тобто відповідно до відстані, щоб я почув.

— Ні-ні, нормально... А ви що ж... уже не складете мені компанію?

— Хіба... щоб закінчити нашу розмову?

Він ступнув на стежку і йшов по ній, повільно наближаючись, і все було гарно (він не провалювався в снігу). Приступ нудоти раптово минувся, а разом з ним — і моє нездужання.

— Отже, все ж ви не відповіли: що станеться з нами або будь-яким іншим народом, який замість того, щоб стати братами по розуму, саме як з інопланетянами, поб'ється один з одним? Тим більше що хвилинна вигода, як ви слушно завважили, цілком може стати серцевиною захоплюючої хвилинної культури, а отже — ідеології.

Я хотів пропустити люмпен-інтелігента вперед, але потім передумав. Ставлячи чергове запитання, мені довелося б, чого доброго, хапати його за хлястик або обганяти по снігу. Краще буду оглядатися, вирішив я. До речі, тепер, коли в моїй голові остаточно прояснилося, він знову був у пальто з чудового темно-сірого ворсистого драпу. (Точнісінько з такого мені пошила пальто

сусідка Тома. Я навіть пошкодував, що у свій час не примінив його. Принаймні, була думка: чи ж не в моєму він пальто?)

На моє питання люмпен-інтелігент відповіло не відразу. Досить довго збирався з думками, нарешті сказав, що, на його думку, будь-який народ, у якому притуплене або втрачене національне почуття, схильний до революцій і громадянських воєн, тобто до самознищення. І отже, такий народ приречений і просто зобов'язаний бути гноєм, добривом для інших народів, які не втратили свого національного почуття.

— Ось тобі, бабусю, і Юр'їв день! Добалакалися! — спересердя вигукнув я.

Якийсь час ми йшли мовчки (я чув позаду скрип снігу).

— У такому випадку хто дасть гарантію, що заклики до загальнолюдського не є закликами до самознищення?! Хто дасть гарантію, що вони не є провокацією — свого роду вказівкою іншим народам покращити своє становище, так би мовити, за рахунок тих, хто втратив національне почуття?!

Стежинка звертала за ріг аркової будівлі — на вулицю Льва Толстого.

— Хто дасть гарантії?! — гаряче повторив я й оглянувся.

Позад мене й узагалі навколо нікого не було. Ото вже справді мав рацію класик — ніколи не розмовляйте з незнайомцями.

РОЗДІЛ 28

«Свиняча калюжа» зустріла кумачевим транспарантом, натягнутим над усіма трьома кіосками. На транспаранті були мої вірші. Написані у два рядки, вони сприймалися як тріпотливі на вітрі гасла. Я відчув мовби подув свята: МИРУ — МИР!..

ШЛЯХИ У НАС ВУЗЕНЬКІ, ДРУЖЕ,
ТА НЕ ШУКАЙМО ТУТ БІДИ.
ЙДІМ ДО „СВИНЯЧОЇ КАЛЮЖІ”,
ТАМ ШЛЯХ РОЗШИРИТЬСЯ ЗАВЖДИ.

Коли я перейшов вулицю й опинився біля кіосків — відчуття свята підсилилося. А все через те, що я побачив стіл, густо заставлений пивними гальбами, пляшками й скляними банками. Неприродно довгий, накритий брудного кольору клеїонкою, він проте здавався весільним посеред снігу, точніше, сніжної білизни. Мене вразила присутність міліціонера біля щитів зі штахетника, яким був обгороджений дворик. Втім, це потім уже я побачив його, він курсував туди-сюди по периметру так званого літнього бару, а тоді я не міг відірвати погляду від будинку казино. Рожевувате, воно виблискувало сяючою ілюмінацією і в глибині скверу скидалося на казковий палац. У просвітах між деревами стояли припарковані авта, здебільшого іномарки. Навіть крізь пилок паморозі на нікелі бамперів сонце виїдало очі.

«Блиск і вбогість куртизанок» — якась чужа країна! — відсторонено подумав я, і раптом згадав про люмпен-інтелігента, який попереджав, що таким, як я, шлях у казино назавжди заказаний.

Заказано то й заказано, подумаєш, налякав! Думка ще тільки опановувала свідомістю, а на мене раптом напав страх, страх відчуженості й непосильної самоти. Не потрібні мені ні казино, ні іномарки — нічого не потрібно! Поверніть мені мою країну... Не за щучим велінням, а за велінням якогось Коцця Безсмертного опинився я в зовсім іншій країні... Іванушка був добрий серцем, а тому — мудрий. А Коццій?! Що розумніший лиходій — то більш небезпечний і ненависний...

— Чуєш, Льоха-мент, поклич он того, що в байковій ковдрі, — почув я голос, дуже схожий на голос Двоносого, але більш самовпевнений і владний.

Я навмисно як стояв, так і стояв — не поворухнувся.

Підійшов міліціонер, зупинився навпроти — шмаркач, але здоровенний, загородив і казино, і сонце, і взагалі все білий світ.

— Вас кличуть.

— Хто?! Хто має право вас, міліціонера, називати «ментом»?

— Генеральний директор літнього бару, — здивовано сказав Льоха-мент і геть уже розгублено подивився поверх моєї голови у бік директора.

Не знаю, що там він побачив, але зараз же повів плечима, поправив портупею під овчинним коміром кожушка й тоном, що не терпить заперечень, наказав:

— Громадянине, йдіть за мною.

Я пішов, тому що цей міліціонер у кожушку, сам того не відаючи, повернув мене в рідну країну. Адже лише у нас в Росії можуть бути літні бари взимку!

Проходячи повз стугонливий стіл, «мій конвоір» управним рухом прибрав з нього порожню півлітрову банку й так само вправно «обполоскав» у снігу. (Двірники не пощадили літнього бару — доріжки як траншеї).

— Олексію Філактичу, ще одну з підігрівом, — сказав міліціонер прохально й відразу суворіше, не оглядаючись, кивнув назад, упевнений, що я неодмінно йду за ним. — Із цим що будемо робити?

Боже мій, російське холуйство! Він справді мент, справжній-сінський мент!

Олексій Філактич виявився Олексієм Феофілактовичем.

— Ой, Льоха, дострибаєшся. Ще хоч раз зіпсуєш моє по батькові — не лише підігрітого, а взагалі ніякого пива не одержиш! Так-так, ніякого, і начальник твій не допоможе!

Олексій Феофілактович стояв біля дверей у кіоск мов шафа, виставлена на вулицю, — таким об'ємно-громіздким і покинутим здавався він у лисячій шубі.

— У перекладі з грецької Феофілакт означає — той, кого береже Бог. Чуєте?! Бог!.. А не якісь там менти.

Олексій Феофілактович, певно, спітнів, зняв хутряну шапку й, повернувшись до мене, почав підв'язувати клапани.

Так, дивно було, що Олексій Філактич виявився Олексієм Феофілактовичем, але ще більш дивним, що — Двоносим, тобто генеральним директором літнього бару.

Звісно, ми особливо не чоломкались. Як водиться, разок обі-
їнялися. Надягаючи шапку, Двоносий крикнув, щоб принесли
чотири гальби пива — обов'язково підігрітого. На правах хазяїна,
щоб не місити брудний сніг, відсунув щит і просто через замет
повів до столу.

— Щодо мене, — сказав я, — мені досить однієї гальби і,
якщо є, плитки будь-якого дешевого шоколаду.

Щодо пива Двоносий не скасував замовлення, а за шоколад
образився:

— Ображаєш, поет?!

Оглянувся й уже в спину Льосі-менту:

— Захопи два «снікерси»!

Ми сіли на чолі стола (нам послужливо підставили ящики,
які, мабуть, для такої нагоди зберігалися під столом). Двоносий,
воістину як генеральний директор, оглянув присутніх, ідальняним
ножем постукав по порожній трилітровій банці, виждав, поки на
«камчатці» втихомиряться (там сперечалися, у якому пиві більше
градусів: у холодному чи підігрітому?), й сповістив:

— Сьогодні у нас пам'ятний день...

Льоха-мент майже бігцем підніс чотири гальби пива. Без піни
воно ширяло, мов гарячий бульйон.

— Олексій Філ... — Двоносий напружився, присутні притих-
ли. Льоха-мент разом зі «снікерсами» вийняв з кишені клаптик
паперу й, не таячись, прочитав по складах: — лак-то-вич! — По-
яснив: — Це... щоб присутні не перекручували.

За столом схвально загуділи. Двоносий, посміхаючись, подав
один із кухлів Льосі-менту:

— За вміння викрутитися!

— За вміння викрутитися! — відгукнулося застілля.

Вийшло щось на кшталт імпровізованого тосту. Гріх було не
випити. Ми випили. Я — одним духом — майже півгальби! Випив
і поплив, тобто не поплив, звичайно, а сп'янів. Спочатку навіть
не зрозумів, відчув, що в животі пече, почав заїдати «снікерсом»

(Двоносий нарізав тонкими акуратними пластинками). Потім по всьому тілу розлилося приємне тепло, і така легкість з'явилася в спілкуванні, взаєморозумінні, оцінках, немов оце щойно став випускником якоїсь найголовнішої академії на всій земній кулі.

Запам'яталося, як Двоносий представив мене застіллію:

— Ви всі, хто тут сидить, п'єте пиво з таранькою, а Дмитро Сльозкін (прошу звернути увагу) зі «снікерсом». А чому?.. Та тому, що ми з вами прості люди, серійного виробництва, а подивіться, як Митя одягнений? Митя — товар штучний, можна сказати, ювелірний, як яйце Фаберже. Він — поет!!!

ШЛЯХИ У НАС ВУЗЕНЬКІ, ДРУЖЕ,
ТА НЕ ШУКАЙМО ТУТ БІДИ.
ЙДІМ ДО „СВИНЯЧОЇ КАЛЮЖІ”,
ТАМ ШЛЯХ РОЗШИРИТЬСЯ ЗАВЖДИ.

Безумовно, оплески, чокання, поцілунки. На «камчатці» за-тягли «Славнее море священний Байкал...». Мені було й совісно, і приємно. Але все ж більше совісно — ну яке я яйце, тим паче до-рогоцінне?! Одне слово, схвильований, під «снікерс» допив пиво, вже хотів уставати з-за столу, і тут мені підсунули ще гальбу.

Слово знову взяв Двоносий.

— Побратими! (Чому побратими? Бозна!) Чи знаєте ви, до-рогі побратими, що в Байкал упадає триста тридцять шість рік, а випливає лише одна Ангара?.. От і нас триста тридцять шість по-братимів. (Звідки?! Тут було не більше сімнадцяти-вісімнадцяти). Ви чуєте, яка велика цифра — ми! А Митя, як Ангара, лише один наш представник. І він прийшов до нас, щоб привітати нас, тому що сьогодні рівно три місяці, як наш літній бар під відкритим не-бом живе і процвітає. Ура, побратими!..

На «ура!» ніхто не відгукнувся, навпаки, всі присутні немовби перестали слухати Двоносого (заходилися стукати таранькою об край стільниці). Але Двоносий тому, напевно, і став генеральним директором бару під відкритим небом, що мав неперевершене

чуття. Він не закінчив промову, це була тільки пауза, після якої, не акцентуючи, зовсім звичайним голосом, немов подібне траплялося мало не щодня, сказав:

— А зараз, побратими, вельмишановний наш поет від Фаберже Дмитро Сльозкін спонсорує кожному з нас по три пляшки або гальби пива (хто як хоче). Все це, так би мовити, на честь нашого процвітання.

Застілля здригнулося, повітря над двориком затрясло дружне «ура!», почалися чокання, поцілунки, шум, гамір — словом, братання трьохсот тридцяти шести побратимів.

Під час цього братання я запитав Двоносого, як його слід розуміти. У відповідь він спочатку потонував, сховався у своїй «лисиці», а потім поважно так висунувся з хутрянного замету (ну не Крез, звичайно, але купець — першорядний) і пояснив, що з моменту нашої зустрічі він заборгував мені за рекламний вірш (якщо рахувати лише вихідні — суботи й неділі) тридцять повних робочих днів, а тридцять, помножене на чотири обіцяних кухлі пива, становить шістдесят літрів або, що одне й те же, сто двадцять кухлів.

— Усе нормально, — сказав Двоносий і заклопотано поділився: — Краще віддати борг, відчуваю, що незабаром доведеться розстатися з назвою «Свиняча калюжа».

Природно, нам не дали поговорити — побратими дуже бурливо зажадали спонсоровані пляшки. А хтось чорний і волохатий (я впізнав його, ми разом їхали в автобусі) почав, наче в припадку, битися головою об стіл і кричати, що за три пляшки він кому завгодно пашу порве. При цьому він так люто зиркав на мене й так скреготав зубами, що наміри його були більше ніж очевидні.

— Гаразд, Реня, досить дуріти, — заспокоїв Двоносий і пообіцяв, що за кілька директори палаток безкоштовно отоварять конкретно кожного з присутніх.

Справді, з'явилися колишні друзі Двоносого по гуртожитку, в білих халатах і якихось розширених догори ковпаках пекарів.

Навіть охоронець Тутатхамон був у білому ковпаку. Всі вони, горбатячись, несли по ящику пива.

Більшість побратимів вискочила із-за столу відразу — решту наспіх допивали пиво, переступаючи через довгі ослони.

Льоха-мент, який зараз же зміркував — почалося!.. — кинувся ораві напереріз. Він загрозово кричав, що нехай тільки хто спробує доторкнутися до пива!

Хвиля побратимів хоробро змела переносний парканчик, але відразу й захлинулася. Льоха-мент, що підскачив, і Тутатхамон-сантехнік зопалу ледь не вклали один одного, нарешті разом з директорами палаток зайняли кругову оборону. Кожен, хто підбігав, одержував такого сильного стусана у вухо, що неодмінно падав або здивовано сідав на сніг. Єдиний, хто прорвався крізь оборонний заслін, був синюшно-чорний і нестерпно волохатий Реня. Схопивши ящик, він, мов снігова людина, перестрибуючи через замети, побіг за кіоски. За ним кинулося зо п'ять побратимів.

— Нехай біжать, — зупинив Двоносий Тутатхамона. — На шістьох тільки по нормі пива й дістанеться.

— Оце голова-а! — простогнав сантехник-охоронець, і чимало лежачих підняли обліплені снігом обличчя, щоб подивитися на Двоносого.

Двоносий скептично посміхнувся і, мов ніде нічого, підняв кухоль, запропонував випити на брудершафт. Звичайно, скляні півлітрові гальби — це не чарки. Половину вмісту я вилив собі на груди й у хутрянний рукав Двоносого.

Він крикнув своїм соратникам, щоб нам принесли ще по кухлю. Нам принесли, ми повторили, причому цього разу так успішно, що, осушивши кухлі, не пролили ні краплі.

Поступово застілля відновилося. Кажу «поступово», тому що після другого кухля на брудершафт виникло відчуття, начебто я закінчив ще одну академію. Принаймні, земля похитнулася й послідовність подій геть втратилася.

Я читаю вірші. Призахідне сонце світить у потилицю. На стіл падає моя тінь, але обличчя присутніх світяться, немов електричні лампочки.

— Слухайте, побратими, вам про любов розповідають!

Двоносий стукає ножем по порожній трилітровій банці. У ній, як у збільшувальному склі, розтягуючись, мнуться обличчя.

Скрип снігу — підводять патлатого Реню в чорній собачій досі. Позаду на вивернутих руках — Льоха-мент і Тутатхамон-тілоохоронець.

— За що?! — обурено запитує Реня й вимагає: — Пустіть!

Двоносий киває на мене:

— Хіба — Митя, він спонсорував.

Мент і Тутатхамон відлітають у різні сторони. Реня падає на коліна, здійнявши руки до неба:

— Спонсоре, ми ж в одному автобусі їхали?!

Я дивлюся на безутішне обличчя Рені й бачу, що одне око в нього заплило, а в іншому, темно-фіолетовому, відбиваємося я й він. (Мені це не здається дивним). Реня йде напівфертом, тобто одна рука на поясі, а іншу підняв, немов приготувався танцювати навприсядки. Але танцювати навприсядки він не може, тому що тепер на піднятій руці в нього сиджу я, поет Дмитро Сльозкін. Я читаю вірші. За пазухою в мене папка «нетлінок», які мав намір продати, але тепер, коли Реня квапливо несе мене навколо довгого стола, я, користаючись із нагоди, виймаю їх і жбурляю над столом у повітря.

— Хай живе Король Поетів! — маючи на увазі себе, кричу я.

— Хай живе спонсор! — кричать побратими.

Підхоплені легким вітерцем, білі аркуші, розлітаючись, кружляють, парашутять — від їхньої кількості рябить в очах. Лілова зіниця згасла, бузкова цятка потьмяніла...

І ось уже я стою біля кіосків. З боку казино з'являються багато одягнені люди. У них гарний настрій, вони у вигравші. Особливо — міцно збитий чоловік у пижиковій шапці й чудовій дублянці. По-

руч із ним красуня в шкіряному пальто. Комір пальто з лами, а на голові в красуні бордова пухова чалма. Сніжинки на ній вогнисто спалахують, немов вона обсіпана самоцвітами.

Від периметру літнього бара тінню ковзнув Льоха-мент, підбіг до міцно збитого чоловіка, відрепортував: на довіреному йому об'єкті...

Чоловік зняв рукавичку, привітався з Льохою за руку й відразу забув про нього. Інші пижикові шапки одразу ж відтіснили Льоху кудись назад.

З'явився Двоносий зі своїми директорами палаток і охоронцем. Стали оддалік, немов шкодливі дворняжки, — помітить хазяїн чи ні?!

— І все ж головна тут вона, і-ї він у-бла-жа-є! — сказав я й проспівав уголос, тому що відразу впізнав і начальницю залізничних перевезень, і начальника залізничної міліції.

Щоб не запримітили, що я — це я, насунув на голову каптур із підшитою усередині подушкою, відвернувся, почав дивитися в інший бік. Усім своїм видом показував, що ніякого стосунку до розкиданих «нетлінок» не мав і не маю. Просто стою біля кіосків, їм «снікерс».

Чоловік у дублянці легко нахилився, підняв білий аркуш, пробіг очима, покликав Двоносого. Той підлетів як на крилах.

Потім вони розмовляли, позираючи на мене.

Засапавшись від запопадливості, пробіг Тутатхамон:

— Скільки просиш за вірш?

— Який саме? — запитав машинально, але Тутатхамон уже побіг назад, до них.

До речі, побіг мовби врозсип — при світлі електричних лампочок його тінь справді розбіглося в усі боки. Я крикнув Тутатхамону, що не треба нічого дізнаватися — будь-який вірш дарую безкоштовно.

Начальник не прийняв подарунка, дав через Двоносого п'ятдесят доларів. А коли вірш прочитала начальниця перевезень,

Двоносий з виглядом медичного світили довірчо оповів їй, що я пишу день і ніч, що мені навіть поїсти ніколи — талант, поет від Фаберже!

До чого тут Фаберже?!

На фінал, як і личить медичному світилу, покладаючись мовби винятково на порядність начальниці, цілком конфіденційно повідомив (так би мовити, розсекретив діагноз):

— Шкіра й кістки, незабаром з голоду пухнути почне.

— Господи, не розуміють у нас талантів, не розуміють! Та йому за життя треба ставити пам'ятник!

Вона ледь схлипнула, але не щодо мене, звичайно, а щодо всіх російських талантів. І тут начальник дістав ще п'ятдесят доларів і конкретно сказав Двоносому, щоб не дав мені померти. А інакше... Що інакше?! Принаймні, Двоносий пообіцяв, що кістками ляже, але померти не дасть...

І ще епізод. Директори палаток несуть мене через вестибюль гуртожитку, і раптом Аліна Спиридонівна завважує, що на одній нозі в мене немає фінського чобота. Як по команді, мене впускають і всі біжать на вулицю, щоб зупинити таксі, напевно чобіт позаду за сидінням.

...І вже я в кімнаті, мене кладуть на широке ліжко. Двоносий дає вказівку, щоб картонні ящики з продуктами засовували під нього.

— Треба ж, напився до неприємності, а ще поет, — засудив Тутатхамон, але його не підтримали.

— Хіба йому багато треба?! — заступився за мене Двоносий і раптом висловив захоплення: — Ти бач, з якими великими людьми знайомий Митя! Тепер його вірші розхапають, а заодно й до нас великі люди навідаються!

Він потер руки, і це було останнім, що лишилося в пам'яті. Втім, ні — залишився ще часто повторюваний сон, але про нього опісля.

РОЗДІЛ 29

Отже, десятого квітня я сподівався зняти з себе обмеження щодо голодування. Однак зняв набагато раніше. І це не було першоквітневим жартом. Тобто першого квітня вранці хтось під двері кімнати підкинув листа. Я подумав: який-небудь жарт, розіграш. Який же був мій подив, коли я впізнав Розоччин почерк.

Я тихо ліг на ліжко й довго лежав із конвертом на грудях. Різноманітні думки, мов западаливі конячки, проносилися в моїй голові. Наше коротке життя з Розочкою постало переді мною воістину як на долоні.

Не уявляю, скільки я пролежав, захоплений солодкими спогадами, але, коли опам'ятався, підбіг до стола по ножиці й мало не зарідав від надміру почуттів. Мене трясло, я не міг упоратися із дріб'язковою справою — надрізати конверт.

Що, що вона пише?! Може, повідомляє, що виїхала до мене і її треба зустріти? А може, вона вже приїхала, а лист запізнився? Звичайно, запізнився! Тепер ніщо не працює, а якщо працює, то так огидно, що краще б не працювало, не давало провокаційних надій.

Я з гіркотою поклав конверт і ножиці на подушку. Я відчув такий ненаситний голод, якого ще не доводилося відчувати навіть під час голодування. Вираз «смокче під ложечкою» — дитяче белькотіння, жалюгідна пародія на почуття, які опанували мене. До речі, ненаситний голод — основна знака або симптом, що я впадаю в істерику. Єдиний порятунок у цьому випадку — їжа. І неодмінно грубий продукт, тобто тверда їжа.

Я жадібно оглянув кімнату: робочий стіл, що часто заміняв мені верстат, спинки ліжка, інші предмети й речі. Я шукав яку-небудь металеву кульку з однієї-єдиною метою (так-так!) — проковтнути її. О Господи, будь-яка з них, навіть яка-небудь геть іржава, була для мене в той момент межею прагнень. Я геть забув (підсумок раптового перезбудження), що в картонних коробках під ліжком у мене повнісінько продуктів, а на підвіконні, у целофановому

пакеті, дві булки справжнього свіжого хліба. Але, як то кажуть, усе вирішив сам Бог — я побачив пакет. Ні-ні, я не згадав про хліб! Зовсім машинально поклав руку на пакет і мало не підстрибнув від радості — хліб!

Немає потреби розповідати, з яким апетитом я їв його. Ні — наминав, тому що я не різав його ножем, а рвав руками, як рвав би його будь-хто виголоднілий. (У своєму нервовому потрясінні я був саме таким виголоднілим, хоча й не був ним).

Отже, за десять днів до строку, передбаченого за схемою, я вже почав уживати тверду їжу, причому в необмежених кількостях. Втім, треба визнати, що, тільки вм'явши одну й приступившись до іншої житньої булки, я раптом відчув, що мовби проковтнув свинцеву більярдну кулю. Словом, руки мої перестали трястися, а душевно я настільки заспокоївся, що знову тихо ліг із конвертом на грудях.

Цього разу не було ніяких спогадів і ніяких думок, навіть випадкових, я лежав у якійсь первозданній порожнечі. Одного разу тільки чітко подумалося — чого лежиш, розкрий нарешті конверт! І я — розкрив.

Розочка писала на зжовклому від часу аркуші, в куточку якого був намальований вицвілий Дід Мороз і напис — З Новим, 1970 роком! Де вона його взяла? Адже вона народилася в 1972-му?! Думки мої помчали навскач — п'ятого червня їй виповниться двадцять. Ми мріяли відзначити круглу дату якими-небудь дикунами в Криму. Боже мій, де це все?!

«Дорогий Митю!..»

(Перед очима в мене зарядило — до-ро-гий! Я дорогий для неї!.. Нічого не бачачи, подивився у вікно — Розочко, де ти? Як живеш, моя квіточко?! Знову підніс до очей старий аркуш).

«Дорогий Митю! Мене відновили в медучилищі, але без стипендії. Я трохи працювала на «швидкій допомозі». А вчора почалися балачки, що я взяла коробку ампул морфію й продала

кримінальним наркоманам. Мене вже викликали в міліцію й погрожували відрахувати. За що? Я не брала! Кажуть, що й тебе, як мого колишнього чоловіка, будуть виловлювати. Але це вони беруть на понт — ти ж не венеричний. Я не дала твоєї адреси, і ти, Митю, не відкривайся. По можливості вийшли мені грошей, скільки зможеш, — до вимоги. Знаю, тобі цікаво, як моя мета. Не турбуйся, мета моя горить, як зірка в небі, а внизу суцільний бруд. Але один Владика вже пообіцяв настановити мене на істинний шлях. Як побачить мене, так відразу — свят-свят-свят!.. Обличчя пещене, прозоре — цю-цю-цю! Але ти, Митю, хоча й нечупара, а чистіший від них усіх. Вірші в Москві продають із рук в руки, а домовляються по телефону. Якщо в тебе зараз немає грошей — прошу, сходи попродавай свої «нетлінки». Крім як на тебе, Митю, мені нема на кого покладатися. Ну, ходи сюди, Митеньку, я тебе поцілую. Зустрінемося — як домовились, а поки що не світися, гроші надсилай до вимоги на Розу Федорівну Сльозкіну. У мене два паспорти. Зараз я живу під твоїм прізвищем. Надсилай — твоя Розочка».

Лист схвилював. Я кілька разів перечитав його й дійшов висновку, що справи в Розочки просто жахливі, вона гине. А вона — не хто-небудь, вона — Роза Федорівна Сльозкіна! Я навіть закричав на себе від обурення:

— Ти ще тут?! Терміново — гроші!

І бажано у ВКВ, додав я подумки, тому що з цієї секунди вже контролював свої дії.

Я швидко одягся й накинув крилатку. Незважаючи на бажання негайно бігти продавати свої «нетлінки», я майже до обіду «просидів» у ній за столом — готувався...

По-перше, всі ці дні, що виходив з голодування, я писав. А отже, нові вірші не були видруковані. По-друге, після «Свинячої калюжі» і чергових запізнілих рефлексій, пов'язаних з випивкою, я зовсім нерозважливо вирішив, що ніколи більше не буду продавати свої твори. А тому не зробив навіть поверхневої їхньої інвентаризації.

Словом, продавати вірші й при цьому не залишати собі другого екземпляру, тобто продавати разом з ними навечно й своє авторство, — цього б Розочка не схвалила. І правильно, тому що кожен, що намагається стати письменником, не може не мріяти про видання зібрання своїх творів. І це природно, як природно те, що кожен солдат мріє стати генералом. Борис Леонідович Пастернак, відверто кажучи, надув нас, коли сказав: «Не треба заводити архіву / Над рукописами трясися». Недавно я погортав четвертий том його зібрання творів — цеглина, більше дев'ятисот сторінок, і туди, між іншим, включені перші, розумієте, перші літературні спроби Бориса Леонідовича. Думаю, тут не треба бути великим мудрагелем, щоб із певністю стверджувати — сам Борис Леонідович завів свій архів років у двадцять і все життя тримав його в цілковитому порядку. По собі знаю, люблять поети козирнути новим слівцем, рядком, чотиривіршем. Тягне їх промчати по небозводу таким собі палаючим метеором, щоб неодмінно всіх і відразу засліпити своїм сяйвом. Так і тут... Але досить про це!

Замість якоїсь там хвилини я просидів удома майже до обіду. Я вимушено займався тим, що згодом склало початок мого архіву. Проте за цих півдня я насправду встановив рекорд працездатності. Єдине, що бентежило, — не було нового вірша, присвяченого Розочці. (У свій час я віддрукував його в одному екземплярі — дарчі вірші повинні бути одиничні). І ось... Невже саме його придбав начальник міліції?! Як би там не було, а з вірша Розочці почав я свій архів. Бачилося в цьому щось символічне. Напевно, тому, хоча — я й встановив рекорд працездатності, мені раз у раз пригадувався часто повторюваний сон із того незабутнього, але практично забутого мною дня.

***

Літній бар «Свиняча калюжа», довгий стіл, густо заставлений напівпорожніми пляшками й банками з-під пива, крізь дим і пару мовби плаваючі обличчя побратимів і гул п'яної розмови, у якому всі говорять і ніхто нікого не слухає.

— Митю, продай свій байковий балдахін за тридцять унцій золота! Це — дев'ять тисяч зелених! — гаряче переконує волохатий Реня й ще вище піднімає мене. Я сиджу на його руці, підібравши ноги, їх не видно з-під крилатки. «Навіщо йому мій балдахін?» — терзаюся я.

Реня несе мене навколо стола, як прапор, а точніше, як тацю зі стравами. І справді, я вже сиджу у відкритій срібній посудині, обсипаний якоюсь цукровою пудрою. Побратими, переморгуючись, підводяться, бажаючи особисто впевнитися, що з обіцяних страв — це саме я. При цьому в кожного з них ножі й виделки, точачи які одне об одне, вони виявляють своє нетерпіння до мене, мовби до лангету.

Якщо я скину крилатку, а продавши, доведеться скинути, подумки констатую я (мене охоплює жах), побратими з'їдять кожного, хто опиниться на столі, як то кажуть, і кісточок не залишать. Ось для чого Рені мій байковий балдахін?! — прозріваю я, і розпач надає мені сили.

— По-перше, це не балдахін, це, це крилатка — крилатка вершника, що скаче попереду!

Реня дістає з-під чорного блискучого плаща (він тепер у плащі й циліндрі джентльмена) портмоне, туго набите доларами. Портмоне із крокоділячої шкіри, воно так розпухло від ВКВ, що не закривається, і Реня змушений тримати його перед моїми очима кишеньками назовні. Я скрикую:

— Манчестер Сіті!

Скрикую тому, що раптово впізнав і англійця, і його портмоне. Я навіть помітив, коли він по-джентльменськи широко відкинув плащ, рожеву хусточку в кишеньці його смокінга.

Розуміючи, що викритий, що нічого вже не виправиш, Реня з усієї сили так тріснув тацею об стіл, що всі страви (у тому числі і я в срібній посудині) покотилися в різні боки, розбиваючи на своєму шляху всілякі пляшки, банки й склянки. Так-так, останнє, що я чув, — брязкіт скла. І останнє, що бачив, — занесені наді

мною ножі й виделки (зараз вони встромляться в мою плоть — я з криком прокидався).

Тепер, коли прийшов лист від Розочки, часто повторюваний сон утішив — серед рукописів, принесених з редакції, трапився «Сонник» Ніни Григорівни Гришиної, з якого я довідався, що удари отримувати від живих — це сімейне щастя, все добре.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

РОЗДІЛ 30

Моя поява в «Свинячій калюжі» нікого не здивувала, виявляється, на мене чекали. Не конкретно, але, як кажуть, з дня на день. Транспарант із моїм віршем був замінений (тепер на небесно-голубому ситці сяяли всього два слова — «ПІВНИЙ БАР»). Двоносий сказав мені, мов якому-небудь фінінспекторові, що обслуговування населення — серйозне питання, а тому треба прагнути до простих, але необразливим форм.

— Людину треба поважати! Людина — річ священна (*Homines sacra*).

Те, що Двоносий почав використовувати крилаті слова, та ще на латині, мене анітрошки не здивувало. Звичайні красивості на кшталт — поет від Фаберже!.. А ось наголошення, що обслуговування — питання серйозне, що у всьому треба прагнути до простих, але необразливих форм, якимось відразу спантеличило: відчув, що це не його слова, тобто слова, може, і його, а сама думка когось, що має владу над ним. Тут, напевно, мій колишній досвід роботи в газеті позначився, коли після чергового або позачергового Пленуму ЦК КПРС я завважував у якій-небудь невибагливій статейці відблиск великих рішень... Зараз це важко уявити, але в ті часи талановитість автора визначалася не прямою компіляцією рішень партії, ні-ні, вона визначалася вмінням так тонко підбирати й розставляти факти, щоб вони самі, мов лакмусовий папірець, проявляли найвищу необхідність ухвалених рішень. У кожній газеті були компілятори настільки високої проби, що їх визна-

вали «золотим пером» і навіть до певної міри інакомислячими (дисидентами не називали, це слово лякало тоді навіть самих «інакомислячих»). Не рахуючи Васі Кружкіна, я двох таких знав у нашому відділі комсомольського життя. Чому Двоносий нагадав одного з них, бозна! Я його прямо запитав: чи бачив він начальника залізничної міліції? Чи не той наказав йому зняти транспарант із моїм віршем, і взагалі, чи не він наставляв Двоносого тяжіти до простих, але необразливих форм?

— Він, Митю, він! — вигукнув Двоносий і, з острахом озиряючись, запросив мене у свій так званий кабінет для конфіденційної розмови (у центральному кіоску в нього була тісна перегородка з ящиків, заповнених склотарою).

— Тут, Митю, тут! Просто на стільці, на якому ти сидиш!..

Я сидів на якійсь амбарній штуковині з металевими ніжками, що роз'їжджаються, які самі по собі постійно пружинили, тож було таке відчуття, що я весь час кудись їду, чи то на верблюді, чи то на павуку. Я навіть труснув головою, щоб звільнитися від раптової мари.

А тим часом Двоносий гордовито продовжував, що позавчора його особисто відвідав Лимонич (так він називав начальника залізничної міліції й при цьому завжди шанобливо додавав: око — алмаз і Голова — з великої літери). Відвідав для того, щоб мати з ним неофіційну бесіду. (І сміх і гріх — два дипломати, що зустрілися в прикомірку).

Втім, услесливе ставлення до Лимонича незабаром роз'яснилося. Виявляється, велике щастя посміхнулося Двоносому, що розумні люди напоумили його вийти на начальника залізничної міліції. Бо якби не Лимонич — Двоносий різко вдарив по ящику — дзвякнула склотара, — згоріли б кіосочки, і слідів би не знайшли, а так завдяки йому, Лимоничу, і кіоски живі, і сам Феофілактович не лише живий і здоровий, а одержав дозвіл четвертий кіоск поставити.

Двоносий почав захоплено розповідати, що насамперед заасфальтує півний дворик, по кутках розмістить кіоски, а між ними

натягне тент від дощу. Огородження теж продумав — зараз армія торгує всім, чим завгодно. Він уже знає, де, у кого й за скільки ящиків взяти маскувальну сітку, — кращого дизайну для літнього пивного бару й придумати неможливо.

— Клаптики ворущаться на вітерці, танцюють легкі тіні, немов листочки саду, а побратими вже сидять. Сидять за окремими столиками, як мовиться, за кухлем пива й про життя базікають, і все розумно й затишно — кайф!

Двоносий від задоволення навіть очі замружив, але я повернув його до Лимонича:

— А що, начальник залізничної міліції — міськвиконком, пивними точками розпоряджається?

— Ех, Митю, Митю, який міськвиконком? Нікого немає, а ті, що є, ненавидять таких, як я! Кажуть: спекулянти ви, жулики, ми охороняти ваше добро не будемо, адже вас хочуть пограбувати такі ж шахраї, як і ви, тому що всі ви — пройдисвіти, кримінальні елементи, одне слово — «нові росіяни».

Двоносий, досадуючи, махнув рукою, сів на таке ж членистоного штуківину. М'яко заколивався перед моїми очима, немов і він поїхав на якомусь двогорбому павуку.

— Ніколи я не був «новим росіянином», я був і залишаюся просто росіянином, який усього домігся винятково завдяки своїм здібностям. Інша справа, що я — людина нових поглядів, передова людина — Homo novus.

Двоносий знову почав розповідати, чого йому вартувало налагодити безперервне виробництво, він, звичайно, мав на увазі торгівлю пивом, але я й цього разу повернув його до начальника залізничної міліції.

— Ех, Митю, Митю. Лимонич, у натурі, око — алмаз і Голова — з великої літери! Якщо вже я, Феофілактович, кримінальний елемент, то знай — усі-всі кримінальні елементи поважають Лимонича як батька рідного.

І тут Двоносий оповів ну справжнісіньку сагу, як після чергового нальоту конкурентів (розбиті вітрини, сулії й так далі)

прийшов він із чолобитною до Лимонича, який не лише за п'ять хвилин вирішив усі його питання, але й допоміг із телефоном.

Двоносий зіскочив з «павука», звідкись із-під ящиків дістав розцяцькований апарат із кнопками цифр (у нас навіть у редакції такого не було), набрав номер.

— Здрастуйте, це звонит директор пивного бару... А можна Филимона Пуплієвича?

У тісному просторі ящиків замаячила гігантська фігура Тутатхамона — відразу все навколо немов зменшилося, стало тісніше.

— Треба правильно, по-культурному говорити — не звонить, а телефонує, і не директор, а генеральний директор, а то, розумієш, «із калюжі — в князі»!

— Добре, добре, я потім сам передзвоню, — геть збився з наголосу Двоносий, але при цьому говорив так ласкаво, немов на іншому кінці дроту був не секретар Филимона Пуплієвича, а зовсім маленька дівчинка, з якою, граючись, він навмисно перекручував слова.

Двоносий, звичайно, збагнув, який нерозумний мав вигляд, а тому, поклавши слухавку, обурився.

— Ну зачекай, Тутатхамонице! Тиць-миць, а в мене людина!.. Може, у нас яка-небудь протокольна бесіда зі стенографісткою?! І отут він — на тобі! Чого потрібно, старче?! Хоча який ти старець, молодший від мене! — обурився Двоносий і спересердя пригрозив: — Достукаєшся, буду нараховувати зарплату — все пригадаю!

Тутатхамон розгубився, почав виправдуватися, мовляв, самі попередили, що потрібно культурно спілкуватися, притім із правильним наголосом. А щойно він показав свою культуру — йому відразу клізму: за що?!

— Та не квапся ти панікувати, — раптом повеселівши, зупинив Двоносий. — Бачив, Митю, як ми один одного окультурюємо?! І це лише початок... — Повернувся до Тутатхамона: — Ну що, рідний, що там у тебе, — сказав зі співчуттям — повинився за свої колишні наскоки.

Тутатхамон прийшов з'ясувати, що йому робити зі школою бухгалтерському обліку, просять п'ять ящиків пива (у них наприкінці квітня — випускний), але вони ще за Новий рік не розплатилися.

— Не давати, — сказав Двоносий, але відразу скасував своє розпорядження: — Ні-ні, дай, але скажи, що в їхньому новому наборі учнів наша людина буде. У них там цих дорослих обліковців із сіл — навалом! Я, може, сам піду в їхню школу. Бувають знання дорожчі від мішка із золотом, а плечей не відтягають. Правильно я кажу, Митю, як ти вважаєш?

Я згідно кивнув, хоча, правду говорячи, мене почали драгувати вже й Двоносий, і Тутатхамон. Особливо Тутатхамон — справді, прийшов, приплентався!.. А в мене розмова з Двоносим була тільки з вигляду ніби те-се... А насправді розмова була серйозна, тому що розпитував я про начальника міліції не просто так, а з метою — так-так, з метою, досить важливою для мене. Тому що в той момент мене терзала одна думка, у кого зайняти грошей для Розочки! Побільше й швидше, і бажано у ВКВ — учорашні радянські рублі навіть я почав називати «дерев'яними».

Звичайно, своє невдоволення я не повинен був виказати ні словом, ні жестом. І я не виказав, позначився колишній гарт керівника обласного літературного об'єднання. Ех, де вони, мої Толсті?! Словом, я згідно кивнув і машинально посміхнувся (на жаль, усі знання світу я проміняв би зараз на мішок із золотом). Думка про мішок, як блискавка, підірвала уяву, і я як посміхнувся, так і залишився з усмішкою на обличчі. У свій час Розочка проказувала:

— Митеньку, тобі дуже личить, коли ти посміхаєшся і мовби забуваєш усмішку на обличчі. У тобі з'являється якась багатозначна абстрагованість і навіть пронизливий демонізм, так і здається, що ти навмисно нахабнієш.

Отже, я згідно кивнув і посміхнувся. Я й не думав ні про Двоногого, ні про Тутатхамона, що вони там продовжують вирішувати. Для мене вони немов випарувалися або провалилися крізь

землю. Я раптом побачив себе під склепінням якоїсь тріумфальної арки, з якої звисувався сфінкс з головою й грудьми Розочки, що видивлявся на мене.

— Відповідай, що таке любов? — сказав сфінкс, і його крилатий тулуб лева ворухнувся, і обличчя й груди Розочки наблизилися до мене настільки, що я мимоволі підвівся навшпиньки й заплющив очі. (Не буду заперечувати, я хотів поцілувати Розочку й цим поцілунком відповісти сфінксові, що таке любов).

Але поцілунку не вийшло. Я відкрив, очі тому що сфінкс ще більше звисився й своїм правим крилом відсунув мене від мішка із золотом, який звідкись узявся біля моїх ніг.

— Молодець, Митеньку, молодець! Твоя нетривіальна відповідь урятувала твою Розочку, твою дружину Розарію Федорівну. Ура, ура, миру — мир!

Своїми мускулистими лапами сфінкс обхопив мішок із золотом і, оглянувшись, знову наблизився обличчям і грудьми...

Я заплющив очі, я був більше ніж упевнений, що відчую на губах Розоччин поцілунок. І вона поцілувала, але не в губи, а в чоло. І напевне, все ж не вона — я відчув мертвий холод каменю. Коли ж відкрив очі, сфінкс із такою силою вдарив крильми об повітря, що мене відкинуло, немов вибуховою хвилею.

Він піднявся над тріумфальною аркою (на відзначення чиєї перемоги вона була зведена, я не зрозумів), діловито, як селянин, закинув лантух із золотом за спину й, уже не оглядаючись, ніби волів зникнути по холодку, так активно запрацював крильми, що за якусь долю секунди спочатку перетворився на горобця, потім на джмеля й нарешті розтанув у блакитній височині.

А тим часом у перегородці кіоску атмосфера неабияк загострилася.

— Ти подивися, як він посміхається, він же тать, він же Алю опрацював цією усмішкою! — обурювався Тутатхамон, а Двоносий, перекривши собою прохід, не пускав його.

— Окстись! — кричав Двоносий.

І так дивно було чути в його вустах поряд із несподівною латинню це стародавнє слово, яке вийшло з ужитку, що я мимоволі розсміявся.

— Дивися, він ще сміється!..

Загалом, нічим не мотивований приступ ревнощів.

Двоносий випровадив свого охоронця, але довірчий тон розмови втратився. Коли я спробував його відновити, Двоносий не підтримав.

— Невже ти й справді тать? — не так заклопотано, як задумливо чи то запитав, чи подивувався Двоносий і вперше подивився на мене з такою байдужою абстрагованістю, що мені стало не по собі. (Такий сухий блиск очей лякає ударом ножа, причому обов'язково в спину).

— Та ну, — сказав я Двоносому. — У мене лист від дружини.

А коли сказав, що хочу в начальника залізничної міліції заїняти тисячу доларів, Двоносий взагалі розгубився, просто-таки обімлів.

— Добре, Феофілактовичу, тоді ти позич.

У відповідь він сплеснув руками, ляснув себе по колінах і знеможено впав на штуковину, яка, амортизувавши, застрибала разом з ним, немов він спробував поскакати.

— Ні, Митю, ні й ще раз ні! Звідки гроші? Вони всі в обороті: кіоск, тент, асфальт, перегрупування кіосків... Крім того, з мене ніхто не знімав обов'язок платити наличку за охорону нерухомості!

Він пояснив, що завдяки Лимоничу вони уклали серйозний і дуже вигідний договір з однією бандитською фірмою з охорони нерухомості.

Немає в нього грошей, ні, лише на зарплату співробітникам вистачає. Та й то — радше від капіталу для вирішення щоденних проблем доводиться відстібати. А нагромаджень, на жаль, ні, зовсім немає!

— Ну що ж, Розочка теж чекати не може, у неї вже був один привід у міліцію, а вона, між іншим, у паспорті Роза Сльозкіна, —

сказав я їй, як про давно вирішене, відрізав: — Мені просто нічого не залишається, як іти до Филимона Пуплієвича.

— Ти збожеволів! — закричав Двоносий.

Вони напередодні зустрічалися з Лимоничем, до речі, і мене, Митю, добре згадували. «Голова» нібито навіть похвалив Феофілактовича за дружбу із мною.

(Розумні друзі в тебе, Феофілактовичу, з майбутнім. Допомогай їм порадами, грошима — всім, чим можеш. Саме ця допомога створить тобі справжній капітал, імідж, який допоможе втриматися на гребені в майбутньому).

Двоносий сказав, що, завдяки знайомству зі мною, Лимонич подзвонив директорів фірми приватної охорони, якомусь Толі Крезові, щоб той наполовину зменшив плату за свої послуги. (Двоносий перейшов на шепіт).

— І він зменшив... Єдине, про що просив Лимонич, так це щоб усіляко допомагав тобі як поетові з вищим гуманітарієм. І це не лише його прохання — з ним була одна особа...

— Досить, усе це не має ніякого значення, — сказав я. (Хоча відразу здогадався, хто ця особа. Мені була приємна її очевидна турбота про стан сучасної російської поезії).

— Як це — не має?! — схопився за голову Двоносий. — Після всіх наших розмов заявишся до Лимонича й скажеш: займіть бідному поетові тисячу баксів?! Так, чи що? Ти уявляєш, у яку ситуацію поставиш мене, що він подумає про мене?! А цей Толя Крез — ти коли-небудь бачив пику з носом, розмазаним по обличчю?!

— Я не скажу, що розмовляв з тобою. Або скажу, що про гроші не розмовляв, тому що сам здогадався, що вони в нього є. Адже це ж факт, що він купив у мене вірш за сто доларів?

— Ось, візьми твої, що залишилися... я хотів їх приберегти тобі на харчування, — сказав Двоносий, виправдовуючись, і, підхопившись із членистоногої штуковини, яка все ще продовжувала скакати, тицьнув мені п'ятдесятидоларовий папірець. А тепер він не хоче ні бачити нічого, ні чути — йому нічого не треба.

Ніколи я не бачив Двоносого таким засмученим, а тому, як то кажуть, вирішив не перегинати ціпок. Обережно, без усякого шантажу, пообіцяв, що не піду до Филимона Пуплієвича, нізачо не піду. Але й він, Феофілактович, нехай постарається для мене — перезайме гроші в кого-небудь і не турбується, я залишу йому заставу, папку зі своїми найкращими віршами.

Для Двоносого мої навіть найкращі вірші мали, звичайно, слаб-ку розраду, але й ситуація в нас обох була тупикова. Він розумів, що через Розочку я цілком здатний на нерозсудливість. Зрештою, взявши папку, він сказав, не те щоб дуже сердито, але все ж із досить сильним притиском, що краще було б йому не зупиняти Тутатхамона, який хотів задушити мене.

— Немає людини — немає проблеми, — сказав він чужі відомі слова з таким розумінням і виразністю, немов хотів підкреслити якусь свою претензію на їхнє авторство.

Словом, взявши папку й зажадавши від мене нікуди не поти-катися, Двоносий пішов, як я зрозумів, по своїх веселих місцях.

— Тисячу «зелених» для Розочки — охо-хо-хо! — вигукнув він і, наскакуючи на стіни з ящиків, поспішив до виходу.

У кабінеті Двоносого, вузькій комірній щілині, я сидів більше двох годин. Зсунувши штуківини, на яких ми сиділи, я безуспішно намагався подрімати — на жаль, амортизуючи невладе, вони тепер створювали ілюзію двох півнів, які запекло наскакують один на одного. Відчувалася якась містична присутність Едгара По, точ-ніше, деяких не зовсім приємних його літературних героїв. Часом навіть страх охоплював. Втім, він не йшов ні в яке порівняння з тим, якого нагнав на мене Тутатхамон, коли, просунувши голову в прохід, раптом закричав:

— Та-ать!

Перше, що я подумав, — на мене чиниться замах на замовлення Двоносого. Грішний, але так подумалося. Правда, уже в наступну секунду я відкинув цю думку. На очах у мене Тутатхамон, роз-лютований, мов поранений звір, буквально на друзки розтерзав

порожній дерев'яний ящик. Потім, п'яно гикнувши, обм'як і, розтягнувшись на підлозі, блаженно захропів.

Двоносий повернувся з грішми — шістсот доларів!

РОЗДІЛ 31

Мені не хочеться згадувати, як, переступаючи через Тутатхамона, Двоносий застеріг, щоб і я не здурів через свою Розочку. Кепське порівняння: я — і Тутатхамон. Уявіть собі сермяжного Отелло, що звик усе вирішувати нахрапом, що, заграючи, щоразу норовить ущипнути Дездемону за певне місце, а потім у випадку ревнощів нізащо душить її на смерть. От вам зразок тутатхамонізму, і до чого тут я?! Світло й тьма фізично виключають одне одного. Тьма жадає поглинути світло, але це неможливо, тому що, чим більша й щільніша тьма, тим яскравіше горить ліхтарик. А вже якщо світла багато, при його наближенні тьма розсіюється й тікає. Пам'ятаєте Вінок сонетів —

І світло в п'їтми, як колись, не згаса,
І тьма та його, як колись, не осягне!

Мені не хочеться згадувати, як Двоносий самовдоволено перерахував новенькі стодоларові папірці, як додав до них і мою купюру, а потім викликав таксі, й ми поїхали на речовий ринок. У всьому цьому було мало цікавого — вальс трикотажу з Прибалтики в обмін на російську калинку кольорових металів і телевізорів. Єдине, що вражало, — у сонмі мигтючих облич і товарів Двоносий почував себе справді як риба у воді. З окремими людьми він не лише перекидався нічого не значущими вітаннями, але іноді зупинявся й розмовляв привітніше. А деяких (найчастіше кавказців) сам зупиняв, запитував про кіоск якогось Візира. Дивно, що при цьому із Двоносим розмовляли не як із Двоносим, власником трьох кіосків, а мовби з якимось неофіційним представником усього російського народу. Та й сам Двоносий почував свою неофіційну вагомість і, як кажуть, до місця й не до місця тулив невідь що.

— Здоров, Шаржику! Ну як, яйця ще не відморозив?! А як ваб-ваб, трішки є?..

— Слава Аллахові!

— Аллах Аллахом, а відморозиш — мені відповідати! — весело продовжував Двоносий.

Побачивши, що його жарти мене спантеличують, підморгнув і довірчо пояснив:

— Чорножопики під видом «моя — не розумій» усе стерплять. Тому що тут уже не вони, а я — росіянин. А все інше, як каже Толя Крез, — шелупонь!

Проте біля кіоску Візира Двоносий внутрішньо підібрався, обличчя стало суворіше. Візир стояв в оточенні таких же, як і він, золоторотих кавказців, більше схожих на конокрадів, клацав горішки. Побачивши нас, щось сказав своєю мовою, неквапливо вийшов з кола й, обтерши руки об стегна, привітався з Двоносим.

Віднедавня особи кавказької національності (і тут немає ніякого тутанхомонізму) навівають на мене тугу. Чому вони, ці особи, так безпардонно липнуть до наших дівчат, а своїх ховають від нас, хоча ми не з тих, які липнуть?!

— Візире, тобі привіт від Лимонича. Як твої справи?

— Як мої справи?! Кожна людина того, що вона придбала, заручник. Навіщо маленька людина — великому?

Двоносий кивнув на мене:

— Приодіти треба хлопця, з голови до ніг — спідня білизна теж не перешкодить. (Немов Льоха-мент, витяг з бічної кишені папірець, прочитав голосно, але без усякого поняття: «Поет, — чекаємо ми зміни долі над ним»).

Я відразу зрозумів, що на папірці був написаний (уже не знаю, Лимоничем чи ще ким-небудь) вірш із Корану. І хоча я не ісламіст, мені стало ніяково за мимовільну комедію — те, що прочитав Двоносий, не можна читати так безглуздо, і зовсім не тому, що це вірш зі священної книги. Безглуздо взагалі не можна читати ніякі вірші — виходить мовби навмисне підсміювання над споконвічним людським тяжінням до мудрості.

Я тихо відійшов від Двоносого, тим більше, що дружки Візира витріщилися на мене, як на опудало. Словом, я відчув напругу й чекав гучного з'ясування стосунків, властивого ображеним кавказцям, яке, на жаль, нічим не відрізняється від російського — «Ти мене поважаєш?!». Правду кажучи, у цю хвилину я нікого не поважав, а себе тим паче — чому я серед цих далеких мені людей?! Поет і торгаш — ці філософські категорії ще більш крайні, ніж й Тутатхамон. Який же був мій подив, коли Візир, почувши слова, прочитані Двоносим, раптом перейнявся до нас таким високим почуттям поваги, що навіть руку пригорнув до серця.

— Во ім'я Аллаха милостивого, милосердного! Кажу: «Чекайте, і я разом з вами чекаю!»

Він щось гаркнул своїм чи то друзькам, чи то нукерам, і вони враз розійшлися, зрозуміло киваючи й поспішаючи.

Двоносий потягнув мене за кіоск. Не буду розповідати, як наші нові знайомі почали підносити з усіх боків турецькі шкіряні куртки, джинси, сорочки, англійські шарфи, кепі, краватки й білизну. Я мало не зомлів, коли на трусах зі ствідсоткового коттону прочитав на фірмовій етикетці — «Манчестер Сіті шортс». Це просте благо, що Двоносий взяв мене у свої шубні обійми (під час приміряння він у такий спосіб зігрівав мене, тому що бурульки хоча й підтавали, а стояти повністю голим все ж було холоднуватю).

Коли пакети з речами були перев'язані й особи кавказької національності, немов почувавши свою відому провину переді мною через Розочку й намагаючись догодити саме мені (Двоносий зайшов до Візира в кіоск і чомусь там затримувався), підігнали таксі (з кабіни виглянув водій, такий же золоторотий, як і всі вони), на мене ні з того ні із сього раптом нашло натхнення.

Заради Аллаха милостивого, милосердного!
Клянуся зіркою, коли вона заходить!
Не збився з дороги ваш приятель і не забукав.
І мовить він не із пристрасті.
Це — лише одкровення, згори послане.

Я подивився на небо, і, як за помахом, усі золоторотці подивилися теж. Я почував у собі надзвичайну силу Аллаха повелівати.

— Господь твій — Він краще знає тих, хто збився з Його шляху, і Він краще знає тих, хто пішов по прямому шляху.

Позад мене скрипнули двері кіоску. Двоносий спересердя матюкнувся — він мало не впав, тому що глянув не під ноги, а слідом за всіма — у небо. Натхнення наче й не було. По інерції бовкнув, що клянуся небом: всі тюремні строки будуть усім нам вчасно скошені, загорнувся в крилатку й, не оглядаючись, сів у машину, відсунувши пакети.

Двоносий, як справжній фізіономіст, відразу визначив по обличчях, що за його відсутності відбулося щось особливе, і почав допитуватися:

— Агов, кунаки-нацмени, Митя-поет, напевно, вірші читав?!

«Кунаки-нацмени» згідно закивали, а на обличчях з'явилося священне благоговіння. І не дивно, адже я читав їм вірші із сури Зірка, які ще в Літінституті мені дуже подобалися, а зараз чомусь раптом згадалися.

Двоносий по-своєму розцінив благоговіння, вирішив, що це мої власні вірші справили такий сильний вплив. Ну й, звичайно, зрадів, заметушився, почав показувати «кунакам-нацменам», що він мій найкращий друг. Підбіг до машини, стукає у вікно, а сам радісними очима то на мене, то на них, але більше — на них, і весь світиться, світиться...

— Ну що, Митю, яйця ще не відморозив?!

О Господи, як мені набридли його яйця! Я відчув жахливий голод.

Біля пошти, коли Двоносий віддав гроші й пересів в іншу машину, я навіть перехрестився від полегшення.

«Розочко! — написав я в телеграмі до запитання. — Виїжджаю сьогодні ввечері. Привезу те, що ти просила. Зустрінемося о дванадцятій на ґанку Головної пошти. Цілую тебе — до гробу твій Митя».

Телеграфістка, що приймала телеграму, на останніх словах зупинилася своєю ручкою:

— Ну навіщо аж так?!

І викреслила «до гробу». Я не став сперечатися, а коли заплатив гроші й одержав квитанцію, що телеграма прийнята... що вона зараз буде відправлена за призначенням, у мені зазвучали срібні струни. Навантажений пакетами, я відчував таку легкість, що не чув ніг.

***

У ранній юності я ходив на полювання з батьківською рушницею, двоствольною дванадцятого калібру. У спадок дісталися і його чоботи, ботфорти сорок третього розміру, які своїми високими халявами натирали мені в промежині. Об'єктом мого полювання були качки, гуси, тобто водоплавні птахи. У мене був пес Алмаз, розумний ірландський сетер, з ним я ніколи не вертався без трофею, тому що він приносив до моїх ніг усю дичину, підстрелену в радіусі півтора кілометрів. Багато мисливців (особливо з міських) гнівалися на нас із Алмазом і навіть грозилися підстрелити нас обох. Тому ми виходили на полювання, коли вже смеркло й на тлі світлого неба можна було бити птаха лише на льоту. У цей час уже ніхто не пред'являв нам претензій, тому що дичину у темі кущів міг відшукати тільки пес, точніше, мій Алмаз.

Одного разу ми з ним особливо затрималися. Легкий весняний вітерець дув в обличчя, і Алмаз невтомно, мов маятник, ішов поперед мене — праворуч ліворуч і назад. Він прочісував своєю «фірмовою гребінкою» всі зарості з такою старанністю, що мені доводилося його підкликати й стримувати, щоб відпочив.

Спочатку десь ліворуч чувся плескіт води, рокіт моторного човна й оклики мисливців, що збираються додому (я ще подумав, що пора й мені підтягуватися до залізничного насипу), але потім усе змовкло. За якісь хвилини Алмаз приніс спочатку одну шилохвостку, а потім і другу. Я тріпотів від радості й не помітив, що небо геть затяглося, вітерець затих і пішов тихий теплий дощик.

Поки я ховав у рюкзачку трофеї Алмаза, він знову втік, я навіть не помітив коли, за п'ять кроків нічого не було видно. Я прислухався: ні окликів, ні плескоту води — нічого. Усе просякло вологою й ніби ворушилося, набухаючи. Десь далеко на ріці прогримів самотній постріл, і тиша немов упала.

Я покликав Алмаза, але голос осів, як у повстяному мішку.

Я вистрілив у повітря, але й грім пострілу немов пішов у подушку.

— Алмазе, Алмазе! — запаникував я.

Радості легкої здобучі наче й не було. Я не знав, у який бік наше село, куди йти. По всьому обрії, на всі триста шістьдесят градусів, горіли хиткі вогні. Дощик перестав. Вогні наблизилися, відбиваючись у воді, вони тяглися до мене вогненними спицями, немов я стояв посеред океану. «Звідки так багато води, де я?!» — подумалося відсторонено, немов думка з'явилася десь поза мною, і так само поза мною хтось почав перебирати срібні струни. Ніколи в житті я не чув настільки дивної музики! То, здавалося, дзенькає струмок, то якісь вогненні спиці, а то, ніби переломлюючись у джерелі, сонячні промені перебирають гальку.

Я пішов в один бік, потім в інший і, нарешті, мовби на заклик срібних струн. Може здатися дивним, але, слухаючи солодкі звуки, я вийшов до залізничного насипу, біля якого мене наздогнав Алмаз. Зачарований музикою, я не звернув уваги, що він третєся об мої коліна й плутається під ногами. І тільки вийшовши на полотно, я прийшов у захват, виявивши, що він приніс мені гусака, — неабияка удача.

Рюкзачок був повний, ми йшли по шпалах, посередині залізничної колії, і світні лінії здавалися струнами, які проймають мене. Музика звучала тепер у мені, я був щасливий.

* * *

Перше, що я зробив, коли прийшов у гуртожиток, кинув пакети на ліжко й сам ліг поруч. Нечувана удача — у мене в кишені шістсот доларів, а в душі — музика срібних струн.

— Дивися, Митю, тримай гроші в різних кишенях, особливо бокси. Нашими теж не фігуруй — їх небагато, але на поїздку вистачить.

Я засміявся (поради Двоногого здалися зайвими) і, вставши, як колись, поклав гроші в праску. Потім, взявши на вахті ключ, спустився в душу. Музика срібних струн змінилася музикою труб. Тепер у моїй душі звучали бравурні марші Першотравня, зрідка перериваючись заздоровницями, що рвуться з радіодзвонів: МИРУ — МИР! МИР — МИРУ! Усі-всі свята мого життя зараз були зі мною.

Я надягав спідню білизну («Манчестер Сіті шортс») — шкільний духовий оркестр грав туш. З кожним предметом одягу немовби вручався черговий атестат зрілості. Я натягав джинси — знову оркестр, але тепер уже військовий, з биттям у литаври й маршируванням на Красній площі. Я брав у руки електробритву — і військовий духовий оркестр на ходу перелаштовувався. А вже коли я приміряв коричневу шкіряну куртку з синтепоною підкладкою і випробовував на її кишенях замки «блискавки» — у духовий оркестр, що марширує на Красній площі, почали вливатися оркестри із всіх моїх свят. Англійський червоний шарф із королівського мохеру й кавказька хутряна кепка із сірої нутрії довершили огляд... Коли я йшов в умивальну, щоб подивитися на себе у велике дзеркало, зведений військовий оркестр рушив до трибуни Мавзолею, а коли із дзеркала глянув на мене мовби зеленоокий кавказець із зовсім розумним, просвітленим від щастя обличчям — я анітрошки не здивувався, що зведений оркестр зараз же з наснагою заграв марш «Прощання слов'янки».

Одного разу я прочитав у якійсь газеті чи брошурі, що прислів'я «Сміливого куля боїться, сміливого багнет не бере» у своїй суті так само точне, як точні формули фізичних законів. Тобто все, про що йдеться в прислів'ї, справджується. Автор стверджував, що в нас таїться якась невідома науці психологічна енергія, яка у стресовій ситуації створює навколо людини потужне силове

поле, що викривляє простір, а може, вирівнює. Принаймні, кулі не можуть перебороти його й відхиляються від сміливої людини. Там було навіть інтерв'ю зі сміливим чоловіком, який стверджував, що, будучи зв'язківцем, він зімкнув перебиті дроти зубами й так лежав на площі Берліна близько півгодини, а по ньому з усіх боків строчили ворожі автоматники, більше того, снайпери вели прицільний вогонь (це було при взятті рейхстагу). Він лежав, і всі думали, що він давно вбитий (лежати з неізольованими дротами в роті — це, знаєте, для живої людини не зовсім і правдоподібно). Його підняли разом із дротами, хтось уже плоскогубцями почав зуби розтискати, і раптом він відкрив очі — живий, причому ні єдиної подряпинки. Всі, звичайно, спочатку були вражені, а потім їх охопив невимовний захват — сміливого куля боїться!.. Мене теж охопив захват. Не знаю, є чи ні силове поле в сміливої людини, але готовий заприсягтися, що в щасливої — є!

Я беру ключ від душової — Аліна Спиридонівна назустріч мені цвіте й пахне:

— Митю, що з тобою, ти такий святковий?!

— Аліно Спиридонівно, вибачте, якщо я чим-небудь скривдив! Бачить Бог, не мав злого наміру, а хіба здуру, — кажу я, трохи дуріючи.

У відповідь Аліна Спиридонівна розцвітає ще дужче:

— Ну вже ви, Митеньку, скажете!.. Поети дурними не бувають, вони бувають нещасними!

Я сказав їй, що знаю одного чоловіка, який настільки в неї закоханий, що вже став небезпечним, як неприборканий Отелло, — готовий задушити кожного, в кому запідозрить конкурента.

— Митю, цей чоловік найбільше любить гроші. Він спочатку Плюшкин, а потім уже Отелло. Крім того, можу вас запевнити, — Аліна Спиридонівна почервоніла, у неї стали яскраво-червоними навіть руки, — що вас, Митеньку, він не зачепить — ніколи!

Виявляється, на мій захист вона взяла з Тутатхамона слово... Я був улещений і, хоча завжди ставився до Аліні Спиридонівні

звисока, зізнався, що сьогодні ввечері їду в Москву на виклик Розочки.

— На виклик, вона вас викликала?! — здивувалася Аліна Спиридонівна й навіть начебто чогось злякалася, але потім, коли я, щасливо сміючись, підтвердив, що їду саме на виклик, вона сплакнула: — Митеньку, дуже рада за вас!

Майже те ж було й при зустрічі із сусідкою Томою. Правда, на відміну від Аліни Спиридонівни, перш ніж сплакнути, вона шльопнула по попі Артура, а вже потім, підхопивши його на руки, побігла у свою кімнату. У дверях затрималася, з плачем крикнула:

— Дивися, Митяю, не упусти свого щастя!

Інші гуртожитські знайомі при зустрічі зі мною хоча й не так яскраво реагували на моє силове поле щастя, але якимось чином все ж чули музику в моїй душі.

— Чого світишся, «щасливої» травички накурився?! Митю, давно тебе таким радісним не бачив, б'юсь об заклад — по лотерейці машину хапнув?!

І так далі, і так далі... Але головним було, що всі, з ким доводилося перекинутися хоча б кількома словами, розставалися зі мною, посміхаючись. Так-так, я просто впевнений, що силове поле мого щастя — це звуки срібних струн, на які, як на чарівний оклик, озивалися всі, хто в ті дивні хвилини стикався зі мною.

Чудовий день, день — пісня. Якби не маленька чайна ложечка дьогтю, я б уважав цей день найкращим у своєму житті. До речі, у цій золотій ложечці ніхто, крім мене, не був винуватий. Напевно, тому я не відразу відчув гіркоту, а вона, між іншим, з'явилася, як тільки я вийшов з кімнати й рушив на вокзал.

Я йшов по нашому коридору, і назустріч мені, немов на заовлення, виходили всі кому не лінь. І всі запитували мене: що, Митеньку, вже на вокзал?! І бажали успішної поїздки й швидкого повернення із судженою. Не знаю чому, але це «із судженою» мене дратувало, і я справді почував якусь тривогу, однак переборював себе. Нехай залишаються, а я — їду, так заспокоював себе, але в душі вже щось змінилося. А коли на вахті те ж запитала Аліна Спири-

донівна й у відповідь так само, як і всі, побажала якнайшвидшого повернення із судженою — я образився і, нічого не відповівши, так саднув двері ногою, що багато вікон задеренчали. І тут начебто щось зачинилося в душі — музика зникла. Мов у тумані, побачив, як зведений духовий оркестр підійшов до трибуни, зупинився, опустив труби й, розвернувшись на сто вісімдесят градусів, мовчки помарширував назад.

Помарширував і помарширував, роздратовано подумав я й відкинув саму думку про музику. Крокуючи на автобусну зупинку, я переймався, може, і дрібними, але необхідними турботами — дістатися до вокзалу, купити квиток (знову ж — купе чи плацкарт?). Чекаючи на автобус, зважував усі «за» і «проти» на користь того чи іншого квитка. А час йшов, біг, цокав... Я поглядав на годинника, радіючи, що зібрався на вокзал з таки великим запасом часу, до відправлення поїзда (о двадцятій тридцять дві) залишалося майже півтори години. Втім, якщо протягом години ходить усього один автобус, це не так і багато. Як би там не було, але, коли з-за повороту виповзла «гармошка» і народ на автобусній зупинці радо заворушився, я теж зрадів — і раптом заціпенів. Раптова думка вдарила точно в серце. Я навіть злегка похитнувся від болю: гроші для Розочки... Я забув гроші, як поклав їх у праску, так і залишив там.

Із заціпеніння вивів жах — до відправлення поїзда лише п'ятдесят три хвилини. У принципі, багато часу, якщо їхати на «гармошці» зараз, не відкладаючи, але мені ще потрібно було збігати по гроші. І я — побіг.

Я біг, обзиваючи себе останніми словами, серед яких «дурень», «тупак», «кретин» були, так би мовити, верх ввічливості, асісай.

Я пролетів повз вахту й — нагору по сходах. Я біг по коридору, нітрохи не піклуючись про мешканців, — сплять вони чи ні, мені було однаково.

Гроші лежали в прасці. Я схопив їх і мало не заплакав від незрозумілої гіркоти й образи на всіх і все. Потім взяв себе в руки

й, як радив Двоносий, поклав триста доларів у куртку, а двісті, разом з радянськими грішми, — у паспорт, який сховав у кишені джинсової сорочки. Частину радянських грошей засунув у кишеню штанів, щоб легше було діставати їх перед квитковою касою. Опісля сів на ліжку й, глибоко зітхнувши, ще раз на дотик перевіряв наявність документів і грошей. Потім перехрестився й, читаючи подумки молитву, знову побіг. Цього разу, коли пробігав, двері кімнат відчинялися зовсім не для того, щоб побажати щасливої дороги, — на жаль, мене осипали такою лайкою, яка нічим не відрізнялася від умісту помийних відер.

— Щоб цей поет нарешті провалився!.. Щоб зламав собі шию!.. Щоб, окаянный, горів і горів у пеклі! (І так далі, і так далі).

На вахті зустріли військовою хитрістю — Аліна Спиридонівна закрила вхідні двері на ключ.

— Що тсталосся? — запитала вона, тримаючи слухавку, як гранату.

— Нічого, — сказав я, продовжуючи повторювати молитву. — Просто забув гроші, а тепер спізнююся на поїзд.

Підсмикуючи пухову хустку (намагалася накинути її вище на плечі), вона злякано запричитала, мовляв, усе не як у людей, і, відчинивши двері, наказала мені бігти якомога швидше, але мені раптом стало байдуже. Я вже хотів було сказати, що не побіжу, однак ноги самі понесли...

РОЗДІЛ 32

Я завжди казав і зараз кажу:

— Люди, ніколи не падайте духом, так улаштований наш матеріальний світ, що Бог не дає нам ноші більшої, ніж та, яку ми здатні нести. Іноді здається — все, кінець, ми мовби по інерції пересуваємо ноги, готові впасти, але саме в цей момент раптом починаємо відчувати, що падати не потрібно, принаймні зараз. Тому що із двох боків нас підтримують ангели. Так-так, ангели!

А інакше чим поясниш, що в зовсім безвихідній ситуації все скрай доречно збіглося, і збіглося на твою користь? Чому в черзі випадків саме твоя карта — козирний туз, а ти перебуваєш не десь, а в потрібний час у потрібному місці?.. Потім везіння буде повторюватися й повторюватися — ти розправиш плечі й забудеш, що був момент, коли вже готувався впасти. Отож, я нагадую вам — ніколи не сумуйте й не мовчіть! Коли вам стане воістину важко — Він неодмінно надасть допомогу, тому що в основі нашого світу — Його милосердя.

Я прибіг на зупинку автобуса — автобуса не було. Його не було менше п'яти хвилин, а здалося — більше години. Їхали повільно, із зупинками, а при виїзді на міст через Волхов узагалі потрапили в пробку.

«Не сумуй, не впадай у відчай, ти краще від інших знаєш, що Господь не покине тебе й у потрібний час у потрібному місці ангели допоможуть, обов'язково допоможуть», — заспокоював я себе, а всередині закипав протест: час би їм уже й поквапитися (до відправлення поїзда залишилося десять хвилин).

Я приїхав на вокзал о двадцятій п'ятдесят. Проїшов повз будинок вокзалу й відразу опинився на пероні. Біля підземного переходу стояло кілька людей, а від порожнечі платформ віяло тією особливою порожнечею, яка завжди відчувається після відходу поїзда.

Спочатку я, мов зведений духовий оркестр, розвернувся на сто вісімдесят градусів і, як кажуть, помарширував назад. Але потім немов вітерець пробіг по струнах, я зупинився, прислухався, щось підштовхнуло зайти у вокзал.

Заледве відчинив величезні подвійні двері й відразу опинився в юрбі пасажирів. Зрозуміло, запитав, на який поїзд. Яке ж було моє здивування, коли довідався, що всі вони — на московський. (З жовтня рух поїздів перевели на зимовий розклад, і тепер московський відправлявся не о двадцятій тридцять, а о двадцять першій тридцять п'ять).

Недовго думаючи, поспішив до кас. Звичайно, це смішно в моєму віці, але я жодного разу не їздив у купе. Бувати — бував, а їздити не доводилося. Тому, коли входив у вагон, навмисно напустив на себе форсу, немов все життя тільки й робив, що їздив у купе. У відповідь провідниці (дві молоді курящі особи) якось дуже загадково засміялися, і одна сказала іншій, але щоб я чув:

— Які все-таки погані люди, ці «нові росіяни»! Надягнуть свої шкірянки — і понту, немов цей поїзд його особистий.

Вагон був практично порожній. Оплачуючи постіль, попросив чаю. Провідниця (у моєму купе закурила нову сигарету) глибоко затяглася й, випускаючи дим мені в обличчя, поцікавилася:

— А може, заодно й коньячку з ким-небудь під бік?!

Виходячи з купе, вона подивилася на мене як на недоумка. Щоб досадити їй, різко засунув двері.

— Люсі, що там? — якимось іржаво-надтріснутим голосом поцікавилася напарниця.

— Просить коньячку в постіль, — нахабно прохрипіла Люсі й захекалася глибинним, із самого нутра, кашлем.

«Так тобі й треба, брехлива bestie!» — подумав я про Люсі, але коли напарниця сказала, що треба буде простежити за шкіряном, тобто за мною, щоб не пішов із чужими речами, мені провідниць стало шкода, особливо Люсі. Розмовляти зі злодієм, як вона розмовляла, — для цього потрібна відвага. Люсі, напевно, і хвора, і брехлива, але смілива, а сміливого куля боїться, вирішив я на користь Люсі й, знявши фінські півчобітки, забрався, відповідно до квитка, на верхню полицю, на постіль, яку, може, саме Люсі загода й приготувала.

Дивний світ! Прекрасний і суперечливий!..

Мені хотілося музики душі. Намагаючись не думати про Розочку, я все-таки налаштувався на неї, але музики не було. Ні-ні, я й не думав спати — півморок купе, перестук коліс, далекі вогники сіл, що зникають у темі, — все це жадало від мене якогось радісного відгуку. Принаймні, розумом я бажав музики, але серце мовчало, мовчало, немов одерев'янівши.

Отже, я найщасливіша людина! (Ніяких струн, начебто мова зовсім не про мене). Ще сьогодні вранці я й не думав, що поїду в Москву, і проте я їду. Я їду в Москву, я їду до Розочки! (Нічого!) Може, і мої Небесної Сили безтілесні ангели їдуть зараз із мною?! (Я анітрошки не іронізував — це був жест розпачу).

За своє життя я прочитав чимало усякої літератури про «життя після смерті» і дійшов висновку, що геніальний твір, який відразу ж буде визнано геніальним, розповість нам, у художнім осмисленні, звичайно, про реальний зв'язок видимого (фізичного) і невидимого (духовного) світів. (Що ці світи зв'язані й нас годує духовний світ, ніколи не було таємницею ні для якої релігії). Всі видатні твори літератури й мистецтва, всі видатні наукові відкриття були в буквальному значенні вимолені в Бога. Він тому озивався й озивається на наші благання, що в ідеалі бачить, як фізичний і духовний світи не тільки зближаться, але й перший увійде в другий, і це входження стане входженням людини в рай. Мене анітрошки не дивують відкриття в ядерній фізиці й генетиці, мене дивує навіть не еліксир безсмертя, до якого нібито прагне все прогресивне людство. Мене дивує й турбує безсмертна людина! З її приходом зв'язок світів неминуче порушиться, світ духовний, як більше тонкий, втратиться, і на землі восторжествує глина, з якої безсмертний і створений.

Мені приснилося, що я сиджу в якійсь брудній кімнаті, на якійсь твердому стільці біля вікна. Мені добре видно натоптану на снігу стежинку вздовж довгої аркової будови із блакитного пластику. По цій стежинці повинна прийти Розочка, вона знає, що я в цій жахливій кімнаті. Я стережу стежинку, я боюся пропустити Розочку, але все-таки відволікаюся (я впевнений, що раніше від Розочки з'явиться музика душі): я раз у раз запускаю руку то в одну внутрішню кишеню, то в іншу — перевіряю наявність доларів. Долари на місці, але стежинка вся розпушена (в копитах) Розоччиними тувфельками, точніше, підборами. Принаймні, я думаю, що прогавив Розочку.

Я чую легкий і тихий стук у двері. Я хочу оглянутися, але не встигаю, м'які хутряні рукавиці закривають мені очі. Я чую чудесний запах французьких парфумів. Я притискаю її ласкаві руки до своїх губ і чую новий, тепер уже голосний і твердий стук. Піднімаю очі й обмираю: позад мене стоїть безсмертна людина, вона ж — люмпен-інтелігент. Із чорних ніздрів мовби клубляться димки — пучечки рудого волосся. До речі, хутряні рукавички зовсім не рукавички, а дуже волохаті руки. Я все ще сподіваюся, що помилився, обережно зиркаю на ноги безсмертного... і жахаюся (замість ступень — блакитні копита!).

Так-так, це він затоптав стежинку, перебіг дорогу Розочці й зачинив двері, щоб не впускати її. Волосся на голові заврушилися. У пориві розпачу підхопився, щоб битися з цим новим Кошцієм, і мало не звалився на підлогу.

У двері купе так голосно стукали залізом по залізу, що спростання здалося — ломляться, щоб урятувати мене.

— Агов, новенький росіянине, ти тут?!

— Тут, тут, Розочко! — відгукнувся мимоволі й, вкусивши руку, остаточно прокинувся.

— Ти ба — Розочка?! Може, я — Балда Іванівна?!

Люсі хрипло засміялася й відразу захекалася — глибинно, з легеневою хрипотою. Я відсунув двері.

— Ви б у лікарню ходили на флюорографію. У вас пневмонія, — сказав зі співчуттям.

— Ага, двостороння, — із задоволенням підтвердила Люсі й оголосила, що через півгодини туалети будуть закриті — Москва. І вже — мені: — Тільки й проблем, що з американських сигарет перейшла на «Яву».

Я розстався з Люсі і її напарницею майже по-дружньому, але знайомство з ними залишило тяжке враження. Ці дівчата, самі того не усвідомлюючи, демонстрували своєю поведінкою зміни, що відбуваються в країні. Яка вже тут музика?!

Господи, моє найкраще місто — Москва! У ній пройшли мої студентські роки, тут ми з Розочкою зустрілися, ходили в Третья-

ковку, Пушкінський, тусувались на поетичних збіговиськах біля пам'ятника Олександрові Сергійовичу. А поїздки: у Поленово, Шахматово, Константиново (як зіницю ока бережу порцелянову стопочку з яскравими жовтими соняшниками, яку купив там у сільському магазині й там же випробував з однокашниками на високому й зеленому березі Оки за здоров'я великого Російського Поета). А поїздки в Загорськ, Абрамцево й просто на природу, як ми тоді казали — на пленер?!

Добре пам'ятаю, як уперше приїхав з Барнаула: динаміки грали бравурну музику, диктор щохвилини повідомляла, що ми під'їжджаємо до столиці нашої Батьківщини, найкрасивішого міста — Москві! Перелічувалися спортивні товариства, стадіони, парки, навчальні заклади, серед яких мій слух виділив МДУ, єдині у світі Літінститут, ВДІК і Університет імені Патриса Лумумби. У всьому відчувалася добротність, порядок і державна любов до нової радянської людини.

Де це все? Чому, наче в щірки,
Холодна й мерзотна пройма рота?
Не знає ніхто, бо ж у вазі не старіють
Із паперу мертвого — живі квіти.

Справді, де чистота, порядок і державна любов?! Де сама радянська людина, куди поділася? У всіх трудових колективах її вихованню віддавався весь вільний і невільний час, і раптом, на тобі, її немає, зникла! І що цікаво — навіть слідів не залишила. Я от думаю, може, нова радянська людина все-таки не зникла, не канула в Лету, а миттєво трансформувалася в нового росіянина, азербайджанця, вірмена, грузина й так далі, і так далі?!

Москва! Москва!.. Як і за давніх часів, мене відразу ж захопив людський вир. Однак його не можна було зрівняти з тим, колишнім: чистеньким, святково піднесеним і в той же час завжди ввічливо-боязким і чуйним. На жаль, цей вир був іншим, він ніс на собі печать усіх зовнішніх і внутрішніх нечистот. Переповнені й перевернені урни, сміття, бите скло, жмути газет і обгорткового паперу, утоптані

в блювотину й рідоту, бруд і сморід, — все це нагадувало ліжку, що втягує, болота, що пукають отрутними газами. Я відчував, що не вписуюся в юрбу. Кілька разів мене зупиняли, дружньо підморгуючи, якісь люди. Обережно оглядаючись, пропонували негайно пройти в підворіття, обіцяючи зараз же ошчасливити якимись незрозумілими товарами за досить і досить низьку ціну.

Усередині вокзалу були той же бруд і свавілля. Біля погруддя Леніна стояла непрохідна юрба (слухала частівників). Запам'яталося:

«А наш Попа Гавриїл
москвичам х... голив!
Попа — ж... Америка — Європа!
Бидло Єльца припідняло,
Єльца Бидлу припідняв —
тута Бидло Єльцем стало,
Єльца Бидлою тут стал!
Опа — ж... Америка — Європа!»

Відверто кажучи, мені частівки не сподобалися. Я люблю частівки веселі, дотепні, добрі, а не брудні й злі. Судячи з того, що «народ мовчав», частівки співалися не для людей, а для лєнінського погруддя.

Москво, Москво, як ти занепала! Росія буде врятована провінцією, котру, як і колись, ти, столице, обманюєш у своїх підворіттях. Дякувати Богові, що «народ мовчить»!

У черзі за пиріжками раз у раз виникала лайка через політичні пристрасті.

До лотка підійшли два міцно збитих хлопці в таких же, як і я, шкірянках. Відгіснили так званих першочергових, почали набирати в пакет пиріжки. Черга захвилювалася, наказала лоточниці не обслуговувати нахаб. Нахаби, недовго думаючи, зняли лоток з табуретки (для рівноваги він стояв одним кінцем на ній) і показяйськи покотили його в інший кінець залу. Лоточниця теж мов ніде нічого пішла за ними.

— Міліція, де міліція?! Я — фронтовик! — закричав неголений чоловік із великим сом'ячим ротом.

Я звернув увагу, що на людях і в мене рот непромірно збільшувався від голоду.

— Тихіше репетуй, бо повернуться й наб'ють, — осадив фронтовика такий же неголений і великоротий. І пояснив: — Це ж бандити на своїй роботі.

Черга розпалася й розійшлася. Усюди панувало свавілля. Що вже казати про московське метро?! Недокурки й м'яті коробки з-під сигарет на мармуровій підлозі.

Навіть у колись зразкової пельменній біля Красних воріт, у яку зайшов не так перекусити, як відновити музику душі (перед зустріччю з Розочкою), панували занедбаність і запустіння. Пам'ятається, завжди смішило й захоплювало прохання адміністрації пельменної до своїх відвідувачів, убране, немов якийсь портрет, у величезну дубову раму під склом: «Пальці і яйця в сіль не вмочати!»

Скло було розбите, а прохання вирване разом з фанерою, на якій кріпилося. Величезна дубова рама, що містила в собі порожнечу, загрозливо погойдувалася, немов попереджала, що от-от повинна зірватися зі цвяха й упасти.

Пельмені теж були іншими, більше схожими на українські галушки й, як галушки, повністю з тіста, тобто без начинки.

На роздачі голосно лаявся неголений чоловік, мабуть, «фронтовик» — брудний і великоротий. З'ясував, чому пельмені без м'яса. Виявляється, фарш закінчився ще вчора, а м'ясо підвезуть тільки завтра.

Дивна річ — галушки мені сподобалися, особливо бульйон, але музики в душі не було. Я приїхав у якусь зовсім іншу Москву — ми не впізнавали одне одного.

РОЗДІЛ 33

За гусарською традицією рівно без п'ятнадцяти дванадцята вже стояв на ганку московського Головоштамту. Я прийшов зна-

чно раніше й уже встиг отоваритися в магазині «Чай». Купив дві пачки печива, одну маленьку цукру й банку розчинної кави. Все це поклали мені в красивий пакет із зображенням чайного кліпера, що летить під усіма вітрилами англійського «Катті Сарк», у руках з яким відразу відчув себе впевненіше, і тільки після цього відправився на Головоштамт. Часу (до дванадцяти) було багато. Встиг двічі пройти по колу величезного залу з незліченними віконечками й навіть допоміг одній бабці заповнити повідомлення. (Їй посилали гроші до запитання, щоб її син, алкоголік, нічого не знав про них, тому що все, що адресувалося бабці, він з погрозами віднімав і відразу нещадно пропивав). На хвилину явив себе на місці цього забулдиги, поруч зі своєю милою мамою, і ледь не скрикнув від гіркої образи — тоді вже краще вниз головою з віадука, щоб відразу під поїзд!

Прогулюючись по залу, я не зводив очей з молоденьких дівчат, що з'являються в залі або задумливо стояли біля віконець (кожна з них могла бути Розочкою). Звичайно, були потрібні вправність і артистичність, щоб, не привертаючи до себе уваги, підходити до них, а потім віддалятися мов ніде нічого. Словом, за хитруваннями час пройшов так швидко, що мені довелося вибігти із залу, щоб не порушити особливий гусарської традиції.

Отже, без п'ятнадцяти дванадцята я стояв на ґанку й з подивом спостерігав, як з усіх боків до мене поспішали люди. Втім, вони поспішали не до мене: поруч на сходинці стояв мініяйло, що, тримаючи гроші, як колоду карт, зазивно повідомляв: долари, долари! А розраховуючись, повторював, як папуга, що в нього — як у Центробанку.

За кілька хвилин сусідства з ним голова так спухла від його «доларів» і «Центробанку», що я змушений був перейти на інший бік досить великого (дякувати Богові!) ґанку. Так, звичайно, моє місце тут було менш вигідним (людський потік з метро проходив біля мініяйла), зате тут ніхто не міг заглушити моєї внутрішньої музики, яку я ще не чув, але вже передчував.

Завдяки пакету, а точніше, кліперу «Катті Сарк» я був досить помітний, але ж усяке трапляється?! Пам'ятаючи про жахливий сон, я ні на секунду не відволікався. І нехай простять мене молоді гарні дівчата, але тоді кожному з них, що ступила на ганок Головноштамту, я буквально обмацував своїм пильним поглядом.

Розочка з'явилася зненацька, десь хвилин за п'ять до призначеного часу. І зовсім не з того боку, з якого чекав, не з боку метро. Вона з'явилася з боку телеграфу (може, розмовляла по міжміському?). Принаймні, я стояв до неї майже спиною, коли раптом почув музику — енергійний і в той же час роздумливий перебір струн, дуже схожий на той, яким супроводжував свій останній виступ у МДУ Володимир Семенович Висоцький (перебере струни й задумается — що ж іще виконати?). Так і тут, хтось неквапливо перебрав струни й задумався. Так-так, задумався, а я, як зведений духовий оркестр, круто повернувся на сто вісімдесят градусів і якимось раптовим внутрішнім поглядом, ні-ні, не побачив, а скоріше відчув, як музиканти присунули мундштуки до губ і заграли туш. Це тривало секунду, а може, долю секунди, але я вже точно знав, що дівчина, яка йде з боку телеграфу, — Розочка.

На ній була така ж, як моя, крилатка й з такої ж, як у мене, байкової коври. Я навіть розглянув на грудях три заправних смуги незрозумілого кольору (примітна деталь для всіх гуртожитських ковр).

Музику — відрізало. Я відчув, як підкотив клубок до горла й очі обважніли. Моя Розочка — у гайдарівській крилатці?! А як же англійська білизна?! А як же мати Розарія Російська?! Господи, тільки не це, нехай у неї все буде краще, ніж у мене! Втім, для матері Терези одяг не мав ніякого значення...

Знову музика. Розочка побачила мене, нервово пересмикнула плечима, нахилила голову й закрила рукою ліве око й усю щоку, враження — що вона чогось засоромилася. А музика струн усе тривала й тривала!.. «Розочко, даю слово, що ти будеш ходити в шкіряному пальто з коміром з лами!» — подумки закричав я й кинувся їй назустріч.

Розочка мене не спізнала — я помилився, вирішивши, що вона мене побачила. Коли я поспішав назустріч, вона спідлоба поглядала одним правим оком то на мене, то на мій пакет. Вона навіть посторонилася, щоб не зштовхнутися із мною.

— Розочко! — окликнув я її й зупинився.

Вона теж зупинилася, у подиві сплеснула руками — я побачив темно-синій з вишневим патьоком фінгал під лівим оком. Він здався якимсь додатковим потворним оком.

Музика почала затихати, тобто я зупинився, а зведений духовий оркестр продовжував марширувати в колишньому напрямку, несучи за собою музику.

— Митю, це ти?! — Розочка ступнула до мене. — Невже це ти?!

Я обійняв її (звичайно, міцно, звичайно, знудьгувавшись!).

— Обличчя!.. — заблагала вона й заходилася ляскати мене по спині. — Божевільний, відпусти! Давай хоч підемо з тротуару...

Голос її згас, ми ледве не задихнулися — я поцілував її так, як вона вчила, втягнувши губи в губи.

— Божевільний, — знову скрикнула Розочка, але не кривдно, а, довідавшись свою школу, навіть трохи самовдоволено.

Я осмілів остаточно (відчув себе більшим, сильним) і зажадав, щоб вона негайно сказала мені, хто, де й коли поставив їй фінгал.

— А-а, це ще під час мого першого приводу, — відповіла Розочка й попросила мене не засмучуватися, тому що з фінгалом їй повезло, міліціонери злякалися за свої шкіри й не затримали її, як деяких.

— Господи, як затримали?! — жажнувся я, але Розочка вже розсердилася, потягнула мене за рукав до метро.

Втім, ми минули метро, пройшли по якомусь провулку й опинилися на вулиці Городня слобода. Намагаючись зм'якшити Розочку, її розсерджене мовчання, я сказав, що про подібну Москву нічого не знав і не відав, яка все-таки велика Москва, не місто, а ціла держава!

Розочка промовчала. Тоді я прямо заявив, що підняти руку на людину, гарну жінку, нарешті, — це щонайменше просто ганебно!.. Зрозуміло, я намагався реабілітуватися в її очах.

Вона зупинилася, почала шукати під крилаткою. До речі, крилатка була набагато краща від моєї, краї підвернені й прострочені справжньою машинкою, її цілком можна було б прийняти за фабричну, якби не овальний штамп на плечі з написом чорною тушшю, що не змивається: «Бабушкинський район, лікарня №...» Номера не було, замість нього — білувата пляма, що залишилася від витравлювання.

Розочка вийняла простору сіру кепку-восьмиклинку з маленьким, ледь помітним козирком. Натягнула її набік, на фінгал, тепер тільки праве темно-синє око весело світилося з-під козирка.

— Ну як одешинка, схожа я на свою мету?! Май на увазі, що мати Тереза починала навіть не з медсестри, а з найпростішої нянечки.

Бачить Бог, при всій своїй фантазії я не міг уявити матір Терезу в кепці. У накидці — будь ласка, а от щоб у кепці й накидці — у жодному разі.

— Ти знаєш, Розочко, — сказав я винувато, — ти все-таки більше схожа на англійську принцесу Діану.

Чому так сказав, і сам не знаю. Я справді бачив фотографії в якимсь журналі мод: «Під принцесу Ді». Топ-модель рекламувала головні убори, у тому числі й дуже простору кепку. І що добре запам'яталося — вона була не в крилатці або якій-небудь накидці, вона була в пляжному костюмі, стилізованому під матроску.

— Принцеса з Манчестер Сіті?! — вигукнула Розочка.

Я закрити очі. Манчестер Сіті завжди викликав у мені складні почуття, а після багатозначного вигуку я готовий був до всього. Але Розочка тим і чудова, що непередбачена! Замість ляпасу, якого я чекав, вона обдарувала мене захопленими поцілунками.

— Який все-таки ти, Митю, лапідарстующий сибарит! (Нові слова в лексиконі!)

Жоден мускул не здригнувся на моїй обличчі, хоча «лапідарстующий сибарит» для мене був так само неприйнятний, як мати Тереза в кепці, а принцеса Ді — в крилатці з казенної ковдри. Проте, жоден мускул...

— Митю, я ж тобі сказала комплімент. Ти знаєш значення?!

Я мотнув головою — ні, не знаю. Розочка засміялася — хто не знає, той відпочиває! І розповіла, що в них на квартирі іноді збираються кльові хлопці з театральних студій, і от один із цих кльових (такий хитренький красунчик) недавно, виявляючи їй своє цілковите замидування, сказав, що вона лапідарстующа сибаритка, тобто переважає всіх своїми незлічимими достоїнствами.

Я відразу ж зненавидів хитренького красунчика, а коли Розочка почала розповідати, який він талановитий, хвацький і незворушний, я зненавидів його просто лютою ненавистю. У слові «красунчик» мені чулося «крисунчик».

Ми йшли під арками великих кам'яних будинків, потім через одноповерхові, майже барачні дворики. Потім знову — під арками й знову — через дворики. Передати нашу розмову годі, а часом я зовсім не розумів, про що мова. То Розочка запитувала, чи справді моя куртка шкіряна, то жваво цікавилася якістю джинсів, а мою хутряну кепку примірила — і так і залишилася в ній.

— Знаєш, Митю, — сказала вона під однією з арок. — Я кажу тобі це тільки тому, що ти — Митя. Ми з тобою могли б, якби ти захотів, дуже вигідно продати твої куртку й джинси через цього лапідарстующого сибарита.

— Крисунчика?! — уколів я й поцікавився: — А мені доведеться залишитися в спідній білизні?!

Розочка заспокоїла — вона знає дівчаток, які з лікарняних ковдр шиють не тільки моднячі, як у неї, накидки, але й справжні куртки та штани за фасоном шаровар «Рібок».

Я відхилив пропозицію. Розочка розсердилася, мовчки взяла в мене пакет, поклала в нього свою сіру кепку й пішла попереду. Я поплівся позаду — ну що вона, справді, придумає?! Я пристойно одягнений, і то вона коверзує, а коли одягнувся в

«самвидавський Рібок» — зовсім відвернеться. (Крім того, я підозрював, що куртку й джинси вона пригляділа для хитренького крисунчика).

Ми зайшли в глухий одноповерховий дворик. Розочка раптом круто повернулася:

— Слухай, Митяйку, може, у тебе й грошей немає — ти що написав у телеграмі? Може, ти вирішив наколоти свою Розочку? Не вийде!

Ніколи я не почував себе таким розчавленим. І ким?! По суті, рідною людиною. Я — Митяйка?! Ніколи досі вона не називала мене так!.. Дім і дворик похитнулися, мені стало зле. Напевно, Розочка помітила... Підскочила, обійняла мене, щоб не впав.

— Спасибі, — сказав я й відсторонився, мовляв, усе нормально, криза минула. — У мене є гроші, багато грошей! Я — не Митяйка! Я — капітан Перерро, торговець чорним деревом!..

Розочка зрозуміла, що перевантажила корабель, мій «Катті Сарк», заметушилася:

— Добре, Митяйку... ти — не Митяйка! У тебе є гроші, багато грошей, я тобі вірю, вірю... Я навіть не прошу тебе, Митеньку, їх показувати — не треба... Ми вже прийшли... Потім, Митеньку, потім... Ось наш дах.

Дах справді був чудовий, майже готичний, покритим руберойдом, місцями відірваним від рейок, які високо вгорі замикалися, нагадуючи якийсь кістяк чуму. Він давно б звалилася, якби не приліпився до торця триповерхового будинку з червоної цегли, до якого з часом припаявся намертво й став мовби і його частиною. Під таким грандіозним дахом самої одноповерхової будови немов і не було. Але вона була: навісні двері з комірним замком, маленьке сільське вікно із хрестоподібною рамою й залізними ґратами всередині й, нарешті, вбиральня — теж приліплена до торця трьохповерхівки й споруджена мовби наспіх із усякого будматеріалу, що трапився під руку (від обламаною листа шиферу й шматка фанери до побитої кухонної таці й місцями облупленої шахівниці).

Ми з Розочкою пройшли до дверей по натоптаних на снігу стежці (у тіні багатоповерхівок сніг у дворику тільки-но підтавав), замок, що висів на петлі, виявився фікцією (Розочка зняла його без ключа). По-справжньому страхотливою здавалася чорна дощечка, прибита над дверима. З написом «Висока напруга» і малюнком черепа з кістками.

У снігах справді валялися якісь оголені дроти, а двері в приміщення були оббиті жерстю, на якій червоною фарбою був зображений зигзаг блискавки й виведено «Смертельно!». Словом, у снігах усе виглядало настільки правдоподібно, що я постарався не наступати на дроти.

Тим часом Розочка вставила в англійський замок ключик, і двері, невдоволено пробурчавши, відчинилися. Вони були товсті, масивні, оббиті зсередини дерматинним утеплювачем.

З житлового приміщення дихнуло ліками й лікарняним теплом.

— Ось ми і вдома! Вхось, — сказала Розочка й, притягнувши скрипучі двері, клацнула вимикачем.

Неонова лампа під стелею, знайомо задеренчала й, мигнувши, нарешті спалахнула, і так яскраво, що я замружився.

Біля вікна, поруч із темно-синьою опалювальною батареєю, стояв стілець. Розочка на нього скинула крилатку — й запросила разом із нею оглянути «наші апартаменти» — так вона сказала.

Апартаменти склалися із прихожої, доволі просторої (меблі я вже вказав — стілець біля вікна), і двох окремих кімнат. Розоччиної, коли заходиш із вулиці — ліворуч, за вікном. Її сусідки (яка теж працює на «швидкій») — праворуч, за настінним люстерком і вмивальною раковиною з двома чавунними кранами для холодної й гарячої води.

Спочатку ми ввійшли до сусідки (так схотілося Розочці).

Кімната була великою, дуже великою, квадратів двадцять! Стіни абсолютно голі і жовті (так жовтіє водна емульсія). Вікно селянське, тобто таке ж, як у прихожій, тільки скло повністю забілене, як у громадському туалеті, і залізні ґрати не з рифлених

арматурин, а катанки (лампочка на довгому шнурі світила доволі яскраво, я розгледів). Поруч із вікном стояла біла, явно лікарняна тумбочка з відкритими дверцятами. На ній лежали якись медикаменти — пахнуло карболкою й етиловим спиртом. Трохи оддалік від неї ліжка, півтораспальне, з панцирною сіткою, на якій (біля великої спинки) лежав скручений, як на вагонній полиці, матрац без покривала, а на ньому — подушка без наволочки. (До речі, я звернув увагу, що в скрученому матраці ніяких простирادل не було). Ще з начиння: вішалка, прибита до дверей, що відчинялися всередину кімнати, і помийне відро з віником.

— Негусто, — сказав я самовдоволено (все-таки моє житло було багатше). Але Розочка відразу парирувала, що меблі — міщанство! Особисто їй не потрібні ні столи, ні шифоньери, ні навіть електроплитка, що недавно перегоріла, тому що після навчання й дванадцятигодинного чергування простіше поїсти в якій-небудь забігайлівці, а зайву годину краще повалятися в постелі.

Вона пригорнулася до мене, і тут почалося щось неуявне. Справа в тому, що, скинувши накидку, Розочка залишилася в медичному халаті. Я думав, що вона надягла його на який-небудь одяг. Може, на джинси й кофточку, ну, не джинси, то трусики, — нічого подібного.

На ній були, крім халата, туфлі на напівшпильках і панчохи, що сповзли на коліна. От і все...

— Що, Митеньку?!

Вона повернула мою хутрянку кепку козирком назад і такою кумедною стала із цим фінгалом — точнісінько паливода-хуліган! А сама хитро-хитро так подивилася на мене знизу вгору, перехопила погляд і опустила очі. Але не доли, а в розріз розстебнутого на грудях халата, і так красномовно, немов указувала — ось де твоє справжнє багатство, от де твої справжні меблі!

Сказати, що я погодився з нею, — отже, нічого не сказати. Тому що її вказівка очима відкрила мені такі глибини справжньої краси, що умиг ока я злетів у небеса й, гримнувшись об землю, обернувся добрим молодцем Іваном-Царевичем. А вже якщо ти

відчув себе добрим молодцем, так ще й Іваном-Царевичем, тоне побоїшся взяти свою царівну на руки.

І я взяв її поніс у хатиноньку світлу, на покривалонька атласні, на периноньки м'які, на периноньки пухові.

Кляті двері! Я вже казав, що вони відчинялася всередину кімнати. Здолав я їх. Заледве, але все ж... Здолав, але й силу розтратив свою молодецьку.

Розочка регоче — весело їй, а в мене від напруги вогонь в очах. Крок ступлю й провалююся — не тримає мене мати-земля. А тут ще й раковина вмивальна, зачепився за неї, ну й на підлогу сів. Але Розочку не випустив, щоб, не дай боже, не вдарилась вона, а вже про свої забиті місця я й думати не смів.

Розочка підхопилася, сміючись, накинула гачок на вхідні двері й давай мене піднімати — кепку упустила, туфлі звалилися, халат розхристався, але вона й не подумала відступати. Регочучи, потягла мене за руку, і тоді я знову злетів, злетів у небеса хижим птахом, кречетом, кречетом досить сильним. І звідти, з небес, накинувся я на свою голубку, а вона й сама струсила із себе одяг і ще краща стала.

— Розочко! — закричав я в захваті. — Ось твої гроші!

Я вийняв із внутрішньої кишені шкірянки триста доларів і вклав їй у руку.

— О-о! — виклинула вона.

Потім кілька разів перерахувала три сотенні й так швидко й спритно сховала їх, що я не помітив куди. Втім, я й не намагався помітити. Навпаки, я намагався потрапити рукою в кишеню своєї джинсової сорочки, щоб витягти звідти інші, що залишилися, гроші. Двоносовська передбачливість здалася мені в той момент злочинною. Але я нічого не міг удіяти, рука сковзала мимо — клапан кишені заважав мені.

Розочка по-своєму витлумачила мої дії. Заходилася допомагати стягати шкірянку й весь інший одяг. Це було так чудово, так чудово, що в пориві відвертості я запитав у неї:

— Розочка, якщо я стану багатю людиною, ну, не мільйонером, але й ен жебраком, — ти повернешся, ти захочеш бути разом зі мною?

— А я що роблю, — залилася веселим сміхом Розочка, — я вже повернулася, я вже хочу бути з тобою!..

Ми обійнялися, як Іван-царевич із царівною, і помчали у тридев'яте царство в тридесяту державу. А все, що там було з нами, — я називаю солодким божевіллям.

Десь до ранку страшний стукіт у двері дістав нас аж у тридев'ятому царстві. Розочка піднялася, ми поцілувалися, а потім вона сказала, що їй треба одягтися й відчинити двері — сусідка повернулася. У півморюку кімнати Розочка не змогла відшукати халат, я порадив їй надягти мої джінси й шкірянку. Вона надягла й побігла у своїх напівшпильках (характерний стукіт цвяшків). Потім почулися жіночі й чоловічі голоси та загальний веселий сміх.

Розочка відчинила двері. У смузі світла вона — нова амазонка! Вона мовчазно підходить до мене, повільно нахиляється, немов виконує якийсь важливий ритуал. Принаймні, коли я намагаюся взяти її за руки, вона відстороняється. Я не хочу перечити, вона знову нахиляється й дуже задумливо цілує мене в чоло. Мені смішно, я пригортаю її, і ми цілуємося в губи.

— Божевільний, — ніжно констатує вона й просить, щоб я відпочивав — їй треба поговорити з сусідкою. — У кожному разі, Митеньку, знай, ти для мене найкращий!

Я піднімаю голову, нова амазонка в смузі світла. Двері зачинилися, я засинаю. Засинаю легко й радісно, наче святий.

РОЗДІЛ 34

Я розплющив очі. Відстала від стелі фарба звисала мовби складками матерії, вона створювала ефект купола парашута. Я лежав і, посміхаючись, літав — життя прекрасна! Хвилину тому я дійшов висновку, що людина може бути не просто щасливою, а

нескінченно щасливою. Так-так, нескінченно... Візьмемо мене — виспався, задоволений, я не просто валяюся в постелі, а прагну почути музику срібних струн. Здається, все одержав, усе є, ну що тобі ще треба?! А от треба...

Я оглядаю Розочкину кімнату, тут усе як у сусідки: ліжко, тумбочка, вікно... Ні-ні, шибки забілені не повністю, верхнє світло саме й висвітлює «купол парашута». І ще — у Розочки немає відра з віником. Зате в неї є простирадла! Як добре, як чудово! Недарма мовиться, що щастя робить дурником.

Я чекаю Розочку — звідкись знаю, що вона пішла приготувати каву, що подасть мені разом з печивом у постіль. Що не кажіть, а життя сімейне — солодким навіть ось таким очікуванням. Навіщо прислухатися до музики, вона наблизиться до мого узголів'я разом із Розочкою!

Прогарчали вхідні двері, голоси — чоловічий, що наполягає, і жіночий, винувато благаючий. Голоси інші, не ті, що розбудили перед ранком. І Розочки серед них немає?! Так, немає — відзначив із упевненістю. А де ж вона може бути? Напевно, побігла в забігайлівку по окріп. Адже електроплитка перегоріла.

І знову блаженство — відкрию банку з кавою, а вона буде наливати окріп з термоса й розмішувати. Мені так чітко все привиділося, що я навіть почув запах кава.

Тим часом голоси стали приглушеніші. Очевидно, сусідка запросила гостя в кімнату. Однак тоді жіночий голос був зовсім інший, більше проникаючий, чи що! Я ще був під враженням голосів, коли сусідські двері різко ляснули й чоловічі кроки, сердито поспішаючи, зникли, тобто потонули в не менш сердитому гарканні вхідних дверей. Запанувала якась густа тиша. Сусідки не було чутно. Я вже подумав, що якимось чином пропустив її й вона пішла із сердитим чоловіком. Але ні, раптом двері в нашу кімнату відчинилася (я чомусь лежав головою до дверей).

— А-а, он вони де!..

У грудях похололо. Такого радісно-лютого крику я ніколи не чув. Різко сів, готовий до всьому, але сусідка вже вибігла:

— Ну Розка, ну місіонерка любові!.. Все не заспокоїться — знову стибрила простирадла!

Гарчання вхідних дверей поглинуло й цю розлютовану лайку.

Я залишився сам. Тривожне почуття охопило мене. Якийсь час ще лежав, чекав Розочку, але все ж вирішив одягтися. Рукою пошарив поруч із ліжком — труси (не хотілося думати, але мимоволі подумалося: з Манчестер Сіті), кальсони (блакитнуваті, фінські, з білою дрібною смужкою вздовж) і сорочка (джинсова, з великими нагрудними кишеньками). Коли надягав її — випав паспорт, але я не кинувся й, тільки ґрунтовно зайнявшись пошуком штанів, а потім і куртки, знайшов його під ліжком. Знайшов, і відразу як струмом ударило — гроші! Гроші, і радянські, і двісті доларів, виявилися на місці, у паспорті, в целофановій кишеньці. Не знаю чому, але це вселило в мене додаткову впевненість, що Розочка незабаром повернеться. Справді, не може вона піти в моїй кепці, куртці й, нарешті, у моїх штанах?!

Я заправив сорочку в кальсони, надяг землистого кольору випрані шкарпетки, взув півчобітки й тільки після вийшов у прихожу.

На стільці біля вікна лежала Розочкина крилатка, тобто накидка. Я підняв її, усе ще сподіваючись, що під нею знайду хоча б штани — нічого... сіра простора кепка впала мені на ноги. Не знаю чому, але саме вона схилила мене до рішучих дій.

Я притяг вхідні двері й, закривши на гачок, не соромлячись, увійшов у кімнату сусідки. Тут усе було так само, як і вчора, — гола, практично порожня кімната. Казати, що в пошуках свого верхнього одягу я перевернув у ній всі догори дном, — нерозумно. Тут не було чого перевертати. Але я оглянув усі кутки, всі вигини з такою старанністю, що, виходячи з кімнати, був упевнений — у цій квартирі моїх штанів і куртки немає. Більше того, немає й мого пакета. Та Бог з ним, з пакетом!..

Я накинув Розоччину крилатку й поспішив у двір.

День був чудовим! Сонце стояло в прорізі двох темно-сірих, майже темно-синіх багатоповерхівок, і весь дворик потопав у синявому подиху. Ні-ні, я не обмовився, саме в подиху, так здавалося тому, що, стикаючись із тінню, промені мовби скипали на сломянисто-синій скоринці снігу, і він, мерехтячи, віддавав синявою, що рівномірно й повільно коливалася. Еманация синявого була настільки сильної, що дворик стояв у ній, як у воді.

Я анітрошки не здивувався, що затрапезний туалет усередині був досить чистим і зручним. Я взагалі вже звик, що там, де Розочка, все не так і погано. Єдине, що засмутило, — використані разові шприци, усюди розкидані: і під ногами, і в відрі, і навіть у шухлядці для паперу. Мене навіть знудило від них.

Наша медицина пішла неправильним шляхом. Пилки, скальпелі, молотки, свердли, ножиці, щипці, шприци, дозатори, амортизатори й так далі, і так далі (я вже не кажу про спеціальні столи й крісла) — всі ці предмети якось не в'яжуться з поняттям лікування. Всі вони, може, і доречні в катівнях, але не в операційні. Наші хірурги (я, звичайно, перед ними знімаю капелюха, якого у мене немає) не винні — такий рівень медицини. Але все-таки вони більше скидаються на м'ясників, ніж на лікарів. Однак м'ясники мають справу ми знаємо з чим, а хірурги — з живою людиною, створеною по Божій подобі.

У майбутньому медицина буде іншою, вона піде шляхом Ісуса Христа. Ніяких тобі скальпелів — нічого... Увійде лікар в операційну й раніше від усяких операцій з душею хворого зустрінеться, якщо впізнають вони одне одного, відчують взаємний біль, отже, лікування вже почалося, отже, почалося взаємопроникнення... Тому що альфа й омега здоров'я людини не в тілі — у душі. Є душа — є людина, немає душі — немає людини.

А на вулиці було так добре, так здорово: повітря чисте, свіже; сонце яскраве, небо синє, бездонне; а життя моє одне-єдине, яке я хотів би прожити разом із Розочкою, тільки з нею. Зараз пішли б у яке-небудь кафе, посідали, поїли тістечок. Або в який-небудь

звіринець пішли — я люблю дивитися на тварин, коли вони ще безжурно-маленькі, грайливі. А ні, то погуляли б по Москві: у міський парк зайшли б на які-небудь атракціони або в кіно?!

Ні, неможливо все це. Поруч, а незбутнє, подумав я раптом з такою гіркотою, що чорна дощечка над дверима з малюнком черепа розлютила.

Я зірвав її, кілька разів ударив об косяк, а потім пішов і приколдов до туалету тим самим цвяхом, на якому вона висіла. Дивна річ, дощечка вписала сюди так гармонійно, немов завжди тут і була. Всі ці розбиті таці, шахівниці, уламки шиферу є не що інше, як лепти (і «моя» чорна дощечка теж); лепти неспроможного гніву. Я посміхнувся (вніс свою лепту) і навіть повеселів трохи. Що не кажіть, а якщо людина знає, що вона не єдина невдаха, а одна з багатьох, кому не пощастило, то її якось затишніше на душі. Чому? Доволі цікаве питання!

Я повернувся в апартаменти. Намагаючись зберегти в собі вуличну свіжість, по пояс умився, попив води з-під крана (такої джерельно холодної ніколи не було в нашій гуртожитку) і знову, надягнувши крилатку, сів біля вікна.

Мені було видно підталу стежку, що біжить до арки, і більшу частину арки. І ще цілком очищений уже від снігу тротуар, що йде паралельно до стежки на деякій відстані від неї, а потім різко відходить уліво до наступного виходу на сусідню вулицю. У межах видимості з вікна тротуар був досить людним, і часом здавалося, що перехожі поспішають не на сусідню вулицю, а на якісь збори за нашим будинком.

Отже, чому людині затишніше на душі, якщо вона знає, що багатьом не пощастило й вона лише одна з багатьох?

Я вирішив докопатися до істини й, по-моєму, більш, ніж хто-небудь, смів сподіватися на успіх. Справді, всю ніч трястися в поїзді для того, щоб зрештою опинитися біля цього хрестоподібного вікна, без штанів, притім у цілковитому невіданні, де та, до якої приїхав, і де перебуваєш ти, що приїхав?! Погодьтеся, у моєму

становищі є щось таке, що виділяє мене серед собі подібних. І виділяє настільки, що в цьому сенсі вже можна говорити про мене як про видатну людину. І як кожному видатному, мені теж, зрозуміло, є що сказати собі подібним.

І тут я уявив, що перехожі, які поспішають на сусідню вулицю, справді збираються за нашим будинком на збори, де цвях програми — мій повчальний виступ.

Спочатку я з'являюся в юрбі інкогніто, придивляюся — люда в основному великоротий, неврівноважений, так би мовити, «фронтовики», причому багато з них мого віку. Мене охоплює сумнів — чи можливо, щоб я був серед них найвидатнішим і мав незаперечний авторитет?!

Раптом відчув, що не дорожу своєю унікальністю й готовий, при нагоді, поступитися неї кожному... На якусь мить навіть уявилося, як я вже передаю свої лаври — ледь лисуватий, але посправжньому великоротий цезаріон нахиляє голову, і я, знявши свій лавровий вінок, повільно й урочисто кладу його... І як тільки... так відразу поринаю в юрбу й, жваво працюючи руками й ногами, намагаюся віддалитися від нового цезаріона, наскільки можливо. Тепер це вже більше схоже на гру. Однак... Я вже знову інкогніто. Прислухаюся до розмов публіки.

— Втекла дружина?.. Тут в усіх втекла дружина. Подумаєш, нещасний! А, вона забрала із собою всі меблі, включаючи холодильник і телевізор?

Нещасному нема чого сказати, тому що не такий уже він нещасний. Зате зринає інший, ще більш неголений і нечесаний.

— Моя паскуда (він брудно лається) забрала всі меблі, включаючи холодильник і телевізор.

Нечесаний стоїть руки-в-боки, розставивши ноги й випнувши живіт. Одяг на ньому якийсь пожовано-кошлатий, а обличчя кошлато-пожоване. Мені здається, що цей бідолаха непереможний.

Але юрба аж ніяк не поспішала віддавати йому пальму першості.

— Подумаєш, бідолаха, — усе в нього забрали! А після того, як відвезли, він власноручно дав своїй дружині кругленьку суму на першочергове оформлення справ, пов'язаних із навчанням або працевлаштуванням на новому місці?..

Бідолаху відтіснили. З'явився суб'єкт уже зовсім кошлатий, з маленькими колючими вічками.

— Я, я такий! — заточуючись, прорік він (його струснули, допомогли встояти на ногах, але від цього суб'єкт начебто ще більше скуйовдився). — Я не да-авав, але вона сама взя-ала кругленьку су-уму, — валячись набік, пролепетав він.

Кудлато-зарослий, він наганяв жах і викликав відразу. По-моєму, цей тип уже не може підлягати ніякій «реставрації», а тому він більше видатний, ніж я, — зненацька мигнула думка, що десь там, у моїх фантазіях, крутнеться потрібне коліща й надія справдиться.

На жаль, юрба й цього разу не хотіла поступатися.

— Ти ба, яка дивина!.. А після кругленької суми... чи доводилося тобі їздити в гості до своєї дружини? І якщо доводилося — чи залишався в самих кальсонах? Причому в чужому місті, у невідомій, чужій квартирі?!

Я біг, непомітно, але все ж... Потім знову сів біля вікна із хрестоподібною рамою, щоб уже остаточно підготуватися до свого повчального виступу.

І от я стою на піднесенні двірської площадки, переді мною обличчя — обличчя! Мені начебто вже доводилося їх бачити — чоловічі стражденні обличчя.

— Дорогі співгромадяни! Чи від усіх вас пішла дружина? Відповідайте: так — ні.

— Та-ак! — видихнуло багатоголосе товариство, і так дружно, що площадка затремтіла, немов поруч проїхав танк.

Багато хто в товаристві, козируючи своєю поінформованістю, що я — це той найвидатніший парубок, як доказ почав показувати пальцями на мої фінські кальсони, що чітко визирали з-під короткої Розоччиної накидки. Я відчув упевненість у собі й окриленість.

— Дорогі співвітчизники! Чи доводилося вам замислюватися, чому на душі затишніше, коли знаєш, що від багатьох дружина пішла й ти — лише один з багатьох?

Посипалися прислів'я, що мовби відповідають на питання:

— «За компанію й жид повісився!»...

— Все це так, але не зовсім, — перебив я. — Подивитися, як багато нас, від яких дружина пішла! А якби ми зібралися всі, із усіх міст і сіл Росії, — нам не вистачило б місця тут, хіба на Красній площі! А якби сюди ще й колишні дружини прийшли, то й площі не вистачило б! Вийшла б грандіозна маніфестація...

Тільки на долю секунди я дозволив собі розважитися й відразу ж побачив рівні шеренги дружин, які пішли від своїх чоловіків як від несвідомих елементів. Я побачив їх у футболках фізкультурниць п'ятидесятих років, з гордо піднятими погруддями легкоатлеток, що твердо марширують біля мавзолею.

Мені захотілося, щоб і їхні чоловіки були спортсменами з товариства «Трудові резерви», які в чіткості марширування й виконання монументальних живих фігур анітрошки б не поступалися, а навіть перевершували б своїх дружин. На жаль, ніякої чіткості я не зумів домогтися від цих тюх-матюх навіть своєю, здавалося б витонченою, уявою.

І відразу — неосяжні поля Росії, сніжна круговерть і юрби, юрби якихось декласованих елементів, тобто покинутих дружинами чоловіків, які плетуться в онучах невідь куди й своєю повною деморалізацією та лахміттям нагадують розгромлених фашистських загарбників, що відгукуються на будь-яку подачку хліба захопленим: «Гітлер — капут!.. Капут!.. Капут!..»

«До чого тут капут?!» — досадую я на свою невдачу розвагу, і вмиг ока вже знову стою на піднесенні дворової площадки й, немов і не переривався, продовжую повчальну промову:

— Ні-ні, не за схемою згаданого прислів'я ми раптом почувемо затишок, а тому, що на рівні підкірки усвідомлюємо — якщо ти один з багатьох, то вже не може бути й мови про твою невдачу

(невдахи самотні), скоріше тут треба вести мову про твою вибраність. Так-так, вибраність. А вибрані — це кращі, а в кращих тільки одне має бути на думці — як полегшити життя ближньому, та й дальньому? От пішла дружина, ну пішла, що тепер?.. Битися головою об стіну?! Рвати на грудях сорочку й, ридаючи, качатися по підлозі?! Або, більше того, впасти в озлоблення й помсту?! І ні те, і ні інше. Усвідомлюючи свою вибраність, ти повинен, зрештою, відчуті тиху радість, тому що вона пішла. Тобто тому що тепер, коли ти не обтяжуєш її своєю присутністю, їй набагато легше, а отже, ти домігся-таки свого й полегшив їй життя. Більше того, відтепер це твій святий обов'язок — у всьому сприяти їй і на перший же її заклик незмінно подати допомогу...

Я осікся. Осікся не тому, що вчепався і мені більше не було чого сказати. А тому що юрба, яка слухала мене, несподівано для мене (я не вловив тої фатальної хвилини) перетворилася в одну-єдина істоту, нечесану й похмуру і якусь аж надто первісно-дрімучу. Саме через цю дрімучість я й осікся. Так-так, я раптом відчув, що юрба не розуміє мене, що я для неї варвар, і вона зараз вчинить зі мною, як з варваром — чекає лише зручного моменту...

РОЗДІЛ 35

І знову я біля сторожового вікна. Цього разу відчув нестерпний голод, напевно, я перенервував, виголошуючи свою промову?! А день минав. Принаймні, у нашій дворі вже відчувалися сутінки — подекуди у вікнах загоралися вогні.

Я подивився на арку й на ґрунтовно підгалу стежинку, точніше, підгалий брудно-плямистий сніг, що здавався розпушеним. І зараз же згадався люмпен-інтелігент, його волохаті, немов покриті шерстю руки й залізний стукіт, що стрясає купе. Ще, здається, не пережив жаху, який повторився в пам'яті, а новий стукіт, тихий і боязкий, буквально скинув мене зі стільця.

— Роза, Розочка!

— Ні, це не Розочка й навіть не Лілля, це власною персоною Катрін! — відрапортувала сусідка (я впізнав її по голосу, в якому, незважаючи на веселу піднесеність, відчувалася готовність до агресії, яка так добре запам'яталася вранці).

— Юра, Юрок, заходь, — злегка розтягуючи слова, поклікала Катрін і, вмикаючи світло, виглянула в сніи.

Я ще й не розгледів цю Катрін у чорній замшевій куртці й чоловічому чорному береті з червоним трикутником біля скроні (по-моєму, берет морського піхотинця), а в приходу вже ввійшов парубок мого зросту, але за віком, мабуть, молодший — кучерявий, рожевощекий (кров з молоком!), блакитноокий брюнет. Навіть і гадати не треба було — спортсмен, який-небудь самбіст або каратист. Єдиний недолік — ніс біля перенісся товстий, що нагадує сосиску. А так — хлопець хоч куди! Тільки глянув — відразу зрозумів, що він і є отой хитренький крисунчик.

Незручно, звичайно, підозрювати, але одяг на ньому зачепив за живе, мені навіть у якийсь момент недобре стало. Темно-коричнева турецька шкірянка — точнісінько як у мене. Джинси — темно-сині, нові, загалом, і тут влучання в яблучко... На шкірянці «блискавка» розстебнута до пупка — видно, що вона трохи тіснувата в плечах. Ще б пак — бугри м'язів, немов окремо живі, посмикуючись, хитаються під тільником.

Може, я й не правий, але мені перехотілося дивитися на нього.

— Юрок, знайомся, Розоччин чоловік! — сказала Катрін у своїй манері, розтягуючи слова, і раптом ні з того ні з сього зареготала, закинувши голову.

Її регіт (дикуватий і непояснений) мене спантеличив. Юрок підморгнув мені й, потискуючи руку, шепнув (у ніс ударило важким винним перегаром):

— Травички накурилася, а твоєї баби не бачив, не знаю твоєї взагалі!

Брехня! Нахабна, безпардонна!.. Я по очах помітив — зіниці засмикалися, немов він лічив щось невидиме. Я відвернувся.

— Чого шепочетесь? — розсердилася Катрін.

Я глянув і обімлів. І зовсім не тому, що вона була великородною і некрасивою (ото вже в кому легко впізнавалася «фронтовичка», тим паче, в береті морського піхотинця). Ні-ні, не берет і не старіючи в корені молодість вразили уяву — мене вразив англійський червоний шарф, який я побачив на шиї Катрін.

— Чого витріщився, чого випнув свої баньки?! — обурилася Катрін, запихаючи під куртку шарф з королівського мохеру.

— Та так, нічого... Просто він тобі дуже личить, цей англійський шарф. Напевно, довелося за нього добре заплатити?! — сказав без усякого наміру — і не думав єхидничати, тим більше натякати на обставини.

Катрін розлютилася, мало не кинулася на мене:

— А ти хто такий?! Чому ти тут?! Хто тобі дав право сидіти в моїй квартирі?!

Коли я сказав, що чекаю дружину, що вона пішла в моєму одязі й у мене немає ніякої можливості покинути квартиру, поки вона не повернеться, Юрок, потоптавшись біля дверей, тихо вийшов на вулицю. А Катрін закотила справжню істерику, почала бігати по кімнатах, навіщось заглядати під ліжка, стягнула з нашої постелі простирадла й наволочку. І щоразу, пробігаючи повз мене, кричала, що Розочка поїхала додому, у Крим. Але нехай вона не думає, така-сяка, що на неї управи нема, що чужими речами вона відкупиться. У матері Катрін залишився її паспорт, і вони через міліцію ще влаштують їй привід!

Слово «привід» добило мене, я впав у прострацію. Принаймні, перестав чути біганину й лементи. Я стояв і дивився у вікно, як з кожною секундою все дужче й дужче смеркло й усе більше й більше запалювалося вікон у величезному будинку навпроти.

Отямився, коли мене штовхнули в плече:

— Де Юрок?

Не чекаючи відповіді, Катрін вибігла на вулицю разом із простирадлами.

Продовжуючи дивитися на залиті світлом вікна, я тепер не бачив їх. Я прокручував у свідомості почуте, а точніше, воно саме прокручувалося, і дійшов висновку, що в цю квартиру Розочка не повернеться. Вона напевно виїхала, і причина — я, мій одяг, який вона, мабуть, змушена була обміняти на свій, відданий у заставу лихварці, матері Катрін. Адже не випадково Розочка зустрічала мене в халаті на голе тіло?! Так-так, таке не буває випадковим. Я уявив весь жах ситуації, у яку вона втратилася, і мені стало боляче за неї (коли по-справжньому бідуєш — на все зважишся). А потім, соромлячись зустрічі зі мною, точніше, пояснень, вона взяла й поїхала. Уже хто-хто, а Розочка знала, що її Митя не промах, що її Митенька що-небудь придумає. Яка все-таки вона молодець! Моє серце пролилося теплом подяки до Розочки. Розрубала гордіїв вузол і — до побачення!.. Це просто щастя, що я приїхав у Москву в новому одязі й Розочка змогла безперешкодно виміняти на нього свій.

Я почув шум у снігах і балачку. Повернулися Юрок і Катрін зі стопочкою чистої постільної білизни. Не звертаючи на мене уваги, пройшли в кімнату. Потім, уже без білизни, повернулася Катрін, підійшла до вікна й кинула якусь книжечку на підвіконня.

— Маман сказала, що Розочка просила віддати тобі.

Книжечка виявилася паспортом, я відкрив його — Сльозкіна Роза Федорівна. Намагаючись не видавати своїх почуттів, запитав:

— Вона заплатила всі свої борги?

— Всі, — відповіла Катрін. — Тебе облапошила й заплатила.

Ми багатозначно подивилися одне на одного.

— Вона поїхала в Крим — куди саме?

Катрін, злегка звівши брови, посміхнулася, і я у відповідь, напевно, посміхнувся. Принаймні, витримав її погляд.

— У Чорноморськ, — сказала Катрін і пояснила: — Сімдесят кілометрів від Євпаторії, тільки північніше.

Ховаючи в кишеню сорочки Розоччин паспорт, я навмисно роздумував уголос про Чорноморськ, мовляв, ніколи не думав, що таке місто насправді існує. Мовляв, завжди вважав його не більше ніж плодом уяви Ільфа й Петрова, і ось маєш тобі...

Не знаю, яке враження справили мої міркування на Катрін, але вона раптом запропонувала залишитися переночувати.

— А що, уже час іти? — сказав я їй, натягнувши Розоччину кепку й поправивши на плечах її накидку, рушив до дверей.

Раптово Катрін перепинила дорогу:

— Ти що?.. Справді її так... любиш?! І ніяких пояснень, і ніякої злості?!

У відповідь я нічого не сказав. Правду кажучи, я навіть не зрозумів, про що вона. Мені здалося, що вона знову на грані істерики.

Я мовчки вийшов і обережно зачинив гаркітливі двері. Потім так само обережно, щоб не заплутатися в дротах, пройшов через сіни й вийшов на вулицю.

У дворику було доволі світло, я рушив до арки й, поки йшов по стежинці, відчував, що з вікна на мене дивиться Катрін. Дивиться недобре, але її важкий погляд не заважав мені, а навпаки, веселив і надавав легкості кроку. Я був упевнений, що Катрін заздрила мені в чомусь для неї дуже важливому, настільки важливому, що вона хотіла б опинитися на моєму місці.

За аркою я трохи постояв, обмірковуючи, куди йти, і вирішив, що треба їхати на залізничний вокзал, вертатися додому. Розоччин чоловік повинен бути матеріально забезпеченим насамперед для того, щоб вона могла відпочити біля нього від своєї жахаючої вбогості.

РОЗДІЛ 36

Додому я приїхав о шостій годині ранку. Їхав у плацкартному на другій полиці. Пасажирів було — під зав'язку! Деяким навіть ковдр не вистачило. Я, наприклад, свою віддав бабці з нижньої

полиці, що через хворі ноги все відкладала сходити до провідника, а коли сходила — ковдр уже не було.

Бабка їхала до сина. Він закінчив при Московському експериментальному ювелірному заводі ремісниче училище (став класним гранильником алмазів), а його дружина вчиться в медтехнікумі (цей факт мене зачепив до глибини душі). І от, одружившись, вони поневіряються, тому що його не пускають до неї в гуртожиток (жіночий), а її — до нього (його гуртожиток на території заводу, і всі вони, гранильники, живуть у ньому під охороною, як у в'язниці).

Мене так засмутила розповідь, що вже вночі, відпочиваючи під крилаткою, я кілька разів просинався весь у сльозах. Мені снилися якісь озброєні люди кавказької національності, які, стоячи біля залізних воріт, не пускали мене до Розочки, а її — до мене.

— Ро-озочко! — зі схлипом кричав я.

— Ми-итеньку! — не менш гірко озивалася вона.

І я в сльозах прокидався.

Якби не одна маленька подія, ніхто ніколи б не здогадався, що я їхав у самих кальсонах — без штанів. Підвів мене провідник, його короткозорість і ще наш жахливий час, який народжує злочинні фантазії.

Коли ми вже приїхали і я ніс величезну бабчину сумку матрацного кольору (допомагав їй вийти з вагона), на мене в тамбурі зненацька напав провідник.

— Ах ти, хам, злодій! — закричав він і почав здирати з мене крилатку.

Він вирішив, що я в ковдрі з підзвітного йому майна. Довелося сказати, що це не я... а в мене штани украли. І не тільки сказати, але й продемонструвати їхню переконлива відсутність.

У гуртожитку ніхто не зреагував на мій одяг, тобто ніхто не згадав, що я їхав у хутряній кепці, шкірянці й так далі.

— А, це ти? — сказала Аліна Спиридонівна спросоння й спокійно повернулася на свій диван.

У моєму вбранні вона не бачила нічого незвичайного. Як, втім, і мешканці нашого поверху. Коли я вийшов на кухню (правда, вийшов у старих сукняних штанах, а на плечі накинув не Розоччину, а свою крилатку), ніхто й словом не згадав не лише про моє одягання, але навіть і про поїздку в Москву.

— Будь ласка, візьми, — сказали мені на кухні й піднесли цілий кульок пірижків із сиром. — Сьогодні батьківська субота.

Але найбільш разуче, що й Двоносий ніяк не зреагував, що я в колишньому одязі, хоча новий здобували разом.

— Митю, молодець, що приїхав! — сказав він утішено й виніс мою папку з віршами. — Сьогодні санітарний день, часу достаєньо, щоб погодити взаємовигідний договір.

Він запропонував спільний бізнес: із кожного проданого вірша йому на кишеню п'ятнадцять відсотків від вирученої суми. За що він зобов'язується:

1. Надати авторові десятивідсоткову позичку в розмірі семи-сот доларів США строком на весь поточний, тисяча дев'ятсот дев'яносто другий рік.

2. Забезпечити автора відповідною клієнтурою й під час угоди — столом за рахунок пивного бару.

3. Ніколи не розголошувати комерційну таємницю, пов'язану з даним договором.

Мені сподобалися умови... особливо позичка, що розв'язувала мені руки. Я відразу вирішив, що, підписавши договір (Двоносий попросив скласти його у двох екземплярах), негайно відправляюся на базар і на двісті доларів, що залишилися, куплю собі одяг — це було наступного дня по приїзді з Москви, у неділю, і я розраховував, що знайду Візира й куплю в нього такі ж, як і раніше, речі. Так-так, у неділю я чомусь завжди розраховував на везіння.

Однак Двоносий не відпустив мене. Сховавши договір, сказав, щоб я трохи розібрався з віршами, а він збігає в казино й, якщо все буде нормально, повернеться з покупцем.

Я подивився на рукопис, з ним було все гаразд: вірші підібрані по темах, позначені закладками, єдине — я не знав, як визна-

чатися з ціною. Справді, якщо вірші — товар, то має бути якийсь пояснення, чому один вірш оцінюється в одну суму, а інший — в іншу. Я з гіркою подумав: як жаль, що немає Розочки, вона неодмінно напоумила б, що робити... І в ту ж секунду почув (подумки, звичайно) її ласкаво-поблажливий, трохи глузливий голос — зрозуміло, не метражем оцінюються. Вірші — не житлоплоща. І не відстанню від точки А, як по лічильнику таксі. Вірші варто оцінювати наявністю в них таланту, а він, талант, є таємниця, і таємниця велика!

Її лексикон спантеличив лише тим, що так висловитися міг тільки я сам, але саме мій лексиконом Розочка зневажала.

Я розгубився, ми з нею помінялися місцями, вона зайняла мою сторону — справжні вірші безцінні. А я — її: будь-який вірш можна обчислити в грошах. Так-так, саме я намагався укласти вірші в прокрустове ложе якогось всепояснюючого преїскуранту. Це було огидно, я вже хотів відмовитися продавати вірші. І тут згадалася Розоччина обіцянка повернутися до мене, якщо я стану нехай не багатим, але не бідаком.

«Я хочу, Митю, щоб ти поєднував у собі й поета, і лицаря, і ще... Так-так — спонсора-золотодобувача! Краще вмерти зі шкіряним поясом із золотом, ніж без штанів під парканом».

Оце «без штанів» буквально вбило мене. Під серцем так занило, так заболіло, але я вирішив не здаватися. Розсіяно глянув у віконце — у просвіті дерев поспішав Двоносий. За ним у багатобарвних спортивних куртках ішли кілька людей, які з кожним кроком Двоносого все більше й більше відставали...

— Ну, Митя, сам Толя Крез іде зі своїми поплічниками! — засапавшись, сказав Двоносий і поплескав мене по плечу. — Дивися, не вдар у бруд лицем!.. Про тебе на базарі легенди ходять, виявляється, ти — поет всіх пригноблених човночників та кіоскерів, і навіть більше...

— А що, хіба вони пригноблені ким-небудь? — щиро здивувався я.

— Ще як пригноблені! — відгукнувся Двоносий. — Ось такі, як Толя Крез, і є наші перші гнобителі, — пошепки закінчив він і, вмошуючи столик біля єдиного віконця, попросив мене й Тутатхамона вийти на вулицю зустріти гостей.

Ми вийшли. Я поклав папку з віршами в каптур, щоб вона не заважала мені ховати руки під крилаткою, але через те, що подушка зім'ялася, збилася в грудку, папка стала торчма, і я ніяк не міг поправити її, тобто утопити в каптурі, щоб вона не випала. Своєю незграбністю я нагадував жука, що лежить на спині, ворухить лапками, смикається, а вхопитися за що-небудь рятівне не може. Ось так і я зі своєю папкою...

— А це що за коростявий? — гугняво запитав Толя Крез у Тутатхамона, який по-лакейски послужливо запрошував усіх пройти в пивний бар.

— А-а, це — цей, — відповів Тутатхамон і, відчинивши двері, загородив мене, пропускаючи гостей усередину центрального, директорського кіоску.

Вони пройшли мимо, не сповільнюючи кроку. Першим — Крез, у червоно-чорній куртці на «блискавках» і липучках, з посрібленими, мов дорожні знаки, смужками на рукавах. А слідом — два спільники в таких же фасонистих куртках, тільки зелено-фіолетових. Зрозуміло, Толю Креза я відразу ідентифікував. І не так за статусом ватажка (перший), як за чорною ганчірочкою на обличчі, що закривала розмазаний ніс.

Гугнявий голос, виразна відсутність носа під пов'язкою викликали такі неприємні асоціації, що я змушений був відбігти за ріг.

Приношу щирі вибачення, але в мене з дитинства алергія на всякі фізичні каліцтва. Бачить Бог, це понад мої сили. Причому реакція непередбачена, іноді в одній і тій же ситуації пливу, а іноді — каменем на дно. Через це в початковій школі мене навіть били, сприймаючи за симулянта. А все через несподіванку, тобто якщо я встигав налаштуватися — ніякої алергії, але якщо ні, то карати було даремно.

По мене прибіг Тутатхамон, буквально зотяг у кіоск. І, до речі, завдяки йому я без жодних зусиль пересилив алергію. А все тому, що налаштувався: начебто я — не я, а «...це — цей», «коростявий». А тут ще, коли ввійшли, Толя Крез підкликав мене. Тобто не підкликав, а, побачивши, вголос здивувався:

— А-а, це — цей?!

При моєму налаштуванні його подив пролунав як оклик на ім'я. Я підійшов до столика. Двоносий заметушився, запросив сісти, познайомитися з Толею Крезом. Але я не сів. Спочатку почував собі шию (почував із задоволенням, блаженно висунувши мову), а потім руку, внутрішній бік сторону — від зап'ястя до ліктя (солідко довгим розчісуванням до крові).

— А-а, образився, — посміхнувся Толя Крез.

Очі його, чорні, блискучі, раптом потьмяніли, немов від якогось внутрішнього співпереживання.

— Буває, буває, по собі знаю, — сказав він роздумливо і на якийсь час начебто забув і про мене, і про Двоногого, пильно подивився у віконце.

Між іншим, відразу, як тільки побачив Толю Креза, у мене мигнула думка: чому чорна ганчірочка, що закриває ніс, точніше, його відсутність, не сповзає йому на рота? Тепер відповідь була зрозуміла: дві тасьми він зав'язував на потилиці поверх вух, а дві інші — знизу, майже на шиї. Однак головним обмежником була верхня губа, що своїм виворотом так високо зводилася у вигині, що не лише затримувала пов'язку, але й надавала обличчю якоїсь опущеної кирпатості. До того ж вона мовби перегукувалася з чубом-площадкою, що навис таким же вигином над похилим чолом, ластовиння якого, до речі, переходило й на мідно-червоне волосся.

— Ну що... надивився, поете? Чи ти — коростявий? — запитав Толя Крез, і очі його якимось так проникливо заблищали, що я був трохи заскочений — відчув злий і гострий розум, уже бодай тому нещадний, що навіть себе не жаліє.

— Ні, я не коростявий, я — поет, — сказав я й уже вирішив сісти на табуретку, запропоновану Двоносим, але Толя Крез випередив, устав, поступився своєю.

Витягнувши із каптура папку й поклавши її на стіл, він сказав, що в нього з'явилися сумніви, що я — поет. І він улаштує мені до певної міри поетичне змагання в Блау.

— Я всіма прийнятний, вигнаний звідує! — гугнявим голосом (скажімо так), але з піднесеним настроєм продекламував він рядок із Франсуа Війона, саме з «Балади поетичного змагання в Блау».

Його ерудиція (по суті, зрозуміла — поет Війон був не в ладах із законом) вразила й насторожила — бач, які пройдисвіти пішли... обернуть тебе й тебе ж вибачатися змусять!.. Я відповів йому теж Війоном, восьмивіршем з «Балади істин навиворіт».

Працює ледар безупинно,
Тиран нас милосердя вчить,
Найліпша в світі їжа — сіно,
Пильнує добре той, хто спить,
Хоробрий, хто в бою тремтить,
Найвища доброчинність — зрада,
Лиш від закоханого ждять
Найрозумнішої поради¹.

Двоносий, який весь цей час із жвавим інтересом позирив то на мене, то на Толю Креза, після читання восьмивірша раптом якось відразу дуже сильно занудився й, невідомо про що думаючи, був у своїх думках бозна де.

— Браво! — плескаючи в долоні, лестиво сказав Толя й засміявся, оголивши з-під ганчірочки застрашливу кількість золотих зубів.

Не буду приховувати, нутром я здригнувся. Чого варті самі лише прогугнявлені лестоці?! А тут ще — вогненна мідь волосся

---

¹ Переклад Леоніда Первомайського.

і вогненні злитки золотих зубів, на жаль, не під чорною пащею сифілітика, ні — під «чорним квадратом» безодні.

Загалом, мене не врятувала моя ерудованість, навпаки, моя ситуація лише погіршилася. Толю Крез сказав, що чиясь (так-так — чиясь) начитана пам'ять викликає в нього вже не сумніви, а законні підозри, так-так, що я не той, за кого себе видаю. І цілком можливо, що я вже давно торгую чужими «нетлінками», а тому повинен протягом півгодини написати вірша на задану тему, щоб розвіяти його природні підозри. Він відразу задав тему: звертання одного поета до іншого, монолог, який треба починати з рядка:

Гей ти, поет, невільник честі...

Я подивився на Двоносого, він і далі був мов не тут, але тепер з відвислою щелепою й відверненою посмішкою. Він немов би застиг у спогляданні чогось незвичайного, що вражає уяву. «Напевно, він ошелешений відсотками від угоди, у яку втягнув нас обох», — подумав я зі злим єхидством, і мені захотілося сказати йому: «Що, Феофілактівичу, яйця ще не відморозив?!» Але замість цього я сів на табуретку, яку щойно займав Толя Крез, і, діставши олівець (ручки в мене не було), просто на папці записав перший рядок звертання одного поета до іншого. Звичайно, я відразу зрозумів, чому Толя поступився своїм місцем. Сидячи обличчям до стійки бару, біля якого поплічники попивали пиво, я був під їхнім спостереженням. А сам Толя постукав по годиннику (засік час) і, хапаючи за руку нічого не розуміючого Двоносого, вийшов з ним на вулицю. Вони один за одним дуже швидко пройшли повз віконце. Куди вони, чому вони, що вони?.. — мене це не цікавило. Як не цікавили поплічники й Тутатхамон, які весь цей час були в тіні, а тепер голосно обговорюють, хто я, що я й навіщо. Для мене було головне — поет я чи коростявий? Я й не думав про торгівлю віршами. Але недарма той день (п'яте квітня) був неділею, а в неділю я чомусь завжди буваю у виграші.

Тридцять хвилин пролетіли миттєво. Я це зрозумів по кроках за віконцем: біг — Двоносого й розмірено-широкі — Толі Креза. Звичайно, було образливо, щойно налаштувався на справжній, серйозний вірш — на жаль, час минув. Не знаю, що б я робив, якби не вчився в Літінституті. Будучи студентом, я пройшов стільки «змагань у Блау», що до певної міри опанував виграшною технікою подібних змагань.

Перше, з чого в них слід було починати, — із запасу. Тобто в перші ж п'ять хвилин варто повністю виконати замовлення — скласти необхідний опус, анітрохи не піклуючись про його якість. І лише потім, коли є запас, можна спробувати складати щось інше, по-справжньому серйозне.

У мене «потім» не було — тридцять хвилин пролетіли миттєво. Як то кажуть, щойно налаштувався — кроки... Спочатку Двоносий заскочив у кіоск, а слідом і Толя Крез.

— Усе, час вийшов! — красномовно постукав пальцем по годиннику. — Ну як?! — Це вже до своїх поплічників.

Судячи з їхнього замішання, час, відпущений на вірш, не збіг, але я не став уточнювати... Знаючи, що в подібних ситуаціях більше від самих віршів цінуються впевненість у собі, уміння подати будь-який текст як факт божественного одкровення, я кілька разів про себе прочитав свій опус і зараз же став у позу пророка, яка виключає все мирське й скороминуще. Я передчував, що моя поза буде сприйнята довколишніми як хитрість потопельника. Тим паче, що й відповіді поплічників налаштовували на це. Один із них прямо сказав: «Якщо цей Митя — поет, то я — Папа Римський».

Двоносий знову мене здивував. Оцінивши ситуацію, він, мабуть, вирішив непомітно ретируватися. Про людське око дістав блокнот, тоном начальника щось запитав у Тутатхамона, який стояв за стійкою, і відразу, на ходу ховаючи блокнот, націлівся покинути кіоск. Однак Толя Крез не дав — запросив до столика.

— Гей ти, поет, невільник честі!

Навіть гублюся, як сказати: возвишено прогугнявив Толя чи — гугнявлячи, продекламував? В обидвох випадках зринає глузування, якого не було. Тому опускаю його «гугнявість».

— Час вставати — Нью-Васюки! — прокричав він своїм особливим голосом і, труснувши мене за плече, запитав: — Ну як віршичок?

— До чого тут Нью-Васюки, просто трохи задумався, — мимоволі побоюючись його ерудиції, збрехав я і с полегшенням перевів розмову на віршичок, який уже давно був написаний і відпечатаний у пам'яті. — Хвилину уваги, — сказав я, встаючи із-за столу. — Я звик читати вірші стоячи, у тому числі й свої.

— А я звик слухати — сидючи, — самовдоволено сказав Толя Крез, всідаючись на моє, тобто на своє місце.

І відразу тиша мовби впала. Я трошки виждав і...

Гей, ти, поет, невірник честі,
Ти в двадцять перший вік ідеш.
І що би міг іще ти нести?
Авжеж — рукописи несеш!
Несеш нащадкам — в лихоліття,
І ледве-ледь волочиш тіло, —
Щоб у новім тисячолітті
Твої нетлінки задзвеніли!
Поете, рушивши в дорогу,
Візьми і мій безцінний вузол.
Співай пісні в гостях у Бога,
Як я співав в гостях у музи!

Кінцівка вірша була геть нікудишньою. Виходило, що поет, який іде в третє тисячоріччя, по суті, іде мовби на квартиру до Бога, причому як до колеги, щоб виконати свої пісні. Бог — колега?! Більше нема про що говорити — приїхали!

Закінчивши читати вірш, я повільно опустив руку, сховав під крилаткою і ледь-ледь нахилив голову мовби на знак поваги до всіх слухачів. Насправді мені було не до поваги, я чекав нападок з боку Толі Креза. У світлі його ерудованості мій опус не витриму-

вав ніякий критики. І справді... Він попросив ще раз прочитати кінцівку. Я прочитав — на грані непритомності.

— А ці музи — вони ж жінки, — сказав Толя Крез із якоюсь викривальною інтонацією.

Я погодився з ним, сказав, що до того ж вони ще й давньогрецькі богині, покровительки наук і мистецтв. Кожну з дев'яти богинь я назвав на ім'я, чим викликав у всіх мовчазне здивування.

— Добре, ще раз — кінцівку, — наказав Толя Крез.

Я був майже впевнений, що повністю він не дозволить прочитати чотиривірш, неодмінно зупинить. І він зупинив:

— Ні-ні, не «співай», а «пропий його в гостях у Бога, як я пропив в гостях у муз!».

Звичайно, це було несподівано, спільники Толі не скривали захоплення. До речі, я теж аплодував, я радів, що помилився, — Толя Крез і не думав нападати на мій вірш. Оцінюючи Толіну ерудицію й узагалі його розуміння поезії, я занадто високо ставив планку, а він пройшов під нею.

Коли перша хвиля захватів уляглася, голос подав колишній сантехник — Тутатхамон:

— А рудий он який?! Дихає через раз, а бач — голова! Золота, тямуща — як у Леніна!

Відверто кажучи, заява колишнього сантехника не містило в собі нічого, крім лестощів. Причому лестощів грубих, примітивних і одноманітних, щось подібне я вже чув від нього на адресу Двоногого. Проте всі, у тому числі й Двоносий, весело сміючись, знову зааплодували, мовляв, ну й Тутатхамон-Тутатхамонище — скаже, як у калюжу... А однак приємно — молодець Тутатхамон!

Я подивився на Толю Креза: чорні очі блищали, просто палахкотіли електрикою. Від природи червоний, як мідь, він буквально побурів від припливу почуттєвої крові. І задихав, задихав так сильно, що чорна ганчірочка на обличчі те надувалася, як вітрило, то обпадала, приліплювалась до нерівної вм'ятини носа, виявляла круглі ямочки ніздрів.

— Ну вистачить, харе! — перервав хвилю захоплення Толя Крез і сказав, що час справою зайнятися, йому потрібні вірші про любов, він має намір опублікувати їх під своїм ім'ям у який-небудь із нових місцевих газет для цензурного авторитету їхньої фірми.

Як тільки він сказав, що вірші повинні бути про любов, його спільники разом із Тутатхамоном опустили голови, якийсь час уникаючи дивитися один на одного, немов почули від Толі Креза щось геть непристойне. Двоносий, як зазвичай, невідомо чим загурбувався й відвернувся.

— Ти що — занудився? — якось недобре здивувався Толя й закликав Двоногого вести торг, якщо вже сам напросився.

— А чого його вести?! — заступився я й пояснив, що для гарної публікації потрібна добірка, шість-сім віршів, а в добірці вірші дорожчі, тому що в ній повинен зберігатися свій особливий стиль автора, який, за великим рахунком не можна купити ні за які гроші.

Я підібрав сім віршів, можна сказати, найкращих із тих, які присвячував Розочці. Крім того, «Звертання поета до поета» поклав зверху як безкоштовний додаток.

— Он як?! — здивувався Толя. — І на скільки ж баксів все це потягне?

— Дурниці, — сказав я. — Усього на тисячу.

І знову, з раптово відвислою щелепою, Олексій Феофілакович занудився, а любителі пива біля стійки враз поперхнулися, немов сьорбнули нерозведеного спирту.

Звичайно, я загнув. Справа в тому, що я підібрав свої найкращі вірші про любов, які всі до одного минулого присвячені Розочці. І ось коли я їх уже відібрав і поклав зверху так званий безкоштовний подарунок-додаток, мені раптом стало шкода продавати свої вірші, адже в кожному з них була часточка моєї щирої любові до Розочки.

Толя Крез дуже уважно подивився на мене своїми чорними блискучими очима й раптом задумався, не гірше від Двоногого, випав із часу.

Я закрив папку й, дивлячись у віконце, почав зав'язувати тасьми.

— Зачекай, не так швидко, — притримав мене Толя, отямившись, і запитав у Двоносого, а що він як посередник думає з цього приводу.

Що думав Двоносий, особисто я так і не зрозумів. Він дуже довго розповідав, що я в минулому керівник обласного літературного об'єднання; що в мене диплом «літературного працівника», що я — автор поетичної реклами, яка майже всю зиму прикрашала його кіоски, і, нарешті, що сам Филимон Пуплієвич купив у мене вірш за сто доларів.

— За сто? — коротко перепитав мене Толя Крез.

— Не зовсім, — відповів я.

І пояснив, що в той день я не продавав віршів. Просто трохи випив і розсипав рукопис із віршами, а вітром їх підхопило й розметало. Лимонич сам підняв вірш, прочитав і заплатив за нього п'ятдесят доларів. Причому заплатив не мені, а Феофілактовичу. Потім вірш прочитала супутниця Лимонича, красуня в шкіряному пальто й бордовій чалмі, сказав я їй невідь навіщо уточнив, що на чалмі в неї ще горів сніг, так полум'яно спалахував, аж засліплював, мов діаманти...

Тут Толя Крез знову задихав, задихав так голосно, як астматик, — чорна ганчірочка то роздувалася, немов від раптового гніву, то опадала, мовби виснажившись.

Толя Крез мовчки підсунув папку з віршами, взяв вісім відібраних, поклав перед собою. Так само мовчкомо дістав лопатник, поклав його на аркуші з віршами, розкрив, вийняв пачку зелених, неквапливо відрахував сімсот п'ятдесят доларів, подав Двоносому.

Двоносий цілком машинально перерахував і так само машинально погодився, що відлічено сімсот п'ятдесят доларів.

— Тисяча, тисяча баксів! — поправив Двоносого Толя Крез.

Я посміхнувся. Тоді він сказав, що поетові негоже занадто любити «зелені».

— Я згоден взяти вірші назад, — сказав я без тіні жалю.

Він це відчув і, встаючи із-за столу, пояснив, що двісті п'ятдесят доларів він відняв на користь компанії, яка відтепер бере на себе зобов'язання захищати мої інтереси перед усякими щипачами, тобто злочинними елементами.

— Так, Фефілактичу? — запитав він Двоносого, простягаючи руку для потиску.

— Так-так, — з деякою поспішністю відповів генеральний директор пивного бара й, щоб уже геть розвіяти сумніви, додав: — Без даху — амба!

Толю Крез повернувся до мене — є претензії? Я відповів — ніяких. А він свої зніме, коли опублікує добірку.

— Яку гарантію даєш віршам — місяць, два, три?..

— Моя гарантія віршам — вічність, — сказав я з почуттям ображеної гідності, тому що справді образився.

Толя Крез задоволено гукнув і, кивнувши поплічникам, неквапливо направився до дверей.

Коли за віконцем розтанули їхні кроки, я запропонував Двоносому всі сімсот п'ятдесят доларів залишити собі в рахунок боргу й відсотків за посередництво. Зрозуміло, він зрадив. Запропонував відзначити, послав Тутатхамона в ресторан казино по гарячі страви. Я замовив зелену зупу з підсмаженою цибулею, гарячу баранину з петрушкою й каву з вершками.

Поки чекали Тутатхамона, Олексій Феофілактович збуджено походжав туди-сюди і, мов оракул, віщав, що я можу стати великою людиною, якщо займуся бізнесом. Тому що він помітив, і вже давно, що гроші пишуть, але самі лізуть у мою кишеню.

— Ти, Митю, грамотний. Ти можеш перевершити самого Филимона Пуплієвича, якщо ледь-ледь відійдеш від віршів і наблизишся до грошей. Ти, Митю, не думай, що великі гроші дістаються безчесним людям, — ніколи! Або — як виняток!

Він наблизився й заговорив пошепки, що ще зовсім недавно він сам так нерозумно думав, але це не так — гроші горнутья до

чесних людей, і це є таємниця велика. (Знову мій лексикон і знову не в тому напрямку).

Я не розділяв оптимістичних прогнозів Двоносого. Після «змагання в Блау» я продав уже не вірші, а мовби себе самого — у віршах. Принаймні я не розділяв радості Двоносого. Я відчував жахливе спустошення. Єдине, що втішало: була б Розочка поруч, вона була б задоволена.

Зелена зупа, баранина й кава, які приніс Тутатхамон у спеціальних посудинах (тобто гарячими, паруючими), якось дуже вразили мене своєю повсякденною справжністю. Я навіть непомітно для компаньйонів, раніше від ложки, опустив палець у зупу. Втім, і зупа, й баранина, і кава — і тоді, й опісля — не справили належного враження. У моїх снах і галюцинаціях вони були набагато смачніші, а головне — бажаніші. І, на жаль, до цього немає чого додати.

РОЗДІЛ 37

У своїх прогнозах Двоносий не помилився — я зайнявся бізнесом, і гроші, справді як заговорені, потекли в мої кишені.

Покупці — спочатку Лимонич разом з начальницею залізничних перевезень. Потім Толя Крез, виявляється, закоханий у стюардесу, молодшу сестру начальниці. І, нарешті, Візир, співвласник багатьох речових наметів на міських ринках, що впадає за старшою сестрою, теж начальницею, але авіаперевезень, який після публікації нібито Толиних віршів «Про любов» сам розшукав мене й замовив п'єсу на дві дії. Він вимагав, щоб у першій дії головний герой п'єси мюрид (чеченець за національністю — добра людина, кристально чесний, який досить часто плаче від будь-якого, навіть свого, злого слова) закохався б у російську блондинку Тетяну, гордовиту й жорстокосердну, яка б у другій дії перевиховалася. Тобто відповіла б доброму чеченцеві взаємністю й добровільно прийнявши іслам, виїхала б з ним із Москви в чеченські гори.

Коли я сказав, що не зможу написати таку п'єсу, тому що навіть добрий мюрид ніколи не закохається в жорстокосердну Тетяну, Візир так розлютив, що я думав, заріже мене.

— Добре, постараюся, але не обіцяю, — сказав я, щоб зм'якшити Візира. — Зрештою, не все купується за гроші!

У відповідь він навмання взяв у мене чотирнадцять віршів і, не торгуючись, кинув на моє широке ліжко три тисячі доларів. Сума, звичайно, велика, але на той час у моїй прасці, мов у сейфі, вже лежало понад двадцять тисяч (серед грошових людей стало престижним похвалитися моїми віршами немов своїми). Втім, наявність грошей ніяким чином не позначалася на моєму житті. І тоді, щоб якось розважити себе, я вирішив купити так званий гоголівський костюм.

У спогадах про Миколу Васильовича я читав, що в хвилини особливого замилювання собою (такі хвилини бувають у кожного письменника, пригадуєте: «Оце так Пушкін, оце так сучий син!») Микола Васильович Гоголь любив одягатися в блакитний костюм з іскоркою.

Я з цією метою вподобав чорний костюм із зеленуватим відливом — і купив його. Однак відтоді, як я зайнявся продажем своїх творів, з-під мого пера виходила така нісенітниця, що надягати костюм за його прямим призначенням не було ніякої можливості. І тоді, щоб не пропадати добру, я сам почав придумувати всілякі приводи. Тим паче, що костюм, білосніжна сорочка, зеленувата краватка й чорні туфлі так змінювали мій вигляд, що багато хто мене не впізнавав. Я самому собі в гуртожитку здавався якоюсь сторонньою істотою. А наші жінки на поверсі навіть навмисне уникали мене — чорнушки соромилися потрапляти на очі принцові.

І ось одного разу (не знаю вже, з якого приводу) я вирішив піти торгувати віршами не у звичайній своїй крилатці, а в «гоголівському костюмі». Щойно я ввійшов у центральний кіоск (за угодою з Двоносим я приходив торгувати раз на тиждень, по п'ятницях, о десятій годині ранку), дивлюся, а там уже сидять кілька покупців, чекають... Покупців дуже багатих, налаштованих

не торгуватися, а брати вірші зльоту, тобто, поки я декламую вірш, вони, як на аукціоні, дають за нього хто більше. У такий спосіб мені вже доводилося продавати, ціна накручувалася на вірш скажена, у п'ять-десять разів більша від початкової, а я теж не соромився, ставив початкову ціну вищої категорії, як за «ню-класік», словом, почував себе «поетом від Фаберже». Отже, побачивши покупців, притім покупців дуже й дуже заможних, я зрадів, уже й руки подумки потер, передчуваючи солідний виторг. І що ж?

Підвів мене Двоносий до «толів», так подумки називав я багатих кримінальних типів.

— Знайомтеся, Митя Сльозкін, видатний поет сучасності! У дитинстві вважався вундеркіндом, множив швидше від калькулятора, — за звичайною схемою представив мене Двоносий (на мій погляд, жахливо дурною, але вона безпомилково впливала на покупця в потрібному ключі).

І тут сталося незвичайне: «толі» переглянулися й, підхопившись зі своїх місць, почали душити нас, а на закінчення, мовби на пам'ять, у кожного з нас відірвали коміри сорочок і вилили за комір по повному кухлю пива. Двоносий, коли йому виливали, навіщось ляскав себе по стегнах і підстрибував. А коли «толі» залишили нас на підлозі й не кваплячись вийшли на вулицю, він кинувся за ними. Що вже він говорив — не знаю, але повернувся засмученим. Виявляється, в уявленні «крезів» (тим більше приїжджих) мій словесний портрет видатного поета сучасності не збігся з реальним. Двоносий Христом Богом просив, щоб ніколи більше я не приходив на торг віршами в чорному костюмі із зеленим відливом.

— Тільки в крилатці, тільки в крилатці! — закликав він так завзято, що між нами навіть виникла сварка.

— Навіщо мені гроші? Навіщо, якщо я живу як жебрак, хіба не під парканом?!

Двоносий пообіцяв, що підшукає мені приватизовану квартиру. Мовляв, справді, пора мені жити по-людськи, але єдина умова — де б я не жив і як би я не жив, а на торги віршами повинен приходити

в крилатці. Його зацікавленість була зрозуміла — п'ятнадцять відсотків за посередництво іноді становили кругленьку суму. Якщо вірити його словам, вона рівнялася двотижневому доходу за пиво.

Втім, мої претензії («Навіщо мені гроші?») були марні. Я чудово знав, що гроші потрібні для Розочки. І взагалі все це моє дивне життя тривало передовсім за її наказом.

Наступного дня на зустріч із «толями» я прийшов у крилатці. Зрозуміло, я знав — «Не спокушай Господа Бога твого». Але коли ввійшов і побачив, що кримінальні елементи, мов учасники Ялтинської конференції, зустріли мене, як Верховного, оплесками, стоячи, захотілося помститися за вчорашнє, особливо «Вінстону Леонардові Спенсеру», який своїм товстим задом добряче нам'яв мої боки. Будь-кому іншому можна було б і пробачити, але «Вінстону», лавреатові Нобелівської премії з літератури, — ніколи!.. Я діставав з папки найбільш невдалі вірші, але подавав їх із таким апломбом, немов це були твори світоча всього прогресивного людства. Я виставляв на вірші такі божевільні ціни, що аж сам лякався. Однак усе пройшло чудово — «Вінстон» важко крикав, але платив... і навіть залишив на столі п'ять доларів чайових.

У той день Двоносий заробив п'ятсот доларів, а я — близько трьох тисяч. Але я не розумів ціни грошам.

Одного разу, відправляючи гроші мамі, заповнив повідомлення на п'ять тисяч рублів (тоді це становило близько ста доларів). Який ж був мій подив, коли повідомлення не прийняли, пославшись на заборону уряду — не можна посилати більше п'ятисот рублів. Господи, невже я такий багатий?! Знала б про це Розочка!.. Щоб подякувати Всевишньому, зайшов у нашу діючу церкву Апостола Пилипа й поставив перед усіма іконами найдорожчі, найкрасивіші свічі — із золотою спіраллю. (Я не знав, що вони вінчальні, для мене було головним, що вони — дорогі).

Війшовши з церкви, підкликав жебраків, щоб подати милостиню. Один із найбільш убогих присунув на якихось ціпках замість

милиць — обличчя жіноче, борода — три волосини, а очі блакитні, ясні, як у дитини. (Інші Божі люди застигли трохи оддалік).

— Чого тобі потрібно, женишок?

Побачивши мій подив, він лукаво розсміявся. Виявляється, підглянув, що перед усіма іконами я запалив вінчальні свічі.

— Весілля в тебе з небесами, — сказав він загадково, і те перше, відразливе враження від його бабського обличчя минулося.

— Я хочу всім вам дати грошей, — сказав я й простягнув йому дві сторульовки.

Обличчя його зморщилося, засльозилося, немов раптом я образив його.

— А хто ти такий, може, гроші поцупив, женишок, і через нас відкупитися хочеш?

Чому він так сказав? Бозна! Але інші злидарі вже оточили нас, почали висловлювати своє невдоволення кульгавим, мовляв, чого коверзуєш, бери, поки дають. Але він, не звертаючи уваги, продовжував дивитися на мене своїми ясними дитячими очима. Я теж не відірвав погляду, між нами немов місток з душі в душу налагодив. Такого зі мною ще ніколи не траплялося. Я й у колишні часи не дуже любив брехати, хоча доводилося, звичайно. А тут така радість охопила, що не треба брехати. І я сказав, що я — поет, і пояснив, щоб зрозуміліше було:

— Вірші складаю, куплети... І гроші не поцупив, а віршами заробив. Хотів матері їх послати, але не вийшло.

Обличчя його розгладилося, кульгавий радісно просяяв:

— Новий Пушкін!

Його твердження розвеселило. Згадалося літературне об'єднання, у якому за нового Пушкіна треба було неодмінно платити мені готівкою, а тепер, навпаки, я сам жадав заплатити.

Кульгавий, немов почув мої думки, взяв гроші. А вже за ним і інші Божі люди брали, і радувалися, і славили Господа Бога, тому що просто так жодна звичайна людина не обдарує їх грішми. Я й сам був неабияк здивований, адже для цього обдаровування я

витаг з кишені тисячу чотириста рублів (не більше й не менше) — саме стільки, щоб кожному покласти по два сотенні папірці. Випадковість, дрібниця?! Можливо. Але я чомусь звернув увагу на цю випадковість, на цю дрібницю.

— Ти, женишок, і про нас куплети склади, про твоїх найперших учасників весілля! — усе закликав і закликав кульгавий, і все сміявся, і радісно витирав сльози, і настановляв, щоб не відкладав, а відразу, щойно повернуся додому, складав про них куплети.

Його наївність і розчулення були такі безпосередні, що і я посміхався. А коли йшов, він, розмахуючи ціпками, висунув слідом на тротуар і закричав тонким, зривистим на фальцет голосом:

— Весілля, весілля в тебе з небесами!

Це був перебір. Усе всередині в мене стислося від його пронизливого крку. Я прискорив крок і, не оглядаючись, зник за рогом.

— Агов, співвітчизнику! — почув оклик біля самісінького вуха.

Оглянувся й мало не зстрибнув у кювет. Поруч зі мною, за якихось півметра, котив рубіновий «мерседес», з бокового вікна якого по пояс витикався лисий парубок у жовтій шкірянці й із квадратним, мов клеймо, шрамом на чолі.

— На, візьми, рідний, — простягнув він мені якийсь червоненький папірець.

«Десять рублів?!» — подумки здивувався я.

— Співвітчизнику, куди їхати, де базар? — запитав він так, немов був іноземцем.

— А на який базар?

— Та мені по барабану, на який!

— Як це?! — не зрозумів я. — Є базар новий, а є старий.

— А я ще раз кажу — по барабані... Аби тільки базар!

Я показав, як проїхати на старий, — він був ближче.

Машина, злегка присівши, безшумно рвонула й незабаром зникла за будинками. Посміхнувшись, я поклав гроші в кишеню, де ще хвилину тому лежали сотні. Що не кажіть, а у своїх прогнозах Двоносий не помилився — гроші текли до мене, як заговорені.

ЧАСТИНА П'ЯТА

РОЗДІЛ 38

Я сидів за справжнім двотумбовим столом і дивився у вікно на площу й далі. Далі... Над верхівками дерев виднілася червона крайка кремлівської стіни, за нею біла, немов із цукру, Часова вежа. Ще було видно сад, що примикає до стіни, і найстарший на новітній Русі пам'ятник вождеві світового пролетаріату, біля якого Двоносий із товаришами колись улаштував свій бізнес. До речі, він не обдурив і навесні не тільки знайшов, але й допоміг придбати трикімнатну квартиру.

Я встав із-за столу і з видом людини, що вперше втрапила до неї, заходився заново оглядати. На жаль, я ніяк не міг усвідомити, що є одноосібним власником цих чудових хоромів.

Роздільні ванна й туалет. Стеля підвісна, із дзеркальними смужками — галогенні лампочки, мов очі Аргуса. Раковина-тюльпан і ванна щонайбілішого кахлю. Стіни оброблені плиткою з білуватими розводами. Підлога в прихожій і на кухні — з підігрівом. У туалеті, крім електронного годинника і календаря, вмонтований вентилятор, що управляється туалетною водою. Всі крани й усі пристосування, як, втім, і люстри, — імпорتنі. Недавно зайшов Двоносий — такої кухні він ні в кого не бачив. Пральна машина й холодильник — «Дженерал електрик». Мікрохвильовка й посудомийка — «Бош». Плита — «Електролюкс». І все це у фінській стінці з білого пластику. Я вже не кажу про паркет, про двері й вікна в склопакетах, про рифлені шпалери й арочку в коридорі. Словом, євроремонт обійшовся в ту ж суму, що й квартира.

А вуж меблі: шафа-купе повністю дзеркальна, стелаж із пластику, диван-ліжка й крісла італійські, пухирчасті, лежиш або сидиш наче в подушках. Та що там: живи — не хочу! Всі кімнати меблював, крім кабінету. Двотумбовий стіл, про який я вже казав. Стілець. Два цвяшки на стіні (на них — крилатки, моя й Розоччина). І ще подушка й матрац на підлозі з двома простирадлами. Матрац і комплект білизни одержав у подарунок від адміністрації гуртожитку — свого роду придане. Пам'ятається, приданому зрадів. Поклав на задне сидіння таксі — Аліна Спиридонівна вибігла, поцілувала мене в щоку, розплакалася:

— Митеньку, кого ми тепер будемо оберігати й жаліти?! Ти ж був найбільш хворобливий, найбільш, не приведи Господи!..

Я теж схлипнув, дурепа Аліна Спиридонівна, а серце в неї добре. Добріше, ніж у сусідки Томи, — висунулася з вікна у своїй шаховій кофті й давай кричати:

— Митю, Митю... буде нестерпно — вертайся!

— Добре, добре — обов'язково! — відгукнувся у відповідь і швидше сів у таксі, тому що на всіх поверхах вікна повідчинялись і багато мешканців доволі голосно почали цікавитися: — Це той?! Бач, приодівся... на таксі!.. (І так далі)..

Чому я зрадів приданому, чому взяв із собою дурну праска, чому не викинув на смітник крилатки? Самому невтямки. Адже із серпня я вже не торгував ні віршами, ні п'єсами — усе продав начисто. Навіть дещо з редакційних «покладів» підмів. Моє літературне ім'я так круто пішло в гору, що одного разу мені навіть присвятили окрему радіопередачу, де якийсь початкуючий поет повідомляв про великі поетичні сузір'я — Пушкін, Лермонтов, Тукай і, звичайно, Сльозкін!.. Втім, на «поклади» мене подвигнуло літзамовлення Толі Креза. Він по старій пам'яті попросив, щоб я придумав щось подібне до дитячих коміксів — «Розфарбуй сам». Який-небудь грандіозний твір із вказівками, про що писати, а вже вірші він не гірше інших учворить. Я відразу згадав про ораторію Незримого Інкогніто, але попередив, що її ціна складе не менш десяти відсотків від тої суми, у яку він оцінює свої вірші,

тому що головна ціна твору — його вірші. Оцінить Толя своя праця у двісті тисяч, отже, двадцять тисяч доларів мої. А якщо в десять, то моя — тисяча. (Мені було начхати, заплатить Крез за ораторію чи ні — як кажуть, задурно дісталася). Однак через тиждень зустрілися (його охоронці мене доставили), він витягає п'ятнадцять тисяч, я своїм очам не повірив, за свої кривні стільки не одержував, а тут!..

Я взяв десять тисяч і попросив про послугу: поговорити із шоферами, водіями-перегонниками.

— Хочу купувати машини в Німеччині, дозволили безмитне ввезення... Тут налагоджу перепродаж, тому що на «Дуетах вождів» весь списався, — нахабно збрехав я. (Тепер, обертаючись серед бізнесменів, я, мов губка, усмоктував їхні звички й лексику).

Толя допоміг мені не через п'ять тисяч, які я недобрав за ораторію, він допоміг мені як поет — поетові. Втім, на той час я вже багатьох «нових росіян» залишив позаду, так би мовити, перевершив у бізнесі. Якщо хто думає, що в мене відкрилися якісь надзвичайні здібності, — помиляється. Після зустрічі з жебраками на церковній паперті, а особливо після зустрічі зі співвітчизником, що облагодіяв мене десяткою з віконця рубінового «Мерседеса», я справді повірив у пророцтво Двоносого, що гроші самі жадають бути моїми.

Для тих, хто хоче зайнятися бізнесом, — нехай насамперед відчують упевненість, що як би справа не складалася, а гроші зрештою будуть їх.

Я першим у місті налагодив торгівлю іномарками, та й нашіми легковиками теж (західні німці продавали їх за безцінь). Інша справа, що я не афішував себе. Поет-бізнесмен, як і моложавий поет, — звучить вульгарно. У паперах і всюди всім заправляв Двоносий. Але сама ідея спільного з німцями підприємства була моєю. Грошове забезпечення теж. Я ризикував усім, що мав, але — без жалю. Я справді був переконаний, що зрештою всі гроші будуть моїми. Крім того, завдяки ризику я забував про Розочку. Тобто не забував, але пам'ять про неї тьмяніла. І ще, підспудно я відчував

пропорційну залежність: чим більше в мене грошей, тим менше вони можуть знадобитися для Розочки.

Фантастика, але безробітні люди якось самі зорганізувалися навколо моїх грошей, і протягом двох місяців ми цілодобово переганяли машини на двопалубних причепах від фірми «Лантаг-Росс».

Фірма лопнула в середині вересня, але я вже передав її Двоносому, точніше, продав. Мені набридли гроші заради грошей. На той час у мене було вже більше двохсот тисяч доларів готівкою, не рахуючи трьох автомобілів для продажу. Втім, я сам собі набрид, гроші без Розочки не мали сенсу, тобто їхній прихований сенс, як я вже говорив, усе більше й більше віддаляв її.

Уже не знаю за що, але незабаром на Двоносого наїхали. Його фірму виставили на аукціон, і Феофілактович навіть подумував про продаж свого головного дітища, літнього пивного бару, накритого маскувальною сіткою й обнесеного червоною цегельною стіною, що нагадує кремлівську. Стіна мене розчулила. Бар без Двоносого й Двоносий без бара — близнюки-сироти.

— Скільки потрібно, щоб відстали, щоб відкупитися від завидющих людей?

— Сімдесят тисяч, — не моргнувши оком, випалив він і відразу пояснив, що така сума йому потрібна, щоб викупити в парку будинок під ресторан. — За безцінь продається, місту гроші потрібні...

І ще в нього «зуб» на занедбаний будинок старого універмагу, що третій рік коштує з вибитими вікнами. Але його можна роздобути тільки через міську управу. (У нашій області стало модним повертати старі назви не тільки вулицям, але й управлінням, будинкам і так далі). Двоносий як риба у воді купався в часі, що настав, і своїми кремлівськими стінами привносив у нього якусь свою нез'ясовану красу.

— Добре, я дам тобі на п'ять тисяч більше, але з умовою, що п'ятдесят відсотків доходу від ресторану будуть моїми.

Напевно, двадцять друге вересня 1992 року Олексій Феоділакович запам'ятав на все життя — у цей день я дав йому (з рук у руки) сімдесят п'ять тисяч доларів. Дав без усяких розписок, без нічого. Втім, і я цей день запам'ятав. І зовсім не тому, що мені виповнилося двадцять чотири роки. У цей день нарешті прийшла звісточка від Розочки. Вона вітала із днем народження й повідомляла кримську адресу, а наприкінці приписала — навіки твоя. (Це було щось нове: страхаюче й прекрасне).

Так, двадцять другого вересня я був найщасливішою людиною. Відбив Розочці телеграму зі своєю (саме своєю, а не гуртожитською) адресою й вибачився, що ніяким чином не можу послати їй грошей (Україна, ставши незалежною, не приймала грошові перекази). Пропонував різні варіанти зустрічі, але зрештою вона сама нехай вирішує...

І вона вирішила. У двадцятих числах листопада (я саме одержав другу повістку з військкомату) прийшов виклик, усього два слова: приїдь, чекаємо.

Після тої, першої телеграми мене трохи здивувала сухість, але головне — мене чекали. Щоб не ускладнювати справи, я купив за три тисячі доларів «білий» військовий квиток, у якому визнавався інвалідом першої групи й звільнявся від військової служби на всі випадки життя. Майор, військком, сказав мені, що десь там у паперах напише мені косоокість і відсутність обох кінцівок.

Коли я жажнувся: мовляв, навіщо аж так?! — він резонно заважив:

— Повісткою безногого не викличеш, а нарочному завжди можна сказати, що даний громадянин-призовник на яких-небудь водах, лікується.

РОЗДІЛ 39

Я прилетів у Сімферополь о десятій годині. Літак був практично порожній — моторошне видовище, у величезному лайнері чоловік двадцять, не більше. У мене була сумка (через плече), набита

всілякими подарунками, і окремо — три пляшки вірменського коньяку. Митник (це було не тільки незвично, але й дико) перевернув уміст догори дном, потім промурмотав, що зі спиртного слід провозити тільки дві пляшки. Він говорив українською, але так мимрив, що я його ледве розумів. Мені здалося, що він навмисно мимрив. «Не розумію — природно, інша країна, закордон». Пляшку він забрав, а мене передав двом лобурям, які вчинили мені обшук за повною схемою, з перерахуванням грошей у портмоне. Добре, що Двоносий підказав, щоб долари сховав у кальсонах — під пахвами б знайшли.

Виходив на вулицю через коридор шоферів, що навперебій пропонує послуги — в усі міста й села Криму.

На вулиці було сонячно, тихо — справжнє бабине літо. Навіть не вірилося, що надворі грудень. Водій «Жигулів», що взявся довести мене до Чорноморська, сказав, що майже весь листопад лежав сніг. Та й усі ці дні погода не балувала — вітер прямо-таки шквальний, і от тільки сьогодні...

Дві години від Сімферополя до Чорноморська пролетіли непомітно. Я в основному думав про зустріч із Розочкою. Але все-таки запам'яталася дорога від Прибережного до Євпаторії — широка й пряма, як злітна смуга. А поруч, ліворуч — смарагдове море, що лівиво зітхає, сонне й таке велике, що бракло погляду.

За Євпаторією ландшафт змінився — бурі пагорби, сірі отари овець, соковито-зелена озимина й лісосмуги, повні сорочих гнізд. От, мабуть, усе, що запам'яталося.

Не знаю, може, море й погода на мене подіяли, а може, провиною був мій стан душі, але, коли я побачив урослий у землю будинок зі штукатуркою, що відвалювалася, з-під якої виднівся жовтий обламаний черепашник, коли я побачив дах, що просів, покритий якоюсь зеленуватою, порослою мохами черепицею, я подумав, що потрапив не за адресою. Старість і запустіння здивували. Я не міг уявити, щоб Розочка жила в настільки непривабливому будинку. Однак вулиця й номер, виведені на похилому фронтоні, не залишали сумнівів.

Я не повірив комірному замку (позначився московський досвід), штовхнув двері. Вони відчинилися, немов упали в яму, залишивши на косяку петлю й замок. Окликаючи хазяїв, зайшов у сіни — ні звуку. Намацав вхідні двері й увійшов у халупу (все-таки халупу, хата й будинок інші).

Невибагливість обстановки вражала. Ліворуч — вікно, біля вікна — великий стіл, накритий витертою клейонкою невизначеного кольору. На столі переносна двоконфорочна газова плитка на чотирьох цеглинах, збоку біля стіни великий газовий балон. Праворуч — півтораспальне ліжко на панцирній сітці. (У пору мого дитинства подібні ліжка вже навіть на селі викидали). Перина, покрита покривалом, і дві подушки під мереживною накидкою. За ліжком і столом — блакитна фіранка, що перегороджує простір хати. Фіранка була наполовину відсунута, і в кутку, між вікон, я побачив ікону Богородиці під склом, а під нею — вогник у блюдечку. Я відразу мимоволі перехрестився і відчув, що скутість минула — я не сам у будинку. Усе ще не впевнений, що опинився в Розочки, обережно ступив за фіранку, і мене мовби обвіяло теплом Розоччиного подиху. Я навіть мимоволі засміявся, що не так збагнув, як вгадав — тут, тут Розочка! Це вже потім я побачив на стіні вирізки з журналів — принцеса Діана, принц Чарльз, мати Тереза й англійська королева, — під якими на шматку полотна саяв (саме саяв) вишитий стеклярусом напис, що став мені вже рідний: «Манчестер Сіті».

Як і в прихожій, тут теж стояв стіл, але накритий не клейонкою, а свіжою скатертиною, причому настільки білосніжною й мереживною, що й усе здавалося білосніжним і невагомим. Два твердих стільці й солдатське ліжко під бордовою ковдрою не принижували значення ікони з лампадкою. Чи то завдяки руху сонячних променів крізь тюлеві фіранки, чи через сяючий напис і білосніжність столу, але в цій частині світлиці панував якийсь особливий, прямо-таки небесний порядок.

Я поклав сумку відразу на два стільці, а сам, не роздягаючись (зняв тільки півчобітки), ліг на ліжко. І мені відразу стало так за-

тишно й добре, немов я повернувся додому, до мами. Зрозуміло, я заснув. Ніч у поїзді, штовханина в аеровокзалі, переліт, таксі — загалом, усього набралось, і я заснув як дитина.

Прокинувся від тихого, тонкого плачу, що переривався хрипкими, упівголоса, окриками Розочки:

— Ну досить, уже набралася! Краще шприц візьми, а то в мене руки тремтять, начебто курей краля.

Знову почувся плач, що переривався тонким безутішним голосінням:

— Що ж ти робиш, донечко, рідну матір змушуєш знищувати тебе?! Господи, та що ж це таке?!

— Та тихіше ти, розбудиш... Знищува-ати...

Мовчання, шерех, м'який удар чогось, що впало у відро, раптове клацання відпущеного гумового джгута й довге полегшене зітхання.

Мовчання. І знову ледь стримуваний плач.

— Донечко, ну й що вони визнали?..

— Медкомісія?! А що вони, мамо, визнають? — Розочка знову глибоко зітхнула й м'яким ласкавим голосом почала втішати маму.

Навіть мені, який добре знав Розочку, важко було уявити, що це вона ще хвилину тому розмовляла з матір'ю окриками.

— Якщо їм вірити, мамо, мені ще коли вони обіцяли... а я ось, жива й непошкоджена. Хочеш — станцюю, а хочеш — стопочку наллю.

Судячи з мостин, що скригнули, і вигуку «оп-ля!», вона справді виконала якесь па з піруетом, після якого майже беззвучно розсміялася. Я теж мало не розсміявся, настільки заразливим був для мене її сміх. Із характерному брязкоту склянки, а потім і не менш характерного булькоту вмісту вгадав, що Розочка наповнила склянку спиртним.

— Ма, вживи.

— І вживу, зачекай трішки, — долаючи схлипування, матір висякалася, — сьогодні не гріх випити, сьогодні велике свято —

Введення в храм нашої Богородиці. Сьогодні зранку лампадка тепліє, і бач, щастя — дорогий гість.

Мати встала з ліжка, і по скрипу мостин, що наблизився, я відчув, що вона ввійшла в світлицю й, підійшовши до іконки, перехрестилася й постояла, творячи внутрішню молитву. Потім, уже в прихожій, уживши й крекнувши, чим викликала заливистий сміх Розочки, сказала голосно й трошки співучо, немовби просячи:

— Пресвята Володарко наша, слався! Пріснодіво Маріє, слався, слався!

Я завмер, тому що знову почув скрип мостин, точніше, я нічого не почув, а відчув присутність Розочки. Вона якийсь час обережно оглядала мене, а потім плюхнулася зверху, нітрохи не переймаючись, що я відпочиваю.

А далі все закрутилося, закрутилося й назавжди залишилося в пам'яті: промениста доброта Розоччиних очей, непроглядна пільма вікон (спросоння я не міг повірити, що вже ніч) і огрядність Раїси Максимівни, Розоччиної матері, яку, очевидно з тонкого плачу, уявляв, як і Розочку, худенькою й тендітною, а насправді вона важила не менш центнера. Щоразу, коли я запитував Раїсу Максимівну, чи налити їй коньяку, вона згідно кивала й просила (це був її фірмовий жарт) називати офіційно Брежнєвою. Розочка глузувала з її склерозу — не Брежнєвою, а Горбачовою! На що мати відповідала, що в кожному разі їй треба наливати півстакана.

РОЗДІЛ 40

У Чорноморську ми із Розочкою прожили майже три місяці. Тобто не в самому Чорноморську — у Криму. Спочатку ми влаштувалися в один з євпаторійських санаторіїв, потім — у ялтинський. У всіх санаторіях Розочка якимось чином входила в тісний контакт із лікарями (обов'язково чоловіками) і з приступом ниркових або печіночних кольок потрапляла в міську лікарню. Потім я відвідував її, давав грошей, а через день ніс цілі ящики-посилки з ампулами морфію.

Так, Розочка почала колотися... Так, приїхавши додому, улаштувалася в лікарню з однією метою: всіма правдами й неправдами діставати наркотики. Так, на незаконні дії вона підбила матір, яку тихо понизили в посаді (зі старшої медсестри перевели в няньки), тільки б не звільняти, — колись найкращу робітницю, нагороджену орденом «Знак Пошани». (До речі, портрет Раїси Максимівни, напевно, і нині висить на позабутій всіма Дошці пошани найкращих трудівників району).

Так, і я, її чоловік, став співучасником Розоччиних злочинних дій. Так, і я спочатку допомагав їй колотися, а потім і сам уводив собі морфін. (Тут хочу зазначити, що мене він не втягнув, — замість ейфорії мене опановували приступи блювоти й сонливості. Я покинув колотися).

Не буду заперечувати, усюди я переступав закон на користь Розочки. Більше того, ніколи з цього приводу не відчував ніяких каяттів совісті, та що там... навіть легкого жалю не відчував.

Справа в тому, що до мого приїзду Розочка вже хворіла на сонм усяких хвороб. Але головне (я пізніше зрозумів, що це головне) — знову загострився хронічний мі-е-ло-лей-коз (по складах, щоб міг виговорити). Спочатку серед інших хвороб я виділив мочекам'яну. Саме ниркові кольки сподвигнули Розочку на вживання морфію. Тобто під час приступів їй прописали морфін, раз, два... і — звикла. Це ж фантастика, коли твої страждання одним невеликим укольчиком перетворюються на солодкий кайф. Бачачи ці жахливі ниркові кольки, я ніякої уваги не звернув на загострення мієлолейкозу. Та й що на нього звертати увагу, якщо цьому її мієлолейкозу я колись спасибі сказав, тому що тільки завдяки йому (вона сама мене запевняла) Розочка приїхала в Москву і вступила в медучилище. Крім того, після заміжжя вона ніколи не нагадувала про нього. Загалом, не звернув я уваги на цю хворобу й навіть пропонував Розочці поїхати на лікування в «западенський» Трускавець. І раптом, після Ялти (ми вже верталися додому, до Раїси Максимівни), вона попросила мене

ще раз зупинитися в будь-якому євпаторійському санаторії або будинку відпочинку.

Ми зупинилися. У неї розболілися суглоби, піднялася температура, але найбільше їй докучала пітливість. (На сімферопольському базарі я купив п'ять схожих на золочені гільзи флаконів французьких парфумів «Шанель»). Розочці ледве вистачало флакона на добу. Я припустив, що в неї який-небудь грип або звичайна застуда. Але вона жалісливо посміхнулася — «якби?!». І почала тихо плакати... Уперше вона плакала при мені, і вперше я почував, що гроші — ніщо!..

Звичайно, я заспокоював її, казав: ми вже одного разу були разом, і нічого, мієлолейкоз злякався, утік, і зараз нікуди не дінеться, втече!.. Їй подобалося, що я маю за ніщо її хворобу. І, вколвшись, уже засинаючи, вона пояснила, що в народі її хворобу називають — рак крові. Для мене це було найгірше з одкровень.

Вона заснула, я вийшов на балкон. Сутінок електричних вогнів, дощ, гудки портових буксирів і густі удари крапель по плетеній білій стільниці. Я сів у крісло-гойдалку, анітрошки не переймаючись поривами вогкого вітру й струмками води, які холодно стікали за комір. Я був вражений — вона моя дружина, ми жили разом, я стільки разів обіймав і цілував її й нічого не знав про її хворобу. Тобто я знав, але я не знав, що вона смертельна. Мієлолейкоз — рак крові! Ніколи досі я не відчував такого близького подиху смерті. Моє серце провалювалося — навіщо гроші, добробут?.. Мені не хотілося жити. Я навіть думав, стоячи на балконі: от було б добре мені промокнути й підхопити яку-небудь двосторонню пневмонію.

Я повернувся в кімнату геть змерзлий і розбитий, але після гарячої ванни й душу заснув миттєво, а зранку все тіло буквально дзвеніло від надміру енергії. Розочці теж стало краще, і ми, не затримуючись, відправилися в Чорноморськ. При в'їзді в селище, на дорожньому колі, Розочка попросила таксиста звернути праворуч, у бік сільгоспмагазину. Я думав, по яку-небудь покупку, але замість

цього Розочка розраховувалася з таксистом, і ми по росі й мокрому торішньому бадиллю на городах пробралися до старого цвинтаря й через пролам у паркані опинилися на його території.

Я ні в якому вигляді не люблю цвинтарів. Я ніс сумку й намагався не відстати від Розочки. Бетонні пам'ятники — сіро-зелені поліровані плашки, що нагадують напіврозгорнуті прапори. Угорі, мовби під наконечником, видовбане заглиблення — зірочка, залита суриком. Ні дерева, ні деревця, ні навіть кущика — поодинокі хрести, теж кам'яні або бетонні.

Розочка підвела мене до бурої могилки, над якою, як і всюди, височіла полірована плашка.

— От бачиш, тут похований мій батько — Федір Миколайович Пурпурик, — сказала Розочка й ледь-ледь відступила, даючи й мені постояти поруч. — Твій тесть.

Вона коротко засміялася й відразу задумалася. Втім, це був не сміх, а якийсь раптовий смішок, немовби вона щось помітила тут уже звідти. Я відчув, як волосся почало проростати на руках. Але вже в наступну секунду хвиля страху, знесилівши, обпала. На мене, посміхаючись, дивився симпатичний чолов'яга, що народився 27 травня 1950 року, а помер 28 жовтня 1977-го.

— Тепер я й сама бачу, що дуже схожа на нього, — сказала Розочка. — Йому було двадцять сім років, як Лермонтову. Через три роки, Митю, ти його наздоженеш.

— Свого батька я вже наздогнав.

У Розочки підломилися ноги, і я підхопив її й посадив на сумку, тому що після нічного дощу всюди було вогко. Але Розочка запротестувала — вона ні на хвилину не забувала, що в сумці коробки з морфієм. Зрештою ми сіли на сусідню лавочку, і Розочка вперше, вибачаючись і схлипуючи, попросила мене зробити укол. Ні-ні, це не було блюзнірством над вічним спокоєм. Її синюшне обличчя виказувало, що вона на грані непритомності.

Потім вона сказала, що батько працював на автокрані й біля інтернату (вони будували теплицю) зачепив високовольтну лінію.

Казали, що, якби він був у гумових чоботах, нічого б не сталося. Але вся справа в тому, що в гумових чоботах практично ніхто й ніколи не ходив у Чорноморську, а тим паче в суху осінь?!

Після уколу Розочка отямилася, у тому розумінні, що тіні зникли, обличчя посвітліло. Вона вказала мені, що ліворуч, поруч із могилою, цілком достатньо місця для мамки. А праворуч, поруч із батьком, нехай поховують її. Це було обтяжливо слухати, а тут ще знову раптовий нервовий смішок — пробіг із, але не зник, а мовби застиг на кінчиках мого волосся.

— Бачиш, скільки місця праворуч, тут і тобі вистачить. — Жахливий істеричний смішок звідти. Моє волосся знову почало проростати страхом, хоча я розумів, що після уколу вона могла здитиніти, — Бачиш, схил до паркану, мені буде дуже затишно дивитися на дорогу, — зовсім уже дуркуючи, мовби говорила бозна про що, але не про те, про що говорила, сказала вона й, підвівшись, побігла й плюхнулася на мокру траву поруч із горбком.

Щоб угамувати Розочку (вогка цвинтарна земля далеко не найкраще місце, де можна повалятися), я теж плюхнувся поруч із нею, тільки трохи нижче. В очі мені кинулася асфальтована дорога, що бігла знизу, з гусячої балки, і саме тут найближче підбігала до цвинтарного паркану, а потім знову віддалялася й нагорі звертала до магазину.

На іншому боці дороги був тротуарчик, по ньому йшли школярі з гарними барвистими рюкзачками:

— ...Вона сказала, а він не пішов, а вона взяла й поставила двійку...

— Ні, ні й ні — вона нічого не говорила...

— Бачиш, Митеньку, як добре звідси видно. А я в дитинстві завжди любила дивитися на дорогу. Я все думала, дурепа, що з Манчестер Сіті приїде одного разу до мене принц Чарльз... ну не Чарльз, а який-небудь дуже красивий лікар у білому халаті.

Я встав і сказав Розочці, що нам час іти. Я був налаштований дуже рішуче, але, на мій подив, вона, не заперечуючи, підвелася,

і ми пішли назад тим же шляхом, через пролам у паркані. Коли спускалися по тротуарчику до гусячої балки, вона зупинилася навпроти могили батька й дуже серйозно запитала, чи запам'ятав я її прохання. Я відповів, що так, запам'ятав. І тоді, немов міркуючи вголос, вона сказала, що ховати доведеться нишком або з якимсь дуже солідним дозволом (вона так і сказала — «солідним»), тому що цвинтар це вже років п'ять як закрили. Ще вона сподівалася, що її батько Федір Миколайович, можливо, як-небудь постараться й допоможе з її похоронами. Раптом, відчувши, що її думки вголос занадто важкі для мене, без усякого зв'язку з попереднім запитала, чи знаю, що сусідка в Москві називала її «місіонеркою любові»?

— Так, — сказав я. — Знаю.

— Ти, напевно, подумав про мене що-небудь погане?! Зізнайся, зізнайся!..

Вона, сміючись, почала самозабутньо, як це роблять діти, термосити мене. І мовби між іншим повідомила, що в Калькутті, коли мати Тереза заснувала перший будинок для вмираючих, до неї прийшло багато помічниць, яким вона дали ім'я «місіонерки любові». Розочка знову засміялася, причому з якоюсь нерозтраченою внутрішньою гордістю, об яку все, що колись зв'язувалося з її можливою невірністю, відразу розбилося й розсипалося на порошок. Був я — і моє розуміння її. І це було так тісно — очі в очі, що якби раптом ми опинилися на різних планетах, однаково між нами не можна було б вставити й тонкого леза. Я — і відразу вона. Вона — і відразу я, навіть через тисячі світлових парсек...

РОЗДІЛ 41

Уперше я розповів Розочці про нашу трикімнатну квартиру після чорноморського цвинтаря. Я був дуже подавлений, що все своє майбутнє вона не поширювала далі батьківської могили, і спочатку хотів лише розважити її. Але з перших же слів моя роз-

повідь захопила Розочку. Більше того, навіть мати затихла, начебто зникла, і вклинилася в розмову тільки для уточнення подробиць про гарячу й холодну воду.

Розочку цікавило все: розташування кімнат, кухні, ванної, туалету, комор, лоджії. Вона запитувала про якість ремонту, висоту стель, розміри вікон і дверей, їй цікавили шпалери в кімнатах і плитка в прихожій. Вона по кілька разів вимагала описів дзеркальної шафи й люстр. Пам'ятається, коли я сказав, що підлога в туалеті й прихожій з підігрівом, ні Розочка, ні Раїса Максимівна спочатку не зрозуміли, про що мова. І тільки потім, коли я дохідливо пояснив, Розочка захоплено сплеснула руками, а Раїса Максимівна, відсунувши штору, радісно подала порожній стаканчик:

— Ну й брехуни!.. Добре вже, згодна, налий!..

Ми з Розочкою так і покотилися зі сміху.

Згодом я не раз розповідав про квартиру. Ці розповіді якимось дуже спюювали нас.

— Розповідай, із дрібними подробицями розповідай, — вимагала Розочка й, слухаючи мене, іноді засинала без усяких впорскувань.

Узагалі Розочка виявилася вольовою людиною, вона почала боротися з морфієм. На відміну від мене, контролювала свою хворобливу уяву. Але коли я вперше розповів їй про голодні галюцинації, вона була в захваті, ми з нею немов би заново пізнавали одне одного.

— Митеньку, ти — мій принц Чарльз, мій справжній лікар у білому халаті!.. Митеньку, перестань, я зараз заплачу! — зачучувалася вона від сміху.

Наше пізнавання так об'єднало й зміцнило нас, що рішучість і мужність одного зараз же ставали рішучістю й мужністю іншого. Втім, як і безвільність і малодушність.

Одного дня Розочці стало значно краще. Вона підмітала глиняну долівку в сінях і, жартівливо зажадавши, щоб я увімкнув підігрів, наспівувала «Миленький ти мій, візьми мене з собою...».

Я лежав на солдатському ліжку й мало не плакав від якогось непоясненого щастя й гіркоти. Потім вийшов на вулицю (був кінець лютого), сонце вже припікало, і поруч із вхідними дверима, з-під уритих у землю каменів черепашнику, вже пробилися й розцвіли білі проліски. Я підніс їх Розочці, і вона, гаряче подихавши на них, раптом сказала, щоб я з'їздив у Євпаторію й на всіх трьох купив квитки додому, у нашу міську квартиру. Так-так, вона так і сказала — додому, у нашу міську квартиру.

І я з'їздив і купив, тільки не на поїзд, як вона думала, а на літак. Я домовився з таксистом, що привіз мене з Євпаторії, що через тиждень він доставить нас у сімферопольський аеропорт.

І він доставив, так що в день вильоту ми обідали вже в Москві. Наші недеklarовані «ліки» ховала у своїх широких одезах Раїса Максимівна — вона ледве протиснулася через «міношукач». І взагалі з нею було стільки мороки, що зрештою й міліціонери, і «митниця» всюди пропускали її без перевірки, щоб вона не нервувала й нікого не затримувала, тому що треба було перевіряти або її, або всіх інших пасажирів.

У Москві я запропонував Розочці з'їздити в Боткінську лікарню до якого-небудь наукового світила, але Розочка так суворо сказала «ні», що я більше не заїкався...

Якщо хтось вирішив, що в Криму я витратив дуже багато грошей, — ні й ні! Різниця в цінах в Україні й у Росії була фантастичною. Навіть наркотики тоді там нічого не коштували. У Москві за півдня ми витратили грошей значно більше, ніж у Криму за цілий місяць. Правда, я не скупився; відразу після аеропорту зупинилися в готелі «Супутник», і відразу в холі готелю в присутності Розочки я поміняв три тисячі доларів. Я думав, що її обрадують пачки грошей, але, на мій жаль, вона дивилася на них з якимсь переляканим здивуванням.

— Митеньку, невже тобі так багато платили за вірші?!

Вона вперше із часів заборони попросила почитати вірші. Я прочитав присвяту — «Прокляті слова поетів...». Розочка була вражена:

— Митеньку, нізащо не повірю, що в тебе була така жінка. Зізнайся, що ти придумав?!

Я зніюковів. Вона раптом перевела розмову, сказала, що я став писати набагато краще. Це дуже зачепило мене, я відчув, що Розочка стала іншою, менш агресивною. Раніше вона нізащо не відчепилася б від мене, моя зніюковілість тільки підбадьорила б її... І тоді я зізнався, що тепер зовсім не пишу — не тягне, «в гостях у Бога» розпрощався зі своєю Музою.

Я, звичайно, зробив помилку. Але й тут як по-новому вона відреагувала! Усмішливо підняла брови, перепитала:

— Зі своєю Музою?! — І відразу з м'яким і веселим жалем, співучо, сказала: — Жа-аль, дуже жа-аль, тому що тепер твої вірші справжні, вони, Митеньку, дорожчі від грошей.

Це було так зненацька й так приємно, що я пообіцяв: вірші будуть, і запропонував піти по магазинах або в який-небудь парк або звіринець. І парк, і звіринець не працювали, але ми поїли тістечок, а потім пішли в універмаг.

Вона примірила плащ, італійські чоботи з немислимою кількістю пряжок і бляшок. Комбіноване плаття — переклик темно-бордового й темно-синього. І ще одне — у золотий горошок до талії, а далі кльош упереміж із зеленими клинцями. У цьому, у горошок, вона була точнісінько як школярка. Плаття так пасувало їй, вона була в ньому настільки гарна, що продавщиці з іншого, взуттєвого відділу принесли їй білі туфлі. (Непомітно для Розочки я їх теж купив).

У магазині «Богатир» купили Раїсі Максимівні бордовий плащ і спортивний костюм «Рібок». А ще коричневі туфлі зі строка-тими шнурівками — сорок другого розміру, дуже-дуже схожі на чоловічі, але, певно, через шнурки втрапили в жіночий відділ. До речі, Розочці теж купили «Рібок» і дуже гарні кросівки «Найк». Собі нічого не взяв.

— Ти будеш вражена, — сказав я, — коли вдома відкриєш шафу. Один час я їздив у Німеччину — у мене стільки всякого шмоття!..

У готелі, просто в кріслі, упустивши руку на підлогу, мертвецьки спала Раїса Максимівна, а навпроти на столі стояла її знаменита темно-коричнева пляшечка з пробкою, що закручується. Пляшечка була порожньою, і я наповнив її «Столичною». Розочка дуже виразно подивилася на мене, але нічого не сказала.

Приїхали ми додому вранці.

Коли приїжджаєш із обласного міста в Москву — різниці майже не відчуваєш. Зате коли приїжджаєш із Москви — різниця величезна. Ні таксі, ні носіїв — нічого. Мені довелося двічі вертатися на перон по валізі й скриньку Раїси Максимівни. До того ж усе навколо було перекрите міліцією. Виявляється, уночі згорів будинок вокзалу, точніше, його вміст. Багато хто з приїжджиків вирішили, що це погана прикмета. А Раїса Максимівна так злякалася, що готова була повернути назад, у Чорноморськ. Але все обійшлося.

Задихані, ми нарешті піднялися на площадку третього поверху. Серед сумок, пакетів і валіз Раїса Максимівна сиділа на своїй скриньці, «як король на іменинах...» і навіть більше — як козирний туз. Тепер було зрозуміло, чому, незважаючи на всі умовляння Розочки не брати скриньку, Раїса Максимівна все-таки її взяла, — коли вона сиділа на ній, відчувалася її незламність. Я чомусь розхвилювався й, поки порався із замком, майже фізично відчував щільність тиші, що обступила. Нарешті двері відчинилися — полегшене зітхання. І відразу здивований вигук Раїси Максимівни:

— Ще двері?!

Ми із Розочкою весело переглянулися й зі сміхом почали заносити речі. А потім почався бенкет, бенкет душі. Я не знаю слів і понять, якими можна одночасно виразити й радість, і боязкість, зліт і падіння. Так-так, на це немає слів!

Розочка забігла в зал:

— Ми-тю! Ми-тень-ку! — Вона кинулася мені на шию — і всі її почуття мовби втілилися в поцілунку. І тут — голос Раїси Максимівни, якийсь злякано-здивований:

— Лёпо, лёпо... так що там — лепота!

Раїса Максимівна подивилася у вікно, на золотий купол Софії, ледь-ледь випрямилася й, зробивши хрест, поклонилася.

— Ле-по-та!

Машинально дістала темно-коричневу пляшечку, але, відчувши на собі Розочкин погляд, раптом зніяковіла й з такою дитячою розгубленістю сховала її за спину, що мені стало жаль Раїсу Максимівну, мовби вона була й моєю матір'ю.

— Давайте, давайте, я теж не відмовляюся, — втрутився я.

— Тоді вже й мені! — вигукнула Розочка.

Ми всі по ковточку відпили з пляшечки, а потім ходили по кімнатах і дивилися на все як на спільно нажите. Це дивно, напевно, але я разом з ними начебто вперше входив у кімнати й так само, як і вони, обмацував штори та покривала й дивувався килимам і шпалерам, мовляв, живуть же люди! І тільки в кабінеті, у якому, крім гуртожитської постелі на підлозі й двох крилаток на стіні, практично нічого не було, ми нічого не поторкали. Ми якось дуже сильно відчули різницю «температур», принаймні, застигли як статуї. Виручила все та ж Раїса Максимівна:

— Дякувати Богу, хоч одна житлова кімната!..

А потім почалося новосілля, тобто справжній бенкет.

РОЗДІЛ 42

Все-таки Олексій Феофілактович знайшов себе!

Одноповерховий будинок, колись величезний і несмачний, а тепер з арками й колонами, еркерами й лоджіями, з високим «лускатим» дахом і зі стрілочастими слуховими вікнами, здавався казковим. Навіть цегельні труби вентиляторів і димоходів були оброблені якоюсь мереживний віньетковою кладкою.

— Ну що, поете?!

— Власним очам не вірю!..

Ми обнялися. Двоносого було не впізнати. Чорне демісезонне пальто, червоний шарф і якась із наворотами кепка. З-під пальто

біла сорочка, краватка — не Двоносий, а формений, або фірмовий, дипломат.

— А що ти хочеш, Митю, мене висувають у місцеву думу! Я хочу, щоб ти теж був у моїй групі довірених осіб.

От тобі й Олексій Феофілакович!..

По внутрішніх залах і зальчиках ми проходили з оглядкою. Усюди кипіла робота. Двоносий кілька разів підкреслив, що чекав мене — хвилюється через оздоблення. Але хвилюватися не було чого, у нього працювали три бригади з України — справжні майстри. У великому залі я сказав, що на антресолях будуть стояти найпрестижніші столики, а тому огороження й головна люстра мають бути творами мистецтва. На мій подив, Двоносий дістав блокнот і відразу записав зауваження.

Особливо мені сподобався зальчик за антресолями, людей на тридцять-п'ятдесят. Круглі вікна — як ілюмінатори, а на скляних дверях кліпер (знайомий мій «Катті Сарк»), точнісінько з пакета московського чайного магазину.

— Тут буде зал Поезії, — почув я дужий голос.

За мою спиною стояв лобатий із геть зарослим обличчям парубок. Гривастий, як Карл Маркс, він тим часом був тонкий і дзвінкий — справжнє курча з головою лева. У його очах блищав голодний вогник, і він, розмовляючи, кричав і поглядав на «дипломат» у руках Двоносого. (Двоносий з'являвся з ним у день зарплати).

— Я професіонал, і в мене є картини, якими готовий поділитися, за відповідну винагороду, звичайно.

Ми познайомилися — Микола Тряпкін! Ні-ні, він не поет, він — художник-реставратор. Але це в минулому, зараз він на вільних хлібах, а тут працює тому, що в нього син і дочка й вони маленькі. Ми розмовляли не більше п'яти хвилин і домовилися, що він напише портрет Розочки. Мені стало жаль левастого курчати, він нагадав мої голодні дні.

Двоносий загалом описав ситуацію, з якої я збагнув, що міська управа на доволі пільгових для нього умовах викупила фірму

«Лантаг-Росс». Задоволений, він відразу запросив піти подивитися, як іде ремонт колишнього Цуму. Напевно, і дурень би здогадався, що існує зв'язок між продажем фірми й покупкою Цуму, але я не люблю лічити гроші в чужій кишені, хоча, загалом, гроші в його кишені були мої.

— Ти говориш про продаж фірми, запрошуєш подивитися ремонт Цуму й ні слова про ресторан — що думає про нього Лимонич або, на крайній випадок, Толя Крез?

Двоносий був вражений моєю проникливістю. Ми, не відкладаючи, поїхали до Толі.

На мій подив, Толя Крез не хотів нічого й слухати про ресторани справи. Контрольний пакет на трьох?! Навіщо йому контрольний пакет?! Він зараз скуповує чудові вірші, які згодом надрукує окремою книгою під псевдонімом «Дмитро Сльозкін».

— Як ти думаєш, Митю, дозволять безкоштовну презентацію книги в поетичному клубі «Несподівана радість» або «Червона троянда»?..

Загалом, він не тільки відмовився від спільного бізнесу, але й сказав (чим уже геть спантеличив), що такий талановитій людині, як я, давно настав час управляти яким-небудь шановним закладом, у якому хоча б зрідка могли збиратися люди мистецтва й прилучати звичайних, простих людей до своїх великих творів.

Під час цієї дивної бесіди Двоносий згідно кивав, погоджувався з Толею й, мов тиціанівська «Марія Магдалина, що розкаюється», зачочував очі, очевидно звикши до ролі представника звичайних, простих людей.

На відміну від Толі Креза, Лимонич був короткий і ясний. Він не став ходити кругами, а відразу сказав, що п'ятдесят відсотків акцій вони вже купили у Двоногого. Зате тепер в Олексія Феофілактовича контрольний пакет на старий ЦУМ, а старий ЦУМ таки ласий шматок, так що Олексію Феофілактовичу теж доведеться розщедритися. Найближчим часом він поступиться пивним баром на користь своїх старих компаньйонів — Тутатхамона й компанії.

— Так, настав час робити рокировку. Одна справа, коли в міській думі сидить бізнесмен, генеральний директор Цуму, і зовсім інша — пивного бара.

Лимонич мовби між іншим поцікавився, що я думаю з приводу висування Двоносого, мовляв, як він там — не осоромиться? Я сказав, що моя думка навряд чи має значення. І потім, якщо п'ятдесят відсотків вони вже купили, то я не заперечую, а навіть наполягаю, щоб вони купили й мою частку — і не менше, ніж за сімдесят п'ять тисяч, які півроку тому я дав Олексію Феофілактовичу під ідею саме цього ресторану.

— А-а, то ти все ж вніс гроші! — радісно констатував Лимонич. — І як ми з'ясували, без усяких розписок?!

Двоносий відразу взявся за арифметику, щось там підрахував у своєму блокноті й, розвівши руки, знизав плечима, мовляв, що хочете робить — все саме так.

І тут Лимонич здивував дужче, ніж Толя Крез. Він сказав, що факт із грошима мене погано характеризує, однак — що погано для бізнесмена, те завжди добре для поета.

— А поет, — резюмував Лимонич, піднявши вказівний палець, — не може бути поганою людиною — виключено!

Він завважив, що практично всі шановні люди міста, у тому числі й він, купували в мене чудові вірші, шедеври. А нині шановним людям знадобилася гарна людина, яка знає не тільки православною Бога, але й інших богів, і вибір припав на мене, Дмитра Сльозкіна.

— Тебе обрали третейським суддею. Раз на рік, напередодні Нового року, будеш, як Соломон, вирішувати суперечки між людьми, що обрали для цього тебе, і тільки тебе. І щоб ти як суддя справді був незалежним — ресторан у парку стане винятково твоїм. Прийми його як знак вдячності суспільства...

І ще він сказав, що суспільство подбає, щоб у мене не було конкурентів.

Якби у свій час я вже не був учасником путчу гекачепістів або учасником демократичного руху «білих шарпеток», то, на-

певно, не уник би недовіри, образливої для Пуплієвича. Але я був учасником... а тому все сприйняв як інформацію й тільки запитав:

— А можливо, щоб третейському судді довелося розбирати суперечку, скажемо, між редактором «Н... відомостей» і ще яким-небудь високопоставленим чиновником?

Лимонич посміхнувся, витер хусткою геть лису голову, устав із-за столу.

— Все, все можливо, Митю, — він поплескав мене по плечу, — хто має гроші, той і замовляє музику... Але гарна людина дорожча, дорожча від грошей!

Ми разом вийшли на вулицю.

— Розумієте, Филимоне Пуплієвичу, я хочу повернути всі гроші суспільству, тому що цими грошима я в корені куплений. Яка вже отут незалежність?!

— А от цього, Митю, не роби ні за яких умов. Поки «общак»... суспільство в тебе вкладає гроші — ти в безпеці.

Він зізнався, що третейським суддею мене обрали не без його участі, сказав, що чисто по-людськи він налаштований допомагати мені. Я подякував, на що він відповів, що одного разу і я йому дуже допоміг. Словом, сідаючи в машину, Лимонич порадив придумати назву клубу поетів і жити не тужити, тобто писати вірші.

Розмова із Двоносим теж була не менш дивною. На моє питання, як він зважився продати пивний бар, своє найкраще дітище, Двоносий лише посміхнувся — його компаньйони тут ні до чого, власником бару став Толя Крез. Втім, Двоносому начхати, Лимонич правий — одна справа засідати в думі генеральним директором Цуму й зовсім інша — пивного бару, причому цілодобового.

— Тепер ти, напевно, передаси мені справи, пов'язані з будівництвом ресторану?!

— Нізащо, — відповів Двоносий.

У нього із суспільством контракт на ремонт будинку під ключ, і він не має наміру його розривати, тому що завдяки «общаку» (на відміну від Лимонича, не поправився) він привозить будматеріали не тільки для ресторану, але й для свого Цуму.

Двоносий пообіцяв закінчити ремонт до першого травня й не гірше від Лимонича порадив писати вірші й подумати над гідною назвою для клубу поетів.

Коло замкнулося.

РОЗДІЛ 43

Весь березень ми провели вдома. Не буквально, звичайно, але все-таки... Раїса Максимівна вставала засвітла й, побоюючись кухонної техніки, спочатку піднімала й Розочку. Але потім настільки освоїлася, що навіть умикала мікрохвильову піч, тобто сама набирала програму. Посудомийку використовувала тільки раз, уважала гроші на її придбання даремно викинутими. Зате пральна машина відразу сподобалася: і якістю прання, і сушінням, і навіть барабаном з нержавійки, який ні за яких умов не рвав білизну. Особливо її розчулювало прозоре віконце, через яке можна було спостерігати зміну режимів прання. Словом, «Дженерал електрик» настільки припала по душі Раїсі Максимівні, що вона навіть образилася на наших російських інженерів:

— Як тільки їм не соромно, ракети й супутники винаходять, а для рідної баби — нічого путнього! Не повірю, що розуму не вистачає, п'ють із ранку до ночі!..

Раїса Максимівна осіклася й замовкла, мабуть, згадала про свою темно-коричневу пляшечку. Як би там не було, а кухонну техніку вона опанувала сповна й нахвалювала мене з будь-якого приводу. Вона була твердо переконана, що наша звичайна рядова баба ще дуже нескоро матиме можливість погосподарювати на подібній кухні.

— Наші начальники — хто був нагорі, той там і залишився, — міркувала вона. — Після гекачепістів трохи полякали їх, як граків, вони покружляли, покружляли й ще краще зверху сіли, тому що зверху найзручніше всідатися — вище й ближче до верхівки.

Я ніколи й ні в чому не суперечив Раїсі Максимівні. Якщо в Чорноморську мої розмови стосувалися квартири, тобто матеріального, то після повернення з Криму я всіляко уникав подібних тим. І не тому, що слідував якійсь хитромудрій тактиці — це відбувалося по велінню серця. Так-так, «по велінню...», і це не пишномовна фраза!.. Ну поміркуєте самі, у залі — розсувний італійський диван. У спальній — широченне американське ліжко. А ми із Розочкою днюємо й ночуємо в моєму кабінеті, на підлозі. Чому ми валяємося на гуртожитській постелі, весело вкриваємося крилатками й нам добре, на правду добре?!

Раїсі Максимівні, навпаки, присутність матеріального лестила. Одного разу я сказав Розочці, що нам час навідатися до художника. Вона, як і колись, почала відмовлятися, але тут втрутилася Раїса Максимівна:

— Давай сходимо. І я прогуляюся з вами, а то вже набридли дворові плітки.

Це вона натякнула на посиденьки біля будинку. Треба сказати, що двірничка й певне коло пенсіонерок (в основному ті, що зробили свої пенсії в Заполяр'ї) прийняли її за свою.

— А що ви хочете?! Із Криму й Риму ягідки, вважай, з одного поля.

Ми йшли по парку уздовж кремлівської стіни, і Раїса Максимівна дивувалася, що вже двадцяті числа, а снігу навкруги майже по коліно. Біля фонтана ми на її прохання сіли на лавочку, і вона знову заговорила про те, що в Криму вже давно час саджати картоплю.

— Та досить тобі! ма, — сказала Розочка; вони потихеньку почали сперечатися, але не зі зла, а для задоволення, як це властиво близьким людям.

Мені було гарно, я посміхався й думав про велику спорідненість душ. Справді, вологий асфальт парує, струмочки дзвенять, і мені здається, що я чую шерех новочеркаського снігу, який просідає під деревами іншого парку й іншої весни.

Весна іще лежить під снігом
Тонесенька, немов підсніжник.
Та це, звичайно, не біда —
Бо чути вже, як оживає
По краплі голуба вода.
Вона, немов маленьке серце,
Під кригою заб'ється вмить.
Вона хотіла би погрітись,
Та тільки холод холодить!
О, як його краплини бісять!
І на дахах, і у саду
Він їх бурульками повисив
Усім на острах, на виду.
Але що дужче холодило,
Що більше додавало зла,
То більше краплі умістили
В собі чарівного тепла.
І час настав! І мить настала!
Лід зрушився — і в бурунах
Вода усе, усе звільняла.
Тоді прийшла до нас весна.

Ми, члени шкільного літературного гуртка, сидимо на лавочці й уважно слухаємо нашого ще недавно старшокласника, а нині студента третього курсу факультету журналістики ДВДУ Валерія Губкіна. Ми читаємо йому свої нові вірші, і він відразу їх критикує. Його оцінки суворі й безсторонні; от він уважно прослухав мій вірш «Прийшла весна» і зажадав зошит — так легше виявляти недоліки.

— Деякі... привносять таке своїм гарним голосом, чого зроду не було й немає в їхніх слабеньких віршах, — пояснив він, взявши зошит із моїм віршем.

Натяк був занадто прозорий, я приготувався до найгіршого, але Валерій раптом похвалив вірш і відразу порадив писати прозу.

— Твоя образна система гарна для роману, — сказав він. — Зима, втілена в льоді. Весна — у теплі й воді. Це занадто загально,

поезія завжди коротка й конкретна. Холод — кат, і крапка. «О, як його краплини бісять! І на дахах, і у саду Він їх бурульками повісив Усім на острах, на виду». І так далі...

У той час будь-яке відлучення від віршотворчості сприймалося болісно, я почував себе ображеним. Але зараз я відчував свою спорідненість і з Валерієм Губкіним, і з тими членами літературного гуртка, з якими тоді сидів пліч-о-пліч на лавочці. Напевно, генетична спорідненість душ буває не тільки фізичною, але й духовною. Адже відбився той весняний день у цьому дні й збагатив його. І чому саме той, а не інший? Щось таке є в людині, що робить її, незважаючи ні на що, чуйною до геть віддаленого, скажімо так, індивідуума, часом навіть на шкоду собі. Не я помітив, що найчастіше які-небудь нації набагато ближчі в сенсі взаєморозуміння до інших націй, з якими нерідко ворогують, ніж із самими собою, скажімо, столітньої давнини. Все-таки, я думаю, в кожному з нас є якась генетична клітка духовності й вона має вибірккову пам'ять — на перше і друге озивається, а на третє, на жаль, ні. Я припускаю, що духовні генетичні клітки розчинені в самому повітрі, яким ми дихаємо, але вони доступні нам лише в моменти натхнення. Або коли ми слухаємо поезію, музику — словом, споглядаємо красу. Так-так, коли ми споглядаємо красу, духовні гени групуються так, що ми, слухаючи їх, просвітлюємося. І тут, як у небаченому калейдоскопі, стільки варіантів і варіацій, що про клонування духовного гена не може бути й мови.

Із глибини парку повіяло тонким запахом хвої й талого снігу. Розочка, реготнувши, штовхнула в бік:

— Про що задумався, здорованю?

У відповідь я прочитав «Прийшла весна».

Ми якийсь час помовчали, а потім Раїса Максимівна сказала, що після вірша немов навіть сонце повеселішало.

Ресторан, а точніше, літературний клуб «Несподівана радість» наче вистрибнув із-за дерев. Ажурні різьблені лиштви, стрічастий дах, дерев'яні колони, що обрамляють веранду, й італійські аркові

вікна — усе було в гармонії й справді відкрилося погляду як несподівана радість, як казка.

Усередині кипіла робота. У залах і на сходових площадках набирали й шліфували мозаїчний паркет. На кухонних стінах тріпотіли синювато-білі сполохи, тривало зварювання якогось кріплення. У туалетних кімнатах установлювали фаянс і клали плитку. Навіть для мене, що досить часто навідується сюди, темпи будівництва здавалися приголомшливими — усе тут мінялося буквально на очах.

За відсутності Двоного головний виконроб будівництва став для нас і головним гідом. Особливо довго він базікав на кухні: показував, де проходять вентиляційні колодязі, де поставлять електропечі й примусові витяжки, а де — кухонні столи. При цьому щоразу поглядав на Раїсу Максимівну так, що мені здалося, він прийняв її за шеф-кухаря.

В актовому залі, схожому на кают-компанію, головний виконроб залишив нас із художником, саме тим гривастим курчам, яке пообіцяло написати Розоччин портрет. Художник відразу став кричати, тобто в його розумінні — говорити. Вручив величезну папку ескізів з оформлення залу на антресолях, а сам, не даючи нікому отямитися, посадив Розочку на невисокому подіумі й, поки ми з Раїсою Максимівною розглядали ескізи, намалював її на тлі завіси з яскраво-червоного оксамиту, який водоспадом лягав на розкішну кришку рояля. Найдивніше, що він уловив подібність, якусь витончену гіркоту й відстороненість Розочки. Левасте курча, мабуть, і сам відчув, що вловив щось, що поза портретом, але без чого портрет не буває повним. Швиденько сховав малюнок — потім, коли портрет буде готовий, він усе покаже.

Верталися додому знову через парк, якийсь час ішли мовчачи, раптом Раїса Максимівна зупинилася й схвильовано запитала:

— Митю, невже весь ресторан — твій?!

Я кивнув.

— А гроші, за які будівельники працюють?.. Ну от головний виконроб... на свою зарплату твої гроші одержує?

— Так, мої, — знову кивнув я.

Мені здалося недоречним говорити Раїсі Максимівні про якийсь контрольний пакет, про якісь тіньові гроші й тим більше про свою нову посаду третейського судді. Вона прямо, без натяків, запитала й мала право на таку ж пряму, без натяків, відповідь. Усілякі посилання на Лимонича, Толю Креза або Двоносого могли тільки заплутати й навіть налякати Раїсу Максимівну.

— Це ж море грошей! — вигукнула вона й оглянулася до-вкола.

— Та ти не бійся, ма, ніхто нас не заарештує... Митя починав з торгівлі своїми віршами, а тепер він — спонсор-золотодобувач!

Ми із Розочкою весело переглянулися — яка ж вона розумна, як же читає мене, мов розкрити книгу!

— Я не боюся, мене ноги не тримають — це ж море грошей! — знову вражено повторила Раїса Максимівна й раптом сказала схвильовано й урочисто: — Діти, бережіть себе, при ваших грошах багато мисливців з'явиться, щоб утесатися до вас у родину й — пожитися!

І знову я не став пояснювати, що як поет найбільше визнаний не просто в кримінальному середовищі, а в середовищі... скажімо так, серед тіньової номенклатури, а це для грошей найбільш надійна страховка вже тому хоча б, що виступити проти визнаних поетів там значно небезпечніше, ніж тут, хоча офіційні критики теж добрячі шибеники. Словом, на її страхи ми із Розочкою тільки переглянулися і якимось недоречно, але досить від душі розсміялися.

Ми занадто безтурботно поставилися до її приголомшеності, саме приголомшеності, а не страху. Після цього випадку Раїса Максимівна замкнулася, перестала виходити навіть до своїм товаришок. У наступні дні мені вартувало великих зусиль утримувати її від спілкування з пляшечкою, поки одного разу я не сказав:

— Чого ви хвилюєтеся?! Гроші в Промбудбанку, і, щоб пограбувати мене, треба пограбувати банк. Інша справа, що найбільш небезпечні грабіжники зараз самі банкіри. Але їм, щоб вивернути ваші кишені, не треба приставляти пістолет до скроні або ніж до горла, для цього цілком достатньо якої-небудь миролюбної галочки на полях вашого фінансового звіту.

Як не дивно, мої слова, що нині можна грабувати без ножів і пістолетів, заспокоїли її. Раїса Максимівна отямилася, знову почала виходити у двір на посиденьки. Мені б тут і стримати свій запал, але ні... Побачивши, що автодороги майже очистилися й сніг лежить тільки на узбіччі, я запропонував Розочці виїхати за місто покататися, тим паче, в мене три автомобілі.

Прийшли ми із Розочкою на автостоянку і, як у казці, одну машину подивилися — краса, шістка кавового кольору — як іграшка. Другу глянули — ще краща, сімка білого кольору: сонце на нікелевій рамочці грає, нізащо не скажеш, що машині шість років. А вже до третьої підійшли — ні в казці сказати, ні пером описати — «Мерседес-Бенц» моделі 190 «Е» рубінового кольору. Розочка як стояла, так і заціпнула. Я натиснув кнопку сигналізації, «мерс» мигнув фарами, я відчинив праві дверцята — прошу, Розо Федорівно!

Вона стала навшпиньки, подивилася на мене якимось особливим поглядом, підійшла й, упавши в мої обійми, сказала:

— Ну, Митю, мені навіть страшно, ти — відразу після Твардовського, а вже за тобою всі інші сучасні поети!

Чому вона так сказала? Не знаю. А потім ще повинилася за куртку, за джинси, за шарф мій мохеровий...

— Так годі тобі! — зупинив я її.

Мені спало на гадку, що ми з нею два чоботи — пара. Грубо, звичайно, але саме це прислів'я адекватне. Два чоботи — пари!.. Не згадала б вона Твардовського й не повинилася переді мною — я б не втратив контролю, запропонував би Розочці як-небудь іншим разом взяти з собою Раїсу Максимівну, але, як кажуть, у

зобі дихання сперло, у своїх фантазіях я вже уявляв себе другим після Твардовського, а тому на її пропозицію, недовго думаючи, повернув праворуч, додому. Дуже мені хотілося догодити Розочці, адже в душі моєї грав оркестр срібних струн.

Коли ми з Розочкою в'їхали у двір, Раїса Максимівна сиділа на лавочці серед товаришок. Побачивши «мерс», вони примовкли, а потім дружно засміялися — Раїса Максимівна пожартувала, виразно в наш бік. Зрозуміло, вона й гадки не мала, що це ми під'їхали.

А тим часом Розочка вийшла з машини й, злегка обпершись на розкриті дверцята, голосно покликала:

— Ма, скоріше йди сюди, поїдемо!

Раїса Максимівна сторопіла, як сиділа, так і продовжувала сидіти. Потім опам'яталася, повела плечима:

— Ти, чи що, доню?! А в машині хто?..

Раїса Максимівна швидко наблизилася, але в останній момент стушувалася, почала з страхом заглядати в салон, намагаючись побачити мене за затемненим склом. Тоді я відкрив дверцята й запросив її сідати. Побачивши, що за кермом справді зять, вона незграбно, мов Вінні-Пух у нірку кролика, влізла в машину й, важко віддуюючись, плюхнулася на сидіння. «Мерседес» м'яко присів і відчутно, немов шльопка, гойднувся туди-сюди.

Коли встигла сісти Розочка, я не помітив, навіть не почув, як зачинилися дверцята. Звідкись набігла дівтора, почала заглядати в салон, корчити рожі:

— Мі-лі-арде-ри, мі-лі-арде-ри!..

У відповідь ми з Розочкою засміялися, і я не кваплячись виїхав на головну вулицю. Минув телеграф, міст через Волхов, готель «Садко», а потім звернув в алею вікових верб, що веде за місто. Згадалося бунінське: «Навколо шипшина червона цвіла, і липові темні алеї...» Ні-ні, шипшина ніколи тут не цвіла. Крізь струнки ряди дерев обабіч дорожнього насипу, по якому ми їхали, проглядали пустельні заплавні луги, цієї зими якимось по-особливому

засніжені. Принаймні, коли я кидав швидкий погляд на узбіччя, мелькання сніжних білих плям між деревами здавалося дуже швидким, буквально кромішньою білою хуртовиною, стіною, що виросла біля насипу.

— Боже! Немов на човні — крізь білу зливу, — вигукнула Розочка й обернулася до матері.

Я теж подивився на неї у дзеркальце. Зчепивши руки на грудях і здивовано піднявши брови, вона, мов чужа, дивилася в одну точку.

— Ма, ти чого? — стурбувалася Розочка.

— Нічого, — відповіла Раїса Максимівна, не відриваючи погляду. І посміхнулася: — Мільярдери!

— А, ти он про що, — з напускною байдужістю мовила Розочка.

— Не звертайте уваги, погляньте — весна, весна навкруги! — сказав я, додаючи газу.

Ми, можна сказати, пішки проїхали по «Синьому мосту» і тепер чимдуж мчали в бік автостради Москва-Пітер. Я злегка опустив скло, шини сичали по асфальту, мов яєшня на сковорідці. Сонце сяяло, сонце, підстрибуючи, сковзало над верхівками дерев, немов чиясь відчайдушна голова.

— Так, весна, — задумливо погодилася Раїса Максимівна й уперше глянула у вікно. — Твій батько теж шоферував, і ми не мільярдери, а теж попоїздили.

У пошуках своєї темно-коричневої пляшечки вона машинально поплескала по кишнях, але дістати не встигла — я пригальмував біля величезного панно, що випереджало й пояснювало дорожню розвилку.

— Далі — на Москву чи на Пітер, вибирайте!

Ми виїздили з машини, перед нами був темний ялинник. Від нього віяло хвойною свіжістю й навіть холодом. Ліс був значно нижче від насипу, так що перед очима постали важкі кристалі гілки, на яких подекуди ще зберігалися клапті снігу.

Напевно, танучи, він падав і кришився, принаймні, від сніжного слюдянистого пилу повітря навколо здавався якимось солодко-мерехтливим. Було зовсім тихо, але з боку села, що розтяглося вздовж дороги, за ялинником, долиналио веселе щебетання синиць. Воно чомусь тільки підсилювало відчуття тиші й солодкого мерехтіння.

— Ах ти, благодать яка, просто жива вода навколо. — Раїса Максимівна глибоко, на повні груди зітхнула. — У нас у Криму таке буває в середині липня. До ночі денна спека спаде, запаляться зірки, устане місяць, увійдеш у воду, а море світиться стоячим вогнем, і дзвінка-дзвінка навколо тиша, до чого не доторкнешся — дзвенить, аж співає!

Вона замовкла й, мабуть, умиг ока перенеслася туди, в опівнічний липень світного моря. Мабуть, тільки машинальне поплескування по кишнях видавало, що тіло її якимось незрозумілим чином ще тут.

— Та досить тобі, ма! — зупинила її Розочка. — Краще подихай, ти ж мріяла подивитися на ліс, подихати хвойним повітрям.

Раїса Максимівна погодилася, що так, мріяла, але зараз їй треба їхати додому, час саджати картоплю. Ми з Розочкою в один голос почали переконувати — ну нащо їй картопля, на базарі купить. У відповідь Раїса Максимівна багатозначно посміхнулася — вона не мільярдерка. Насолоджуючись враженням, раптом реготнула й не гірше від Розочки враз посумніла — картопля картоплею, а до двадцять сьомого березня, до поминального дня, або, як вона сказала, поминальної суботи, їй конче треба бути вдома.

Загалом, катання по автостраді Москва—Пітер довелося відкласти й повернутися в місто по квитки: залізничним — до Москви, й авіа — до Сімферополя.

Наступного дня, не попрощавшись із товаришками, Раїса Максимівна поїхала.

РОЗДІЛ 44

Після від'їзду матері Розочка впала в депресію, днями валялася на ліжку, і це було найгірше. Найгірше тому, що вона захопила мій кабінет і не підпускала до себе, закривалася. Всі мої умовляння піти поїсти або, на крайній випадок, валятися не на підлозі, а на тахті викликали в неї просто-таки приступи істерії. Вона кричала, щоб я забирався подалі, щоб сам об'їдався й валявся, мільярдер нещасний. Потім плакала в подушку, і серце моє розривалося — я не знав, що робити, до того ж я ні на хвилину не забував про її хворобу. Вагаючись, чи викликати «швидку», чи ламати двері в кабінет, і цілком усвідомлюючи, що й те й інше для наших відносин смертельне, я справді йшов у зал і мовби на її настійну вимогу падав на тахту. «Змилуйся, Боже!» — шепотів я у своїх молитвах і гірко ремствував, що Раїса Максимівна поїхала, — як добре, як чудово було з нею! Самою своєю присутністю вона привносила в наш дім спокій і миролюбство.

І ось одного разу, в неділю, саме наступного дня після поминальної суботи, задзвонив телефон. Після чергової Розоччиної істерії я тупо лежав, ні про що не думаючи, і, природно, слухавку підняв машинально:

— Так, слухаю. Біля апарата поет Сльозкін.

Бачить Бог, ніколи я не представлявся таким чином, ніколи марно не згадував свого прізвища, а тут ще й поетом назвався.

У відповідь пролунав голос — зичний, хрипливий, який ні із чим неможливо було сплутати.

— Ага, поет, але мій зятьок — мілі-ардер, а ти хто?!

Деякі слова ковзалися — плили, як на заїждженій платівці.

— Раїсо Максимівно — ви!.. — Я зрадив, почав розпитувати, як вона доїхала й взагалі як у них там... картопля, погода й так далі?..

Вона розповідала якимись вигуками, мовляв, усе добре і вдома, і на роботі, а як у нас, чим займаємося. Мені не хотілося казати

неправду, зізнався, що після її від'їзду ми ніяк не прийдемо до тям: сумуємо, нудьгуємо, місця не знаходимо. Даремно вона так поспішно виїхала, треба було їй погостювати ще. І також сказав, що минулого разу, коли приїжджав, залишив подарунок у склянній банці з-під кави — треба відсунути підвіконня третього від вхідних дверей вікна. Там за коробкою з морфієм я справді залишив склянну банку, присипану камгою — висушеними водоростями, у яку поклав три тисячі американських «джорджиків».

Про подарунок вона, напевно, не зрозуміла. А от що нудьгуємо, місця не знаходимо, шкодуємо, що вона так швидко поїхала, — зрозуміла! Розчулилася, казала мені грубувати компліменти, слухаючи які, я й сам розчулився й не помітив, як із-за спини в мене вискочила Розочка й вихопила слухавку. Слухавку вихопила, але переривати матінку не стала, дала їй виговоритися.

Господи, який я був вдячний Раїсі Максимівні за компліменти на мою адресу! Нехай грубуваті, нехай недорікуваті, але щирі й такі необхідні мені саме зараз, саме в цю хвилину, коли завдяки звучності голосу їх виразно чути, й Розочка просто змушена їх слухати. Ні-ні, кращого адвоката для захисту моїх прав, що похитнулися, просто неможливо було придумати... Це, звичайно, сам Бог...

Спочатку Розочка дивилася на слухавку (вона тримала її, злегка відсторонившись). Оскільки Раїса Максимівна не вгамовувалася й компліменти сипалися зі слухавки справді як з рогу достатку, Розочка подивилася на мене. Подивилася суворо, навіть якось насупившись, і раптом — посміхнулася. Посміхнулася широко, відверто, немов зірвалася із крижаної гори. Зірвалася й покотилася на санках, покотилася хвацько, не відаючи про гальма. Усе в мені так і відгукнулося, так і задзвеніло дзвіночками Валдаю. Не знаю, що її розвеселило, але щоб угамувати потік хвалебних слів, вона накрила слухавку подушкою.

— А ти бач, соловей, заслухався!

Тут уже я не стерпів, кинувся до подушки:

— Нехай говорить!

— Ото ще!

Розочка перепинила дорогу, ми зчепилися, упали на тахту, але боротьби не припинили. Борсаючись, я декламував:

І ми сплелись, як пара змій,
Обнялись міцно, наче друзі,
Упали разом, і в імлі...

Звичайно, я декламував, наскільки це було можливо. Часом вона так міцно здавлювала мої груди, що в мене перехоплювало подих. Але це тільки підсилювало захват. Намагаючись визволити слухавку, я всіма силами тягся до неї, а Розочка всіма силами протистояла. Ми, регочучи, качалися по тахті як божевільні. Коли ж мені все-таки вдавалося вхопитися за подушку й моя перевага стала незаперечною, Розочка раптом підборіддям, немов гострим ліктем, тицьнулася між ребер так, що я не витримував, брикнувши, відпустив подушку — мені було лоскотно. Скільки часу ми боролися? Судити не беруся, але точно знаю, що коли, знесилені, ми лежали, відсапуючись, і Розочка раптом уперіщила мене подушкою, перше, що я почув, — голос із слухавки:

— Ніколи ніким не пишалася, а тобою, зятьок, пишаюся. Так-так, пишаюся! Так що ви там, донечко, поступайтесь одне одному й бережіть, бережіть себе. А в мене завжди все добре!

У слухавці так голосно затріщало, немов на іншому кінці дроту її упустили. І відразу такий голосний стогін, начебто шквальний вітер влетів у слухавку, і тільки потім усе накрив місцевий короткий зумер.

Ми з Розочкою потягнулися одне до одного, обійнялися і мовби поплили на повітряній кулі. І час зупинився або ми випали з кошика часу?! Сказано-бо — щасливі годин не лічать. А ми були щасливі й навіть більше, тому що плили не на повітряній кулі, а — на Земну, разом із Сонцем, разом з іншими планетами, крізь зоряні поля, крізь туманності. Ми плили як одне тіло, тому

що були єдиним світом, у якому початок одного слугував продовженням іншого.

Немає потреби говорити, що ми помирилися й вирішили влаштувати собі в певному сенсі медяний місяць — з'їздити в гості до моєї матінки, а потім куди-небудь за кордон.

РОЗДІЛ 45

Кілька днів ми готувалися до від'їзду — це були прекрасні дні. Зранку я приганяв машину, ми об'їжджали магазини, ринки (шукали подарунки мамі і її товаришкам), а потім мчали за місто — качалися. Або зупинялися на високому березі Волхова й спостерігали за льодоходом. Не знаю, є чи в словах «Волхов» і «волхви» якийсь родинний зв'язок, але мені завжди уявлялося, що є. Я відчував цей зв'язок мовби на смак, кінчиком язика. У самому понятті «сивий Волхов» мені відкривалися білі-білі далечіні, пагорби берегів, церківки — відкривалася вікова мудрість Святої Русі. А коли набігав вітерець і приносив з боку Волхова запах талого снігу й холодної води, а призахідне сонце запалювало золоту баню храму Премудрості, у мене не залишалося ніяких сумнівів, що в словах «Волхов» і «волхви» корінь один, і він у святих дарах Богові. Певен, що за другого Його прищестя, яке вже близько, саме з берегів Волхова понесуть Йому волхви свої святі дари: надію, віру, любов, які й стануть для нового світу золотом, ладаном і смироною.

Одного разу ми з Розочкою стояли на крутому березі — рівнина, що рухається, і кришиво льоду, дзвінкий шелест і міради пухирців повітря, що піднімаються з темних глибин, раптом нахлинули на нас, створюючи ілюзію польоту. Водянистий пил здіймався хвилями, і так само хвилями здіймалася яскрава веселка, що накривала нас, — ми перетворювалися на якісь світні тіні, тіні ширяючих птахів. Я запропонував Розочці сісти в машину, але вона раптом різко повернулася до мене:

— Хочеш знати, чому я не стала новою матір'ю Розарією Російською?!

Виявляється, Розочка чимало сил поклала, щоб наблизитися до своєї надвисокої мети. Вона побувала у всіх жіночих монастирях Москви, але, на жаль, усюди для постригу були потрібні якісь незрозумілі рекомендації духівника й обов'язково його благословення. А коли за прикладом матері Терези вона вийшла на вулиці, щоб допомагати всім сестрам, що потребують допомоги, яких, як виявилось, хоч греблю гати на будь-якій станції метро, і почала з того, що підбрала п'яну жінку, — її, Розочку, відразу заарештували й посадили в СІЗО «за підозрою в грабунку п'яних осіб». І що жахливо — ту жінку, через яку це сталося, незважаючи на всі вмовляння, міліціонери так і залишили на автобусній зупинці. Притулили до брудної металевої урни, немов неживий предмет, і — поїхали. А як із Розочки знущалися — не вірили, що безкорисливо намагалася допомогти. Тоді в СІЗО вона й познайомилася з Катрін.

Спогади про Катрін і взагалі про ту московську квартиру були ще досить свіжими, болючими, але Розочка все-таки вирішила розповісти про свої пригоди. Однак несподівано навіть для себе я заблагав не робити цього, пощадити нас обох. Справді, якщо в мене не було сил слухати її одкровення, то як же було б їй розповідати про це?!

Любов — це не тільки ти і я... Це ще бажання прощати й бути прощеним. Саме тоді, вийшовши з веселки, я вперше відчув, що ми з Розочкою — одна родина, одне ціле, нероздільне...

Потім ми їхали в машині, я тримав руки на кермі, а вона сиділа поруч. Іноді я зиркав на неї, і тоді вона клала свою руку на мою й стискала що було сил. Почувати разом одну швидкість, одну дорогу, одну долю... Я всією душею був вдячний Богові, що нарешті Він освітив нас, що нарешті дав відчути, що ми із Розочкою — одне ціле. І це було тим паче радісним, бо ми збиралися в гості до моєї мами.

Але з поїздкою нічого не вийшло, тобто з поїздкою на Алтай. Уранці двадцять третього квітня раптом задзвонив телефон — Розочка випередила мене.

— Викликає Чорноморськ... Ну й ма, того разу забула сказати, що картопля вже зійшла, — весело повідомила Розочка (я теж посміхнувся).

Потім вона сполотніла й злякано віддала слухавку.

Дзвонив головний лікар районної лікарні. Він сказав, що сьогодні близько другої години ночі померла Раїса Максимівна Пурпурик. Смерть настала в сні у результаті обширного інфаркту.

Раптовість дзвінка, офіційність тону не залишали сумнівів.

— Як же так, їй може, злегка за сорок?..

Головікар якийсь час напружено мовчав, а потім, змінивши офіційний тон на співчуваючий, поцікавився, чи знаю я про її схильність до спиртного. Я нічого не відповів. Тоді він сказав, що починаючи з Великодня Раїса Максимівна, грубо кажучи, не просихала.

Ніколи досі я не бачив Розочку такою переляканою. Вона почала переконувати мене, що їхати на похорони не треба.

— Ми скажемо головлікареві, що це він не з нами розмовляв, і ніхто нічого не довідається...

— До чого тут головлікар, до чого тут «ніхто не довідається»? Мати вмерла! — закричав я вражено.

Розочка впала на диван і заридала вголос. Здається, вона зрозуміла безглуздість і жорстокість своїх слів. Я не дорікав, я раптом відчув, як глибоко вона нещасна. А коли повернувся з квитками, Розочка вже спала. Я пройшов у кабінет, щоб не розбудити її, випадково відкинув матрац, що лежав на підлозі, — і теж відчув себе глибоко нещасним. Під матрацом валялися використані шприци й ампули з-під морфію.

Я тихо ліг на підлогу й почав дивитися в стелю. Але стелі не бачив, вона розчинилася й зникла мовби в тумані, мовби за далекою лінією обрію.

Розочка! Вона знову почала колотися. Всі ці дні, що пробула в кабінеті, вона трималася на морфії. А як мистецьки маскувалася! Мені було жаль Розочку й померлу Раїсу Максимівну, але найбільше мені було жаль себе. Я не знав, що робити, як жити далі?! Адже якщо Розочка знову почала колотися, виходить, її знову почали доймати нестерпні болі, а це вже явний факт хвороби, що загострилася. А загострення мієлолейкозу (я тепер це знав напевно) — це завжди смертельна загроза.

Я лежав і дивився... але нічого не бачив, усе розчинялося й зникало...

— Митеньку! Ти плачеш? Чому?..

Я не помітив, коли підійшла Розочка. Ну що я міг відповісти?! Я вийняв з-під матраца руку з використаними шприцами й ампулами.

— Ах, це! — зі смутком сказала Розочка й тихо лягла поруч зі мною.

Скільки ми лежали — бозна... Раптом вона доторкнулася до моїх очей і погладила їх. Потім і я доторкнувся до її очей — і теж погладив, тому що це дуже важко — дивитися за лінію обрїю, за якою все розчиняється й зникає мовби в тумані.

— Знаєш, Митеньку, даю тобі слово, що покину ширятися. Тільки от у ці дні... я передчувала щодо маман... Але я видеруся й покину, ти мені, Митеньку, вір, вір! А зараз я дуже боюся, що не впораюся, як-небудь зганьблю мамку, а цього не можна... треба, щоб усе було по-людськи, мама, може, через мене стала алкоголічкою, через мою трикляту хворобу. Ах, Митю, Митю!..

Вона заплакала, і я відчув, що зараз і сам розридаюся.

Ми приїхали в Чорноморськ без пригод. Головаікар висловив нам глибоке співчуття, а потім сказав, що вся трудова діяльність Раїси Максимівни була пов'язана з лікарнею, тому трудовий колектив вирішив допомогти її рідним в організації й проведенні похорону.

— Тим паче, що її дочка, Роза Федорівна, — наша медсестра.

Він подивився на Розочку дуже уважно й дуже пильно. Мені здалося, що він хотів ще щось сказати, але не сказав. Загалом, виявилось, що всі питання, пов'язані з похованням, вирішені. Навіть яма вже вирита поруч із могилою чоловіка, тобто на закритому цвинтарі.

Як не плакала Розочка, як не побивалася, а поволі стежила, щоб усе пройшло по-людськи, з урахуванням волі матері. Так що, нічого не пояснюючи головлікареві (вірному комуністові-ленінцеві), ми вже наступного дня перевезли тіло Раїси Максимівни додому, а о п'ятій годині ранку, у понеділок (за домовленістю з панотцем) — у церкву. Туди ж підігнали й два автобуси ЛАЗ. О восьмій, після відспівування, зупинилися біля райлікарні, щоб усі, хто побажає, провели Раїсу Максимівну в останню путь.

Тепер годі пояснити, чому я замовив два автобуси, а не один. Розочка була впевнена, що провозаючих і на один автобус не набереться. Тим паче, що з родичами по батькові вже давно втрачено зв'язок, та й по матері нікого не залишилося. Однак Розочка помилилася. Один автобус люди заповнили біля церкви. А вже від лікарні за машиною із труною їхали чотири переповнених автобуси. Посмертна популярність Раїси Максимівни прояснилася на громадянській панахиді, на якій із прощальною промовою виступили два голови колгоспів із сусідніх сіл. Вони вказали на велике людинолюбство покійної, котра вміла знаходити не лише добре слово для селян, що потрапили в лікарню, але й вільні ліжко-місця, що для них, як немісцевих, завжди було вкрай важливо. Головлікар теж сказав прощальне слово, але він більше говорив про Раїсу Максимівни як про незамінну нянечку. Загалом усе пройшло по-людськи, і багато бабусь, що побували на куті й розчервонілися від вина, прямо говорили Розочці, що вони були б не проти, щоб і їх так само відспівали й поховали.

Напередодні Першотравня я подзвонив Феофілаковичу й попросив відкриття ресторану провести без нас: на друге ви-

падало дев'ять днів, і ми, звичайно, ніяк не могли приїхати. Крім того, смерть матері надламала Розочку. Головлікар зажадав, щоб вона негайно лягла на обстеження, але вже через три дні, нічого не пояснюючи, її виписали. Спочатку я не надав цьому значення й навіть зрадів, але потім, коли більшу частину доби через болі у всьому тілі, а особливо в суглобах, Розочка змушена була проводити в ліжку, я стурбувався. Втім, не через її болі й не через постільний режим (після похорону я сам лежав кілька днів) — мене стурбували мовчазність і відчуження, з якими вона повернулася з лікарні.

Коли я заговорював з нею, Розочка відповідала не відразу, а частіше взагалі не відповідала. Ні, вона не ігнорувала мене, вона просто не чула моїх питань. Розочка немовби була відсутня, точніше, перебувала в якихось таких далях, куди я не мав доступу. А одного разу, зітхнувши й з подивом оглянувшись, немов оце щойно вперше потрапила у світлицю, вона раптом повідомила з тихим смутком і співучо:

— Ма-а з батьком уже та-ам, у райських кущах!

Її подив і смуток налякали мене, я відчув у них лагідну заздрість стомленого серця.

— Ро-озочко, ми сьогодні ж поїдемо в Москву, найкра-а-ащих лікарі-і-ів, — невідь чому і я почав говорити співучо.

Розочка жалісливо подивилася на мене й, стиснувши мою руку, похитала головою: дев'ять днів матері... вона нікуди не поїде... Потім на неї нахлинула балакучість — почала розповідати, як вони втрюх, з батьком і матір'ю, їздили в заповідник Асканія-Нова. Батько тоді возив на «уазику» голову райспоживспілки, і в нього вийшла якась okazія із заїздом у заповідник.

Розочка раптом засміялася — але ж тоді її не було, тому що тоді була середина квітня, а вона народилася в червні. Це дуже дивно й неправдоподібно, щоб із чііхось слів можна було настільки чітко пам'ятати й синяву неба, і безкрайній простір землі, і запах весняної зливи, що оминула їм.

Вони з'їхали з головної дороги на якусь бокову, зовсім пустельну й темно-фіолетову, немов рілля. Дорога не спускалася, а мовби падала, і здавалося, що вони не з'їжджають із пагорба, а провалюються в безодню. Вітрове скло стемніло, і перші краплі вдарили по ньому з утробним рокотанням землетрусу. Батьківські руки пружно налилися, і вже в наступну секунду «уазик», мов літак, почав підніматися вгору. Стеля неба зрушилася, і на тлі хмар, що світлішали, вона чітко побачила зграю голубів, що злетіли вгору. Вона знову подивилася на руки батька — волоски іскрилися червоними золотинками, і вона знала, що батько посміхається.

— Усе, проскочили, — сказав він, і десь за спиною, але зовсім, зовсім поруч гримнула залізна колісниця.

Вона знову подивилася на вітрове скло й тільки тоді зрозуміла, що ніяких голубів не було — були поодинокі краплі, які збоку накладалися на синю прогалину в хмарах. А ще за секунду дорога вирівнялася й неосяжний степ розкрився перед ними буйним полум'ям тюльпанів.

Матінка розповідала, що батько зупинив машину, постелив клейонку й кинув на неї розкритий кожух. Потім він повернувся до машини, а вона, Розочка, добре пам'ятає, як крізь хмари бризнуло сонце й у пожухлій торішній траві спалахнули діаманти... Особливо її здивував смарагд, що погойдувався на човнику листка. Він горів, він палахкотів таким блакитнуватим-зеленим вогнем, що навіть на червоному полум'ї квітки відчувався його мовби мерехтливий подув...

Я нахилився до Розочки, очі її були розплющені, але з погляду, зверненого в себе, я зрозумів, що вона не бачить мене, тобто бачить у якомусь іншому просторі. Я стиснув її руку, і вона відразу піднялася на ліктях. Чоло було всіяне дрібною висипкою — холодний піт. Я обтер його рушником, і мені здалося, що шия й плечі теж укриті дрібними бісеринками поту. Але я помилився. Ні на хвилину не перериваючи своєї розповіді (тепер вона розповідала, як

вони плили на теплоході в Євпаторію), Розочка мимоволі скинула простираadlo, і я побачив, що це ніякі не крапельки поту, а пухирі, що подекуди взялися гнійничковими шкірками. Від припливу запаленої крові виступила висипка, шкіра на тілі місцями була яскраво-червона й потріскана. Тепер у всьому, так-так, у всьому я бачив і відчував запалення, так-так, навіть у тому, як вона дихала і — говорила й говорила:

— Ма-а, поглянь, яка веселка! Допоможи, допоможи мені, бо руки тремтять, ніби курей крала...

Я так чітко почув плач, що переривався тонким безутішним голосінням Раїси Максимівни: «Що ж ти робиш, донечко, рідну матір змушуєш знищувати тебе?!» — що, не вагаючись ні хвилини, дістав шприц і ввів Розочці морфій. Це дивно, але під голкою вена здулася, мов перетягнена джгутом.

Морфій подіяв швидко. За хвилину Розочка вже спала.

РОЗДІЛ 46

Звичайно, я побував у головлікаря. Звичайно, він наговорив багато всячини... Звичайно, обнадіював, що криза мине й хвороба відступить. І проте на мою вимогу негайно дати направлення в яку-небудь московську або на крайній випадок сімферопольську клініку раптом здивовано знизав плечима:

— А який сенс?

Після всіх його вмовлянь це було так несподівано й так жорстоко. Я розгубився:

— Як це — який?!

І тоді він сказав:

— Кріпіться!

Головлікар пообіцяв, що щодня до Розочки буде навідуватися медсестра, щоб робити якісь дуже складні уколи. І справді, протягом тижня вона навідувалася, але з кожним днем, а точніше, годиною приступи балакучості, змінювані мовчазністю й відчу-

женням, ставали всі довшими й довшими. Нарешті прийшов час, коли приступи стали мовби природним станом Розочки. Втім, вона й сама вже розуміла, що з кожною годиною її сили тануть і хвороба забирає все більше і більше простору. Тепер усі свої сили й помисли вона зосередила на дев'ятому дні поминання Раїси Максимівни, який випадав на друге травня. Щоразу, приходячи о тямі після сну, Розочка запитувала:

— Яке число?

Як разам пам'ятаю, був тихий полудень першого травня, у всьому відчувалося весняне умиротворення. Я увімкнув «пирскавки», і в тіні крислатої айви якийсь час дивився, як метелики, «дихаючи крильми», п'ють воду. Потім я ввійшов у прохолоду світилиці й тихо зупинився біля настінного календаря. Мені здавалося, що Розочка спить, — і раптом:

— Коли? — запитала Розочка.

Я мимоволі здригнувся, але пересилив себе.

— Завтра.

— Завтра, — повторила Розочка й захекалася. Ні-ні, це не був звичайний кашель. Це було бажання, що здуло вени, нарешті вдихнути на повні груди, але в грудях щось рвалося, обмежуючи й без того неповний ковток повітря.

Я підбіг до Розочки й, як уже бувало, взяв її на руки й разом з нею сів на ліжко так, щоб, пригорнувшись одне до одного, ми могли дивитися у вікно. Як завжди, двома руками вона притиснула мою руку до грудей. Я спробував дістати з-під подушки масажну щітку, якою розчісували її змарніле тіло, але вона не дозволила. Заглянула в мене своїми великими-великими очима й поцілувала мою руку.

— Митеньку, я, напевно, скоро помру, — чи запитала, чи повідомила Розочка й, долаючи кашель, додала, що все це потім, а завтра вона хоче пом'янути матінку, тому що матінка через неї, Розочку, померла, боялася... дуже боялася рідну дочку пережити.

Розочка захекалася, і я обійняв її всю-всю, відчуваючи, як її кашель розриває й мої груди.

— Митеньку, Митеньку, ти вже завтра укольчиків не жалій! Як тільки скажу очима (я її розумів без слів), так відразу й діставай шприца, а медсестру не викликай, всі її складні уколи — той же морфій.

Розочка захрипіла, і я, побоюючись нового приступу, наказав їй мовчати, не хвилюватися, я все зроблю так, як вона просить. У відповідь вона знову поцілувала мою руку й, пригорнувшись до грудей, сказала:

— Митеньку, це ти мій лікар у білому халаті, це ти мій принц із Манчестер Сіті!

Вона помовчала, щоб притамувати приступ кашлю, викликаний хвилюванням.

— Вибач, Митеньку... не змогла стати справжньою дружиною... Але там, в іншому світі, буду чекати тебе... розшукаю — де б ти не був... І ти скажеш: «Ми з Розочкою — одне... Роза — це найкраща моя частина, ні — це найкраща частина мене!»

Вона знову захекалася, і я знову наказав їй мовчати, і тоді вона попросила очима, щоб я зробив укол. І поки я готувався: розбивав ампулу, наповнював шприц, — Розочка дивилася на мене з такою проникливою ніжністю, немов я й справді був принцом з Манчестер Сіті.

Після уколу я став на коліна перед ліжком і, пригорнувшись до Розочки, сказав:

— Янголе мій, я люблю тебе! Ти — найкраща частина мене!..

Розочка нічого не відповіла, але очі її зробилися такими величезними, що вони вмістили в себе більше, ніж можуть умістити слова, — і я заплакав.

...Другого травня день видався незвичайним: тихим, теплим — срібним. Високі перисті хмари, біле сяйво сонячних променів, що мовби сиплються з небес, павутинно тягуче гудіння ос у здичавілому винограднику — все надавало йому якоїсь нетутешності

і навіть нереальності. Так-так, на всьому і у всьому відчувався якийсь срібlistий флер легкої безпам'ятності й сну. У такі дні ірреальність світу уявляється реальною, а реальність — доволі примарної. Як би там не було, а другого травня вранці Розочка приємно здивувала. Я прокинувся — вона сиділа на моєму ліжку (тобто не на моєму — я тепер спав на ліжку Раїси Максимівни). Це було так раптово, так неправдоподібно, що, не вірячи собі, я протер очі.

Розочка засміялася тим характерним сміхом, із якого відразу вгадувалося, що вона прийняла наркотик. У її стані це здавалося неймовірним. Але факт залишається фактом — вона сама встала з ліжка і сама зробила укол.

— Митеньку, ти не забув, що сьогодні мамі — дев'ять днів?!

Вона запитала з деякою піднесеністю, немов ішлося не про поминки, а про вітання. Звичайно, і це я пояснив дією наркотику. На жаль. Але про це пізніше.

Усе, що потрібно було зробити в той день, — ми зробили. Відвідали цвинтар і поклали букет живих гвоздик на могилу. Побували в лікарні — через головлікаря запросили на поминальний обід медперсонал. Сходили в церкву, поставили свічки й попросили парафіянок, які обряджали матінку, щоб і вони прийшли пом'янути Раїсу Максимівну. До речі, про парафіянок — про них згадала Розочка. Три сухенькі сиві бабусі немов три основні християнські чесноти: Віра, Надія, Любов.

— Знаєш, Митеньку, вони такі богобоязливі, такі поважні, такі лагідні... Я б і себе довірила їм, нехай би й мене зібрали в останню путь...

— Ну що ти таке кажеш, Розочко?! — спробував я хоч якось урезонити її.

— А що тут такого, Митеньку? Бабусі все знають, усе розуміють, тому й обряджають як на свято. А це ж так, Митеньку, звідси піду, а там... зустрінуся з батьком і матінкою — чим не

свято?.. Добре-добре, не буду, не лякайся, я сама переговорю з панотцем.

Усе в той срібний день відбувалося мовби саме собою, без напруги й зусиль. Я найняв приватника (він називав себе «таксистом по ліцензії»), і ми ні з чим не мали проблем. Справді, і вино, і холодні закуски він завіз загодя, а гарячі страви встигав доставляти з ресторану просто на стіл — так-так, справді ще гарячими.

Усе йшло добре, і багато хто з медперсоналу радів за Розочку, що вона поправилася. Уводив в оману її піднесений настрій. Разів зо два Розочка непомітно відлучалася мовби опорядитися, але я здогадувався про справжню причину цього. І хоча я точно знав, що без моєї допомоги вона сама собі робить уколи, але коли медсестри раділи за неї, щиро вірив, що все так і є: Розочка поправилася. Однак мене спустив з небес головлікар — прощаючись, поплескав по плечу й у властивій йому начальницькій манері сказав:

— Кріпися, стисни зуби й кріпися!

Після його «кріпися» якимось ураз сили залишили мене, а то б точно нагрубив йому.

Під час поминального обіду дуже багато гарних слів мовилося на адресу Раїси Максимівни.

— Скільки пам'ятаю, — сказала Розочка, — все найкраща мама віддавала мені, вона завжди жила для мене...

Розочка, схлипнувши, поперхнулася й, не маючи сил говорити, заплакала. Тоді, щоб відволікти увагу від неї (навіть у такі хвилини зневіра гріховна), я мовив:

— Так і є, все найкраще вона віддавала їй, а потім і мені. Приготує що-небудь смачненьке й отак візьме все відразу... і віддасть мені: «Їж, зятьок, їж!» — і я візьму й — з'їм.

Слухаючи мене, Розочка витерла сльози й навіть посміхнулася, коли красномовними жестами я почав показувати розміри смачненького. Услід Розочці багато хто запосміхалися, а сивенькі бабусі так ласкаво подивилися на мене, немов мої слова стосувалися тільки особисто їх.

Після поминального обіду «таксист по ліцензії» розвіз усіх додому. А з сивенькими бабусями Розочка сама поїхала: і провела, і поговорила, принаймні, повернулася умиротвореною і якоюсь піднесеною.

— Митеньку, мама, напевно, була б задоволена, — сказала вона й запропонувала з'їздити до моря, як колись до Волхова.

І ми поїхали за рибцех (є така напіврозвалена будова барачного типу на крутому скелястому березі, який гострим клином захопить у море), там перед ним гладь води розстеляється на обидва боки, немов перед носом судна, а напіврозвалена будова нагадує капітанську рубку «Титаніка». Коли я вперше приїжджав, ми з Розочкою доволі часто бували за рибцехом — у свіжу погоду білі баранчики хвиль наскакували на скелі й відскакували, немов гірські мерини. А в тиху, сонячну (особливо при заході сонця) білий вапняк скель і руїни рибцеху здавалися рожевими й дуже легко уявлялося, що ми на відірваному клаптику суши, — «...не запитуй ніколи, по кому дзвонить дзвін: він дзвонить по тобі». Не знаю чому, але саме ці слова пригадувалися мені щоразу, коли ми виходили на крутий берег. Пригадалися й зараз, і так гірко мені стало, що, перестрибуючи з каменю на камінь, я швидко спустився до моря й умився, щоб Розочка нічого не помітила.

Вона помітила. Принаймні, коли я повернувся, і сів з нею поруч, і вона пригорнулася до мене, і я взяв її на коліна, щоб відчувати всю-всю, вона сказала:

— Митеньку, дуже-дуже прошу, ніколи не плач за мною. Я скоро помру (вона ще тісніше пригорнулася й, випереджаючи моє заперечення, зашептала дуже палко), але я не помру, я звідти буду допомагати тобі. Де б ти не був — я буду поруч. Митеньку, як тільки поховаєш мене... ні-ні, проведеш... Отож, як тільки проведеш — відразу ж і їдь звідси. Я не люблю цей будинок, цю хату, цю руїну, ми з мамонькою не жили в ній, а повільно, повільно так існували. Митеньку, тільки з тобою я й пожила трішки, а то все вмирала й умирала, але, здається, уже зовсім скоро я нікого не

буду мучити... Ні-ні, Митеньку, почекай... (Випереджаючи мої заперечення, вона знову пригорнулася). Там, Митеньку, там, у вічному житті, я завжди буду чекати тебе. Я вже попросила цих сивеньких бабусь, щоб зібрали мене, щоб обов'язково надягли плаття в золотий горошок... оте, упереміж із зеленими клинцями. Пам'ятаєш, ти казав, що я в ньому точнісінько як школярка? І ще, Митеньку, ті білі туфлі, що ти потай від мене купив... Так і не надягла їх жодного разу, все берегла й сама не знала для чого, а тепер зрозуміла...

— Ну що ти, Розочко?! — заблагав я. — Ми ще сходимо в них на відкриття нашого ресторану й на дискотеку...

І знову вона пригорнулася до мене, здавивши мої руки.

— Зачекай, Митеньку, зачекай... я в цих туфлях і платті в золотий горошок хочу сподобатися тобі, коли вибіжу зустрічати тебе. Так-так, щоб там, у новому житті, ти відразу впізнав мене. Так-так, Митеньку, впізнав і полюбив, так само, як тут, а більшого мені й не треба. Подивися, подивися, це звідти, з ангельських полів, срібні пелюстки сиплються!

Розочка відсторонилася від мене й з неприродною твердістю подивилася в далечінь моря так, що і я подивився вслід її погляду. Я, звичайно, не повірив у її срібні пелюстки, подумав, що почалася галюцинація, але ні...

Мене охопив захват — над морем, немов хтось розчинив вікна, потоки білих сонячних променів торкалися води, і морські брижі грали й сріблилися, мов з небес і справді були розсипані дзвінкі пелюстки. Так-так, дзвінкі... Щоправда, мені здалося, то не пелюстки — над морем мовби йшов дощ зі срібних монет.

— Господи, як красиво! — видихнула Розочка.

І це справді було красиво. Немов зачаровані, ми не могли надивитися. А вікна то зачинялися, то знову розчинялися в іншому місці, і одразу ж під ними в променях сонця відкривалися очам блискучі срібні галявини. А дощ усе дзвенів і дзвенів. І вдячне море все сріблилося й сріблилося.

Так, це справді був срібний день!..

І раптом, опам'ятавшись, Розочка знову пригорнулася до мене.

— Ти бачиш, бачиш веселку? — запитала й затаїлася, немов давала час побачити й оцінити.

Під враженням срібного дощу я готовий був побачити все, що завгодно. Я витягав шию, крутив головою, оглядався, але ніякої веселки не бачив.

— Як жаль, що не бачиш, а вона така велика — від обрїю до обрїю, ми вже пливемо під нею. Бачиш?!

Мовби назустріч веселці, вона рвонулася так різко, що я ледве втримав її.

— Бачиш, бачиш?!

Я нічого не бачив, крім того, що в Розочки почався приступ, на який наклалися наркотики, і вона марила, як то кажуть, наяву — може, уявляла нас на теплоході, що пливе в Євпаторію.

— Так, Розочко, так, я бачу веселку, — погодився я.

Потім обійняв її й, почувавши жар її збудженого тіла, сказав, що треба йти додому.

Я взяв Розочку на руки й мимоволі вкотре вже вразився малій вазі її тіла. Вона важила, напевно, менше від підлітка.

У машині вона начебто заспокоїлася й навіть трохи задрімала. Але вдома її почав душити кашель. Знесилена, вона мала жахливий вигляд (живий труп), а очі благали — ні-ні! — кричали про допомогу.

Я зробив їй два уколи: один у м'яз, другий у вену. Через якийсь час Розочка знову заспокоїлася й навіть спробувала щось наспівувати. Однак ще за хвилину якось ураз затихла й заснула.

Я вийшов на вулицю й сказав «таксистові по ліцензії», щоб він з'їздив повечеряв, а потім уже не відлучався, чергував до ранку. Таксист почав відмовлятися, очевидно, побоюючись, що я зникну, не виплативши гонорару. Тоді я дав йому п'ятдесят доларів, він поїхав.

Він поїхав, а я почав слухати шум вітру у верхівках дерев і дивитися на дуже великі зелені зірки, які, погойдуючись, піднімалися над обрієм, наче топові вогні якогось дрейфуючого судна. На душі було самотньо, так самотньо, немов я опинився на ненаселеній планеті, на якій мав умерти.

Думка про смерть злякала, але не прямо, а через Розочку. Я згадав про мієлолейкоз, ампули з морфієм, про те, що сьогодні дев'ять днів її матері, і відчув внутрішній озноб — так, на цій планеті без неї — смерть...

Я поспішив у світлицю й тільки підійшов до Розоччиного ліжка, як вона сказала, що це не веселка, а міст, який підтримують ангели.

оєли й місіонерки любові.

Вона сказала це, піднявши голову, але не поворухнувши губами, і так чітко, що я оглянувся.

— Ні-ні, я не повернуся, я втомилася, ми підемо разом, ма-а... — знову мовби позад мене сказала Розочка.

Я взяв її на руки, і ми разом дивилися у вікно, в якому я бачив зірку, що розтікалася на склі, а Розочка — веселку в променях висхідного сонця.

Скільки ми так сиділи — бозна! Розоччина балакучість змінювалася тривалим забуттям, а раптом, опам'ятавшись, вона злегка відсторонялася, зиркала на мене й, усе згадавши, припадала до моїх грудей:

— Митеньку, янголе мій, не втримуй мене, відпусти! Там, Митеньку, добре, там ми усі-всі разом.

Я не розумів, про що вона просить, і ще дужче притискав її до грудей.

— Розочко, янголятко моє, не йди, не залишай мене самого, — шепотів я.

Розочка піднімала очі, і з їх неправдоподібною величезності я відчував, що завдаю їй душевного болю. І тоді, щоб не терзати її, я замовкав, а щоб певніше зберігати мовчання, закривав очі.

В одну з таких хвилин, здається, уже на світанку, раптовий сон зморив мене.

Мені привиділося, що ми з Розочкою стоїмо біля сонячного джерела, струмочок від якого дзвінко падає вниз на скелі й там розцвітає веселкою.

— Де це ми? — запитую я Розочку. — Тут так добре, тут так красиво, тут так незрівнянно, що аж дух захоплює!

— А ти здогадайся! — каже Розочка й, сміючись, відбігає від мене, запрошуючи погратися в доганялки. — Ти ж принц, мій принц?!

Вона ступила на краєчок скелі, але я не встиг злякатися. Немов лебідонька з «Лебединого озера», Розочка витягнулася у хвилеподібному русі крив-рук і перелетіла через ширяючий над скелями струмок.

— Знаю, знаю... ми — у Манчестер Сіті! — зраділо повідомив я й запитав: — Правда, правда?!

— Правда! — весело відповіла Розочка й, м'яко опустившись на іншому боці струмка, мовби граючись, помахала мені носовою хусточкою: — До побачення, Митеньку! До побачення...

Але тут легкий вітерець почав відносити на неї веселку, і я раптом побачив, що хусточка в її руці із шовку в золотий горошок, тобто як плаття із зеленими клинцями, а на ногах білі туфельки, які я потай від неї купив у Москві, коли ми їхали до нас додому разом із Раїсою Максимівною.

Думка про Раїсу Максимівну (що її немає, померла) стривожила мене. Я подумав: а чому це тут Розочка в білих туфельках і платті в золотий горошок? Подумав, а Розочка раптом прочитала мою думку й сказала так ласкаво, мовби вибачаючись:

— А ти, Митеньку, здогадайся, здогадайся, янголе мій!

Мене мов струмом ударило, такий раптово простий був здогад. Я опам'ятався, але й так уже знав, що сталося непоправне.

— Прости, Розочка, прости! — сказав я вголос, до пуття не розуміючи, за що прости, але цілком упевнений, що вона мене чує й простить.

Обережно, немов зі сплячою на руках, я встав і так само обережно, немов сплячу, поклав Розочку на ліжко. Розпрямляючи її ще не остигле тіло, я подумав, що Розочка стала значно важчою. Весь цей час, поки її укладав, я уникав дивитися їй в обличчя, а коли подивився — поперед думки зрадів (мені здалося, що Розочка жива), але відразу разом із думкою й засмутився.

Розочка лежала з відкритими очима, і на її обличчі була жаліслива-жаліслива посмішка. Вона немов би просила в мене пробачення — ну хоча б за те, що стала для мене значно важчою.

Я мимоволі простяг долоню й закрив їй очі. Мої дії були машинальними, я відчував, що керуюся не своїм, а якимось загальнолюдським досвідом, який корисніший від мого, але який зараз, стосовно мене й Розочки, чомусь раниць.

— Ні-ні, ти переді мною ні в чому не винна. Це ти мене прости, тому що мені дуже-дуже самотньо. Так, дуже...

Я запалив лампадку перед іконою Божої Матері. Підійшов до Розочки, поцілував її в чоло, перехрестив і сам перехрестився. Потім дістав пляшку горілки, дві склянки й вийшов до «таксиста по ліцензії».

Таксист спав, відкинувши спинку крісла. Я постукав по капоту, він скинувся, запалив габаритні вогні. Потім, потягуючись, вийшов з машини й, побачивши, що я наповнюю склянки, запитав:

— Все?!

Я нічого не відповів, подав склянку, накриту бутербродом.

— Царствіє їй небесне... зовсім молода, — співчутливо сказав таксист, і ми не цокаючись випили.

Потім я ще налив (йому менше, а собі знову повний), загалом, спорожнив усю пляшку.

— Вона сказала, щоб я не засмучувався, не оплакував її, їй там... добре.

Таксист здригнувся, але не від холоду, і я відпустив його.

— Приїдь годину на десяту, — попросив я й пішов у хату.

Не дивлячись на Розочку, ліг на підлозі поруч із її ліжком. Мені хотілося, щоб приснилося сонячне джерело, яким ми могли б милуватися разом із Розочкою, але мені раз за разом снилося, що я виходжу до таксиста й він запитує:

— Все?!

І це «все?!», що безконечно множитья й повторюється у свідомості, як луна, так терзало мене, що я прокидався: так — усе... Усе втрапило сенс. Я залишився сам на безлюдній планеті.

РОЗДІЛ 47

Після похорону я не став затримуватися в Чорноморську й того ж дня уже був у Москві, а вранці наступного — у Барнаулі (стояв на площі біля автовокзалу, чекаючи рейсового автобуса в рідну Черемшанку).

Я не був удома шість років. Для Барнаула — ніщо, для мене — чверть мого прожитого життя. І все-таки я був начебто тим же, а все навколо — іншим. Кіоски, кіоски й знову кіоски — вони стояли всюди... І музика... Здавалося, настало якесь вічне свято, але — тільки здавалося. Іноді біля кіосків і наметів, переповнених закордонними товарами, раптом виникали загублені обличчя сільських жителів, які всіма силами намагалися не завважувати крикливого достатку, — намагалися, але не могли... Мішки з товаром, з якими й вони приїжджали на ринок, виглядали злидарськими, немов сумки жебрачок.

Опівдні я сидів у переповненому «рафіку» на своїй новенькій валізі. Мужики й баби, тазики й відра і ще всяке громохке начиння поступово втряслося, перетворилося на єдину живу масу. Навіть я зі своєю сторонньою валізою став її невід'ємною частиною.

За містом салон оживився, розмови велися навколо цін і покупок, але більше — хто й що побачив. Мужикам, як на замовлення, траплялася суцільна п'янь. (Хоч би вже на вокзалі чи

під парканом — а то ж просто на ганочку паспортного відділення!). Бабам — безпритульні діти: худючі, брудні, з голівками, що теліпаються на тонких шиях. Притім зло матюкаються проміж себе, немов подуріли. (Про таке, бач, і після війни не говорили).

Біля повороту додому, біля знаменитого, просто-таки царського ясена я попросив зупинити автобус. Коли був маленький, ми з мамою часто відпочивали під ним. Коли підріс, залазив на нього й у тріщинах стовбура, з якого сочився деревний сік, ловив хрущів. Після десятого класу, їдучи в далеку Москву, постояв під ним, мовби на довгу пам'ять.

Ясен виявився не таким уже великим і царським. У розгалуженні одна частина дерева висохла (місцями омертвіла кора звисала рваними пасами — виднілася побитими личинками деревина).

Поставивши валізу, сів на неї. Звичайно, я міг би приїхати на таксі, але так уже повелося з часів Одісея, що після мандрівок у рідну домівку слід вертатися в руб'ї. Початок травня, а в тіні льодок — я відчував запах осені, так-так, пізньої осені й ще суму. Мені було жаль цього ясена, що всихає, самотню маму й себе — єдиний син, а тільки послав п'ятсот рублів.

Було гірко й образливо, але не тому, що в мене повно грошей, а в мами їх немає. Або — що ясен у пору моєї юності був величезним, а нині всох. Ні, звичайно. Тобто й це було, але не головне. Головними були образа й гіркота на щось таке, що поза мною, що я пропустив, не зумів увібрати й закріпити в серці. Справді, хіба ми з Розочкою не могли раніше приїхати?!

Додому підвіз бригаир овочівницької бригади Іван Іванович Огородников — їхав на однокінній підводі по насінню цибулю. Упізнавши, що я син Євдокії Сльозкіної, багатозначно завважив:

— Уже якщо природа вказала — не заперечиш, точно вгадує: це — овоч, це — фрукт, а це — технічна культура.

Я не зрозумів логіки, тоді він пояснив, що спочатку Євдокія за чоловіком сльози лила, тепер за сином, тобто за мною, тому

що — Сльозкіна. Було б у неї інше прізвище — то й дії були б відповідними. Ось він — Огородников, і що ж — бригадир городників, практично все городництво на ньому тримається. Але ж теслював, боровся з природою, хотів перемогти свою екологію, мовляв, ти мені одне, а я, гомо сапієнс, інше візьму. Не взяв. На старість однаково городництвом зайнявся.

У них у бригаді є Матрьона Баклушина. На ходу спить, а бити баклуші — перша! Городами, уплав через крижану ріку — а з роботи втече, і ніхто не помітить коли... Або Клеопатра Євлампіївна, що була дояркою. З гірського Алтаю приїхала. Улітку обов'язково змія вкусить. У Черемшанці зроду ніяких змій не було, і що ж (він сам свідок), приїхала Клеопатра, і того ж літа в неї під ганком змії завелися.

— А все тому, що Клеопатра, — філософськи підсумував бригадир.

Минулого літа до них навідався якийсь Мардоній Хрюшин. У капелюсі й з портфелем — на два ключики. «У вас у готельній кімнаті (при конторі) — клопчики». Чепурун такий і грамотний: інспекція, дезінфекція, акція, махінація... Усе — ція, ція... Ну ще: чки, чики — спорчки, договорчики, огірочки, помідорчики...

Голова колгоспу розгубився, боязно з невідомою людиною укладати договір на майбутній урожай. Каже:

— Івановичу, на тебе вся надія — думай?

— Зачекати треба. Проявить себе — або на ім'ї, або на прізвищі поковзнеться.

— Дивися, Івановичу, щоби твоя теорія всім нам поперек горла не стала — із сусідами поукладає свої договорчики, а від нас як від вередунів відвернеться!

Наступного дня засвітла пішов у стайню, а там, за скотарнями, — величезна калюжа, бачу, посеред неї чоловік лежить, і так ніяково, немов валяється поруч із капелюхом і портфелем. Витягся й мало заїкою не зробився: обличчя немає — морда свиняча, і на-

віть не морда — рило. З переляку зуб на зуб не попадав — невже труп покалічений?! Обтер соломою — дихає. Дякувати Богові, не захлинувся — п'яний. За ноги поволік до сінника — капелюх, повний бруду, портфель — кізак гнойовий, у задертих штанах — лайно. Попісав на нього, щоб трохи вмити, і зойкнув: з-під рила не морда навіть, а губате личко намалювалося, і не кого-небудь — Мардонія Хрюшина.

Потім, разом з головою, відкрили портфель, а в ньому печаток, і штампів різних, і бланків, і державних паперів — пройда! Горілочка підвела...

— Хоча чого наклеп зводити, — повинився бригадир. — Зараз усі п'ють. Восени не захотіли мардоніям буряк віддавати, а нині самі, кому не лінь, самогон женемо. А дільничний (Пробніков Юхим) за дегустатора — перша чекушка його. Учора — Сто святих. Завтра — Благовіщення. Післязавтра — Вербна неділя... За тисячу років Хрещення Русі... щодня в календарі — свято. Тож якщо мати належне здоров'я, — можна цілий рік не просихати...

Він розповідав, що вже порушував питання на колгоспних зборах про перейменування Черемшанки на Мардонію. Всі озлилися на нього, а за що?

Біля хати, допомагаючи зняти валізу, порадив вийти ввечері до тину й постояти, послухати село.

— Мало в якій хаті не почувеш пісняра, а чому?.. Та тому, що там, — він показав пальцем у небо, — село наша вже перейменоване, ми — мардонайці!

Я поставив валізу на сходинку ґанку й оглянувся. Кури, що порпаються біля похилого тину. Літня кухня, зібрана з якихось немислимих шматків фанери й вагонної рейки. Паркан із жердин, що розділяє внутрішній дворик. У всьом відчувалася крайня бідність.

Я підійшов до тополі й подивувався димчастій свіжості її кори — а ще тому, що всю цю бідність я вже бачив. Так-так, звичайно, я все це бачив у Криму. Але там і запустіння, і бідність, і

город, і дерева, і вся природа навколо мали самостійне значення. Вони були завжди — й завжди були без мене. А тут усе: хата, і літня кухня, і сарайчики, і похилий тин, і ця тополя, що прокидається, і все-все, що я бачив своїми або маминими очима, — було моїм, було зі мною, було частиною мене. Багато чого, звичайно, змінилося, стало іншим, але ми впізнали одне одного — впізнали. Якщо бригадир Огородников правий і там, на небі, вже перейменована Черемшанка, то це сталося й з моєї вини.

Я не став витягати паличку, на яку були закриті двері в хату. Я згадав «електричні» лампочки скляних банок свого дитинства, розумного й привітного Джека, згорблену бабу Коржиху, що лякає своєю ключкою, і, як у дитинстві, сів на ґанок, упевнений — де б не була зараз мама, вона думає про мене, і треба лише трохи почекати — вона вже поспішає додому.

І справді, щойно я сів на ґанок, щойно подивився на призахідне сонце, на палаючі скляні банки на тину, щойно подивився в далечінь нашої колгоспної вулиці, як зараз же й побачив її, і вона поспішала... А за нею блакитнувата, з білим підчерев'ям, коза і двоє білих, як сніг, козенят. Ще я побачив Джека, тобто плямисту дворняжку, дуже схожу на Джека, що бігла попереду й зрідка, чекаючи маму, подзявкувала у бік хати (очевидно, зачула у дворі мою «сторонню» присутність).

Мама пройшла повз колодязь і підійшла до воріт у двір для худоби. Біля воріт її загороджував сарайчик для вугілля, але й так було зрозуміло, що мама заганяє кози. Потім її голова в темно-коричневій хустці з червоними яблуками по краях з'явилася над хвірткою.

Плямиста дворняжка, відбігши мало не на середину вулиці, заливисто загавкала.

— Ти чого, Шаріку? — здивовано запитала мама, але його занепокоєння вже передалося їй.

Відчиняючи хвіртку, вона уважно оглянула палісадничок над тином, готова застати в ньому чужу козу або іншу непрошену

живність. Вона навіть підняла прутик, щоб прогнати зайду. І тут кинула оком на ганок.

— Ма-а?!

Вона здригнулася й, мов маленька дитина, ховаючи прутик за спину, позадкувала й сіла на лавицю біля тину, якої я не примітив.

— Ми-итю! — видихнула мама і так швидко й дрібно закивала головою, немов ще щось хотіла сказати, але їй не вистачало повітря.

Не пам'ятаючи себе, я злетів з ганку; мама припала чолом до мого плеча, і я міцно стиснув її голову.

— Ма-а, ну а тепер чого?

Я обережно посадив її знову на лавочку.

— Нічого, нічого. — Мама очужіло витріщилася на свої ноги в гумових чоботах. — Як же то, як же, от я?!

— Так годі тобі! Мамо, я щойно приїхав. Мене підкинув на підводі Іван Іванович Огородников.

Я присів навпочіпки й почав підкликати Шарика. Він якось дуже мудровано дивився на мої порожні руки — і не підходив.

Мама продовжувала мовчки сидіти, машинально смикаючи прутик. Господи, яка вона маленька в цій величезній темно-коричневій хустці, у цьому широкому плюшевому жакеті, у цих великих гумових чоботах. І ще цей прутик у руках, з яким вона взагалі здається підлітком. Господи, як вона постаріла: глибоко запалі очі, зморшки, що порізали обличчя, — а їй же всього сорок чотири роки. Я згадав, як ще маленьким мама водила мене по барнаульських лікарнях... А потім, коли я вже вчився у восьмому класі й жив в інтернаті, вона не пропускала жодної okazji, щоб надіслати мені коржиків і варення...

А тепер я сидів навпочіпки і з усіх сил намагався не бачити, як вона безпомічно смикає прутик. У цій її безпорадності я почував свою провину — ми з Розочкою так і не спромоглися повідомити нашу адресу. Та що там?! Я не спромігся!..

— Шаріку, Шаріку! — покликав зривистим голосом.

Шарик втратила обриси, розплився в якусь буру пляма. Жахлива безнадія, прострація — я почував себе мардонайцем. І раптом ласкаві мокрі дотики: Шарик таки підійшов до мене й заходився лизати мою руку.

Я заплакав.

РОЗДІЛ 48

Хата — дерев'яний селянський будинок. Однак не скажеш: моя хата — моя фортеця. Як, утім, не скажеш: не красний будинок кутами, а красний пирогами. Відчувається підробка, фальсифікація. Думка чомусь «не проковтує», «стоїть, як кістка в горлі». І зовсім інше: мій дім — моя фортеця; не красна хата кутами, а красна пирогами. Оце ось «хата й пироги» так і лється, так і світиться.

Мама відсунула загнітку — з печі війнуло напівзабутим димком, і відразу ж згадалися справжні домашні пироги з капустою. Так-так — з капустою.

Про пироги я даремно... Але мама зраділа їй, затопивши піч, побігла по сусідах. Поки її не було, я оглянув будинок. Почав зі своєї кімнати.

Та ж скриня біля обігрівача, той же овчинний кожух на ній. Той же стіл біля вікна і той же стілець. У лівому кутку та ж етажерка з книгами, а в правому — солдатське ліжко вздовж дерев'яної перегородки. Та ж морена платтяна шафа, що йменується гардеробом, і та ж постілка з різнобарвних шматків. Усе було таким, як колись, і в той же час абсолютно іншим — музейним. І не тому, що кімната виглядала нежилою...

Я тихо опустився на скриню — мене здивувала, точніше, шокувала портретна галерея письменників-класиків на стіні: Пушкін, Лермонтов, Гоголь, Бунін, Достоевський, Толстой, Шоло-

хов, Єсенін, Булгаков, Шукшин, Чехов, Блок. На столі, природно, стояв мій портрет.

У грудях защемило, немов Шарик знову лизнув мою руку.

Сухі березові поліна палахкотали білим, майже бездимним полум'ям. І лише вигинаючись і вихлюпуючись у димохід, полум'я по краях темніло — віддавало чорними хвилястими струмками. Я трошки постояв біля устя. «Дзюркіт вогню» — це дуже точно сказано.

Кухня. Плита приліплена до печі. Спочатку ногу ставив на краєчок табуретки, на якій стояла діжка, потім — плити. Крок на приступочку біля казана — і ти вже на лежанці, застеленій поверх усього старим із залисинами кожухом. Сидіти на печі завжди було затишно й радісно. Звідти я дивився на чавунці, що пашіють жаром, на розпечену плиту й, витягнувши шию, плював на неї. Плювок миттєво згортався, перетворювався на кульку й випаровувався. Це було так цікаво, що, захопившись, я втрачав пильність і відчутно отримував по губах.

— Ось тобі, пустуне, — приказувала мама, потрясаючи рушником. Весело пирснувши, я ховався й уже з глибини «барлогу» спостерігав, як, наспівуючи, мама місить тісто. Щоразу, відсторонюючись від діжки, вона встигала глянути в мій бік, чим викликала в мене бурю сміху. Мені здавалося, що головним було не тісто, а такий ось веселий спосіб спілкування зі мною. Господи, років двадцять минуло, а те й більше, а здається, що вчора сидів на печі.

За кухонною перегородкою (із широким прорізом замість дверей) — прихожа кімната. Саме кімната — посередині великий стіл із присунутою до нього лавою. За цим столом ми приймали гостей. Так що прихожа була відразу й вітальнею.

Підійшов до рами — на стіні пожовтілі сімейні фотографії. На одній з них я в матросці й береті з помпончиком — у мами на руках, а поруч, на табуреті, усміхнений батько з гармонню. Внутрішньо здригнувся — батька обігнав, йому тут не більше двадцяти трьох... і схожі — один в один...

На перегородці — вішалка, гора всяких фуфайок на ній. Далі — обігрівач: високий — від підлоги до стелі, широкий — до стіни, яка відокремлює вітальню від головної кімнати. Біля обігрівача — тапчан, накритий верблюжою ковдрою. Колись я любив, лежачи на ньому, читати книги.

Головна кімната. Може, тому головна, що тут цілих три вікна й усі — в сад? Може, через китайські троянди, що стоять у діжках і схожі на дерева? А може, через півтораспальне ліжко з блискучими нікельованими кульками, накрученими на такі ж блискучі пруті? (До речі, однієї кульки немає — випадково проковтнута..) Втім, ця кімната головна насамперед через величезне дзеркало, що висить над стародавнім комодом.

Я заглянув у дзеркало, в ньому з якимось ледь уловимим запізненням відбилися мої «саламандри», комод і ще частина ліжка з головною спинкою. Але найдивніше, що всі предмети в дзеркалі були більш опуклими, а тому більш реальними, ніж насправді. Згадалося, як одного разу ліг біля комода на підлогу й заснув.

Приснився: біленький будиночок у глибині двору, доріжка, посипана дрібним рожевим ґравієм, низький штахетник зі спадаючими на нього рясними куцями червоних квітів, ранкове сонце й алмазна роса, що спалахує на темно-зелених листах. І ще звук гармошки — легкі перебори.

Я подивився у бік будиночка (боявся, що хто-небудь з'явиться й завадить мені зірвати квітку), але там було тихо й безлюдно. Вибравши червону троянду, обережно потягнув на себе — вогниста злива обрушилася на мою голову. Я прокинувся.

— Господи, де ти був?! — злякано прошептала мама. — Добре, що хтось ворухнувся в дзеркалі, а то б точно наступила...

Вона підняла мене й жажнулася: все моє тіло горіло, а одяг на плечах був такий мокрий, немов я вийшов з-під душу.

Перемінивши білизну й укутавши мене в ковдру, мама заходилася готувати всіляке лікарські зілля, а я лежав на широкому

нікельованому ліжку й дивився в стелю. Темна крапка наді мною розширилася, і від неї, немов від камінчика, кинутого у воду, розходилися кола, що знижувалися до мене. Вони здавалися важкими й у той же час пружними, начебто все це відбувалося на якомусь гумовому полотні. Запам'яталося виразне відчуття, що гумові кола втягували, засмоктували мене. Раптом я побачив літаючого навколо мене Джека, вівчарку, якої досі ніколи не бачив.

— Джеку, Джеку! — покликав я його, і він у відповідь мені запосміхався, висунув язика й замахав хвостом.

Потім мама окликнула мене і нашої колгоспній фельдшерці з профілакторію сказала:

— Він марить.

Але я не марив. Я вступав у розмову з видіннями, яких не бачили ні мама, ні фельдшерка, ні наші сусіди, що приходили запитати про мене, і тому всім здавалося, що я марю. Ні-ні, я не марив і розумів, що не марю, я перебував відразу у двох вимірах: тут, із мамою, і там, із ними, видіннями, такими ж реальними, із плоті й крові, як і я сам. Більше того, так само, як і я, а точніше, краще від мене люди-видіння бачили й маму, і фельдшерку, і всіх сусідів, що приходили до нас, тому що саме вони підказували, хто підходив до мого узголів'я, так що я, не повертаючи голови, точно вгадував тих, що підходили.

Запам'яталися люди між сволоками, що підтримують стелю, і в дзеркалі. Вони були дуже гарними, у легких білих шатах. Я прийняв їх за лікарів. У центрі була жінка — така гарна, що я не міг відірвати погляду. Її обличчя — обличчя Розочки у найвищу мить натхнення. Властиво, краса виходила не лише від імені — від усієї її сутності.

Вона простягнула руки до маленького хлопчика, що лежав на ліжку:

— То ось ти який великий?

У відповідь усе в мені затріпотіло, я почув легкі перебори гармошки й відчув, що я і є цей маленький хлопчик.

— Яка ти гарна, — сказав я й що було сили вхопився за її халат.

Люди навколо неї запосміхалися — а в мене було ні з чим не порівнянне відчуття своєї безпеки.

— Чуєш, мама прийшла, а з нею лікар, нумо, відгукни-ся, — сказала вона й осінила мені чоло якимось повітряним дотиком.

Я в усі очі дивився на неї, але маленького хлопчика не було: ні на руках, ні на ліжку, та й самого ліжка не було. Вона тримала в руках червону троянду, саме ту, яку я хотів зірвати в палісадничку біля біленького будиночка.

— Відгукнися, — повторила вона й прикликала зі свого оточення витязя. Він був одягнений у якийсь лускатий одяг, поверх якого з лівого плеча спадав на руку маскхалат захисного кольору. Якби не спис у руці — нізащо не визнав би в ньому витязя (дядько-партизан часів Другої світової).

Загалом, витязь мені не сподобався: темні вуса, русява борода, копиця волосся з проділом посередині, але найнеприємніше, що відразу відчув, — він має прямий стосунок до мене (у нього у волоссі я помітив червоні пелюстки троянди).

Гарна жінка повернулася до нього, і в ту ж мить я почув біля дверей у кімнату брязкіт інструментів і чоловічий голос, який стверджував, що зараз кризова ситуація: або — або...

Мама, тихо голосячи, підійшла до мене й, переодягаючи в сухий одяг, раптом побачила в складках ковдри квітку червоної троянди.

— Як вона сюди потрапила?! — здивувалася мама й прислухалася. — І ще — звуки гармошки!..

Вона оглянулася на діжки з трояндами, немов від них чекала роз'яснення. Але наші кімнатні троянди ніколи не цвіли взимку.

Я сказав мамі, що ця квітка злетіла зі стелі, що її подарувала гарна-гарна тітка, а бородатий дядько, якого тітка називала моїм

ангелом-хоронителем і витязем, — сердитий-сердитий, схожий на льотчика-пуголовка... Це він загубив квітку.

Я простягнув руку, і мама віддала квітку. Я подивився на стелю, між сволоками, і побачив, що гарна-гарна тітка й усі-всі люди, що були поруч із нею, змістилися до стіни над дзеркалом, а в самому дзеркалі, мов портрет у величезній бронзовій рамі, стояв мій ангел-хоронитель. Він був схожий на дуже суворого російського князя, руки якого відпочивали на рукояті меча, усе ще вийнятого з піхов, але вже опущеного вістрям униз.

Я закрити очі й почув крізь схлипи мамине голосіння — вона подумала, що я знову марю. Я не марив... Але щоб не лякати її, уткнувся у квітку й відразу заснув, тобто мовби розтанув у пахоцях саду. Скільки спав — не знаю. Коли опам'ятався, то так само лежав, уткнувшись у квітку, від якої й далі віяло травневим садом.

Я підвівся. У вікнах палала така незвичайна зоря, що подумалося: вікна розчинені навстіж, і я в біленькому будиночку, і це з чарівного саду віє ароматом троянд. І справді, я раптом побачив акуратний біленький будиночок, доріжки, покриті рожевим ґравієм, низький штахетник зі спадаючими на нього кущами квітучих троянд і почув усе ближче легкі перебори гармошки.

Тисячоліття й мить.
Піщинка і планета.
На всьому Божа печать лежить.
У всьому дихання світла.

Я оглянувся. Я припускав, що побачу батька, але я побачив маму — вона обережно трясла мене за плече:

— Митеньку, синочку, зараз будемо пиріжки пекти!..

РОЗДІЛ 49

Більше трьох тижнів на сході сонця, мовби на заклик вівчарського рійка, збиралися в нас на ґанку мужики (колгоспна

столярна бригада) і так само по різьку, на заході, розходилися. Я вирішив поправити огорожу й перекрити дах, тож був у них і експедитором, і виконробом, загалом, замовником. Вони із задоволенням виїжджали зі мною в місто на ринок будматеріалів, прицінювалися до колод, дощок, шиферу й цвяхів, а потім, на покрівлі, обговорювали побачене. Їм дуже подобалося, що на всі їхні поради я відповідав гаманцем, тобто діставав гроші й зараз же розплачувався за матеріали.

Одного разу Силантій Тесьль, бригадир, загаявся з мужиками біля струганих брусків і дощок. До них підскочив чи то охоронець, чи доглядач кавказької національності.

— Давайте, давайте, мужики!.. Туди он, туди, — указав він на дошки, що були у вжитку й, немов дрова, лежали неприбраною купою. — Там, на ваші гроші, будете шукати, там, — сказав, мов уперіщив чимось таким важким, що мужики, пригнувшись, відразу й посунули до вказаної купи.

Силантій теж сіпнувся, але не пішов, затримався біля штабелів — помикають російським мужиком уже всі кому не лінь. Тут і я встряв, попросив Силантія підібрати брусків не менш ніж на два куби.

Як гірський орел злетів Силантій.

— Нумо сюди, мужики, — суворо окликнув і, бачачи, що ті нерішуче стоять, підстьобнув: — А бодай тобі, у нас є кому командувати, а дехто (впритул подивився на кавказця) нехай у себе вдома своїми дружинами командує, їх у них багато.

Охоронець презирливо посміхнувся, але не пішов, почав спостерігати, що далі буде.

Тепер уже впритул на мене подивився Силантій:

— То два куби, Юричу?!

Він уперше назвав мене по батькові (колись разом з батьком вони парубкували).

— Мабуть, що двох замало — два з половиною, — сказав я, і між нами немов електрична іскра проскочила, і відразу напруга зрівнялася, стала спільною.

Мужики теж ураз підбадьорилися, повеселіли, заміряючи бруски, потрібні відкладали вбік із такою запопадливістю, що, дивись, могли зачепити охоронця. Він сплюнув під ноги й пішов собі. Тут уже мужики геть розійшлися, почали жартувати з бригадира.

— Юричу, а давай поженимо Силантія з твоєю матінкою — він же бобир?! Проп'ємо їх, га?.. Тоді не доведеться тобі їхати за тисячі верст дахлатати, вітчим потурбується... — весело жартували мужики, а Силантій відмовчувався. (Нишком зиркав і мовчав). Подав голос, коли прослизнуло от це от «вітчим потурбується».

— Ну досить брехати й зуби скалити, — раптом розсердився Силантій і під приводом, що ще треба відібрати листи шиферу, пішов в інший кінець магазину.

Всі три тижні мені доводилося крутитися як білці... Матінці теж перепадало, з ранку до вечора клопотала на кухні. Обід і вечерю на нас, п'ятьох мужиків, щодня готувала. А тут ще голова колгоспу зі членами правління навідувався, знайомі заглядали, і всім треба було догодити: і чайком, і зайвою хвилиною. Добре, що сусідка, Клеопатра Євламπίвна, на допомогу прийшла, а то б і не впоралася з таким напливом, як казав голова, неврахованих ротів.

Утім, незважаючи на біганину з ранку до вечора, матінка начебто навіть помолоділа. Веселий перестук сокир і молотків у дворі, гомін, сміх — усе це заворожувало, притягало, робило її життя насиченим і потрібним. Вона начебто купалася в цій потрібності. Особливо коли піднімалася нагору, на дах, і там обходила всіх, пригощаючи квасом.

Силантій, тамуючи зніяковілість, випивав склянку і якось надто поспішно хапався за сокиру, продовжував обтісувати кругляки. Мужики переморгувалися, а мама невидюще дивилася вдалину з якоюсь напівзабутою усмішкою, зверненою всередину себе. Потім спохоплювалася: стою тут, а справи ж як?!

Силантій знову відривався від сокири:

— Євдокіє, обережніше! — і турботливим поглядом проводжав її, поки вона спускалася на землю.

Не знаю чому, але цей турботливий погляд Силантія дратував мене, викликав якусь внутрішню жорстокість. Я не міг пересилити себе, ішов за тин, на бруски, які вже облюбувала місцева молодь, що приїжджала з міста на вихідні.

В одну з таких хвилин я зустрів на брусках однокашника. Розговорилися, де хто. Найдужче мене цікавив Валерій Губкін, шкільний поет, вундеркінд, згодом студент факультету журналістики ДВДУ. Виявилось, що однокашник місяців зо два тому бачив Валерія — він їхав волонтером на Балкани. Казав, що втратив смак до життя, що його життя, немов життя Вронського з «Анни Кареніної», не варте нічого й він лише радий буде віддати його на користь нечисленних, але гордих сербів.

Відчувалося, що однокашник засуджує Губкіна, вважає його суперменом питомо російського штибу, тобто таким, який не відає, що творить. А я відразу порадив за Валерія, у мене немов завіса з очей упала.

— А знаєш, — сказав я однокашникові, — мене призивають в армію і я теж їду добровольцем на Балкани. І теж буду воювати на боці сербів, але про це прошу не розповідати. Ми, волонтери, у райвійськкоматах підписуємо спеціальний папір про нерозголошення... — збрехав я й, здається, швидше від однокашника повірив у свою нахабну брехню. Принаймні, коли з ремонтом хати й огорожі було покінчено й у дворі розклали столи із частуванням, щоб відзначити цю подія, я анітрошки не здивувався, коли перший тост виголосили за мене як майбутнього воїна, солдата-інтернаціоналіста.

Мама схлипнула, піднесла фартух до очей, і відразу встав Силантії, поклав руку на її плече і мовби від імені всіх сказав:

— Тільки там даремно свою голову не підставляй, не лізь на рожен, але службу виконуй справно, — помовчав і мовби підсумував: — А ми тут усі будемо чекати на тебе — хай береже

тебе твій янгол. (І вже — усім) Сьогодні саме день його янгола-хоронителя.

Всі не всі, а вони з матінкою точно будуть чекати, якимось дуже гостро відчув я і в пориві синовіої вдячності розцілював їх і запевнив, що так і буде — на рожен не полізу й у свій час повернуся. Тоді ми всі спільно, як зараз, не дах будемо перекивати, а поставимо новий будинок.

Гулянка оживилася, повеселіла, почала набирати обертів.

Чому погодився з Силантієм? Чому сказав про новий будинок? Тільки тому, що пересилив у собі жорстокість?! Ні. Ні. І ні. Тому що ніякої жорстокості не було. Так-так, не було. Вона розтанула в мені назавжди в ту мить, коли довідався, що Валерій Губкін поїхав волонтером на Балкани. У цю хвилину я всім своїм єством відчув, що лише там зможу переродитися для нового життя — або не зможу, але набуду щось більше важливе, ніж теперішнє життя. І якщо маму я розцілював через майбутнє розставання, то Силантія — за те, що перетворив це розставання на мої іменини. Тобто, сам того не відаючи, не лише пояснив мені мій шлях, але й благословив його. Адже ж завдяки госту на честь ангела-хоронителя раптом згадався мені той сон про гарну-гарну тітку й сердитого-сердитого витязя, з рук яких я одержав квітку-символ, а в реальному житті — свою ненаглядну Розу. Мій витязь, угодник Божий Димитрій, руки якого відпочивали на рукояті меча, — це ж мені й про мене при-виділося в день мого приїзду. І яка вже отут жорстокість?! Вона минула, розтала.

Я приїхав додому подавленим, а їхав у гарному настрої. Я знайшов надію.

У ніч на друге червня я був у Москві, а вранці другого вже стукав у двері адміністрації ресторану «Несподівана радість». Вийшли Двоносий з товаришами — обійнялися, поплескали одне одного по плечах.

— Прийми наші щирі співчуття з приводу втрати дружини, — перебільшено скорботно вимовив Феофілакович. (У вустах

тричі розлученого співчуття сприймалося як тонка іронія і навіть глузуванням).

— Добре, добре, — сказав я, щоб дотриматися формальності, і відразу перевів розмову: — Однак як швидко спрацювала пошта?!

Феофілактович пояснив, що пошта тут ні до чого, на прохання Лимонича «таксистом по ліцензії» був у мене співробітник місцевого МВС.

— Чого ж він усе побоювався, що я втечу й не виплачу обіцяного гонорару?

— Такий наказ одержав, щоб ти не запідозрив, — сказав Феофілактович, і всі разом з ним засміялися, мовляв, он як у нас усе схоплено.

— Та ви що ж... і на Алтаї мене пасли? — роздратовано запитав я.

— Ні-ні, ми й не знали, що ти на Алтаї! Лимонич припустив, що ти поїхав додому, до матінки, а звідки ти родом?! Може, з Манчестер Сіті?

Чому він сказав про Манчестер Сіті?! Незрозуміло. Але роздратування відразу минуло.

Феофілактович демонстративно підійшов до письмового стола, висунув ящик.

— Ось заява... уже хотіли подавати в розшук.

Заява була написана гарним жіночим почерком на аркуші з учнівського зошита.

— Так і є... ще й сторонніх людей підставляєте.

— Ніяких не сторонніх, — подав голос Тутатхамон. — Моя сама, з власного бажання написала, а я приніс...

— А-о, то ти не знаєш?! — захопився Двоносий. (Він якось враз перестав скидатися на Феофілактовича — той же костюм, та ж краватка, а солідності — жодної). — Пам'ятаєш вахтерку Аліну Спиридонівну? Вони розписалися, тепер Тутатхамон у нас одружений чоловік. Ми вже й весілля зіграли, із презентацією

ресторану поєднали, народу було... весь цвіт (поправився), весь бомонд міста!

Представивши, як Аля й Тутик (не може ж вона називати його Тутатхамонище) обговорюють моє зникнення, я тільки й сказав:

— Вітаю, не очікував, навіть не віриться!..

Однак моє поздоровлення не втішило колишнього сантехника, загундосив, мовляв, а що тут такого — не очікував, подумаєш... Щоб не починати з ним сварку, я попросив Двоносого показати ресторан.

Ресторан, звичайно, був розкішним: від гардероба й туалетів до залів для відвідувачів і кухні — євроремонт. Добріше шпалер і дзеркал, крісел і столів, бра й підсвіток не викликала сумнівів.

— А як же зал Поезії або кают-компанія цього судна? — сказав я, дивлячись униз, з антресолей, на сяючу чашу люстри.

Умиг ока Двоносий знову став Олексієм Феофілактовичем. (Зупинився, застібнув костюм, поправив краватку й рішуче ступнув у глибину холу, до бордової оксамитової порт'єри, що закривала торцеву стіну біля подіуму для оркестру). Він натиснув якусь кнопку, оксамит легко здуло вбік, і на скляних дверях я побачив добре відоме мені зображення чайного кліпера «Катті Сарк» у російському виконанні, тобто — немов ґринівський «Секрет», що летить на червоних вітрилах.

Звичайно, у порівнянні із залом унизу й на антресолях, кают-компанія була невеликою — людей на тридцять. Зате затишною. Над кожним столиком — мовби окрема ліпна стеля у вигляді імпазантної парасольки. Втім, якась сила мов магнітом притягала мене, не давала зосередитися й оглядітися.

Я підняв очі. У центрі залу, саме над сценою, висів портрет, а трохи осторонь стояв білий, суворо-елегантний рояль. У середині все стислося... Так-так, це був портрет Розочки, Рози Федорівни — вона ледь-ледь посміхалася, а погляд, пронижуючи

мене, сковзав далі. Безумовно, художник (курча із гривною лева) був талановитим живописцем: він запам'ятав Розочку у платті в золотий горошок і білих туфельках, яких вона жодного разу не надягала. Але найбільше вражали очі, живі, повні невисловленої таємниці, тобто того, чому немає слів. Гаразд — плаття в золотий горошок, гаразд — білі туфлі, гаразд — очі й пронизливий погляд, але відображення червоного оксамиту, перетворене у веселку, здалося мені надлюдським прозрінням художника. Здається, це був той випадок, коли таємниця, віднята в життя, повною мірою була й таємницею мистецтва. За одну мить я відчув і радість зустрічі з Розочкою, і гіркоту нового розставання з нею. Я стояв і не міг поворухнутися — не виплакані сльози душили мене.

РОЗДІЛ 50

Моє рішення взяти участь у війні на Балканах, може, когонебудь і здивувало, але не засмутило. Десятого червня було сорок днів Розі Федорівні, ми пом'янули її в тісному колі в каюткомпанії, і після цього мене вже ніщо не втримувало в Росії. На патріотичних зустрічах закритого характеру, які організовували через підставних осіб Двоносий і Толя Крез, мене й ще кількох романтиків кримінального штибу (дебіли призовного віку, які у своєму житті не бачили нічого, крім виправних колоній) трактували як патріотів найвищої проби. Напевно, організатори цих закритих шоу якоюсь мірою вірили в наш панслов'янський патріотизм, але ж я не вірив. Подібно до Валерія Губкіна, який порівнював себе з Вронським із «Анни Кареніної», я втратив смак до життя і їхав на Балкани з однією надією — моє життя й смерть справді комусь можуть придатися. Що стосується моїх підопічних (очевидно, як старшого за віком, мене обрали й старшим групи), то вони взагалі не мали ніякого уявлення про патріотизм. У міру своїх курячих мозків кожен із них їхав на Балкани за бойовим хрещенням, після якого всі вони спо-

дівалися повернутися до своїх братух більш крутими, а отже, більш авторитетними. Про те, що кожен із них міг не повернутися, загинути, їм і на гадку не спадало. Напевно, тому вони так жваво раділи подарункам, які їм вручали на зустрічах, і навіть ревнували, у кого дрібничка яскравіша. Єдине, заради чого можна було затриматися з від'їздом, — так званий третейський суд, улаштований Филимоном Пуплієвичем (Лимоничем).

П'ятнадцятого червня о десятій годині ранку (щойно прийшов із церкви Бориса й Гліба) подзвонив Олексій Феофілактович і з неабиякою повагою в голосі попросив прийти на робоче місце, і обов'язково в білих шкарпетках.

Заінтригований, я не змусив себе чекати, і першим, кого зустрів на ганку, був Филимон Пуплієвич.

— Давай, давай, Мите (поправився), Дмитре Юрійовичу, ходімо, — сказав заклопотано й, поки йшли в окремий кабінет, сказав, що має бути проведено позачергове засідання третейського суду. — Суспільство зібралось... Сам побачиш... Дивися, щоб ні в кого фотоапаратів і кінокамер не було, для цієї мети художник є, а інше вирішуй, як заманеться, однаково ніхто нічого не знає, традиція зовсім нова, не устояна, — запевнив Филимон Пуплієвич і дістав із платтяної шафи темно-бордову мантию та головний убір (щось на зразок фески без пензлика).

Мантия була доволі просторою і зручною. Я облачився в неї, немов у крилатку, принаймні, відчув себе в ній досить упевнено й затишно. Про феску якось відразу забув — надів і забув.

Филимон Пуплієвич уважно оглянув мене з усіх боків, залишився задоволений. Вручив папку — пора!..

На антресолях до нас приєднався Олексій Феофілактович з товаришами. І теж усі в мантиях, але без фесок. Судячи з того, що біля дверей у кают-компанію Тутатхамон випередив мене, розчинив стулясті двері й крикнув на все горло: «Устати, третейський суд іде!» — зовсім нова, не устояна традиція багато разів репетувалася. Не знаю чому, але це «Устати, третейський суд

іде!» мало не викликало в мене приступ гомеричного сміху. Особливо — третейський!.. Справді, я, Двоносий з товаришами якщо й могли бути суддями, то аж ніяк не простими. У цьому крикові Тутатхамона було щось надпародійне й у той же час надточне влучення в те, що відбувається. Ми — третейці або мардонайці, яка різниця, якщо там, на небі, ми вже перейменовані, згадав я бригадира городників Огородникова й відразу забув і про нього, і про своє бажання сміятися.

Зал кают-компанії був переповнений, замість столиків усюди стояли стільці, але місць не вистачало, у проходах тіснився народ, усі як один дуже колоритні, деякі — у білих шкарпетках.

Прямуючи до сцени, побачив своїх підопічних, так званих романтиків, один із них, глумливо либлячись, потягнувся поплескати мене по плечу й відразу ударом у вухо був перекинутий на підлогу.

— Третейського судді не торкатися! — наказним тоном прокричав Тутатхамон.

Чимало тих, що товпилися в проході, відразу ж шанобливо посторонилися. Ніхто не висловив невдоволення рукоприкладством, навіть на обличчі «романтика» тепер прочитувався якийсь складний вираз і здивування, але замилювання одночасно.

Наша з'ява — у мантиях, сувора субординація, беззаперечність — нагадало Політбюро неіснуючого СРСР, так би мовити, ієрархію затонулої Атлантиди. Невидимі погляду простого смертного верховні жерці — Филімон Пуплієвич та іже з ним, що сидять у залі кают-компанії. І ми — архонти, царі наслідуваних земель, на очах у всіх начебто вершимо людські долі, але лише настільки, наскільки це вигідно жерцям.

Як старший з архонтів, я сів за стіл у центрі сцени, інші столи призначалися для моєї свити, вони стояли з боків — і трохи позаду.

Тутатхамон ударив у гонг — наказав усім сісти, чим викликав присутніх легкий смішок. Потім, знову ж за гонгом, із коротким

словом виступив Олексій Феофілактович, пояснив, що третейський суд — найсправедливіший у світі суд, тому що обирається зацікавленими сторонами.

— Так що, перефразовуючи відомі слова, можна сміло сказати, що цей суд у всіх сенсах суд наш! — із пафосом закінчив він.

Потім Олексій Феофілактович почав зачитувати «справи», саму їх суть. Відтак клав папку зі «справою» переді мною, а на подіум, у супроводі чотирьох братух (виразно з контори Толі Креза) піднімалися спраглі справедливості. Деякі з них іноді вносили в «справу» нові подробиці. Я уважно вислуховував підсудних і, оголосивши рішення, стукав дерев'яним молотком, схожим на теслярську кияню, по папці зі «справою», і «справа» вважалася закритою, такою, що не підлягає перегляду.

«Справи» були в основному одного сюжету — хтось брав у когось щось, а потім або не повертав, або повертав, не враховуючи попередньо умовленого.

Мої рішення були безпомилковими, тому що я виходив із всіма визнаного постулату — договір дорожчий від грошей. Однак і гроші мали істотне значення. Зал завмирав, коли в основі конфлікту фігурувала сума в тисячах баксів або яка-небудь дорога іномарка. І зовсім інакше реагував, коли в основі того ж примітивного сюжету був базарний дріб'язок. Саме з таким дріб'язком звернулися в третейський суд Бобчинський і Добчинський (так я прозвав про себе цих нікчемних люців). Боже! Скільки нових подробиць вони привнесли у свою «справу», не вартих виїденого яйця. Звичайно, я їх вислухав (і одного, й іншого), а потім з такою силою обрушив молоток на пухку папку, що вона аж вибухнула стовпом пилу. Зал дружно й голосно засміявся. Але Бобчинський і Добчинський не зрозуміли, що їх «справу» закрито, і почали домагатися мого усного рішення. Замість відповіді я ще раз обрушив кияню. Братухи, уловивши обурення, стусанами видворили зі сцени й Бобчинського, і Добчинського — це був цирк! Але так прижилася ще одна деталь ритуального дійства — на будь-яку

дурість третейський суд повинен відповідати не глибокодумністю, а молотком і зосереджено-мовчазними стусанами під зад.

Сюжетна одноманітність «справ» дозволяла відволікатися, спостерігати за публікою в залі. Моя увагу привернули художник (курча із гривною лева) і журналіст (у недавньому минулому головний редактор «Н... комсомольця», а нині — «Н... відомостей»).

Головний редактор мав доволі респектабельний вигляд: у смокінгу, білій сорочці, метелику й, природно, у білих шкарпетках. Він сидів на гальорці в оточенні таких же, як і він, шикарно одягнених молодих людей і доволі близько від Филимона Пуплієвича. Так-так, настільки близько, що здавалося — начальник залізничної міліції теж із його оточення (до речі, Филимон Пуплієвич був у смокінгу, і в метелику, і в білих шкарпетках). Втім, я раптом відчув, що мене це не хвилює. Принаймні, набагато менше, ніж можна було очікувати.

Зате гривасте курча буквально розбурхувало мою цікавість. На відміну від редактора, він був одягнений без претензій — теніска чорного кольору й сірий в'язаний жилет. Він сидів у першому ряду, трохи збоку, сам, і не дозвільно шушукався, а повністю був занурений у свою роботу. При всій своїй зайнятості я ні-ні, та й позирав на нього — і щоразу натикався на його проникливий погляд. Було враження, що він робить ескізи замальовки, може, і про суд (про що попередив Филимон Пуплієвич), але ще й особисто з мене. Зрозуміло, після геніального портрета Рози Федорівни це не могло не хвилювати мене. І я вирішив, що по закінченні суду будь-що-будь подивлюся його начерки, а якщо він буде проти, покличуся на авторитет третейського судді.

А тим часом дійшло до останньої «справи», вона називалася — «Про смарагд».

Якийсь містер ікс десь у Манчестер Сіті за допомогою вправності рук придбав у невідомого англійського лорда надзвичайної величини й краси смарагд вартістю сто тисяч доларів.

(Його поклали переді мною в розкритій скриньці. Він лежав на шоколадному оксамиті, немов великоднє яєчко, і разом із ложеом нагадував овальну чашу Лужників зі світною трав'яною зеленню футбольного поля. Тож коли я назвав його «стотисячником» — малися на увазі не гроші). Але — про все по черзі.

Отже, містер ікс привіз смарагд у наше місто і з непритаманною йому безтурботністю показав його містерові ігреку, який за допомогою ще більшої вправності рук, ніж у містера ікса, заволодів дорогоцінним каменем.

Втративши смарагд, містер ікс не лише не підозрював у крадіжці містера ігрека, але й не думав, що це можливе. (Зазвичай люди, наділені владою, використовують інші способи). Але факт залишається фактом.

Під час тривалого відрядження містера ігрека в іншу країну в нього вдома сталася пожежа. Фамільні цінності й прикраси були врятовані, але, щоб точно оцінити ювелірні вироби й каміння, був запрошений неперевершений експерт у цій галузі. Це виявився містер ікс. Зрозуміло, він упізнав смарагд, але забрати його не міг, смарагд уже був уключений до реєстру сімейних коштовностей містера ігрека. Містерові іксу нічого не залишалося, і він звернувся до нас, у третейський суд. Містер ігрек прийняв виклик. Проте жоден із відповідачів у зал засідання суду не з'явився, а їхні представники у відповідь на пропозицію голови третейського суду доповнити суть «справи» новими подробицями відмовчалися, чим надали йому право на підставі вищевикладеної суті «справи» вирішити долю зацікавлених сторін, а точніше, долю каменю.

Я підвівся, щоб оголосити своє рішення, і відчув небувалу напругу в залі. Я відчував пружність тиші, як відчуває лучник натягнуту тятиву лука. Будь-яке моє слово могло бути разючою стрілою і для містера ікса, і для містера ігрека, і для мене самого. Так-так, найбільше воно могло вразити мене!..

І тоді я взяв у руки скриньку й підняв її так, щоб усі побачили смарагд. Особливо мені хотілося, щоб його побачив художник.

Чому? Не знаю. Тобто знаю, мені хотілося, щоб він запам'ятав смарагд. Для чого? Не знаю, тобто мною оволоділо цілком усвідомлене почуття, що справді красою, якщо вона буде належати всім, урятується світ.

І художник це побачив, уперше я не наткнувся на його погляд — олівець миготів, він співав пісню смарагду.

І тоді я сказав:

— Зараз я міг би віддати цей дорогоцінний камінь (ще раз оглянув його), цей «стотисячник», містерові ігреку, але не віддам. (Здається, половина залу полегшено зітхнула). Містер ікс переконав усіх нас, і мене в тому числі, що цей камінь не належить містерові ігреку. (Половина залу, що полегшено зітхнула, вибухнула оплесками).

Зараз я міг би віддати цей смарагд основному винуватцеві справи «Про смарагд» містерові іксу, але не віддам. (І знову полегшене зітхання іншої половини залу). Містер ікс уже давно переконав усіх нас, що цей смарагд належить не йому, а лордові з Манчестер Сіті! (І знову оплески тих, які щойно зітхнули).

Зараз я міг би віддати цей смарагд, цей «стотисячник», справжньому власникові, але не віддам, тому що це неможливо зробити.

Відтепер цей смарагд належить... (Я заледве знову підняв скриньку з каменем — тиша в залі загусла, як холодець, ні поворухнутися, всіх охопила її набрякла вага). Відтепер цей смарагд належить (повторив я, щоб набратися сил для подолання цієї тиші, що підминала під себе, і із силою видихнув) всьому суспільству!

Мертву тишу розірвав якийсь надто писклявий, не відповідний серйозності хвилини вигук «Браво!» і гарячі, але зовсім самотні оплески художника.

— Так, отже, «общаку»?! — голосно здивувався Тутатхамон, який досить довго не подавав голосу.

Я закрив скриньку й ударив молотком по столі — хай буде так! І відразу зал немов опам'ятався, багато хто кинувся до виходу, а

деякі до сцени — супроводжувати скриньку зі смарагдом, яку ніс Толя Крез разом зі своїми братами.

— Неправильне рішення, «стотисячник» повинен належати містерові ігреку! — крикнув з гальорки, що зашуміла, головний редактор і, начебто щось згадавши, посміхнувся.

Його оточення заплодувало репліці, а один із чорних костюмів, виходячи із залу, привселюдно сказав:

— Голову суду треба «прибрати з місця».

Багато хто, оглядаючись, засміялися. Раптом я натрапив на запитливий погляд Филімона Пуплієвича. (Він, немов швейцар, притримував двері перед головним редактором, що виходив з кают-компанії). У відповідь я байдужно знизав плечима.

А ще за кілька хвилин ми разом з художником уже сиділи в окремому кабінеті. На всі мої прохання показати ескізи він відмовляв — незакінчені речі не показують. Я вже хотів було скористатися авторитетом судді, але тут задзвонив мобільний телефон.

Дзвонив незнайомиць нібито від імені Филімона Пуплієвича. (Важко пояснити чому, але я відразу повірив, що він каже правду). Незнайомиць поцікавився, коли літак на Москву й коли на Будапешт. Я промовчав. Тоді незнайомиць посміхнувся й запитав, які прохання будуть, мовляв, не на весілля їду, все може статися. Я подякував за турботу й сказав, що прошу весь виторг із залу Поезії, тобто кают-компанії, перераховувати, себто, якось віддати вдовам і сиротам. Незнайомиць знову посміхнувся, мовляв, добре, все так і буде, але як же з останнім, особистим проханням?.. І мене осінило, я сказав, мимоволі чеканячи кожне слово:

— Прошу портрет моєї дружини повісити на колишнє місце, а коли це станеться (я зробив значну паузу), прошу поруч із ним повісити мій портрет кисті того ж художника.

Гривасте курча раптом розсердилося, крикливо заявило, що не встигне так швидко написати мій портрет.

— Передайте йому, що часу вистачить, — сказав незнайомиць і з неприхованим подивом поцікавився: — І це все?! А ви мужня людина...

Я не дослухав його... я натиснув кнопку відключення з такою твердістю, немов натискав не кнопку, а ставив крапку в романі, який заново вже не переписати.

А ще за хвилину я розстався з художником, мені перехотілося дивитися ескізи. Я запропонував йому грошей, так би мовити, в рахунок нового портрета. Він образився, завваживши, що й так занадто багато одержав за той, попередній портрет. І вже з порога крикнув, що напише мене безкоштовно. Дав би Бог написати.

Так, дав би Бог...

ЗАМІСТЬ ЕПЛОГУ

ВІД ВИДАВЦЯ

Нещодавно в місті Н... на Волхові, у ресторані «Несподівана радість», у зальчику на антресолях, поруч із портретом дівчини «Біла білого рояля» вивісили портрет юнака із чистим ангельським поглядом і пелюстками троянд у волоссі. Юнак, одягнений у кольчугу й схожий на витязя.

Принаймні руки його відпочивають на рукояті меча, оберненого вістрям униз. Але це — коли придивишся, а з першого погляду здається, що він тримає в правій руці надзвичайної краси смарагд, що блищить, як Великодне яечко. Ілюзія ця виникає тому, що смарагд вправлений у край рукояті.

Дивлячись на портрет, одні стверджують, що смарагди завжди приносять своїм власникам сльози, а інші — що щастя. І лише в одному всі неодмінно сходяться: зображені дівчина і юнак — щасливі.

ЗМІСТ

ОПОВІДАННЯ

(пер. Безверхий О. Ю.)

День Перемоги

5

Солодке шампанське

18

ПОВІСТЬ

(пер. Безверхий О. Ю.)

Пупсик, що сміється

31

РОМАН

(пер. Андрусяк І. М.)

Зінзівер

75

Літературно-художнє видання

СЛІПЕНЧУК
Віктор Трифонович
ЗІНЗІВЕР

Оповідання
Повість
Роман

Оптова торгівля:
ТОВ «Аргумент Принт»
61005, м. Харків, пл. Повстання, 7/8
Тел. (057) 714-91-73, (057) 714-93-58
e-mail: info@argprint.com.ua

Редактор: *Н. Раковська*
Художній редактор: *І. Осіпов*
Художник-оформлювач: *Є. Вдовіченко*
Комп'ютерна верстка: *В. Амелін*

Підписано до друку 23.07.2010. Формат 84×108 1/32.
Гарнітура ArnoPro. Папір офсетний. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 23,52. Тираж 1000 прим. Зам. №

ТОВ «Треант»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
ДК № 3383 від 5.02.2009 г.

61003, Харків, пер. Кравцова, 19
Електронна адреса: treant.ua@gmail.com
Тел./факс: (057) 715-69-72